ANIMADVERSIONES
IN
ACTA
APOSTOLORVM,
VBI

Collatis SYRI, ARABIS, ÆTHIOPICI, VULGATI, ERASMI & BEZÆ verſionibus, difficiliora quæque loca illuſtrantur, & variæ lectiones conferuntur.

AUCTORE

LVDOVICO DE DIEV.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA
VITTORIO EMANUELE

LVGDVNI BATAVORVM,
Ex OFFICINA Elſeviriorum.

Anno cIↃ IↃcXXXIV.

Clariſſimo, Ornatiſſimo, Doctiſſimoque viro,

D. IACOBO VSSERIO,

Archiepiſcopo Armachano, Hyberniæque primati, Patri in Chriſto reverendo, ac domino venerando S. P.

IAm dudum puduit me, Vir maxime, tot tantaque beneficia à te nactum, nihil hactenus gratitudinis publicè rependiſſe. Quintus jam agitur annus, quum, qui ad te, tantum ac in tam ſublimi loco conſtitutum virum, literas non modo non dare, ſed ne cogitare quidem fuiſſem auſus, primus ipſemet, quod exſpectandum minime videbatur, humaniſſimis tuis ac doctiſſimis literis non tantum fui ſalutatus, ſed &, quod omnem ſpem longè maximè ſuperabat, ampliſſimo Pentateuchi Samaritani munere beatus. Quod quidem, initium tantum tuæ erat beneficentiæ, latius ſe in poſterum diffuſuræ. biennio enim fere poſt, codicem egregio charactere Syro exaratum, qui omnia N. T. Syriaci, quæ in prioribus deerant editionibus, ac præterea prolixum Ephremi de Amore Sapientiæ tractatum contineret, mittis. addito Pſalterio Syriaco, & ſpeciminis loco, Pentateuchi Arabico-Samaritani, cujus Geneſin & Deuteromium tantum habere te ſcribebas, quaternione. Quis non hic tantæ liberalitatis finem fore credidiſſet? Sed id flagrans tuus in promovendas literas amor haud permiſit. Proximo enim anno, qui poſt milleſimum ſexcenteſimum trigeſimus erat ſecundus, diſcedente illinc ad nos nobiliſſimo Iuvene Dun-

garvaniæ vicecomite, per Ephorum ejus D. Frejum, virum omni eruditionis genere perpolitum, mittis Pentateuchum Syriacum, elegantiſſima manu pictum, nunquam noſtris hominibus viſum theſaurum, quo majorem vel optare non licuiſſet. Et ne præter liberalitatem tuam nihil in te miraremur, addis propriæ diligentiæ atque eruditionis præclarum ſpecimen, Prædeſtinatianæ (quam Eccleſias noſtras tantopere perturbaſſe, verè dicis) controverſiæ hiſtoriam, & veterum Epiſtolarum Hybernicarum ſyllogen, utramque manu tua emendatam, & novæ editioni, ubi opportunum eſſet, adaptatam. & ne hîc quidem benignitatis tuæ fons exaruit. Sequens rurſus annus novum adfert beneficium. Vix enim quicquid Syriacorum Ephremi opuſculorum Academia noſtra haberet, deſcripſiſſe me intelligis, vocales addidiſſe, & Latinè tranſtuliſſe, quin protinus tres codices elegantiſſimos, quibus omnia Ephremi, quæ inſtructiſſima tua Orientalis Bibliotheca habet, continentur, admiranda quadam liberalitate tranſmittas. Stupebunt, ſat ſcio, Lectores omnes, tam raram humanitatem, tam inauditam beneficentiam. omnia hæc enim M. S. quæ tutemet avidiſſimo animo, quum non haberes, deſideraſti, quæ magnis impenſis comparaſti, quæ præclariſſima ſupellectilis tuæ librariæ κειμήλια, *& maxima bibliothecæ ornamenta habuiſti, ea te in tam diſſitas oras, per tot pericula, ad peregrinum hominem, dubius an unquam eſſes recepturus, tranſmiſiſſe! Novum plane eſt & inſolens, quod ante te fecit nemo, nec quiſquam poſt facile imitetur. neque adeo in quenquam quadrare poteſt magis quam in te, quod eleganter ſatis dicunt Arabes,* السخي قريب من الله قريب من الناس قريب من الجنة بعيد من النار, liberalis eſt vicinus Deo, vicinus hominum, vicinus paradiſi, remotus ab igne. *Quæ porro etiam offers, majora hiſce, taceo, ne nimia beneficentiæ in me tuæ prædicatione famam mihi captare videar. Non nego, vir ampliſſime, me tot, tantorum, & à tanto viro profectorum munerum amplitudinem maximopere mihi gratulari, & jactare propemodum. per te accenſus eſt mihi animus, per te accrevit eruditio, per*

te &

te & pluribus prodeſſe poſſum & magis. Tu me doctis chariorem
reddidiſti, tu ad ordinem eorum affectandum adegiſti, tu majora,
quam unquam à me proficiſci poſſe putaveram, cogitare coëgiſti.
Vt enim, quod res eſt, libere dicam, & quod te in animum indu-
xiſſe exiſtimo, tu me orbi Chriſtiano obſtrinxiſti, ut, ni quid mu-
nerum tuorum ſubſidiis dignum à me proficiſcatur, indignus me-
rito ſim habendus, in quem tot tantaque beneficia literaria ſint
collata. nec tantum ego indignus, ſed & tu parum prudens, qui uti
neſcienti beneficia dederis. neque enim abit à vero Hebræorum
ſapientũ dictum, כסיל הנותן למי שאינו ראוי, ſtultus eſt qui dat indi-
gno. *Id ſerio deinceps meditari & agere, meum erit: & tibi tuo-*
rum beneficiorum fructum referre. quod dum molior, differen-
dum diutius non fuit, in tantum ac tam largum benefactorem,
grati animi qualecunq; τεκμήριον. *paratas habebam haſce in Acta*
Apoſtolorum obſervatiunculas, quas edi, & 4 Euangeliis antehac
editis ſubnecti volebat Typographus. annuentem obſtringit, ut
quæ in omnes Epiſtolas affecta à multis annis, ſed nondum prælo
apta habeo, quamprimum apparem. Non poſſum id non promitte-
re. Sed quia moram id longiorem habet, quam animus ad gratitu-
dinem properans patitur, opuſculum hoc, etſi perexiguum & be-
neficiorum tuorum amplitudini longè impar, conſecrare tibi ma-
lui, quam beneficentiæ tuæ oblitus videri. Nihil rependo, vir Am-
pliſſime. demens enim ſim, qui me pro tantis benefactis, τὸ ἱκανὸν
ποιεῖν *poſſe exiſtimem. hoc tantum ago, ut animo meo inſitum*
ſcias, me quamplurimum tibi debere. Nec ulla tibi à me laudis
acceſſio poteſt fieri, quam totam à te ipſo habes, & à liberalitate
ſummam. Niſi falſum ſit illud Hebræorum ſcitum, מי שנקה מן הכילות
יגיע אל הגדולה, qui immunis eſt ab avaritia, pertinget ad ma-
gna. *Animum ſcribentis ſpecta, in quo longè plus latet gratitu-*
dinis, quam libellus hîc queat prodere. Vis rurſus audire ex He-
bræis, quæ ſit vera liberalitas? הנדיבות ההרגשה טובה עם קבלת התעלומות,
liberalitas eſt ſenſus bonus, cum acceptione occultorum.
hoc igitur liberaliſſimis tuis beneficiis adde, ut de amico tuo, quem

tanto favore es complexus, bene ſentias, & non tam publicum hoc opuſculum, quam occultum ejus animum accipias. Audeo id mihi ab humanitate tua promittere, vir Ampliſſime, gratum fore, quantulumcunque ſit, quod offero. tum quia quæ offero ſacra ſunt, quorum tu προστάτης *es maximus, tum quia quæ antehac in Euangelia ſum commentatus, tanta es dignatus amplecti benevolentia, ut, præmiſſis quibuſdam quæ taceo, quia non mea merita, ſed tuus iſthæc expreſſit amor, monere etiam volueris, ut, ſi te audiam (verba tua ſunt quæ ſcribo) non prius conquieſcam, quam pari diligentia & ſimili Commentationis genere, quod Novi T. eſt reliquum, illuſtravero. In ipſam certe peccem amicitiam, ſi de animo tam benevolo ſiniſtri quid & adverſi ſuſpicer.* מדות האדם מקראי לבו, mores hominis ſunt lectiones (*vel ſcriptura*) cordis ejus, *inquiunt Hebræorum ſapientes, id eſt, quid cor cujuſque contineat, mores ejus exprimunt, qui veluti ſcripturæ quædam ſunt, in quibus legi quaſi poſſunt animi affectus. Indignentur mihi igitur merito omnes qui te norunt, ſi, cum mores tui nihil teſtentur niſi ſtudia literarum, nihil loquantur niſi humanitatem, nihil ſpirent niſi humilitatem & benevolentiam, meos hoſce qualeſcunque labores adverſam mentem & infeſtum animum inventuros arbitrer. De Commentationis genere nihil dicam. tale eſt, quale poſtulaſti, nempe ſimile priori. niſi quod ſæpius hîc quam in Euangeliis examen noſtrum ſubit Cl. Beza, ob incongruam, quam ſecutus eſt, autore Iunio, Arabis verſionem. Nolim, vir Clar. aut tibi aut doctorum ac piorum ulli Zoilus haberi, qui ex tanti viri diffamatione laudem quæram. Novi & laudo prudens illud ac pulchrum Arabum dictum,* اَلْحَمْدُ مُغْنِمٌ وَالْمَذَمَّةُ مُغْرِمٌ, laudatio ditat, at diffamatio mulctat. *Mulctandus ſane ſim omni in poſterum laude atque honore, ſi ex tanti viri incommodo meum quæſiero commodum. Hoc tantum ago, ut doctiſſimus ejus Commentarius, à lapſibus quibuſdam, quorum alii, quos ſecutus eſt, Interpretes maximam partem ſunt autores, repurgatus, Theologiæ candidatos certius*

tius atque tutius deducat. Verba Scripturæ ac phraſes examinare, collatiſque variorum Interpretum ſententiis, quod ſequendum maximè videbatur, annotare, is ſcopus erat & inſtitutum. In quo Criticum agere vix poteram, quin, neglecta magnorum virorum autoritate, nunc hunc nunc illum notarem, & ut quidem videbatur, emendarem. non ut cuiquam quid detraherem, ſed quanta poteram modeſtia atque æquanimitate, veritatem illuſtrarem. quod tamen ipſum, ſi aut tibi, vir optime, aut aliis probis ac piis viris improbari videam, ſpondeo me deinceps ab eo ſcriptionis genere abſtenturum, & ejus quod commiſi culpam faſſurum. nec refugio, quin cenſores omnes, qui ſimili moderatione, parique candore mea volent & examinare & caſtigare, æquiſſimo feram animo. felices fore judico errores meos, ſi cui inveſtigandæ penitius & indagandæ veritatis occaſionem dederint. Non ineptum eſt quod in Alcorano Aſora 7. legimus, اَلْوَزْنُ اَلْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ, Pondus eſt veritas, & quorum libræ ſunt graves, illi ſunt beati. *Veritatis pondus quæro. cujus ſi alterius libra plus contineat mea, palmam ei & felicitatis & laudis libenter tribuo. At ſatis jam apud te, virum æquiſſimum & candidiſſimum, eſt excuſatum. Reſtat ut me tuo amori, laboreſque meos favori tuo commendem. Deumque Opt. Max. ſupplex venerer, ut te diu Eccleſiis Reipublicæque literariæ ſoſpitem ac incolumem conſervet. Id opto, qui ſum*

Datum Lugduno Batav. Kal. Augusti, 1634.

Archiepiſcopalis tuæ dignitatis
obſervantiſſimus

LUDOVICUS de DIEU.

In

In Apoſtolorum Acta, à ſummo, eruditione
pariter ac pietate viro,

LVDOVICO DE DIEV,
illuſtrata.

ΤΟΞΟΦΟ΄ΡΟΙΣ Α᾿ΡΑ΄ΒΕΣΣΙ, ΚΑΙ` ΑΙ᾿ΘΙΟ΄ΠΕΣ-
ΣΙ, ΣΥ΄ΡΟΙΣΤΕ,
ΦΩ῀Σ Α᾿ΝΑΔΥ`Σ, ΤΟΥ΄ΤΩΝ Δ᾿ Ε῎ΜΠΑΛΙΝ
Ε᾿Κ ΣΕΛΙ΄ΔΩΝ
ΘΕΣΜΩ῀Ν ΟΥ᾿ΡΑΝΙ΄ΩΝ ΚΕΔΑ΄ΣΑΣ ΣΚΟΤΟ΄ΕΣΣΑΝ
Ο῾ΜΙ΄ΧΛΗΝ,
ΝΥ΄ΚΤΑ ΜΕΤ᾿ Ο᾿ΡΦΝΑΙ΄ΗΝ Ω῾Σ ΤΡΟΧΟ`Σ Η᾿ΕΛΙ΄ΟΥ,
ΠΡΑ῀ΞΙΝ Α᾿ΠΟΣΤΟΛΙΚΗ`Ν Ο῾ ΘΕΩ΄ΝΥΜΟΣ Ε῎ΞΕ-
ΛΕ ΝΥΚΤΟ΄Σ·
· ΦΗΜΙ` ΔΕ` ΚΑΙ` ΤΑΥ΄ΤΗΝ ΠΡΑ῀ΞΙΝ, Α᾿ΠΟΣΤΟ-
ΛΙΚΗ΄Ν.

DANIEL HEINSIVS.

ANI-

ANIMADVERSIONES
in difficiliora loca
ACTORVM APOSTOLORVM.

CAPVT I. VERS. I.

TΟ`Ν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην. Rectè Beza, *Primum quidem librum confeci.* Syrus, Arabs & Æthiopicus ſimiliter λόγον verterunt *librum.* Et Jer. 29. 29. וַיִּקְרָא אֶת הַסֵּפֶר הַזֶּה, LXX, ἀνέγνω τοὺς λόγους τούτους. Sic apud Lucianum: ἀληθοῦς ἱστορίας λόγος πρῶτος, *veræ hiſtoriæ liber primus.*

VERS. 2. Ἐντειλάμενος τοῖς Ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο. Vult hîc Cl. Beza, per trajectionem διὰ Πνεύματος ἁγίου referri ad ἐξελέξατο. Ideoque vertit, *quum mandata dediſſet Apoſtolis, quos per Spir. S. elegerat.* Fateor Syrum & Arabem trajectione uſos eſſe, ut & Æthiopicum, ſed eo tamen verborum ſitu, ut ob abſentiam diſtinctionum, quo quidque retulerint, incertum ſit. Si enim ipſorum verba ſic diſtinguas, *Poſtquam præcepiſſet Apoſtolis, quos elegerat, per Spir. Sanctum,* vides, *per Spiritum* referri ad *præcepiſſet.* contra ad *elegerat,* ſi comma poſt iſtud verbum tollas. Malim abſque trajectione retinere verborum ſitum,

 quem

quem Græca exemplaria continent, quemque Vulgatus, Theophylactus, aliique ſunt ſecuti. ut Chriſtus dicatur præcepiſſe Apoſtolis per Spir. Sanctum. Neque tamen hîc reſpici puto, aut primam illam Spiritus miſſionem in Apoſtolos, de qua Joan. 20. 22. reſpectu cujus, διὰ πνεύματος ἁγίου ab Eraſmo vertitur, *impertitus ad hoc ipſum Spiritum Sanctum*. neque alteram illam die Pentecoſtis, reſpectu cujus verteretur, *impertiturus Spiritum Sanctum*. Sed unctionem Spiritus, qua ipſe Chriſtus à patre unctus fuit, per quam factus eſt Chriſtus, & authoritatem nactus vocandi Apoſtolos, & mandata eis dandi, quibus Eccleſia colligeretur & regeretur. Ait Chriſtum in cælum aſcendiſſe, poſtquam per Spiritum Sanctum, quo à Patre unctus, & in Chriſtum principemque Eccleſiæ conſtitutus fuerat, mandata Apoſtolis dederat. ut hoc, non à Chriſto quatenus ſimpliciter Deo, ſed quatenus per Spir. S. ad munus mediatorium ordinato, profectum eſſe ſciamus.

VERS. 4. Καὶ συναλιζόμενος μετ' αὐτῶν. Ait Cl. Beza, ſe illud μετ' αὐτῶν reſtituiſſe, quia in veteribus interpretationibus Syra, Arabica & Latina exprimitur, & in illo ſuo vetuſtiſſimo codice. Nos id unius tantum codicis fide addendum non putamus. de Latina interpretatione, παρόραμα eſt. ea enim id non exprimit. Syra, Arabica, addo Æthiopicam, exprimunt quidem, non tamen quod μετ' αὐτῶν legerint, ſed quia compoſitis verbis carentes, συναλιζόμενος non aliter vertere potuerunt, quam per ἁλιζόμενος σὺν αὐτοῖς. De ſignificatione vocis vide Camerarii & Bezæ notas. quibus tantum addimus, Æthiopicum etiam Interpretem, cum Syro, Arabe & Vulgato, accepiſſe *conveſcendi* ſignificatione. vertit enim, *& prandens cum ipſis*. Exiſtimarunt, ſicut ἁλίζεσθαι uſitatum eſt pro *ſaliri*, ita συναλίζεσθαι poſſe accipi pro *eodem ſale veſci*. unde & in Gloſſario, σύναλος, *conſalineus*. Verum tamen eſt quod dicit Cl. Beza, apud idoneos

ſcripto-

ſcriptores non uſurpari niſi pro *congregari*. Hezychius *συναλιζόμενος, συναλισθεὶς, συναχθεὶς, συναθροισθεὶς· collectus, coactus, congregatus.*

VERS. 4. Ἣν ἠκούσατέ μου. Syrus & Arabs, *quam audiſtis ex me.* Vulgatus, *per os meum.* ἐκ τοῦ στόματός μου. ut habebat vetuſtiſſimus Bezæ codex. Et ſic quoque Æthiopicus.

VERS. 5. Οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. Syrus & Arabs omiſerunt ταύτας, quamvis nequaquam otiari videatur, ſed quaſi digito demonſtrare dies iſtos pauculos, inter id tempus & imminentem Pentecoſten interceſſuros.

VERS. 8. Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. Vulgatus, *ſed accipietis virtutem ſupervenientis Spiritus S. in vos.* Beza, *ſed recipietis virtutem Spiritus Sancti, poſtquam ſupervenerit in vos.* Conjunxerunt δύναμιν Πνεύματος in regimine Genitivi. At Syrus, Arabs, & Æthiopicus ſic diſtinxerunt, ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. & acceptis Genitivis iſtis abſolutè, verterunt, *ſed quum venerit Spiritus S. ſuper vos, accipietis virtutem.* Sic & Eraſmus. Sequitur, *& eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in tota Iudæa & Samaria.* Syrus, ܘܒܝܬ ܫܡܪܝܐ. Trem. & Boder. *& inter Samaritanos.* verte, *& Samaria.* ad verbum, *& domo Samaritanorum.* domus locum & regionem ſignificat. vide quæ obſervamus infra, cap. 2. 9.

VERS. 9. Καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Hebraicè, וְעָנָן לְקָחוֹ מֵעֵינֵיהֶם, *& nubes accepit* (id eſt, abſtulit) *eum ab oculis eorum.* idem eſt quod ἀνέλαβεν, ut infra v. 11. ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν, אֲשֶׁר לֻקַּח מֵעִמָּכֶם, *qui ablatus eſt à vobis.* ſicut 2 Reg. 2. 9. πρὶν ἢ ἀναληφθῆναί με ἀπὸ σοῦ, בְּטֶרֶם אֶלָּקַח מֵעִמָּךְ, *antequam capiar*, id eſt, auferar *à te.* Porro Syrus & Arabs v. 11. legerunt quoque οὕτως ἐλεύσεται, non οὗτος.

VERS. 12. Ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς

Ἱερουσαλήμ, σαββάτου ἔχον ὁδόν. Facile hoc cum Joſepho Antiq. l. 20. cap. 16. montem hunc quinque ſtadiis ab urbe diſſitum eſſe aſſerente, conciliant viri eruditi. Iter enim ſabbathi bis mille cubitorum fuiſſe, quam longitudinem Hebræi מיל *milliare* vocant, ex eorum libris liquido conſtat. Stadium autem Græcis fuiſſe centum paſſuum, paſſum ſex pedum, ſive quatuor cubitorum, ex his Herodoti verbis lib. 2. liquet: αἱ δὲ ἑκατὸν ὀργυιαὶ δίκαιαί εἰσι στάδιον ἑξάπλεθρον. ἑξαπόδου μὲν τῆς ὀργυιῆς μετρεομένης καὶ τετραπήχεος. τῶν γὰρ ποδῶν τετραπαλαίστων ὄντων, τοῦ δὲ πήχεος ἑξαπαλαίστου. Vides ſeſquipedem conſtituiſſe cubitum: ſexcentos ergo pedes, qui faciebant ſtadium, quadringentos cubitos: quinque ergo ſtadia, bis mille cubitos. Sed quomodo id cum Syro quadret, qui pro itinere ſabbathi habet ܐܝܟ ܫܒܥܐ ܐܣܛܕܘܬܐ, *quaſi ſeptem ſtadia*, non adeo facile expediverunt eruditi. nos ſimpliciter ſtatuimus, Syrum non Græcorum, ſed Hebræorum ſtadia in animo habuiſſe, quæ ipſis ריסן vel ריסין dicuntur, quorum ſeptem cum dimidio faciebant מיל ſive iter ſabbathi. vide Baal Aruch in voce רוס, ubi ex Talmude citatur אחד מז' ומחצה במיל והו רוס, *unum ex ſeptem & dimidio in mil* (id eſt ſeptima milliaris pars cum dimidia) *eſt* רוס, *ſtadium*. vide & Mappam Judaicam Amſtelodami ab Hebræis editam, ubi ſeptem ריסן & dimidium faciunt מיל, ut quatuor מילין unum פרסה. Æthiopicus pro σαββάτου ἔχον ὁδόν habet, *ſpatio curſus viri, quod eſt iter antiquum ſabbathi.* Porro, quum hîc dicantur regreſſi Hieroſolymam à monte Oliveti, Lucæ autem c. 24. 50. dicantur educti fuiſſe à Chriſto ἕως εἰς Βηθανίαν, *uſque ad Bethaniam*, conciliari id haud poſſe creditum eſt, niſi mons Oliveti & Bethania eodem in loco conſtituerentur. unde nova, eaque magna, &, ut Cl. Beza loquitur, inexplicabilis pene difficultas oritur, quod nempe mons Oliveti dicatur hîc itinere tantum ſabbathi, id eſt, quin-

quinque ſtadiis, Johannis autem cap. 11. 18. Bethania quindecim ſtadiis diſtare Hieroſolymis. quem ſcrupulum tolli aliter non poſſe vir ſummus exiſtimavit, niſi Bethaniam totum aliquem montis Oliveti tractum eſſe, non autem certum aliquem vicum, aſſereret. quod tantum abeſt, ut ex Joan. 11. 1. probari poſſit, ut contra vicum Mariæ & Marthæ Bethaniam iſthic dici res & conſtructio evincant. adde, quod hoc modo montis Oliveti longitudo nimium extendatur. Quum enim Bethania quindecim ſtadiis abfuerit ab Hieruſalem, mons autem Oliveti quinque, habes jam ab initio montis ad initium tractus Bethaniæ decem ſtadia. neceſſe autem & tractui iſti ſuam tribuere longitudinem, ad minimum ſtadii unius atque alterius. ſi itaque totus ille tractus fuit in monte Oliveti, habuerit mons longitudinem ad minimum duodecim ſtadiorum Græcorum. at in Mappa Judaica duorum circiter ſtadiorum, qua Bethaniam ſpectat, menſura ei tribuitur. בית עניא, *Bethania* autem aliquammultis à monte ſtadiis removetur. Adrichomius ſimiliter ait, Bethaniam eſſe nobile caſtellum Mariæ & Marthæ ſororum Lazari, & ædibus frequens, quod ultra montem Oliveti ſitum, 15 à Jeruſalem ſtadiis diſtat, nec poſſe inde, ob interpoſitum Oliveti montem, Jeruſalem videri. nec aliter in deſcriptione hujus loci Henricus Buntingus. Conſiderent itaque eruditi, an non facile tota difficultas expediatur, ſi ὑπέστρεψαν ἀπὸ ὄρους Ἐλαιῶνος vertamus, *reverſi ſunt per montem Oliveti.* ut ἀπὸ ὄρους interjectum montem inter agrum Bethaniæ, quo Chriſtus ſuos eduxerat, & urbem ſignificet, quem tranſire neceſſe habuerint, ut à Bethania Hieroſolymam venirent. ſicut Joan. 11. 18. dicitur Bethania fuiſſe. ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε· *vicina Hieroſolymæ fere per ſtadia quindecim.* ἀπὸ ſignificat interjecta quindecim ſtadia, quæ tranſire neceſſe eſt à Bethania Hieroſolymam. Sic Apoc. 13. 20. *exivit ſanguis è*

torculari ad frena equorum, ἀπὸ σαδίων χιλίων ἑξακοσίων, Vulgatus & Beza, *per ſtadia mille ſexcenta*. rectè. ἀπὸ enim interjacens ſpatium ſignificat. Vnde & Act. 13. 14. *αὐτοὶ δὲ διελθόντες* ἀπὸ τῆς Πέργης, Vulgatus vertit, *illi vero pertranſeuntes Pergem*. Ex quo ſequeretur, Chriſtum non ex monte Oliveti, quod tamen Hieronymus paſſim aſſerit, & hactenus fuit creditum ex conjectura loci Act. 1. 12. ubi id tamen Lucas non dicit, ſed ex agro Bethaniæ, quod in Euangelio ſatis apertè innuit, in cælos aſcendiſſe. Apoſtolos autem ex agro Bethaniæ, petiiſſe montem Oliveti, atque ex eo compendioſiſſima via reverſos eſſe Hieroſolymam. Quod ſi vero malè in Mappa & ab Adrichomio ſitus loci deſignatus, omninoque monti adhæſiſſe dicendus eſt, quod Hieronymus ſenſiſſe videtur, quum in locis Hebraicis teſtatur, Bethaniam eſſe villam in latere montis Oliveti, conciliatio ſic inſtitui poteſt, Reverſos eos eſſe à monte, id eſt, à latere montis Oliveti extremo, ubi erat vicus Bethania, diſtante Hieroſolymis quindecim ſtadiis, quum initium montis diſtaret ſecundum Joſephum quinque ſtadiis. Et ne nimium longitudo ſive latitudo montis protendatur, monemus intelligi Johannem poſſe de ſtadiis Judaicis, quum Joſephus intelligendus ſit de Græcis: atque ita Bethania in extremo montis latere ſita non longius ab ejus initio diſtabit, quam hoc Hieroſolymis. quum enim quinque ſtadia Græca faciant, ut ſupra diximus, ſeptem Judaica cum dimidio, duplicato iſto numero exſurgunt quindecim ſtadia Judaica, ſive decem Græca, quæ exactè faciunt שני מילין duo milliaria Judaica, ſive iteratum iter ſabbathi. quo ſenſu accipi poteſt illud Hieronymi de locis Hebraicis, Bethaniam eſſe villam in ſecundo ab Ælia milliario.

VERS. 13. Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, *& cum intraſſent*, ſcilicet in urbem, *ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον*, *aſcenderunt in cœnaculum*. ſic Syrus quoque & Arabs legerunt. longe ſanę melius quam

Vulga-

Vulgatus, *& quum introiſſent in cœnaculum, aſcenderunt.* neque enim quum intraſſent in cœnaculum, aſcenderunt altius; ſed aſcenderunt ut eſſent in cœnaculo, quippe quod ὑπερῷον ſuperior domus pars erat. Cujuſmodi autem domus hæc fuerit, controvertitur. Nicephorus ex Euodio quodam prodidit, fuiſſe domum Johannis Euangeliſtæ Zebedæi filii. Cl. Beza divinaret potius, fuiſſe domum Mariæ matris Johannis cognomento Marci. Ego neutram fuiſſe autumo, ſed ipſum templum, teſtante id eodem hoc autore Luca, Euang. c. 24. 52. 53. ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, μετὰ χαρᾶς μεγάλης. Καὶ ἦσαν διαπαντὸς ἐν τῷ ἱερῷ αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν. Obſerva, dici hîc ἦσαν διαπαντὸς, ibi vero ἦσαν καταμένοντες. quæ ut eadem ſunt, ita nunquam conciliabis, ſi alibi quam in templo manſerunt. Multumque id illuſtrat illuſtrem illum Spiritus S. de quo ſequenti capite, illapſum in Apoſtolos, ſi eum in templo contigiſſe ſtatuamus, ubi olim שכינה majeſtas Dei habitaverat, ſed jam à captivitate Babylonica una cum amiſſa arcâ exulaverat: ut typicam illam & umbratilem Dei præſentiam ex animo deponentes, ad veram illam aſpirarent, quam Deus jam, ibidem loci ubi adumbrata fuerat, præſtitit. & ſicut 1 Reg. 8. 10. nubes dicitur impleviſſe domum à Salomone ſtructam ac dicatam, ita Act. 2. 2. ventus Spiritus Sancti implevit eandem domum, non ut deinceps domui iſti affixi hærerent, ſed ut vento iſto pulſi gratiæ Euangelicæ aurâ totum mundum afflarent. atque ita verè lex exivit ex Sion. Quapropter Eraſmus paraphraſi ad Act. 2. cœnaculum hoc in monte Sion conſtituit. conferens enim hunc locum, cum eo in quo olim Lex data, *Vtrobique*, ait, *loci ſublimitas. ſed illic nihil aliud quam mons eſt, quem populus etiam attingere prohibetur, nimirum craſſus & terrenus, nec capax rerum ſpiritualium. Hic in ipſo monte domus eſt, ut agnoſcas Eccleſiæ concordiam. Illic mons Sinai, qui conveniebat ferendæ legi, quæ multitudine præ-*

ceptorum

ceptorum cohercet rebellem populum. nam à præcepto Sina dicitur. Hîc mons Sion, qui Hebræis ſonat ſpeculam unde deſpiciuntur omnia terrena. Nec obſtat, quod dicatur ventus impleviſſe *οἶκον, domum*, non *ἱερὸν, templum*. notum enim, templum Solomonis vocari בית ראשון, *domum primam*, Zorobabelis autem בית שני, *domum ſecundam*. Pertinet huc præclarus locus Haggæi c. 2. com. 7. 9. וּמִלֵּאתִי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן, *& implebo domum hanc gloria: major erit gloria domus hujus poſterioris quam prioris*. Id verè impletum Pentecoſte, quum רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, *Spiritus S.* quo ornatum fuerat primum templum, orbatum autem, fatentibus Hebræis, una cum arca, cum Urim & Thummim, cum igne perpetuo & שְׁכִינָה, *præſentia majeſtatis*, templum ſecundum, implevit templum illud cœleſti vento, Apoſtoloſque donis quæ omnes nationes in admirationem rapuere. Sic ut unus ille Spiritus deinceps & arcæ, & Urim & Thummim, & ignis perpetui vicem præſtiterit, umbraſque in veritatem convertens, majeſtatem Dei ubique terrarum Eccleſiæ præſentem dederit. Nec obſtat quod dicantur aſcendiſſe *εἰς ὑπερῷον* לַעֲלִיָּה, Syrus ܠܥܠܝܬܐ, *in cœnaculum*. Habuiſſe enim templum in ambitu plurima עֲלִיּוֹת, *ὑπερῷα*, liquet ex 1 Paral. 28. 11. & 2 Paral. 3. 9. item לְשָׁכוֹת, *cubicula, conclavia.* quale erat לִשְׁכַּת גְּמַרְיָהוּ, *conclave Gamariæ*, in quo Baruch legit librum Jeremiæ in domo Domini, Jer. 36. 10. LXX. *Καὶ ἀνεγίνωσκεν Βαρὺχ ἐν τῷ βιβλίῳ λόγυς Ἱερεμίυ ἐν οἴκῳ Κυρίυ ἐν οἴκῳ Γαμαρίυ.* Vbi ſimul obſervandum, non modo templum vocari *οἶκον*, ſed & לשכה, *conclave* verti *οἶκον*. nec ibi tantum, ſed & infra verſ. 12. 20. 21. ut & cap. 35. v. 4. plane ſicut *ὑπερῷον*, ubi Apoſtoli erant Act. 1. 13. vocatur *οἶκος* Act. 2. 2. ſerviebant autem conclavia illa & cœnacula, non tantum templi cuſtodibus ac miniſtris, Sacerdotibus & Levitis, rebuſque ſacris aſſervandis, ſed & religioſorum

rum hominum conventui, ubi ſacris vacabant. Hinc in conclavi Gamariæ legit Baruch librum Jeremiæ. In ejuſmodi conclavibus conveniſſe, & à filiis Eli ſtupratas fuiſſe pias mulieres conſentaneum eſt, quæ dicuntur הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד, *caſtra habuiſſe ad oſtium tentorii conventus.* Talem locum oportuit & Annam prophetiſſam habuiſſe, ἣ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν, Luc. 2. 36. Nec dubium eſſe poteſt, quin talem ſibi locum delegerint Apoſtoli, quum dicuntur Luc. 24. 53. fuiſſe ſemper in templo, laudantes & benedicentes Deo. deſcribit locum Lucas, Act. 1. 13. 14. nempe fuiſſe ὑπερῷον, ὅπου ἦσαν καταμένοντες, καὶ προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει. Vnde ſimul conſtat, quomodo accipiendum illud, ὅπου ἦσαν καταμένοντες. Vulgatus, *ubi manebant.* Eraſmus, *manſitabant.* Beza, *commorabantur.* nos ad verbum, *erant permanentes.* ut idem ſit quod in Euangelio, ἦσαν διαπαντός, *erant indeſinenter,* nempe μὴ ἀποστάντες ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, *non diſcedentes à templo.* Syrus ſimpliciter, ſed non ſatis accuratè ܗܢ ܕܗܘܢ ܗܘܘ ܒܗ, *in quo erant,* ὅπου ἦσαν, omiſſo καταμένοντες. quamvis fatear ܗܘܐ *eſſe*, interdum pro *degere*, & *habitare* accipi, ut Joan. 1. 39. 40. quamobrem & hîc Tremel. *in quo manſerunt.* Boder. *in quo degebant.* Porro perſonæ ibi dicuntur conveniſſe, ὅ τε Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ἀνδρέας. Hunc ordinem Arabs quoque ſervat. at Syrus, Vulgatus, & Æthiopicus, Johannem ponunt ante Jacobum. Deinde Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος. ſic & Vulgatus. At Syrus & Arabs Matthæum habent ante Bartolomæum, ut & Æthiopicus. Καὶ Ἰούδας Ἰακώβου, Arabs, *& Iudas frater Iacobi.* ut & Beza. quod ex epiſtola Judæ v. 1. confirmatur. Syrus tamen & Æthiopicus, *filius Iacobi.*

VERS. 14. Τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει. Vulgatus, Syrus, Arabs, & Æthiopicus non legerunt καὶ τῇ δεήσει.

B VERS.

VERS. 15. Ἦν δὲ ὄχλος ὀνομάτων, *erat autem turba nominum*, id eſt perſonarum vel capitum. ſicut Num. 1. בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת LXX, κατ' ἀριθμὸν ὀνομάτων, *juxta numerum nominum*, id eſt perſonarum. ſic ſæpe ibidem. Sequitur, ἐπὶ τὸ αὐτό. Vulgatus rectè, *ſimul*. At ſequenti cap. v. 1. vertit, *in eodem loco*. ut & Beza hîc atque illic. malim prius, quia LXX Interpretes ea phraſi paſſim explicant Hebræum יַחַד, etiam ubi tantum perſonarum, aut rerum conjunctarum, non ejuſdem loci habetur ratio. ut Pſal. 19. 10. τὰ κρίματα τοῦ Κυρίου δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό, *judicia Domini juſta ſunt pariter*. Pſal. 37. 40. παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται ἐπὶ τὸ αὐτό, *impii perdentur pariter*. Pſal. 49. 9. ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄφρων καὶ ἄνους ἀπολοῦνται, *pariter inſanus & demens peribunt*. in his ſi vertas, *eodem in loco*, nihil dicis.

VERS. 16. Τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ. Vulg. *qui factus eſt dux*. Beza, *dux viæ*, quia præivit cæteris. anguſtè nimis, ſi ſolummodo dux itineris intelligitur. rectè autem, ſi per viam more Hebræorum metaphoricè intelliguntur etiam conſilia & actiones. neque enim in itinere ſolum præivit, & qua eundum eſſet oſtendit, ſed & ſignum dedit quo perſona capienda cognoſci poſſet, & conſilio juvit, quum diceret, *prehendite eum & abducite* ἀσφαλῶς *tuto, ne evadat*. Rectè ergo Syrus ܗܘ ܕܗܘܐ ܡܕܒܪܢܐ, *qui fuit dux, rector, gubernator, director*. hæc enim omnia ſignificat ܡܕܒܪܢܐ, à ܕܒܪ quod non *ducere* tantum, ſed & *regere, moderari* ac *dirigere* ſignificat. exempla paſſim obvia. ut 1 Tim. 3. 5. & 5. 14. & alibi. Porro agitur hîc de Juda, dicto in Euangeliis *Iſcariot*. de quo agnomine egimus, in Comment. ad Matth. 10. 4. Vbi Junius annotat ;ad Syri סכריוטא, Secarjut quibuſdam appellari *marſupium*, & Secarjuta, ὁ ἔχων γλωσσόκομον. qua autoritate hujus inventi autor nitatur neſcio. Sed in lingua Æthiopica reperio אַשְׁכְּרָן pro marſu-

marſupio. Sic enim τὸ γλωσσόκομον Interpres reddidit Joan. 12.6.& 13.29. hinc non incommodè derivari poteſt אִשְׁכַּרְיוּתָא, ὁ ἔχων γλωσσόκομον. ut hoc agnomine ab ipſis Apoſtolis diſtinctus fuerit ab altero Juda Apoſtolo.

VERS. 17. Ὅτι κατηριθμημένος ἦν, *Quia annumeratus erat*. huic lectioni Syrus & Arabs aſſentiuntur. mirum ergo Vulgatum habere, *qui connumeratus erat*, id eſt, ὃς.

VERS. 18. *Hic emit ſibi χωρίον, agrum.* Æthiopicus exprimit cujuſmodi ager fuerit, reddens עצר וין, *agrum vini, vinetum.* cui non repugnat, quod Matth. 27. 5. vocetur *ager figuli.* potuit enim fuiſſe vinetum figuli. neque pugnant, quod hîc ipſe Judas dicatur eum emiſſe, ibi autem primarii Sacerdotes. Nam præterquam quod locum habere queat conciliatio, quam Cl. Beza adfert, nihil obſtat, cur non & ipſe proditor, triginta hoſce argenteos, quos biduo fere ante, (ut ex Matth. 26. 2. 14. colligi poteſt) acceperat, agro emendo impendere voluerit, eaque de re cum figulo aliove hujus fundi domino transegerit. poſtmodum vero, quum pœnitudine ſceleris ductus, eos ſacerdotibus refunderet, iidem illi arcana quadam & admiranda Dei providentia eundem agrum iiſdem argenteis coëmerint. Καὶ πρηνὴς γενόμενος. Quam male Vulgatus & Eraſmus verterint, *& ſuſpenſus*, rectè autem Beza, *& præcipitatus.* optimè vero Syrus, Æthiop. & Arabs, *& cecidit ſuper faciem ſuam in terram.* nec repugnare illud Matth. 27. v. 5. quia ἀπήγξατο non vertendum, *ſuſpendit ſe*, ſed *ſuffocatus eſt:* ſuperſedemus plura de eo dicere, quia aliquid ejus tetigimus in Commentario noſtro ad quatuor Euangelia p.36. & 131. reliqua relinquimus incomparabili viro Dan. Heinſio, qui ejus ſententiæ author eſt, doctiſſimaſque ſuas in univerſum N. Teſt. notas jam jam evulgare pollicetur. Quod additur, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, Syrus vertit ܘܐܬܦܫܚ

 ܟܪܣܗ

ܟܠܗ ܓܘܝܗ, quod malè tranſtulit Trem. *& effuſum eſt univerſum corpus ejus.* reſpexit Hebræorum גְוִיָּה, *corpus.* verte ad verbum, *univerſum interius ejus.* eſt enim ܓܘܝܐ, *intrinſecum, interius,* Hebræorum קֶרֶב, quod & pro מֵעִים, *viſcera* paſſim ponitur. Æthiopicus dixit אמעותהו, quod & ſignificatione & radice convenit cum Heb. מעים.

VERS. 19. Ἀκελδαμά, omnino Syriacum eſt, ܚܩܠ ܕܡܐ, חֲקֵל דְּמָא. ubi nemo mirari debet, pathach ſub ק efferri per ε. id enim, ut Arabibus, ita & Syris uſitatum eſt, quoties ſequitur conſona quieſcens, id eſt, quæ per ſcheva quieſcens jungitur præcedenti. præterquam quod notum ſit, ſegol vocari Hebræis pathach parvum, ob affinitatem pronunciationis quam cum pathach habet. quod autem ְ efferatur per *δα*, id eſt, ſcheva per *a*, id quoque uſitatiſſimum. ut טַלִיתָא, Ταλιθά, *puella.* צְבִיתָא, Ταβιθὰ δορκάς, *caprea.* pergit autem Syrus, atque interpretaturus quid ſit ἀκελδαμά, ait valere ܩܘܪܝܬ ܕܕܡܐ, *ager ſanguinis.* ubi ſolummodo Syriacæ linguæ ſtudioſos monemus, ܩܘܪܝܬ eſſe formæ conſtructæ à ܩܪܝܬܐ, *ager*, cujus plurale ܩܘܪܝܐ, quæ ſunt anomala.

VERS. 25. Ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας. Vulgatus, *de quo prævaricatus eſt Iudas.* Eraſmus, *prævaricatus excidit.* Merito neutrum ſecutus eſt doctiſſ. Beza, qui vertit, *à quo aberravit Iudas.* malim, *receſſit.* utuntur enim Helleniſtæ pro Hebræo סור. ut Exod. 32. 8. סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ, παρέβησαν ταχὺ ἐκ τῆς ὁδοῦ, *receſſerunt celeriter à via:* ſic Deut. 9. 12. 16. & alibi ſæpe. Optimè Syrus ܕܡܢܗ ܦܢܐ, Trem. & Boder. in Pariſienſi edit. *à quo ſeparavit ſe.* verte, *receſſit.* id enim eſt ܦܢܐ.

ܦܪܘܫ. ut 2 Tim. 2. 19. ܢܦܪܘܫ ܡܢ ܥܘܠܐ, ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας, *recedat ab iniquitate.*

VERS. 26. *Cum undecim Apoſtolis.* Vocat eos alibi paſſim Interpres Arabs الرسل, אלרסל quaſi *miſſos.* hîc vocat, ut & alibi ſæpe, & in Alcorano paſſim, الحواريين, אלחואריין. Quod id ab חור, *candidum eſſe*, uſitata Hebræis Syriſque ſignificatione deductum velint, quaſi candidis veſtibus induti fuerint Apoſtoli, frivolum eſt. dicuntur & ab Æthiopico Interprete ubique חוריאת, proculdubio ab חור uſitato ipſis verbo pro πορεύεσθαι, *ire, proficiſci.* quia munus eorum ferebat, nuſquam ſedem figere, ſed quaquaverſum proficiſci. ſic & legatus quivis חורי dicitur Joh. 13. 16.

CAP. II.

VERS. 1. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς. Vulgatus, Syrus & Arabs legerunt τὰς ἡμέρας. utrovis modo legatur, ſenſus nec eſt, *quum primus dies pentecoſtes*, nec *quum omnes ejus dies eſſent exacti*, ſed *quum numerus dierum à paſchate ad pentecoſten eſſet exactus.* de quo vide doctiſſimas Bezæ in hunc locum notas: & noſtras ad Marc. 8. 31. Quod autem vir Doct. ἐν τῷ συμπληροῦσθαι poſitum velit pro μετὰ τὸ συμπληρωθῆναι, nihil neceſſe videtur. numerus enim quinquaginta dierum, propriè loquendo, non erat completus, ineunte primo pentecoſtes, ſed currente eo complebatur. erat enim ipſe quinquageſimus. ſenſus eſt: quum tempus quinquaginta dierum, quod incidebat in diem pentecoſtes, compleretur, currente adhuc eo die quo complebatur, venit Spiritus S. Teſtatur autem Hieron. in Dan. quum tres fuerint precandi horæ Judæis, tertia, ſexta & nona, hora tertia Spiritum S. deſcendiſſe in Apoſtolos. Sequitur, ἦσαν πάντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Eraſmus arbitratur Vulgatum legiſſe pro ὁμοθυμαδὸν, ὁμαδὸν, quia vertit *pariter.* quod

 magis

magis etiam dicas, ſi videas Syrum pro ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ſimpliciter dicere ܗܘܘ ܡܟܢܫܝܢ, *congregati erant.* & eodem ſenſu Arabem كانوا مجتمعين, At obſervandum, *ὁμοθυμαδὸν* ſæpe uſurpari Helleniſtis pro ſimplici *ἅμα, ſimul*, etiam ubi nullus animorum conſenſus locum habet. ut 1 Paral. 10. 6. *καὶ ὅλος ὁ οἶκος αὐτοῦ ὁμοθυμαδὸν ἀπέθανε, & tota domus ejus ſimul mortua eſt.* Job. 34. 15. τελευτήσει πᾶσα σὰρξ ὁμοθυμαδὸν, *morietur omnis caro pariter.* ſic alibi ſæpe. adeo ut etiam inanimatis tribuatur, Thren. 2. 8. *καὶ τὸ τεῖχος ὁμοθυμαδὸν ἠσθένησε, & murus pariter debilitatus eſt.* Laudo tamen Bezam, qui propria vocis ſignificatione retenta vertit *concorditer*, Eraſmus *unanimiter.* ut & Syrus præcedenti c. 1. v. 14. pro eo dixit ܒܢܦܫ ܚܕܐ, *unâ animâ.* ſimiliter ibi & Arabs, debuerant & hîc.

V ERS. 2. *Ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας.* Syrus & Arabs non legunt *φερομένης.* Πνοῆς vertitur à Vulgato *Spiritus*, ut & à Syro ܪܘܚܐ & Arabe ريح. quæ tamen *ventum* etiam ſignificant. propriè *πνοὴ*, *flatus*, ut rectè hîc vertit doctiſſimus Interpres. vel *ſpiratio.* Vnde LXX Interpretes, qui interdum *πνοὴν* dixerunt pro רוּחַ, ſæpius utuntur pro נְשָׁמָה. de quo illuſtris locus Job. 32. 8. וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם, *πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσα, ſpiratio autem omnipotentis eſt quæ docet.* Id Spiritui S. verè convenit, qui feſto Pentecoſtes illapſus eſt in Apoſtolos, tanquam *πνοὴ τοῦ παντοκράτορος ἡ διδάξουσα αὐτοὺς, ſpiratio omnipotentis edoctura ipſos.*

V ERS. 3. *Et conſpectæ ſunt ipſis diviſæ linguæ ὡσεὶ πυρός.* Vulgatus, *tanquam ignis.* ubi quum ignis tam in recto quam in gignendi caſu accipi poſſit, incommodum illud vitari, nec à Græcis deflecti exiſtimat Cl. Beza, ſi vertatur *inſtar ignis.* at vero Genitivus *πυρὸς* non regitur ab *ὡσεὶ*, ſed à *γλῶσσαι.* Genitivus autem *ignis* ab *inſtar.* ideoque ambi-

guitatem

guitatem habet longè maximam: quia *inſtar ignis* referri poſſet ad *diviſa*, quaſi ſenſus eſſet, diviſæ inſtar ignis, id eſt, ſicut ignis dividitur. ut ergo ambiguitas tollatur, omnino neceſſe eſt vertere cum Eraſmo, *tanquam ignea.* nam γλῶσσαι πυρὸς, *linguæ ignis* ſunt igneæ. Syrus habet ܐܝܟ ܢܘܪܐ, *tanquam ignis*, in Nominativo. Nam in Genitivo dicendum fuerat ܐܝܟ ܕܢܘܪܐ. Sequitur, ἐκάθισέ τε &c. *Et ſedit*, nempe πῦρ, *ignis.* Syrus & Arabs, *& ſederunt*, nempe linguæ. quia autem *& ſedit* conſtructione non convenit cum *lingua ignea*, neceſſe omnino videtur, Latinè ſuppleri conſtructionem, hoc modo: *diviſæ linguæ ſicut* linguæ *ignis*, *& ſedit*, ſcilicet iſte ignis. quo ſupplemento Græca Belgicaque lingua opus non habent, quia Genitivus ibi à Nomin. facile diſcernitur.

VERS. 4. *Et cœperunt loqui* ἑτέραις γλώσσαις, Eraſmus & Beza rectè *aliis linguis.* Vulgatus tamen habet *variis linguis.* ut & Syrus ܠܫܢ ܠܫܢ, *linguâ linguâ*, quaſi legiſſent γλώσσαις γλώσσαις, ſic & Arabs. Sequitur καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου, *ſicut Spiritus dabat.* Vulgatus & Æthiopicus addunt *Sanctus.* Syrus & Arabs id non agnoſcunt.

VERS. 5. Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς, ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Hæc lectio vult, omnes iſtos ex omni gente fuiſſe Judæos. quod clarius etiam expreſſit Syrus, quum immutato paululum ſitu dixit: *erant autem viri habitantes Hieroſolymæ, timentes Deum, Iudæi ex omnibus gentibus quæ ſub cœlo ſunt.* Tum ſub Judæis neceſſe eſt etiam proſelytos complecti, ex v. 10. Arabs autem Judæos à reliquis gentibus diſtinxit, inquiens يهود ومن جميع الامم, *Iudæi, & ex omnibus gentibus.* prior lectio receptior & melior.

VERS. 6. Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης. Vulgatus ad verbum,

bum, *Facta autem voce hac.* ut & Syrus per קלא expreſſit. Eraſ. *is rumor quum increbruiſſet.* Beza, *orto autem hoc rumore.* Quærenti diligenter, an uſpiam aut קול Hebræis, aut φωνή Helleniſtis pro *rumore* ſumatur, nuſquam occurrit, ſed ſemper pro *voce*, aut *ſonitu*, aut *tonitru.* pro ſpeciali autem ſonitu qui rumor dicitur, nunquam. niſi forte Jer. 10. 22. קול שְׁמוּעָה הִנֵּה בָאָה, φωνὴ ἀκοῆς ἰδοὺ ἔρχεται. ubi tamen non φωνή ſed ἀκοή, *rumorem*, φωνή autem ejus ſonitum deſignat, quo innoteſcit & pervagatur. dubito an non φωνή hîc accipi poſſet pro Hebræorum דָּבָר, quod LXX nunc per λόγον, nunc per ῥῆμα, nunc per φωνὴν interpretantur. & ſicut דָּבָר, λόγος & ῥῆμα ſæpe uſurpantur pro *re* & *negocio*, ita & φωνή eodem modo ſumi queat, ac verti, *Factâ autem re hac*, id eſt, quum hæc res ita contigiſſet. videtur certe φωνή, & Hebræorum קול quoque ita accipiendum Exod. 4. 8. אִם לֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאוֹת הָאַחֲרוֹן, ἐὰν μὴ εἰσακούσωσι φωνῆς τοῦ σημείου πρώτου, πιστεύσουσί σοι τῆς φωνῆς τοῦ σημείου δευτέρου. quid hîc *vox ſigni*, niſi negocium & ipſa res ſigni?

Sequitur, *convenit multitudo*, καὶ συνεχύθη. Vulgatus, *& mente confuſa eſt*. Eraſmus & Beza rectè omittunt *mente*, referri tamen ad mentis conturbationẽ iidem volunt. Arabs vertit ارتجوا, *commoti ſunt*, ut & Syrus ܐܫܬܓܫ, *commotus eſt*. quæ non modo ad mentis conturbationem, ſed vel maximè ad tumultuarium perplexumque populi concurſum referri poſſunt, ubi ſine ordine cum confuſione alius alium impellit, alter alterius curſum retardat. id mihi hîc eſt συνεχύθη. plane ut Act. 19. 29. Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη συγχύσεως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον. ubi Syrus eodem verbo dixit ܘܐܫܬܓܫܬ ܟܠܗ ܡܕܝܢܬܐ, *& conturbata eſt tota civitas*, vel potius *tumultuata eſt*. & v. 32. ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, *erat enim congregatio confuſa*. Syrus

ܫܓܝܫܐ

ܗܘܘ ܡܫܬܓܫܝܢ ܛܒ ܟܢ̈ܫܐ, *turbæ admodum commotæ erant,* nempe per modum tumultus.

VERS. 7. λέγοντες πρὸς ἀλλήλους. Vulgatus non habet πρὸς ἀλλήλους. Syrus & Arabs habent.

VERS. 8. Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ. Eraſ. & Beza, *Quomodo igitur nos audimus eos ſua quiſque lingua.* interſeruerunt *eos*, ut τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ per Ablativum commodè exponerent. at Vulgatus, *& quomodo nos audimus unuſquiſque linguam ſuam.* quaſi τὴν ἰδίαν διάλεκτον legiſſet. ſic quoque Syrus & Arabs.

VERS. 9. Ἐλαμῖται. Syrus ܐܠܢ̈ܝܐ, *Alanæi.* ad quod ſic Junius, *id eſt Perſæ* συνεκδοχικῶς, *ut oſtendit locorum ordo: nam ab Oriente ad Occidentem populos enumerat. quod autem Elanæos appellat Syrus, vitioſum puto. nam Elanæi ad Arabiam Petræam pertinent: & Græcus textus verior eſt.* hactenus ille. ubi rectè docet, Elanæos ad Arabiam Petræam pertinere. eſt enim Alane aut Elane urbs ad mare rubrum ſita, teſtibus Strabone & Ptolemæo. Arabes ايلي, Aila vel Eila vocant; eamque Syriæ initium faciunt, & ad Judæos pertinuiſſe aſſerunt, ut eſt apud Abulfedam. Et apud Joſephum lib. 8. Antiq. c. 2. ubi Salomonem claſſem navalem inſtruxiſſe ait in ſinu Ægyptiaco, in loco quodam maris rubri, cui Eſiongaber, alias Bernice nomen eſt, οὐ πόρρω Εἰλανῆς, ἡ χώρα τὸ πρὶν Ἰουδαίων ἦν, *non procul à civitate Eilane, quæ regio olim Judæorum fuit.* Hos Alanæos intelligi apud Lucam per locorum ſeriem non poſſe, rectè aſſerit vir doctiſſimus. Sed quidni intelligi poſſint, quos Benjamin in Itiner. pag. 73. edit. Leydenſis, juxta Meſopotamiam & Armeniam collocat? Verba ejus ſunt, וארץ אלניה היא הארץ המקפת הרים ואין יציאה להם אלא שערי ברזל שעשה אלכסנדרוס ושם האומה הנקראת אלאן *Alania eſt regio montibus cincta, nec ullum habet exitum præter portas ferreas quas Alexander fecit, ubi populus degit qui Alan*

dicitur. Rectè hoc cum Syro noſtro convenit, qui poſt Parthos & Medos, Alanæos conſtituit, deinde incolas Meſopotamiæ. Hos Alanæos Perſarum gentem quandam fuiſſe, ſuſpicari non immerito ex ſitu licet. atque ita iidem eſſe poſſint, quos Ἐλαμίτας vocavit Lucas, qui ab עֵילָם, *Elam,* primogenito filio Semi originem traxere, de quo Joſephus l. 1. Antiq. c. 7. Ἔλυμος Ἐλυμαίους Περσῶν ὄντας ἀρχηγέτας κατέλιπεν, *Elymus Elimaeos, ex quibus Perſæ originem traxerunt, reliquit.* Vnde 1 Machab. 6. 1. Rex Antiochus dicitur audiviſſe, ὅτι Ἐλυμαΐς ἐν τῇ Περσίδι ἐστιν πόλις ἔνδοξος. πλούτῳ, ἀργυρίῳ καὶ χρυσῷ, *Elymaida eſſe Perſidis civitatem, divitiis auro & argento celebrem.* Paulo aliter Plinius lib. 6. c. 35. *Perſidis,* inquit, *initium ad flumen Oroatum, quo dividitur ab Elymaide.* & c. 27. *Infra Eulæum Elymais eſt, in ora juncta Perſidi.* cum quo conſentit Stephanus de urbibus, Ἐλύμαι, χώρα Ἀσσυρίων πρὸς τῇ Περσίδι, τῆς Σουσίδος ἐγγύς. οἱ οἰκοῦντες Ἐλυμαῖοι. *Elymæ, regio eſt Aſſyriorum juxta Perſidem, Suſianæ vicina. cujus incolæ ſunt Elymæi.* Parum refert: ſive in Perſide ſive prope eam fuerint Elamitæ aut Elymæi, iidem eſſe poſſunt, quos Elanæos dixit Syrus, quoſque Benjamin inter Perſidem, Choreſanem, Meſopotamiam & Armeniam locat. Porro pro καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Syrus habet ܘܗܠܝܢ ܕܥܡܪܝܢ ܒܝܬ ܢܗܪ̈ܝܢ, Tremel. & Boder. *& qui habitant inter fluvios.* non exiſtimo ܒܝܬ hîc ſignificare *inter,* ſed valere idem quod ܐܬܪ, *locus, regio.* ſicut ܒܝܬ ܫܡܪܝܢ, *Samaria,* non urbs, quæ ܫܡܪܝܢ dicitur, ſed regio. etſi non negem בית etiam urbibus tribui poſſe. ut apud Arab. בית אלמקדש, *domus ſanctificata* eſt Jeruſalem. Itaque ܒܝܬ ܢܗܪ̈ܝܢ, eſt *regio duorum fluviorum,* Meſopotamia, quæ Hebr. אֲרַם נַהֲרַיִם, *Syria duorum*

duorum fluviorum. & ponitur ܒܝܬ pro ܒܒܝܬ ex more. raro enim hæc præpoſitio huic dictioni præfigitur. nec arbitror ܢܗܪ̈ܝܢ hîc eſſe plurale, quod ſignificet *fluvios*, id enim Syri efferunt terminatione fœminina ܢܗܪ̈ܘܬܐ. ſed eſſe duale. & non ſcribendum, ut faciunt Boder. & Ferrarius, ܢܗܪ̈ܝܢ, ſed ܢܗܪܝܢ, ab Hebræo נַהֲרַיִם. ſicut ܡܐܬܝܢ à מָאתַיִם, *ducenti.* ܡܨܪܝܢ à מִצְרַיִם Ægyptus. ܬܪܝܢ à שְׁנַיִם, *duo.* ܬܪܬܝܢ à שְׁתַּיִם, *duæ.* ܓܠܝܢ, *revelati*, pro Chald. גְּלַן.

VERS. 18. Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου &c. Vulgatus & Beza emphaſin particulæ γε rectè expreſſerunt, *& quidem ſuper ſervos meos.* Syrus & Arabs non ſatis congruè omiſerunt. Fecerunt fortaſſis, quia non ſatis congruam particulam habent qua id enarrent. Æthiopicus, potius quam omitteret, egregia periphraſi explicuit, *Et amplius dicit, ſuper ſervos meos &c.*

VERS. 20. *Priuſquam veniat dies ille Domini magnus* καὶ ἐπιφανής. Vulgat. *& manifeſtus.* Beza, *& illuſtris.* Syrus ܘܕܚܝܠܐ, Arabs المرهوب, *terribilis.* rectè. Nam Joëlis 2. 31. unde hic locus petitus, extat יוֹם הַנּוֹרָא, *dies terribilis,* pro quo LXX ἡμέραν ἐπιφανῆ. ut & v. 11. ſic Jud. 13. 6. וּמַרְאֵהוּ נוֹרָא מְאֹד, *& aſpectus ejus terribilis valde.* LXX καὶ ἡ ὅρασις αὐτοῦ ἐπιφανὴς σφόδρα. vide etiam 1 Paral. 17. 21. Hab. 1. 7. Malach. 1. 14. Nec dubium, quin inde truculentus ille Antiochus dictus ſit ἐπιφανής, *terribilis* potius quam *illuſtris.*

VERS. 22. Ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς. Hebraicè dico, אִישׁ הַמּוּכָח לָכֶם מֵאֱלֹהִים, *virum demonſtratum vobis à Deo.* eſt enim הוכיח Hebræis non tantum *redarguere*, ſed & *arguere*, certiſque atque indubitatis argumentis demonſtrare, pro-

 bare

bare & confirmare. idem quod ἀποδεικνύειν Græcis. ſic accipimus Gen. 24. 14.

VERS. 23. Syrus hîc habet, ܠܗܢܐ ܕܦܪܝܫ ܗܘܐ ܠܗ ܠܗܕܐ. Trem. *hunc qui ſegregatus erat ad hoc*. Boder. in Pariſ. *qui electus erat*. in Reg. *qui expoſitus erat*. verto *hunc qui determinatus erat ad hoc*. alibi antehac diximus ܦܪܫ frequenter ſumi pro ὁρίζειν, *determinare, definire, certo ſtatuere*. ita & hoc loco, expreſſurus quid ſit, τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, dixit, *hunc qui determinatus erat ad hoc, per præſcientiam & per voluntatem Dei tradidiſtis*.

VERS. 25. *David enim dicit* εἰς αὐτόν *de eo*. rectè ſic vertit Eraſ. & Cl. Beza. ut & Eph. 5. 32. εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, *de Chriſto & de eccleſia*. εἰς pro περί, ſicut apud Hebræos ſæpe ל pro על, ut Pſ. 91. 11. יְצַוֶּה לָּךְ, *præcipiet de te*, περὶ σοῦ, Matt. 4. 6. ſic Gen. 20. 31. & 26. 7. 2 Sam. 11. 7. Eſt. 3. 2. itaque rectè Syrus ܥܠܘܗܝ, *de eo*. Addit, ܡܩܕܡ ܗܘܝܬ ܚܙܐ ܠܡܪܝ. Trem. & Boder. in Pariſ. *ab initio fui ſpectans Dominum meum*. melius quam in Reg. *coram me proſpiciebam dominum meum*. illud *coram me* non eſt apud Syrum. quod enim in Græco eſt ἐνώπιόν μου omiſit. verto, *prævidebam dominum meum*. προωρώμην τὸν κύριον. quum enim componere nequeant, quod Latini faciunt per *præ*, Græci per πρό, illi faciunt per verbum ܩܕܡ. ut ܩܕܡ ܝܕܥ, προέγνωσε. ܩܕܡ ܦܪܫ, προώρισε. & ſimilia. ad verbum, *præmiſit cognovit, præmiſit determinavit*, id eſt, præcognovit, prædeterminavit. Sic hoc loco, *præmittebam videbam dominum meum*, id eſt, prævidebam. hæc in gratiam φιλοσόφων.

VERS. 26. *Et exultavit*, ἡ γλῶσσά μου, *lingua mea*. Sic Vulgat.

Vulgat. quoq; & Arabs legerunt. at Syrus ܬܫܒܘܚܬܝ, *gloria mea.* ſecutus textum Hebræum, ubi eſt כְּבוֹדִי. quod hoc quidem loco LXX verterunt per ἡ γλῶσσά μου. quomodo & accipi poſſet Pſ. 30. v. ult. לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד, *ut canat tibi gloria*, id eſt, lingua. ibi autem LXX ad verbum verterunt. Hebræi utroque in loco per כבוד intelligunt הנשמה aut הנפש, *animam.* quomodo procul dubio accipiendum Gen. 49.6. *Cætui eorum ne uniatur* כְּבֹדִי, *gloria mea*, id eſt, anima.

Additur, *Inſuper & caro mea requieſcet* ἐπ' ἐλπίδι, Vulg. *in ſpe.* Beza *cum ſpe.* nihil refert. modo attendatur, phraſin illam non eſſe ex lingua Latinâ, aut puriori Græca æſtimandam, ubi ἐλπὶς, *ſpes* eſt exſpectatio boni futuri, ſed ex linguâ Helleniſtica, quæ pro Hebræo לָבֶטַח, *in fiducia*, id eſt ſecurè, tuto, dixit ἐπ' ἐλπίδι, etiam ubi ſpes propriè dicta, id eſt exſpectatio futuri boni nullum prorſus locum habet. ut Jud. 18. 7. *viderunt populum*, יוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח, *habitantem ſecurè*, ἐγκαθήμενον ἐπ' ἐλπίδι. שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ, *quieſcentem & confidentem*, ἡσυχάζοντα ἐν ἐλπίδι. ſic Prov. 1. 33. *Qui auſcultat mihi*, יִשְׁכָּן־בֶּטַח, *habitabit confidenter*, aut ſecurè, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι. ſic Pſ. 4. 10. & 78. 58. Eſa. 32. 9. Ezech. 28. 26. Oſeæ 2. 18. Zophon. 3. 1. & alibi paſſim. Sic ergo & hoc loco ſenſus eſt, *Caro mea*, יִשְׁכֹּן לָבֶטַח, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, *habitabit ſecura*, id eſt, tuta ab omni malo. Vbi non poſſum præterire commentarium Davidis Kimchi in hunc locum, cujus hæc ſunt verba, בעודני בחיים ישכון לבטח שתצילני מכל נזק ובדרש אחר מיתה כלמר שלא שלטה בו רימה ותולעה, id eſt, *ſi ſenſum literalem ſpectes mens eſt, dum adhuc ſum in vivis, habitabit caro mea ſecurè, quia liberabis me ab omni damno. at myſticè poſt mortem, perinde eſt ac ſi doceat, non dominaturam ei corruptionem & vermem.* Lubens à verpo hanc interpretationem amplector, ut ſenſus ſit, Habitabit poſt mortem caro mea tuta à vermibus in ſepulchro, quia non derelinques in eo animam meam,

 nec

BIBLIOTECA N. ROMA VITTORIO EMAN.

nec permittes Sanctum tuum videre corruptionem.

VERS. 27. Οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. ὅσιος eſt Hebræorum חסיד, *pius*. pro quo Syri abjecto ד dicunt ܚܣܝܐ, חסיא. unde eſt Græcum ὅσιος. διαφθορὰν Syrus dixit ܚܒܠܐ, חַבָלָא, Arabs فساد, פסאד, *corruptionem*. miror ergo, unde Cl. Beza habeat, Syrum & Arabem uſurpaſſe vocem Hebræam כלה, chalah quæ conſumtionem declarat.

VERS. 30. Τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστόν. Totum hoc membrum Vulgatus, Syrus, Arabs & Æthiopicus non legerunt. Quod enim Cl. Beza dicat, Arabem & Syrum legiſſe, Ἐγὼ ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου ἀναστήσω, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου, id eſt, *Ego ex fructu lumborum tuorum excitabo*, quem *in throno tuo collocem*, neſcio unde id de Syro habeat. de Arabe, ſecutus eſt Fr. Junium, qui quum textum Arabicum rectè eſſet interpretatus, *ego de fructu lumbi tui faciam ut ſedeat ſuper throno tuo*, atque annotaſſet, receptam lectionem τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν olere gloſſema, addidit, integrius fortaſſe Arabem legiſſe eo modo, quo ſupra Cl. Beza memoravit. non rectè tamen verba Arabis Græcè ſunt reddita. habet إني من ثمار صلبك اجلس على كرسيك, id eſt, ὅτι ἐγὼ ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου καθιῶ ἐπὶ τοῦ θρόνου σου, *ego ex fructu lumbi tui collocabo* (ſedere faciam) *ſuper thronum tuum*. Eodem modo Syrus. uterque ad verbum expreſſit verba Pſ. 132. 11. מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא לָךְ. niſi quod pro ſingulari פְּרִי, *fructu*, Syrus dixerit ܦܐܪ̈ܐ, *fructibus*. Arabs autem pro בִּטְנְךָ, *ventris tui* dixerit صلبك, *lumbi tui*. Non video autem, cur in recepta lectione gloſſema vel ſuſpicemur. Videntur quidem Vulgatus, Syrus, Arabs & Æthiopicus, quia idem, quod Junius, ſenſerunt, textum Hebræum ſecuti, ſed nihil cauſæ nobis apparet, cur ea lectio, quam exem-

exemplaria Græca exhibent, ac Chryſoſtomus expreſſit, vel tantillum ſuſpecta eſſe debeat. quum enim Lucas non ſimpliciter quid Davidi juratum ſit referat, ſed quid David tanquam Propheta ſibi juratum eſſe ſciverit, non debuit ſimpliciter promiſſionis verba recenſere, ſed quomodo David, tanquam Propheta, ea intellexerit, explicare. promiſerat Deus Davidi, fore ut de fructu ventris ejus collocaret aliquem ſuper thronum ejus. id David tanquam Propheta ſcivit nihil aliud eſſe, quam fore ut de fructu lumborum ſuorum ſuſcitaret Deus, quod ad carnem attinet, Chriſtum, ut ſederet ſuper thronum ſuum. καθίσαι non verto, quem *collocaret*, ſubaudiendo ὃν, ſed *ut ſederet*, ſubintelligendo ἕνεκα τοῦ, quod uſitatiſſimum, & καθίσαι ſumendo intranſitivè, quæ vulgatiſſima eſt per univerſum N. Teſtamentum hujus verbi ſignificatio. ἀναστῆσαι autem non refero ad reſurrectionem Chriſti, ſed ad naturalem ejus productionem. ut & 2 Sam. 7. 12. ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετά σου, ὃ ἔσται ἐκ τῆς κοιλίας σου. de reſurrectione ejus agitur verſ. ſeq. quem ad hunc noſtrum ſic refero: David quum Spiritu Prophetico intelligeret, ſibi Pſal. 132. & 2 Sam. 7. promiſſum eſſe, fore ut de ſemine ſuo ſuſcitaretur Chriſtus, eâdem præſcientia Propheticâ locutus eſt Pſ. 16. de ipſius reſurrectione. Obiter addo in gratiam φιλοσύρων, in editionibus Regia & Cothenenſi legi ܥܠ ܟܘܪܣܘܟ, *ſuper thronum tuum.* corrige, & lege ܟܘܪܣܝܟ, ut habet Viennenſis editio, etſi ſatis obſcura, & uſus Grammaticaque poſtulant. eſt enim ſine affixo ܟܘܪܣܝܐ, *thronus.*

VERS. 31. Ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου. *Non derelictam eſſe animam ſuam in inferno.* Vulgatus, *quia neque derelictus eſt in inferno.* ſic quoque Syrus & Arabs. niſi quod Arabs pro ὅτι videatur legiſſe ὅς, *qui.* non videntur legiſſe

ἡ ψυχὴ

ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. aut certe interpretari voluerunt, animam hîc ipſam perſonam denotare, & ſenſum eſſe, *quod non derelicta eſt perſona ejus*, id eſt, ipſe.

VERS. 33. Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς. *Dextrâ igitur Dei exaltatus.* Arabs عن يمين, *ad dextram*, quod ἐν δεξιᾷ, ἐν δεξιοῖς, ἐκ δεξιῶν dici ſolet. At cap. 5. 31. ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, bene vertit ܪܘܡܗ ܒܝܡܝܢܗ, *extulit eum dextra ſua.*

VERS. 34. Λέγει δὲ αὐτός. *dicit autem ipſe.* Syrus & Arabs, *quia dicit ipſe.* nolim tamen aſſerere, aliter eos legiſſe quam δὲ. eſt enim & alibi ea particula cauſalis, pro *enim.* ut Rom. 8. 11. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα, *ſi enim ſpiritus* &c. 1 Cor. 10. 11. ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, *ſcripta enim ſunt ad monitionem noſtram.* & alibi paſſim.

VERS. 35. *Donec ponam inimicos tuos* ὑποπόδιον, *ſcabellum pedum tuorum.* Arabs تحت موطي قدميك, *ſub ſcabellum pedum tuorum.* Sic & Matth. 22. 24. & Hebr. 1. 13. At Marc. 12. 36. & Luc. 20. 43. tantum habet تحت قدميك, *ſub pedibus tuis.* Video & Æthiopicum Interpretem ubique in hac phraſi adhibere תחת, *ſub*, expreſſa etiam voce ſcabelli. imo Luc. 17. 16. ubi Samaritanus dicitur cecidiſſe in faciem ſuam παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, *ad pedes ejus*, Æthiop. habet תחת אגריהו, *ſub pedibus ejus*, ſimiliter Act. 4. 35. nam *ad pedes ejus* ſignificat *in terram quæ erat ſub pedibus ejus.* ſic capio illud Jacobi 2. 3. κάθου ὧδε ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου, *ſede hîc ſub ſcabello meo*, id eſt, in terra quæ eſt ſub ſcabello meo.

VERS. 37. Ἀκούσαντες δὲ κατενύγησαν. Eraſ. & Vulg. *His autem auditis.* Syr. & Arabs, *Quum autem hæc audiviſſent.* malim ſane, quam quod Cl. Beza dixit, *Qui vero hæc audiverunt.* pro οἱ δὲ ἀκούσαντες. quod οἱ ſubintelligere, & hîc & Act. 19. 5. durum eſt.

VERS. 38. Καὶ λήψεσθε, *&* *accipietis.* Syrus & Arabs, *ut accipiatis.* ו Hebræorum ſæpe pro *ut.*

VERS.

Vers. 39. Καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακράν. Neſcio quid viderit Arabs, quum verteret ولجميع الذين هم تايبون, *& omnibus qui ſunt reſipiſcentes*, vel convertentes ſe. Vulgatus & Eraſmus, *& omnibus qui longè ſunt*. Syrus ܐܝܠܝܢ ܕܪܚܝܩܝܢ, *qui longinqui ſunt*. Hebraicè ולכל הרחוקים. idem ipſis fuit atque τοῖς μακράν. qui opponuntur paſſim τοῖς ἐγγύς, gentiles nempe Judæis. At Cl. Beza, ob particulam εἰς expoſuit, *& omnibus longè poſt* futuris. Judæis nempe, in multas deinceps generationes convertendis. De Ethnicis enim id minus rectè accipi arbitratur, *quia Gentium vocationis arcanum Petrus nondum norat.* quod dictum, ſalva magni viri pace, ægrè admodum admitto. quî enim Apoſtolus, Scripturarum peritiſſimus, & jam Spiritu S. illuminatus, vocationem gentium futuram aliquando ignoraverit, quam Prophetæ, non unus, ſed ferme omnes, non obſcuris ſed clariſſimis verbis, non uno ſed infinitis pene locis prædixerunt, quamque ipſimet, etſi gentibus infenſiſſimi, hodierni Judæi futuram tempore Meſſiæ ſui agnoſcunt? videatur Kimchius in Eſa. 19. 25. & alibi. Nec obſtat quæ Act. 10. de Petro ad Cornelium mittendo extat hiſtoria. Inde enim aliud colligi nequit, quam ignoraſſe Petrum, quo tempore vocandæ eſſent Gentes, exiſtimaſſeque, dum incircumciſæ eſſent & à fœdere Dei alienæ, pro pollutis eſſe habendas, cum quibus nullum Judæo commercium intercedere deberet. ἀθέμιτόν, inquit, ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ. Sciebat nempe vocandas eſſe aliquando Gentes. quando, ignorabat. quumque hactenus vocatæ non eſſent, detrectavit iis agglutinari. cognita autem Dei voluntate, qua de jam jam vocandis conſtabat, morem geſſit. Non gravatè itaque magnis viris aſſentior, qui τοῖς εἰς μακράν ad gentes, tum à fœdere gratiæ remotas, ſed aliquando adducendas, referunt. nec repugno, quod

D τοῖς

τοῖς εἰς μακρὰν idem eſſe velint quod *τοῖς μακρὰν*. conſtat enim præpoſitionem *εἰς* ejuſmodi adverbiis adjunctam ſæpe vacare. talia ſunt *εἰς τὸ παραχρῆμα*, *ſtatim, ſubito*. *εἰς αὔριον*, *cras*. *εἰσέτι*, *adhuc*, *amplius*. *εἰς ἅπαξ*, *ſemel*. *ἐς τρίς*, *ter*. & ſimilia. nec aliter accepit Chryſoſtomus, qui inde vim argumenti Apoſtolici ſic nectit, *εἰ τοῖς εἰς μακρὰν, πολλῷ μᾶλλον ὑμῖν τοῖς ἐγγύς*, *ſi iis qui longè ſunt* facta eſt promiſſio, *multo magis vobis qui prope eſtis*. Additur, *ὅσους ἂν προσκαλέσηται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν*, *quoſcunque advocaverit Dominus Deus noſter*. Nemo hîc aliter legit, præter Æthiopicum, qui habet, *& omnibus qui longe ſunt, & invocabunt Dominum Deum noſtrum*. Quis hîc non audaciſſimam impudentiſſimi alicujus Pelagiani manum deprehendat, qui laudem divinæ gratiæ non ferens, eam in humanos conatus tranſtulit?

VERS. 41. *Οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ*. Syrus & Arabs addiderunt, *& crediderunt*. Vulgatus non legit *ἀσμένως*. Syrus & Arabs verterunt *promtè*, *paratè*, ܒܝܘܡܐܠ ܕܠ, باستعداد. nec prætereundum, *οἱ μὲν οὖν* verti à Syro ܘܐܢܫ̈ܝܢ ܡܢܗܘܢ, *& quidam eorum*. ſimiliter ab Arabe. quod nequaquam rejiciendum. ut idem hîc ſit *οἱ μὲν*, quod *οἱ δὲ* Matth. 28. 17. *οἱ δὲ ἐδίστασαν*, *quidam hæſitabant*.

IBID. *Additæ ſunt die illo animæ quaſi τρισχίλιοι, ter mille*. conſentiunt lectiones omnes. Æthiopicus tamen habet שלשת מאת, *trecenta*. In quo cum errorem deprehenderet incomparabilis vir Joſephus Scaliger, notavit in margine pro מאת legendum אלף. nos potius mendum eſſe putamus (eſt enim mendoſiſſima editio Æthiopica) in שלשת, *tres*, & pro eo legendum שלש, *triginta*, ac vertendum, *animæ circiter trigeſies centum*, id eſt ter mille. quod ideo libentius annotavimus, ut errorem noſtrum fateremur, quem in Appendice noſtro ad Mat. 14. 21. commiſimus. quum enim apud

Æthio-

Æthiopicum pro ὡσεὶ πεντακισχίλιοι legeremus, כם חמש מאת, & ad Scaligeri emendationem, qui rurſus in margine pro מאת ſubſtituerat אלף, magis quam ad rationẽ conſtructionis Æthiopicæ attenderemus, lapſum Interpreti impegimus, qui pro quinquies mille quingentos tantum dediſſet, quum vertendus ſit, *quaſi quinquageſies centum*, id eſt, quinquies mille. alterum enim חמשה מאת dicendum fuerat. ſimiliter Matt. 15. 38. ארבע מאת verteramus *quadringentos*, quum vertendum eſſet *quadrageſies centum*, id eſt, quater mille. alterum enim ארבעה מאת dicendum. Sic infra Act. 4. 4. *& factus eſt numerus virorum qui crediderunt*, quaſi חמש מאת, *quinquageſies centum*, id eſt, quinquies mille.

VERS. 42. Καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. Vulgatus, *& communicatione fractionis panis.* unde tamen non colligo, variaſſe hujus loci Scripturam. ſed explicuiſſe Interpretem, quomodo conſtructionem Græcam intelligendam arbitraretur. nempe τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει, *communione & fractione*, poni pro τῇ κοινωνίᾳ τῆς κλάσεως, *communione fractionis*, id eſt, communi fractione. ſicut *patera libabat & auro*, id eſt, patera auri vel aurea. Idem de Syro & Arabe Interpretibus judico. niſi quod hi, mutato ſitu, preces dixerint ante fractionem. Nec ſequitur Syrum pro ἄρτου legiſſe εὐχαριστίας, quia apud ipſum extat ܒܩܨܝܐ ܕܐܘܟܪܣܛܝܐ, *in fractione Euchariſtiæ.* Interpretatur potius, panem de quo hîc agitur, non eſſe communem, ſed S. Cœnæ, quæ in Eccleſiis Græcis, atque inde in Syriacis εὐχαριστία vulgo dicebatur.

VERS. 43. Ἐγένετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος. πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγίνετο. Vulgatus, *Fiebat autem omni animæ timor. multa quoque prodigia & ſigna per Apoſtolos in Ieruſalem fiebant: & metus erat magnus in univerſis.* Cum qua lectione conferatur Arabs, qui ſic habet, *& fiebat timor in*

omni anima. fiebatque metus magnus ſuper omnes, & ſigna multa fiebant per manus Apoſtolorum in Ieruſalem. Syrus à recepta Græcorum exemplarium lectione quam & Chryſoſtomus expreſſit, nihil variat, niſi quod addiderit quoque *in Ieruſalem.*

VERS. 45. Καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον. Syrus, *& quibus erat poſſeſſio, vendebant eam.* quod annotavimus ſupra ad v. 42. hîc rurſus locum habet, Syrum nempe τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις accepiſſe pro τὰ κτήματα τῶν ὑπάρξεων, quod jam tantundem valet atque καὶ οἷς τὰ κτήματα ὑπῆρχον, ἐπίπρασκον αὐτά. atque ita Syrus vertit. ܩܢܝܢܐ, *poſſeſſio* collectivè valet τὰ κτήματα. itaque non aſſentior Cl. Bezæ, affirmanti Syrum non legiſſe καὶ τὰς ὑπάρξεις. multo minus, Arabem non legiſſe, qui diſtinctè habet وحقولهم والذي كان لهم, *& agros ſuos, & quod erat ipſis.* Vbi ſimul obſervandum, τὰ κτήματα Arabi eſſe bona immobilia, qualia ſunt fundi, agri, prædia. τὰς ὑπάρξεις vero reliqua omnia bona. Certè pro שָׂדֶה, *ager*, LXX κτῆμα dixerunt, Prov. 23. 10. nec aliter uſurpatur à Syracide c. 28. 27. περίφραξον τὸ κτῆμα σου ἀκάνθαις, *ſepi agrum tuum ſpinis.* & c. 36. 25. οὗ οὐκ ἔστι φραγμὸς, διαρπαγήσεται κτῆμα, *ubi non eſt ſepes, diripietur ager.* quin & ſpeciatim כרמים, *vineta*, LXX dixerunt κτήματα, Prov. 31. 16. Oſeæ 2. 15. Joël 1. 11. hinc eſt quod κτῆμα & χωρίον pro eodem ſumantur Act. 5. 1. 8.

VERS. 46. Κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον. Arabs وكانوا يكسروا في البيت الخبز, quod aliter verti nequit quam, *& frangebant domi panem.* في البيت enim opponitur ipſis loco publico. ut ſi quærenti, ubi ſit pater, reſpondeas eſſe في البيت, ſenſus eſt, *domi eſſe.* Ita & Syrus ſimpliciter vertit ܘܒܒܝܬܐ ܩܨܝܢ ܗܘܘ ܠܚܡܐ, *& domi frangebant panem.* non exiſtimarunt, ſenſum eſſe, eos per varias domos,

nunc

nunc hîc nunc illic ſimul congregatos cibum ſumpſiſſe, quod volunt qui vertunt *domatim*, ſed κατ᾽ οἶκον opponi τῷ ἱερῷ, ut ſenſus ſit, eos quotidie in templo conveniſſe ad Deum colendum, domi vero cibum ſumentes, id feciſſe cum exultatione & ſimplicitate cordis. ita ut κατ᾽ οἶκον ſimpliciter ſit *privatim*. ſic c. 5. v. 42. Πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ᾽ οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες, *Quotidie autem in templo & privatim non ceſſabant docere*. Porro pro κλῶντές ἄρτον Syrus habet ܩܳܨܶܝܢ ܗܘܰܘ ܦܶܪܣܽܘܡܳܐ, Trem. *frangebant portionem*. Boder. *munus benedictum*. Ferrarius, ܦܶܪܣܽܘܡܳܐ *panis, placenta*. eſt etiam, inquit, *panis conſecrationis:* quem procul dubio intellexit Boder. per *munus benedictum*. Sacram enim Cœnam, & Pontificii ſuam Miſſam, quam Sacramentum altaris indigetant, vocant ܩܽܘܪܒܳܢܳܐ ܩܰܕܺܝܫܳܐ, Arabice القربان القديس, *munus ſanctum*, interpretantes ſic illud Mal. 1. 12. מִנְחָה טְהוֹרָה, *munus mundum*.

Sequitur, καὶ μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας. Sic etiam diſtinxerunt Vulgatus & Arabs. At Syrus illud καὶ ἀφελότητι καρδίας diſcerpſit à præcedentibus, ac conjunxit cum ſequentibus, *& in ſimplicitate cordis ſui laudabant Deum*. Hebraicè dicitur בְּתֹם הַלֵּב, Syrus ܒܰܕܟܺܝܽܘܬܳܐ ܕܰܠܒܗܽܘܢ, *in puritate cordis ſui*.

CAP. III.

VERS. 1. Ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην. De tribus precandi horis, tertia, ſexta, & nona vide ad hunc locum Druſium in Præteritis. Mahomedani autem quinquies in die precantur. 1. بالفجر, *in diluculo*. 2. بالمشرق, *oriente ſole*. 3. بالضهر, *meridie*. 4. بالعصر, *inter meridiem & veſperam*. 5. بالمغرب, *occidente ſole*. Et hæc quidem ſunt الفرض,

 inſtitu-

inſtitutionis Mahomedicæ, adeoque juris neceſſarii. Quibus acceſſere duæ aliæ precationes, 1. بالعشا, *in veſpera*, nempe $1\frac{1}{2}$ hora poſt occaſum ſolis. 2. بالشفع, *circa mediam noctem*. hæc ſunt السنة, *traditionis* ſeu *conſuetudinis*, adeoque liberæ obſervationis. quæ tamen ad imitationem Mahomedis ac primorum ejus aſſeclarum à devotis obſervantur.

V E R S. 2. *Quidam autem vir claudus ab utero matris ſuæ portabatur: quem ponebant* καθ' ἡμέραν, *quotidie ad portam templi* &c. Syrus, *Ecce, virum quendam claudum ab utero matris ſuæ portabant quidam, qui ſoliti erant adferre & ponere eum in porta templi.* non expreſſit quidem ad verbum illud καθ' ἡμέραν. rem tamen dixit. nam pro *qui ponebant eum quotidie*, dixit, qui ſoliti erant eum ponere. Syrum ſecutus eſt verbotenus Arabs. quod non aliam ob cauſam attuli, quam ne variæ lectiones fingantur, ubi nihil neceſſe eſt.

V E R S. 11. Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην. Syrus & Arabs non legerunt τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ. ut nec Vulgatus, qui præterea vertit *quum tenerent* κρατούντων. quod procul dubio mendoſum, etſi & in Æthiopico eandem lectionem reperiam. quomodo enim populus dici poteſt tenuiſſe Petrum & Johannem, quum ſequatur demum, eos accurriſſe ad ipſos?

V E R S. 13. Κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν. Syrus ܟܕ ܗܘ ܙܕܩ ܗܘܐ ܕܢܫܪܝܘܗܝ, quod nec Trem. nec Boder. in Pariſienſi rectè verterunt, ſed rectè in Regiis, *quum ipſe æquum judicaret eum eſſe abſolvendum*. nam in prima Conjug. ܙܕܩ, eſt *decet, convenit, juſtum & æquum eſt*. in ſecunda ergo ܙܕܩ, eſt *pro re decenti, convenienti, juſta & æqua habere*. alibi tamen eſt *juſtificare*, ubi ad perſonam refertur & caſum

caſum perſonæ poſt ſe habet. Arabs eodem modo, وعلى اذه قد كان اوجب ان يطلقه, *idque ſupra* (vel contra) *quod ipſe conveniens judicaſſet dimittere eum*, id eſt, reclamante judicis ſententia, qui eum dimittendum judicavit.

VERS. 19. 20. Ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως &c. καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστόν. Vulgatus & Eraſ. *ut cum venerint tempora refrigerationis*, &c. *& miſerit*, &c. Beza, *poſtquam venerint*, &c. *& miſerit*, &c. Exiſtimarunt nempe ad primum Chriſti adventum eſſe referenda, quæ hîc dicuntur. At Syrus & Arabs exiſtimarunt, continuari hîc promiſſionem inchoatam in præcedenti εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας, & ὅπως ἂν tantum copulare ſecundam promiſſionem primæ. quapropter per copulam *&* tranſtulerunt, *& veniant vobis tempora quietis à conſpectu Domini, & mittat vobis eum, qui paratus erat vobis, Ieſum Chriſtum.* nempe ad ſecundum Chriſti adventum, quo mittendus denuo è cœlis exſpectatur, quique adventus verè dabit refrigerii tempora Eccleſiæ, hæc retulerunt. Æthiopicus ſimiliter. Nec video cur non id ſequamur, quum uſus conſtructioque poſtulent, ὅπως ἂν ἔλθωσι verti, *ut veniant.* nec obſtat, quod ὅπως ἂν futurum dicat, ἔλθωσι autem & ἀποστείλῃ ſint aoriſti. ſolet enim paſſim cum aoriſtis eo ſenſu conſtrui. ut Matt. 6. 5. ὅπως ἂν φανῶσι, *ut appareant.* Luc. 2. 35. ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν, *ut revelentur.* Act. 15. 17. ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν, *ut requirant.* Rom. 3. 4. ὅπως ἂν δικαιωθῆς, *ut juſtificeris.* & paſſim alibi. Nam ὅπως ἂν valere *poſtquam*, nondum inducor ut credam. ſtatuere autem hîc ἀνταπόδοτον, quod Eraſmus volebat, durum eſt, nec neceſſarium, quum res ipſa interpretationem, quam verba præ ſe ferunt, facile admittat. Syrus porro, quem ſequitur Arabs, pro προκεκηρυγμένον habet ܠܗܘ ܕܡܛܝܒ ܗܘܐ ܠܟܘܢ, *eum qui præparatus erat vobis.* legit procul dubio προκεχειρισμένον.

ρισμένον, prout omnes veteres Græci codices, quos Beza legiſſe ait, ſcriptum habent, & Chryſoſtomus legit. qui & ὅπως ἂν ἔλθωσι interpretatur ſicut nos. ait enim Apoſtolum iis verbis κέρδος ἐπάγειν, *lucrum addere*, quod facturi ſint, ſi reſipiſcant. quique præcedenti concione reſurrectionem & aſcenſionem Chriſti in cœlum innuerat, jam hîc τὴν ἐμφανῆ παρουσίαν illuſtrem ejus adventum exponere, quum addit καὶ ἀποστείλῃ &c. Æthiopicus tempora refrigerii explicat per *tempus miſericordiæ*, & τὸν προκεχειρισμένον, quod procul dubio cum Syro & Arabe legit, vertit *quem præunxit*. niſi forte legerit, τὸν προκεχειρισμένον.

VERS. 22. Μωσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν. Concordant Arabs & Æthiopicus. at Vulgatus & Syrus non legerunt πρὸς τοὺς πατέρας.

VERS. 26. *Miſit eum, qui benediceret vobis*, ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, Vulg. *ut convertat ſe unuſquiſque à nequitia ſua*. id eſt, εἰς τὸ ἀποστρέφειν. Beza, *avertente ſe unoquoque*, id eſt, ἀποστρέφοντος ἑκάστου. Etſi ἀποστρέφειν in N. Teſt. intranſitivè pro converti, aut convertere ſe non uſurpetur, fateor tamen apud LXX Interpretes uſurpari non raro pro הפך, *reverti*, & pro שוב, *converti*. quapropter Syrus quoque & Arabs eo ſenſu hîc acceperunt. ſed nihil videtur impedire, quominus tranſitivâ, eâque uſitatiori ſignificatione vertamus, *avertendo unumquemque à pravitatibus veſtris*, בְּהָסִיר כֹּל אֶחָד מֵרָעוֹתֵיכֶם, ut ad Chriſtum referatur, & modus indicetur quo benedicturus ipſis miſſus erat, nempe avertendo ipſos à pravitatibus. id enim muneris Chriſti eſſe, docet Paulus Tit. 2. 14. & paſſim.

CAP. IV.

VERS. 1. Καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ. Beza, *& præfectus templo*. Vulg. & Eraſmus, *& magiſtratus templi*. puto eos *magiſtratus* plur. num. accepiſſe. quaſi legiſſent οἱ στρατηγοί.

Syrus

Syrus certe, Arabs & Æthiopicus plurali num. verterunt, ille ܐ̈ܦܩܘܕܐ, *ἄρχοντες, præfecti, magiſtratus.* iſte رؤساء, *capita, ſupremi.* hic סגנים, *præfecti.* τ̃ ϛρατηγῶν τ̃ ἱερȣ̃ mentio fit Luc. 22. 52. porro de uſu vocis ϛρατηγός nihil annotamus, quia fuſê ſatis id fecit Druſius in Prӕteritis.

VERS. 3. Ἦν γὰρ ἑσπέρα ἤδη. Syrus ܡܛܠ ܕܩܪܒ ܗܘܐ ܠܗ ܪܡܫܐ. Tremel. *quia prope erat veſpera.* verto, *quia appropinquaverat veſpera.* aliud eſt, *appropinquaverat*, aliud *appropinquabat.* ſenſus eſt, jam erat veſpera. vide Comment. noſtrum ad Euangeliſtas p. 112. 113.

VERS. 5. Καὶ γραμματεῖς εἰς Ἱερȣσαλήμ. Hæc apud Arabem editionis Erpenianæ non deſunt. in exemplari, quod Fr. Junius tranſtulit, videntur abfuiſſe. apud Syrum deeſt εἰς Ἱερȣσαλήμ. apud Æthiopicum nihil horum deeſt.

VERS. 8. *Iſraëlis.* Syrus, Arabs & Æthiopicus addunt ἀκȣ́σατε, *audite.* Nec dubium, quin optima veteris Interpretis exemplaria idem legerint. monent enim Correctiones Romanæ, non facile omittendum eſſe verbum *audite.*

VERS. 9. Ἐν τίνι οὗτος σέσωσαι. Eraſm. *qua ratione iſte ſalvus factus ſit.* Beza, *quo modo.* quaſi ἐν τίνι τρόπῳ. Arabs لماذا, *ad quid, quorſum.* non ſatis appoſitè. Syrus melius, ܒܡܢܐ, *per quid.* id eſt, qua virtute. Vulgatus, *In quo*, relicta ambiguitate quæ eſt in Græco. poteſt enim ad rem referri, vel ad perſonam, ut ſenſus ſit, vel *per quid*, vel *per quem.* quæſiverant enim ꝟſ. 7. ἐν ποίᾳ δυνάμει, *qua virtute.* ei reſpondere hîc poteſt, *per quid.* quæſiverant porro ἐν ποίῳ ὀνόματι, *in quo nomine*, id eſt, in cujus perſonæ nomine: ei reſpondere hîc poteſt, *per quem.* hoc ſane Petrus reſponſione ſua præcipuè tangit, quum in nomine Jeſu Chriſti Nazareni id factum ait.

VERS. 14. Οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν. Arabs فلم يطيقوا ان يقولوا شيا رديا عليهما, *non potuerunt dicere quicquam mali contra eos.* Doct. vir Fr. Junius, qui & Arabica, quod tunc multum erat, deguſtaverat, tranſtulit, *non inveniebant quid dicerent, ut autoritate abuterentur in illos.* quum ſcilicet ambigeret, quid ردي Arabibus eſſet, derivavit perperam ab Hebr. רדה, *dominari, autoritate uti.* quum *malum* ſignificet. Non quod animus nobis ſit univerſam viri maximi tranſlationem ad trutinam revocare, ſed in iis ſolummodo locis, ubi notæ Cl. Bezæ, quæ in omnium manibus verſantur, autoritate ſummi viri falluntur, alioſque in errorem inducere poſſent, lectorem monere.

VERS. 20. *Non enim poſſumus, quæ vidimus & audivimus, non loqui.* Arabs alio ſenſu, لانا ما نقدر ان ننطق الا بما عاينا وسمعنا, *nam non poſſumus loqui, niſi quod vidimus & audivimus.* repugnant huic lectioni exemplaria Græca, Chryſoſtomus, Syrus, Vulgatus, & res ipſa. Negant enim licere ſibi mandato Synedrii morem gerere, quia divino mandato tenentur, quæ viderunt & audiverunt, loqui.

VERS. 21. Ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι. Sic Chryſoſtomus, Syrus, Arabs & Æthiopicus quoque legerunt. Mirum ergo unde Vulgatus, *quia omnes clarificabant id quod factum fuerat, in eo quod acciderat.*

VERS. 25. Διὰ στόματος Δαβὶδ παιδός σου. Vulg. *per os patris noſtri David pueri tui.* ſic Arabs quoque & Æthiopicus inſeruerunt *patris noſtri.* παιδός autem verterunt *ſervi.*

VERS. 36. Βαρνάβας ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, υἱὸς παρακλήσεως. Syrus ſcripſit ܒܪܢܒܐ, ברנבא. Druſius ſuſpicatur, id uſurpatum fuiſſe pro בר נמא, & hoc per ſyncopen pro בר נחמא, *filius conſolationis.* quod mihi valde alienum videtur. Beza mavult ab Hebr. נבא, *prophetare* deducere, quia prophetandi munus exhortationem & conſolationem complectitur,

quod

quod utrumque nomine παρακλήσεως declaratur. At quamvis munus prophetæ utraque iſta functione conſtet, neutram tamen Hebræorum נבא ſignificat, adeoque cum interpretatione Apoſtoli non convenit. apud Arabes נבא eſt *annunciare, indicare, narrare*. hinc eſſet, *filius annunciationis*. propius accedit Arabum נבה, *hortari*. ut ברנבה ſit υἱὸς παρακλήσεως, *filius adhortationis*. Sed quia prior compoſitionis vox eſt Syriaca (בר enim non eſt Arabicum, ubi filius אבן dicitur) præſtat & alteram vocem à Syris arceſſere. Junius vult *conſolationem* Syris dici Nabba: à verbo διχῶς anomalo beja *conſolari*. agnoſcimus Syrorum ܒܝܐ, בְּיָא, *conſolatus eſt*. at נַבָּא nabba non agnoſcimus, quippe quod à præcedenti verbo nec formatur, nec formari poteſt. *conſolationem* ܒܘܝܐܐ, בוּיָאָא dicunt. Nos ab eodem verbo ſic deducimus. à בְּיָא, futurum tertiæ perſonæ eſt נְבַיֵּא. ut autem apud Arabes plerumque, ita & non raro apud Hebræos & Syros futurum habet vim participii præſentis. hinc ergo בַּר נְבַיֵּא, & compendii cauſa בר נבא, *filius conſolans*. hoc amplectemur, donec quis melius ſuggeſſerit.

CAP. V.

VERS. 1. Ἀνανίας. Hebraice חֲנַנְיָה, *gratia Domini*, aut *gratioſus Domini*. Σαπφείρη Syriacè ܫܦܝܪܐ, quod Hebraicè dageſch habet שַׁפִּירָא, *pulchra*. κτῆμα rectè Vulgatus vertit *agrum*. ut & Syrus atque Arabs קריתא. vide ſupra ad c. 2. ỳſ. 45. Æthiopicus ſpecialius עצר וין, *vineam*. quomodo ſupra ἀγρὸν verterat c. 1. 18. & infra τὸ χωρίον vertet v. 8. quia nempe prædia terræ Canaan fere erant vineta. Sic & pro כרמים, *vineis*, LXX Interpretes dixerunt κτήματα, Prov. 31. 16. Oſeæ 2. 15. Joël 1. 11. & χωρία 1 Paral. 27. 27.

VERS. 2. Καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς. Syrus & Arabs, cum uno verbo commodè non poſſent, duobus id expreſ-

ſerunt, *& cepit aliquid de pretio & occultavit*, id eſt, clam ſurripuit.

VERS. 3. *Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου.* Vulgatus non rectè, *cur tentavit Satanas cor tuum.* Eraſmus, Beza & Arabs rectè ad verbum, *cur implevit cor tuum.* Syrus, *implevit in corde tuo.* quæ phraſis quid apud Syrum valeat, vide in Comment. noſtro ad Euangelia, p. 463. 464. 465. Beza *implevit* accipit pro *prorſus occupavit.* nobis *implere cor alterius* eſt *audacem eum reddere.* implere cor ſuum, audacem fieri. Huc pertinet illud Regis Aſſueri, Eſth 7. 5. מִי הוּא זֶה אֲשֶׁר מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, *quis hic eſt, qui implevit cor ſuum* (vel quem implevit cor ejus) *ad faciendum ſic?* id eſt, qui tam audacis animi ſit, ut hoc facere ſuſtineat. rectè Græci, *τίς οὗτος ὃς ἐτόλμησε ποιῆσαι τὸ πρᾶγμα.* tale eſt illud Eccleſ. 8. 11. *Quia non fit ſententia de opere malo celeriter,* עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם לַעֲשׂוֹת רָע, *propterea impletur cor filiorum hominis ad faciendum malum*, id eſt audax fit cor. audacia enim implet cor turgidumque reddit fervidis ſpiritibus, qui extrorſum prorumpentes, membra exteriora, præſertim linguam & manus ad quævis audenda impellunt. nihil enim metuit cor, ſpiritibus plenum. unde rectè Vulgatus mentem Eccleſiaſtis expreſſit, cum vertit, *abſque timore ullo filii hominum perpetrant mala.* Optimè autem LXX, *διὰ τοῦτο ἐπληροφορήθη καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτοῖς τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρόν.* rectè מָלֵא verterunt ἐπληροφορήθη. duplex enim eſt *πληροφορία, plenitudo.* una *τῆς πίστεως, fidei*, qua cor fidelium, ſanctis ſpiritibus ex firmiſſimis Dei promiſſionibus repletum, fidenter atque intrepide quævis adverſa contemnit. altera *τοῦ θράσους, audaciæ*, qua cor prophanorum, temerariis ſpiritibus ex vana incolumitatis ſpe repletum, ſine metu mala audet. Eo in loco hîc erat Ananias, cujus cor diabolus temerariis iſtis audaciæ ſpiritibus ita repleverat, ut fidenter admodum & ſine metu vel Spiritui S. mentiri auderet. ἐπλήρωσε itaque idem hîc

quod

quod ἐπληροφόρησε, *fidens reddidit.* habet enim utique θράσος θάρσος, *audacia fidentiam.* neque aliud eſt θρασύς, *audax,* niſi ὁ ἐν τῷ θαῤῥεῖν ὑπερβεβηκώς, *qui in fidendo excedit.* ut docet Ariſt. Ethic. l. 2. Sequitur, ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ψεύσασθαι cum Accuſativo. at ỳſ. ſeq. cum Dativo, eodem ſenſu. Sic LXX, Eſa. 57. 11. ἐψεύσω με, *mentita es mihi.* 2 Reg. 4. 16. μὴ διαψεύσῃ τὴν δούλην σου, *ne mentiaris ancillæ tuæ.* vides cum Accuſativo. accipe cum Dativo, Pſ. 89. 35. εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι, *ſi Davidi mentiar.* Pſ. 78. 40. γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτῷ, *lingua ſua mentiti ſunt ei.*

VERS. 4. Οὐχὶ μένον, σοὶ ἔμενε; καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; Senſum valde bene expreſſit Syrus, *An non tuus erat, antequam venderetur? & poſtquam venditus eſſet, tu poteſtatem habebas in pretium ejus?* Non videtur hîc ſacrilegii pariter & mendacii Ananias argui, ſed mendacii tantum. quod enim voto jam ante totum agrum Deo conſecraverit, votoque iſto violato ſacrilegus evaſerit, ex textu colligi non videtur. ſed tantum, quod cum per ambitionem totius pretium donaſſe videri voluerit, partem ejus ſuppreſſerit. quod hypocriſeos fuit & mendacii. Auget hoc peccatum Apoſtolus, eo quod nihil neceſſe fuerit ſimulationem iſtam adhibere. Nam, inquit, & antequam venderetur, in tua poteſtate erat non vendere. & venditi pretium in tua poteſtate erat, ut aut nihil de eo, aut quantum velles, dares. utrumque dictum ſine exceptione intelligo, quæ ſtatuenda eſt, ſi votum ſtatuas. Nam & reliquos pios poſſeſſionum ſuarum divenditarum pretia in commune contuliſſe arbitror ex mera liberalitate & fraterna charitate. de voto, ne verbum. Æthiopicus ſic reddidit, *Nonne tuum manſiſſet, ſi manſiſſet? & cum vendidiſti, voluntate tua vendidiſti?* nova hæc eſt lectio, nec fulcrum habet, cui innitatur.

VERS. 6. Συνέστειλαν αὐτόν. Vulg. & Eraſ. *amoverunt eum.* Beza, *ſubtraxerunt.* Arabs كفنوه, *involucris involverunt.*

verunt eum. eſt enim كفن, *cadaver linteis involvere,* quod fit ἐν τῷ ἐνταφιασμῷ, *in præparatione ad ſepulturam.* Syrus ܟܢܫܘܗܝ, *collegerunt eum.* eo ſenſu fortaſſis, quo quæ humi jacent colligi dicuntur, quum humo levantur & attolluntur, atque ita verſus attollentem colliguntur & contrahuntur. Belgicè **opnemen**. quod huic loco non male congruit. Sed eſt cur opiner, Syrum idem voluiſſe quod Arabem, *collegerunt eum*, nempe in involucra. Nam infra ℣ſ. 10. de Sapphira utitur verbo ܘܟܢܫܘ. Trem. *& impoſitam in capulum deferentes ſepelierunt eam.* Boder. & *collectam in feretrum efferentes* &c. non neceſſe videtur addi illud *in capulum*, vel *in feretrum*. Ferrarius ܟܢܫ, *collegit, repoſuit, ſtrinxit, contraxit.* ܟܘܢܫܐ, *ſumma rei*, quum tota res quaſi in ſummam colligitur & contrahitur. hinc ſæpe in Euang. ܒܝܬ ܟܘܢܫܐ, *horreum*, locus collectionis in quem colliguntur & reponuntur fruges. verto ergo ad verbũ, *& collegerunt*, ſeu conſtrinxerunt. ibi quidem nihil eſt in Græco quod reſpondeat τῷ ܘܟܢܫܘ. at cap. 8. 2. ponitur pro συνεκόμισαν. quod non dubito quin idem ſit quod præcedens συνέστειλαν. Vult autem Doctiſſ. Fullerus lib. Miſcell. 6. cap. 18. συνέστειλαν & Syriacum ܟܢܫܘܗܝ intelligi de faſciis funeralibus quibus membra mortui colliguntur & arctè conſtringuntur ad ſepulturam. mirè id placet. nec aliter accipiendum cenſeo illud συνεκόμισαν, quam de comportatione membrorum in vincula & faſcias ad ſepeliendum. quod recte Syrus dixit ܘܟܢܫܘ. id enim, ut ex Ferrario attulimus, non tantum *colligere*, ſed & *ſtringere, contrahere* ſignificat. Nec aliud voluerunt Vulgatus & Eraſmus, quum verterunt, *curaverunt*

runt autem Stephanum viri timorati. longè ſane melius, quam *extulerunt autem Stephanum*, ut habet D. Beza. Nam, ut apud H. Stephanũ eſt, συγκομίζειν νεκρὸν eſt componere mortuum ad ſepulturam. Sophocles in Ajace, οὗτος, σὲ φωνῶ. τόνδε τὸν νεκρὸν χεροῖν μὴ συγκομίζειν, ἀλλ᾽ ἐᾶν ὅπως ἔχει. iſtum mortuum manibus ne componito. Sic vero & Æſchyli Scholiaſtes in Trag. quæ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις inſcribitur, tradit de mortuis dici συγκομίζειν, ἐκκομίζειν, & ἀνακομίζειν. eam autem differentiam inter hæc tria conſtituit, ut συγκομιδή ſit ἡ περὶ τοῦ τάφου πᾶσα ἐπιμέλεια. ἐκκομιδή autem, ἡ πρὸς τὸν τάφον ἀπαγωγή. at ἀνακομιδή, ἡ ἐκ τάφου εἰς τάφον μετάθεσις. Hæc Stephanus. Arabs eodem prorſus modo intellexit. nam συνεκόμισαν vertit ضمّوا, id eſt, *conſtrinxerunt*. συνέστειλαν vero كفّنوا, id eſt, quæ ad funus pertinebant curaverunt, præſertim faſciis & linteaminibus eum involvendo. nam اكفان & اكفانة ſunt *linteamina*. Addo Æthiopicum, qui συνέστειλαν vertit ገነዝ, *involverunt eum*. idem verbum eſt quo Marc. 15. 46. & Luc. 23. 53. utitur de Chriſti corpore, cum id involucris involveretur.

VERS. 9. Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν, &c. Syrus & Arabs non legerunt τί. ideoque omiſſa interrogatione verterunt, *propterea quod convenit inter vos tentare Spiritum S. ecce pedes* &c. Malè Trem. Syrum verterat, *quid pares facti eſtis in tentando?* Bene id correxit Junius, *Quoniam pares fuiſtis.* propriè, *quoniam pariter feciſtis tentando.*

VERS. 12. Ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος, *In porticu Salomonis.* Hæc quæ eſſet neſciremus, niſi Joſephus id doceret Antiq. l. 20. c. 8. his verbis, Ἔπειθε τὸν βασιλέα τὴν ἀνατολικὴν στοὰν ἀνεγεῖραι. ἦν δὲ ἡ στοὰ τοῦ μὲν ἔξωθεν ἱεροῦ, κειμένη δὲ ἐν φάραγγι βαθείᾳ τετρακοσίων πηχῶν τοὺς τοίχους ἔχουσα, ἐκ λίθων δὲ τετραγώνων κατεσκεύαστο, καὶ λευκῶν πάνυ. τὸ μὲν μῆκος ἑκάστου λίθου, πήχεις εἴκοσι, τὸ δ᾽ ὕψος ἕξ. ἔργον Σολομῶντος τοῦ βασιλέως. *Suaſit* (populus)

Regi

Regi (Agrippæ) *orientalem inſtauraret porticum. erat autem porticus exterioris templi, profundæ valli imminens, proinde ſubnixa muris quadringentorum cubitorum, ſaxis quadratis conſtructa valde candidis. longitudo autem cujuſque ſaxi erat cubitorum viginti, altitudo vero ſex. opus Solomonis regis.* Cujus loci explicationem ſi quis velit, adeat doctiſſimum viri maximi Conſt. l'Empereur Commentarium in Middoth p. 53.

VERS. 13. *Cæterorum autem nemo audebat* κολλᾶσθαι αὐτοῖς. Vulgatus, *conjungere ſe illis*. Malim certe, quam *appropinquare ipſis*. præſertim ſi id ſumatur pro *congredi cum illis*, quod vult Doctiſſ. Interpres. nec juvatur ab Arabe, qui habet ان يدنو منهم. quod Junius malè vertit *certare cum ipſis*, metaphora deſumta à luctatoribus. ſpectavit Hebræorum דין, *litigare, certare, contendere*. At radix Arabica eſt دنا vel دنو, דנו, quod nihil aliud eſt quam *appropinquare, accedere*. Senſus eſt, Horrendum illud Ananiæ Sapphiræque ſupplicium tanto omnes terrore perculiſſe, ut eorum, qui fidem Chriſti nondum amplexi eſſent, nemo Apoſtolorum conſortio adjungere ſe auderet. Obortus quidem etiam timor toti Eccleſiæ, ẏſ. 11. at hi tamen non deſtiterunt κολλᾶσθαι adhærere Apoſtolis. erant enim unanimiter omnes in porticu Salomonis, ẏ. 11. cæteri id non fuere auſi. ſufficiebat plebi, quippe ſimpliciori integriorique (primores enim & Phariſæi etiam calumniabantur) extollere eos laudibus, ſed agglutinari Apoſtolis, iiſque familiariter uti non ſunt auſi. Nec repugnat, quod ẏſ. 14. dicantur magis magiſque additi fuiſſe qui crederent, quos adeo auditores Apoſtolorum fuiſſe neceſſe eſt. auditores enim eſſe poſſunt, qui tamen non ſunt κεκολλημένοι, *agglutinati*. vetto ergo κολλᾶσθαι, *arctè adhærere*. Ad hoſtes certe Apoſtolorum, quorum nemo congredi cum illis, eoſque adoriri auſus fuerit, aptè referri non videtur, quia mox ẏſ. 17. 18. auſi fuerunt manus in eos injicere, & carceri tradere.

VERS.

VERS. 14. Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο &c. Beza, *imo vero adjiciebantur* &c. At Vulgatus, *magis autem*, Syrus & Arabs *& magis adjiciebantur.* Hi μᾶλλον conſtruxerunt cum προσετίθεντο. quod præfero, quia poſt μᾶλλον δὲ non eſt diſtinctio, quæ neceſſario ponenda, ſi accipiatur pro *imo vero*, vel *potius autem.* Senſus eſt; quamvis cæterorum nemo familiarem ſe pro eo tempore Apoſtolis reddere audebat, ob recentem adhuc ex prodigioſo Ananiæ interitu metum, id tamen progreſſui Euangelii non obfuit. Sed & plebs majori in pretio eos habuit, & plures magis magiſque adjiciebantur credentium numero.

VERS. 15. Ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς. Vulgatus, *ita ut in plateas ejicerent infirmos.* Syrus dixit ܡܦܩܝܢ ܗܘܘ quod tam *ejicerent* quam *efferrent* verti poteſt. ſic enim paſſim uſurpatur. ut & in Kal ܢܦܩ pro *exire* & *ejici.* id non raro Helleniſtæ imitantes, utuntur ἐκπορεύεσθαι, *exire* pro *ejici.* ut Marc. 7. 19. ita & ἐκφέρειν, *efferre* pro *ejicere.* ſic Eſdr. 1. 19. *& dederunt manum ſuam*, τοῦ ἐξενέγκειν γυναῖκας ἑαυτῶν, *ut ejicerent uxores ſuas.* Rectius tamen, ni fallor, Eraſmus *exportarent*, & Beza *efferrent.* Sed quod κατὰ τὰς πλατείας verterunt *in plateas*, εἰς τὰς πλατείας, malim *per plateas.* ut κατὰ ſeriem & diſtributionem aliquam ſignificet, ac ſenſus ſit, eos non ſimpliciter eduxiſſe ægros foras in plateas, ſed factum illud hîc illic per varias plateas. eâdem phraſi, qua Act. 21. 21. Paulus dicitur docuiſſe τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, *omnes Iudæos qui per gentes hac illac diſperſi erant.* & cap. 22. 19. idem dicitur fuiſſe δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας, *cædens hîc illic per ſynagogas credentes.*

IBID. Ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. Syrus ܛܠܠܗ ܢܓܢ ܥܠܝܗܘܢ. Trem. *umbra ejus tegeret illos.* Boder. *operiret illos.* reſpexerunt Hebraicam ſignificationem,

 ubi

ubi גן valet *tegere.* at apud Syros ܐܓܢ eſt *ſupervenire*, *deſcendere, illabi.* deinde *morari, habitare.* priori ſenſu conſtrui ſolet cum ܥܠ, poniturque pro ἐπισκιάζειν, hîc & Luc. 1. 35. pro ἐπιπίπτειν, Act. 10. 44. & 11. 15. pro ἐπισκηνοῦν, 2 Cor. 12. 9. Poſteriori ſenſu cum ܒ, poniturque pro σκηνοῦν, Joh. 1. 14. & κατασκηνοῦν, Act. 2. 26. idem eſt quod Arabum حل, quod iiſdem conſtructionibus idem ſignificat, & hîc ab Interprete adhibetur.

VERS. 16. Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων εἰς Ἱερουσαλήμ. Vulg. Eraſ. & Beza, *Conveniebat autem & multitudo vicinarum civitatum Ieruſalem.* Niſi quod Beza pro *multitudo* dixit *vulgus:* Syrus, *veniebant autem ad eos multi ex civitatibus aliis quæ erant* ܚܕܪܝܗ *circum Ieruſalem.* Rectè intellexit, *multitudinem civitatum* non eſſe hîc multas civitates, ſed multos ex civitatibus. deinde τῶν πέριξ πόλεων non eſſe *vicinas* ſed *circumjacentes urbes.* neque enim idem eſt quod τῶν ἐγγύς, ſed τῶν κύκλῳ πόλεων. Hezychius πέριξ, κύκλῳ. ſic & Arabs vertit, & Æthiopicus.

VERS. 17. Ἀναστὰς δὲ ὁ Ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ &c. ἐπλήσθησαν ζήλου. Syrus & Arabs, *& impleti ſunt invidia princeps Sacerdotum & omnes qui cum eo erant.* non verterunt illud ἀναστάς. an ergo non legerunt? arbitror potius, conſultò præteriiſſe, ut vacare hîc indicarent. ut enim קום Hebræis, ſic Helleniſtis ἀνίστημι non ſemper ſitum perſonæ indicat, quæ ſedens antea jacensve ſtare incipit, id eſt, ſurgit, ſed ſæpe novæ actionis initium & primordium, & tum, non aliter quam verbum ἄρχεσθαι, Luc. 3. 8. Act. 1. 1. & alibi, vacat. ſic Act. 6. 9. ἀνέστησαν δὲ τινὲς συζητοῦντες, *ſurrexerunt diſputantes*, id eſt, incœperunt diſputare, diſputarunt. Joſuæ 6. 9. *maledictus vir*, ὃς ἀναστήσει καὶ οἰκοδομήσει, *qui ſurget & ædificabit civitatem illam Iericho*, id eſt, ſimpliciter, qui ædificabit, vel ædificare

ficare incipiet. Eſr. 10. 5. dicitur Eſras, qui ℣ſ. 1. in faciem pronus oraverat in templo, ſurrexiſſe, & principes, qui ad ſe in domum Dei venerant adjuraſſe, ut alienigenas uxores dimitterent. ibi propriè ſurgendi vox intelligitur. at v. ſequenti rurſus dicitur, *καὶ ἀνέστη Ἔσδρας ἀπὸ προσώπου οἴκου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπορεύθη εἰς γαζοφυλάκιον.* An ergo bis continuo ſurrexit? an potius, *ſurrexit & ivit*, hîc ſimpliciter eſt *ivit*? Id ſane conſtructio indicat, וַיָּקָם עֶזְרָא מִלִּפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ לִשְׁכַּת יְהוֹחָנָן *& ſurrexit Eſdras ab ante domum Dei & abiit in conclave Iohannis*, id eſt, & abiit ab ante domum Dei in cónclave. vide & Exod. 32. 1. Deut. 32. 38. & alibi, ubi ſurgere jubentur, quos non neceſſe eſt tum ſediſſe aut jacuiſſe, ſed initium ſolummodo actionis injungitur. habent ita & Arabes duo verba جعل & طفق, quæ aliis verbis præpoſita initium actionis denotant, & ſimpliciter redundant. Nolim itaque hîc multum culpare Syrum & Arabem, qui *ſurgens autem Pontifex maximus & omnes qui cum eo erant, repleti ſunt invidia*, verterunt ſimpliciter, *repleti ſunt invidia*, quaſi ſenſus ſit, *cæperunt autem pontifex* &c. *repleri invidia*. Beza, *inſurgens autem pontifex* &c. quod magis arrideret, ſi adderetur *ἐπ' αὐτοὺς, in eos*. nunc malim cum Eraſmo & Vulgato, *exurgens*.

VERS. 24. Syrus, Vulgatus & Æthiopicus non legerunt *ὅ, τε ἱερεὺς*. Arabs legit: aut certe, quod quidam Græci codices habent, *ὁ ἀρχιερεύς*. vertit enim عظيم الكهنة, *maximus Sacerdotum*. quod autem ſequitur, & Syrus Vulgatuſque legerunt *καὶ οἱ ἀρχιερεῖς*, non legit. Sequitur, *διηπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο*. Arabs تحيروا في امرهم فطفقوا يفكرون ان ما هذا, *dubitarunt de negocio eorum, & cæperunt cogitare, quid hoc eſſet*. طفق eſt hoc verbum, quod v. 17. diximus, redundare apud Arabes. itaque طفقوا يفكرون, *cæperunt cogitare*, eſt id ipſum quod explicationis gratia in-

terſeruit Syrus ܘܡܬܚܫܒܝܢ ܗܘܘ , *& cogitabant.* quod ergo vertit Junius, *& colloquentes rogabant*, quaſi legiſſet Arabs, καὶ συμβάλλοντες ἐπυνθάνοντο, aut ut habet Beza, καὶ συλλαλοῦντες ἠρώτων, non eſt apud Arabem.

VERS. 31. Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὕψωσε. Vulg. & Eraſ. *Hunc principem & ſalvatorem Deus evexit.* Beza rectius, *Hunc Deus dextra ſua evectum conſtituit principem ac ſervatorem. evexit* pro *evectum conſtituit*, ex antecedenti intelligitur conſequens, more Hebræorum, ut לקח, *accepit*, pro *acceptum adduxit.* Vel Accuſativus ἀρχηγὸν finem deſignat, poniturque pro εἰς τὸ εἶναι ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα.. quod Interpres doctiſſ. rectè etiam annotavit, nos exemplis firmabimus. tale eſt Jacobi 2. 5. *nonne Deus elegit pauperes hujus mundi,* πλουσίους ἐν πίστει, pro εἰς τὸ εἶναι πλουσίους, *ut ſint divites?* Adde Act. 7. 35. τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν, pro εἰς ἄρχοντα, *in principem, qui eſſet princeps & liberator.*

VERS. 32. Καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων. Vulg. Syr. Arabs & Æthiopicus non legerunt αὐτοῦ.

VERS. 33. Διεπρίοντο. Vulg.& Eraſ. *diſſecabantur.* Beza, *frendebant.* Syrus ܘܡܬܚܡܬܝܢ ܗܘܘ ܒܪܘܚܗܘܢ, Trem. *diſſecabantur ira.* Boder. *corripiebantur ira.* verte *inflammabantur ira.* eſt enim ܐܬܚܡܬ , *inflammari, exardeſcere.* de qua voce qui plura vult, videat notas noſtras ad 2 Theſſ. 1. 8. Arabs ſimiliter جعلوا يلتهبون بغضب, *cœperunt inflammari ira.* ubi obiter nota alterum illud verbum, quod v. 17. redundare paſſim apud Arabes diximus. doctiſſimè autem Cl. Beza διαπρίεσθαι eorum geſtum declarare tradit, qui præ rabie dentibus ſtrident, veluti ſi quis ſerra, trahat. hinc rectè Æthiopicus חקיו שננהמו, *ſtridebant dentibus ſuis.*

VERS. 40. Ἐπείσθησαν δὲ αὐτῷ. Vulg. *conſenſerunt autem*

tem illi. Beza, *aſſenſi ſunt illi.* Syrus ܘܐܬܛܦܝܣܘ ܠܗ, *& paruerunt ei.* Arabs فاجابوا الي قوله, Junius, *& crediderunt voci ejus.* ad verbum, *& reſponderunt ad vocem ejus,* id eſt, aſſenſi ſunt verbis ejus. ſic quum quis alteri petitionem largitur, dicere ſolent فاجاب له الي ذلك, *& reſpondit ei ad hoc*, id eſt, conſenſit ei hac in re, annuit ei hanc rem.

VERS. 41. ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι. Syrus & Arabs non legerunt αὐτοῦ. vertunt enim ſimpliciter, *quod pro nomine digni fuiſſent ignominia affici.* Nomen abſolutè pro Deo, uſitatiſſimum eſt Hebræis. ſic dicunt על קדוש השם מפני חלול השם, *ob ſanctificationem nominis, ob profanationem nominis*, id eſt Dei. Cauſam denominationis dat Elias in Thisbi, לפי שאסור להזכיר אחד משמותיו לבטלה, *quia vetitum eſt vel unum ex nominibus ejus in vanum uſurpare.* Addit autem, non uſurpari pro Deo niſi cum הא הידיעה, *He emphatico* השם. Secus tamen eſt Levit. 24. 16. בְּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת, *quum blaſphemaverit nomen*, id eſt Deum, *morietur.* Æthiopicus legit ὀνόματος αὐτοῦ.

CAP. VI.

VERS. 1. Per Ἑλληνιστάς quos intellexerit Beza, vide in ipſius notis, quem merito rejicit Druſius in Præteritis. ubi vide. Quod autem ſequitur, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν, Æthiopicus tranſtulit, *quod viderent viduas ſuas miniſtrare quotidie.* videtur contemtum viduarum Græcarum in eo conſtituiſſe, quod quotidianus adminiſtrandorum pauperum labor ipſis imponeretur. Eo ſenſu ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ ſumeretur pro διὰ τῆς διακονίας τῆς καθημερινῆς.

VERS. 2. Οὐκ ἀρεστόν ἐστι. Vulg. & Beza, *non eſt æquum.* Eraſ. *non eſt placitum.* Arabs ليس بحسن, *non eſt in bono*, id eſt, bonum. phraſi uſitata, qua dicunt, Deus eſt بقادر,

in potente, id eſt, potens. ſic & Syrus ܠܐ ܫܦܪ, *non eſt bonum, pulchrum*: rectè. omne enim bonum placet. itaque ἀρεστὸν eſt καλόν. Deut. 12. 18. כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי אֱלֹהֶיךָ, LXX ἐὰν ποιήσῃς τὸ ἀρεστὸν καὶ τὸ καλὸν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ σου. ubi tamen alia exemplaria, mutato ſitu, legunt τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστόν.

VERS. 3. Ἐπισκέψασθε ἄνδρας ἑπτά. Vulgatus, *conſiderate viros ſeptem*. Eraſm. *circumſpicite*. Beza, *diſpicite*. Hebraiſmus eſt, quo ex antecedenti intelligitur conſequens, pro *conſiderantes eligite*. ideo Syrus ܚܙܘ ܘܓܒܘ, *conſiderate & eligite*. ſic & Arabs. Æthiopicus ſimpliciter *eligite*. Dicitur autem ἄνδρας μαρτυρουμένους ἑπτὰ, πλήρεις Πνεύματος ἁγίου. quæ Arabs ita conjunxit, quaſi legeretur, μαρτυρουμένους ὅτι πλήρεις εἰσὶ &c. vertit enim, *de quibus teſtimonium perhibetur quod ſint pleni Spiritu*. μαρτυρουμένους, Vulgat. vertit, *boni teſtimonii*. Eraſ. *ſpectatæ probitatis*. Beza, *idoneo teſtimonio ornatos*. ſufficit cum Syro ſimpliciter dicere, *de quibus teſtimonium eſt*, **die getuygeniſſe hebben**. res enim de qua agitur ſatis docet, de bono, honeſto & idoneo teſtimonio ſermonem eſſe.

VERS. 5. Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. Hebraïcè id ſonat, וייטב הדבר בעיני כל ההמון. Illud בעיני, LXX interdum per ἐναντίον, interdum per ἐνώπιον vertunt. prioris exempla ſunt Gen. 34. 18. & 41. 37: poſterioris Deut. 1. 23. 2 Sam. 3. 36. eſt & ubi ad verbum vertunt per ἐν ὀφθαλμοῖς. ut 1 Sam. 18. 5. & alibi.

VERS. 7. Πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει. Ait Junius, defuiſſe τῶν ἱερέων in ſuo exemplari. non deeſt ſane in eo quod Erpenius edidit. Syrus pro eo habet, *Iudæorum*. quam lectionem veram quidem eſſe non affirmo, improbandam tamen prorſus non ſentio. Quod enim Vir doctis, ineptè hîc Judæos nominari cenſeat, quum ſolis adhuc Judæis promulgaretur Euangelium, largirer, ſi per Judæos intel-

intelligantur omnes Hebræi. At Syrus procul dubio intellexit Judæos propriè ſic dictos, Hebræos nempe Judæam incolentes, qui opponebantur τῇ διασπορᾷ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ τῇ διασπορᾷ τῶν ἑλλήνων, Hebræis per Babyloniam Aſiamve diſperſis, itemque per Græcorum inſulas. Sic ſenſus eſſet, creviſſe vehementer diſcipulorum multitudinem Hieroſolymæ, non tantum ex Aſiaticis Europæiſque, ſed & ex Palæſtinis Hebræis. vel Judæi opponuntur proſelytis, ut Act. 2. 10. qui cum ad gentem Judaicam pertinerent, licet ex ea oriundi non eſſent, prædicationis quoque Euangelii participes erant. At nihil cauſæ eſt, cur recepta τῶν ἱερέων lectio, quam præter Græca exemplaria omnia, & Chryſoſtomum, Vulgatus, Arabs & Æthiopicus comprobant, ſuſpecta ſit. Cur enim ex plebe ſola, non autem ex ductoribus quoſdam Euangelii ſui luce & gratia donarit Deus? nec eſt quod exiguum ſacerdotalis generis numerum ſupponas, quum Eſdr. 2. v. 36. 37. 38. 39. quater mille, ducentos & octoginta novem ex captivitate reduces propheta recenſeat, quos multum deinde auctos facile eſt opinari. Ex his ſi inſignem aliquam multitudinem converſam dicamus, non eſt quod offendamur, ſi πολὺς ὄχλος multa turba eorum dicatur fidei morem geſſiſſe.

VERS. 8. πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως. pro πίστεως in 4 codicibus invenit Beza χάριτος. Sic Vulgatus, Eraſmus, Syrus & Arabs legerunt. Æthiopicus *plenus gratia Dei & potentia.*

VERS. 9. Λιβερτίνων. Syrus ܕܠܝܒܪܛܝܢܘ. & ad hujus imitationem Arabs eodem modo. Errat autem doctiſſ. Interpres, quod Syrum & Arabem exiſtimet, ſingulari numero vertiſſe *è Synagoga Libertini.* eſt enim plurale, quamvis peregrinæ terminationis, quia peregrina vox eſt. à ſingulari ܠܝܒܪܛܝܢܘܣ, quod & ipſum

per-

peregrinæ terminationis eſt. ſic Apocal. 2. 6. pro τῶν Νικολαϊτῶν eſt apud Syrum ܕܢܝܩܘܠܐܝܛܐ, quod plurale itidem eſt, à ܢܝܩܘܠܐܘܣ. videntur autem omnino Libertini dici, Judæi qui pro mancipiis divenditi, deinde emancipati, & Latina voce Libertini dicti, peculiare collegium Hieroſolymæ habuerint. Porro textus noſter ſic habet, Ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων &c. Illud καὶ Vulgatus quoq; & Arabs noſter (Junii enim aut non habuit, aut à Junio eſt neglectum) legerunt ut & Æthiopicus. videturque omnino varias ſynagogas innuere, quarum prima fuerit Libertinorum, altera Cyrenæorum, tertia Alexandrinorum &c. Cum enim copula iſta Libertinos ab Alexandrinis, Cyrenæis, reliquiſque diſtinguat, quid attinebat illos cum hiſce non Libertinis in idem collegium compingere? Apud Syrum vero, qui καὶ aut non legit, aut omiſit, res plana eſt. Vertit enim, *ſurrexerunt quidam è ſynagoga quæ vocatur Libertinorum, Cyrenæi & Alexandrini* &c. Sic unum indigetatur collegium Libertinis Judæis conſecratum, cujuſcunque tandem gentis eſſent, ſive Cyrenæi, ſive Alexandrini, ſive Cilices, ſive Aſiatici. quod valde nobis arrideret, ſi lectio comprobaretur.

VERS. 10. ᾧ ἐλάλει. Beza, *per quem loquebatur.* rectè annotavit vir doctiſſ. phraſin Græcam non aliam admittere interpretationem. Vulgatus, *qui loquebatur.* ὃ ἐλάλει. Syrus & Arabs plenius, *qui loquebatur in eo.* quod idem eſt, atque *per quem loquebatur.* Æthiopicus hîc ut alibi ſæpe paraphraſten egit, *non potuerunt reſiſtere ei, quia in ſapientia & Spiritu ſancto alloquebatur eos.*

VERS. 11. Τότε ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας. Optimè mentem expreſſerunt Syrus & Arabs, *Tunc miſerunt quoſdam & docuerunt eos ut dicerent.*

CAP.

CAP. VII.

VERS. 2. *Viſus eſt patri noſtro Abrahæ quum eſſet in Meſopotamia.* at ℣ſ. 4. dicitur Abraham exiiſſe *è terra Chaldæorum.* an ergo Chaldæa pertinet ad Meſopotamiam ? Sic etiamnum cenſent Arabes. Geographus enim Nubienſis ſexta parte climatis quarti, ubi الجزيرة, *Meſopotamiam* deſcribit, dicit eò pertinere regiones quaſdam العراق, *Parthia*, & inter eas بغداد, *Bagdad*, quæ hodierna Babylonia eſt, Chaldææ metropolis. cujus provinciam Benjamin in Itiner. pag. 75. edit. Leydenſis, conſtituit בארץ שנער, *in terra Sinear*, quæ eſt Chaldæa.

VERS. 4. *Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν Χαῤῥάν. κἀκεῖθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε.* Exercuit multùm eruditos, quod Abrahamum dicatur Deus tranſtuliſſe è Charran in terram Canaan, mortuo patre ejus Thare. quum Gen. 12. 4. dicatur Abrahamus profectus è Charran, ætatis anno 75. natus autem fuit ætatis Tharæ anno 70. ut ex Gen. 11. 26. colligendum videtur. exivit ergo è Charran, ætatis Tharæ anno 145. qui vixit annos 205. Gen. 11. 32. ſupervixit ergo ab egreſſu Abrahami ex Charran, annos 60. Solvi hunc nodum docet Cl. Mercerus, ſi Abraham negetur fuiſſe primogenitus, ſed natus ſtatuatur ætatis Tharæ anno 130. quibus ſi addas annos 75, quæ ætas erat Abrahami, quum Charran deſereret, incidet in verum annum mortis Tharæ. Aliam adfert ſolutionem Eucherii, qui eum quidem ante mortem Tharæ exceſſiſſe è Charran voluerit, ſed ſexaginta demum poſt annis, mortuo patre, collocatum verè fuiſſe in terra Canaan, & quaſi inquilinum factum, ubi agrum in ea emiſſet, atque id Stephanum innuere voce *κατῴκισεν*. Sed monemus, quod Cl. Mercerus

non animadvertit, *πρωτομάρτυρα* non dixiſſe *κατῴκισεν*, ſed *μετῴκισεν αὐτὸν*. Vulgatus *tranſtulit eum*. Syrus eodem ſenſu ܫܢܝܗ . & Arabs نقله . verum ubi de habitatione ejus in Charran agitur, dicitur, *κατῴκησεν ἐν Χαῤῥάν*. Conſiderent eruditi & noſtram conjecturam. Dicit Stephanus tranſlatum fuiſſe Abrahamum *εἰς ταύτην τὴν γῆν, εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε*. quibus verbis non videtur innui terra Canaan univerſim, ſed ſpeciatim determinari ea pars, quæ tribui Judæ ceſſerat, in qua Judæi, quos Hieroſolymis alloquebatur Stephanus, tum habitabant. adeoque reſpici habitationem ejus in Mamre, & quidem poſtquam empto ibi prope Hebron in medio tribus Judæ agro firmam ſedem ibi fixit. quod non niſi mortuo patre Thare contigiſſe ex hiſtoria colligi poteſt. Digreſſus enim à Charran ætatis anno 75. venit Sichemum, inde juxta Bethel, inde Ægyptum petiit. reverſus contendit ad priorem locum juxta Bethel. exinde quidem conſedit in planitie Mamre, ibique per annos aliquot hæſit, non tamen firma ſede. everſa enim Sodoma profectus eſt Gerarem in terram Philiſtæorum, ubi natus eſt Iſaac, anno Abrahami 100. diciturque peregrinatus in regione Philiſtæorum diebus multis, Gen. 21. 34. perrexit certè habitare Beerſebæ non procul à Gerare, etiam poſt tentatam Iſaaci oblationem. Tandem vero contulit ſe Hebronem, ubi mortua eſt Sara. in cujus ſepulturam agrum iſthic loci emit è regione Mamre, in medio tribus Judæ, ubi ſepulta Sara. ubi exinde tanquam in propria poſſeſſione vixit ad mortem uſque Abrahamus, ibidemque ſepultus eſt. adeo ut ad id uſque tempus vagatus fuerit, ac tum demum fixum domicilium, idque in ea terræ parte, in qua tempore Stephani tribus Judæ habitabat, nactus fuiſſe rectè dicatur. quando autem id contigerit, ſic colligi poteſt. Mortua eſt Sara, annos nata 127. Gen. 23. 1. tum Abra-

Abrahamus annos habuit 136. quippe novem annis major Sarâ. hæc enim 90. erat annorum, quum promiſſio ei de concipiendo Iſaaco fieret, Gen. 17. 17. ille autem 99. Ibid. ℣ſ. 24. Separentur jam à 136, anni 75, quæ ætas erat Abrahami, quum è Charran diſcederet, reſtant anni 61, qui inter egreſſum è Charran, emptumque agrum ac firmatam in tribu Judæ ſedem interceſſerunt, annoque uno mortem Tharæ exceſſerunt. Videtur autem non ſine prudenti Dei conſilio factum, quod cum per ſexaginta annos huc illuc per terram Canaan vagatus eſſet Abraham, tandem in ea terræ parte, quæ Judæ attribuenda, regnoque & ſacris deſtinata erat, firmam uſque ad vitæ finem ſedem invenerit. nec dubium, quin ſe Judæ poſteri eo nomine digniores aliis tribubus felicioreſque gloriarentur. non eſt, inquit, Stephanus, quod ea in re felicitatem collocetis. nam ne pater quidem veſter Abrahamus inde fuit felicior. Etſi enim eum è Charran eductum, poſt multas peregrinationes tandem patre ejus mortuo, Deus in hanc eandem terram tranſtulerit, in qua vos Judæ poſteri nunc habitatis, hæreditatem tamen ei in ea non dedit, ne quidem veſtigii pedis. quod faciendum ſane fuerat, ſi ad felicitatem conferre ea quicquam poterat. Etſi enim agrum in ea ſibi comparaſſet, quia tamen ad ſepulturam tantum, non ad præſentis vitæ uſum ſpectabat, pro hæreditate haberi non poterat. præſertim non pro eâ, quam Deus promiſerat, quæ pecuniâ nequaquam emi, ſed ſolius Dei donatione haberi debebat. At vero inquit, Deus in hac ipſa terra, quam vos jam nunc incolitis, & in quam Abrahamum quoque tranſtulerat, ne veſtigium quidem pedis ipſi dederat. itaque aliunde pendebat Abrahami felicitas, aliunde pendet & veſtra. Porro, quia in Charran habitavit Abraham, ſacer is locus, etiam Benjaminis tempore, fuit Muhammedanis. ſic enim is Itinerarii pag. 60. edit. Leydenſis, בחרן הקדמונה כמו עשרין יהודים

יהודים ושם כנסת עזרא ובאותו מקום שהיה שם ביתו של אברהם אבינו אין עליו
בנין וישמעאלים מכבדים אותו מקום ובאים שם להתפלל, *In antiqua Haran ſunt 20. ferme Iudæi, & ſynagoga Eſræ. quo vero loco ædes Abrahami patris noſtri quondam fuere, nullum extat ædificium. & Iſmaëlitæ locum eum venerantes, proficiſcuntur eo precandi gratia.*

VERS. 5. *Nec dedit ei poſſeſſionem in ea, ne veſtigium quidem pedis.* καὶ ἐπηγγείλατο &c. Vulg. & Eraſm. *& repromiſit.* illud *re* iterationis non eſt in Græco. Arabs غير انه وعده, *ſed promiſit ei.* Beza, *quamvis pollicitus eſſet.* καὶ pro καίπερ hîc accipit, ut & Matth. 5. 19. & 15. 5. At nihil neceſſe mihi videtur, in ullo horum locorum ita accipere. & quod ad hunc locum attinet, non videtur adverſativa particula *quamvis* hîc habere locum, ob ea quæ verſum finiunt, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου, *quum non haberet filium*, id eſt, quamvis non haberet filium. non ergo hoc mirari videtur Stephanus, quod Deus ne veſtigium quidem pedis Abrahamo hæreditarium dederit in Cananæa, licet ipſi eam promiſiſſet: ſed quod eam ipſi ſeminique ejus promiſerit, licet filium hæredem non haberet. Itaque καὶ ἐπηγγείλατο verto ut ſonat, *& promiſit.* vel ut Syrus ܘܡܠܟ ܗܘܐ, *& promiſerat.* ܗܘܐ enim, junctum verbo præterito, pluſquamperfectum format. Duo mihi hîc Protomartyr contribulibus ſuis in patriarcha Abrahamo conſideranda proponere videtur, quibus fidem ejus Deus vehementer exercuerit. Primum, quod in terram Canaan & in Judæam eum tranſtulerit, nec tamen ullam poſſeſſionem, ne veſtigii quidem pedis ei dederit. Alterum, quod hanc terram ipſi & ſemini ejus obtinendam promiſerit, quum ſemen non haberet. Τέκνον, *filium* melius, meo judicio, verterunt Vulgatus, Eraſmus, Syrus & Arabs, quam Beza *prolem*. de quo etiam ad Matth. 22. 24. antehac diximus. & hoc quidem loco generali nomine

nomine opus non eſt Interpreti, tum quod hæredes terræ promiſſæ filii eſſent, non filiæ. tum quod pro בֵּן, *filio*, τέκνον dicere, uſitatiſſimum eſt LXX interpretibus. exemplo ſit locus huic noſtro parallelus, Gen. 17. 16. גַּם נָתַתִּי לְךָ מִמֶּנָּה בֵּן, *etiam dabo tibi ex ea filium*. LXX, καὶ δώσω σοὶ ἐξ αὐτῆς τέκνον.

Vers. 6. Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεός. pro οὕτως Syrus quoque & Arabs videntur legiſſe αὐτῷ. verterunt enim, *& locutus eſt Deus cum eo, dicens ei*. niſi forte οὕτως expoſuerint per *dicens*, quæ vera ejus eſt expoſitio. ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον. Syrus & Arabs pro αὐτοῦ legerunt σοῦ. aut certè perſpicuitatis gratia tertiam perſonam in ſecundam mutarunt, quod & Beza fecit, ut Deum potius loquentem, quam Lucam narrantem introducerent. *Et male tractabunt*, ἔτη τετρακόσια, *annos quadringentos*. in hoc numero conveniunt quoque Syrus, Arabs, & Æthiopicus. Invenitur autem à nato Iſaaco hoc modo. Iſaacus, anno ætatis Abrahami 100 natus, ſuſcepit Jacobum ætatis ſuæ anno 60. Jacobus natus annos 130 venit in Ægyptum. Exinde uſque ad liberationem fluxerunt anni 210. habes 400. quibus ſi addas 25 annos Abrahami, ex quo ex Haran profectus eſt, (diſceſſit inde enim anno ætatis 75) rurſus 5 annos, quibus derelicta Chaldæa Harane habitavit, habes 430 annos, de quibus Exod. 12. 41. & Gal. 3. 17.

Vers. 8. *Et dedit ei fœdus circumciſionis*, καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ, *& ſic genuit Iſaacum*. Syrus, Arabs, & Æthiopicus, *& tunc genuit*. ſimiliter οὕτως per *tunc* vertunt, Act. 20. 11. vide quæ annotavimus ad Joan 4. 6. ubi οὕτως pro particula illativa interdum uſurpari docemus.

Vers. 10. *Et eruit eum ex omnibus*, τῶν θλίψεων αὐτοῦ, *afflictionibus ipſius*. Syrus ܠܠܚܘܨܘܗܝ, *oppreſſoribus ejus*. quod moneo, quia Trem. malè vertit *anguſtiis ſuis*. & Boder. *oppreſſionibus ejus*. id Syriacè dicitur ܐܘܠܨܢܘܗܝ.

altera illa vox concreta eſt, non abſtracta. eſtque nomen actoris. Arabs receptam lectionem ſequitur.

VERS. 13. Ἀνεγνωρίσθη Ἰωσὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Vulg. Eraſ. & Beza, *agnitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis.* id eſt, ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. malim ad verbum, *notificatus eſt Ioſeph fratribus ſuis.* neque enim hîc actio fratrum indigetatur, quâ ipſi Joſephum agnoverint, ſed Joſephi potius, qui ſe ipſis aperuit. quod quum rectè animadverterent Syrus & Arabs, verterunt, *notum fecit Ioſeph ſeipſum fratribus ſuis.*

VERS. 14. Ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς. Multum torſit Interpretes conciliatio hujus loci cum illo Gen. 46. 27. ubi ſeptuaginta ſolum animas domus Jacobi, quæ intrarunt in Ægyptum, commemorat Moſes. At difficultatis parum eſt, ſi dicamus, non eſſe loca parallela. Moſes enim catalogum inſtituit, in quo una cum Jacobo ſoli ejus poſteri, & quidem ex femore ejus egreſſi, exceptis diſertè filiorum uxoribus, ℣ſ. 26. comprehenduntur. ob quam cauſam, non ii ſolum qui cum ipſo Ægyptum actu ſunt ingreſſi, ſed & Joſeph cum duobus filiis Ephraim & Manaſſe, in ſeptuagenario numero continentur, etſi jam ante in Ægypto eſſent. quia & ex femore Jacobi nati, & è terra Canaan orti, peregrini in Ægypto degerent, adeoque merito haberentur quaſi cum Jacobo in Ægyptum introiiſſent. Specialiſque in eo catalogo rationis eſt, quod Judæ duo nepotes ex Phares, Hezron ſcilicet & Hamul, etſi nondum tum, ut ex ſerie temporis liquido colligitur, ſed poſtmodum in Ægypto nati, in numerum iſtum ℣ſ. 11. referantur: ut nempe duorum filiorum Judæ Er & Onan jam defunctorum locum ſupplerent. Ob quam cauſam & Num. 26. 21. quum in reliquis tribubus, veluti Rubenis, Simeonis &c. non nepotes, ſed ſoli filii conſtituant principes familiarum, in ſola tribu Judæ, non modo filii ejus Selah, Phares & Zerah, ſed & nepotes Hezron & Hamul principes familiarum Judæ

conſti-

conſtituuntur, quaſi filiis ejus accenſiti. Nihil autem horum in oratione Stephani locum habet. non enim genealogia Jacobi inſtituitur, ſed quoſnam Joſephus è terra Canaan in Ægyptum advocaverit, docetur. verba ſunt, ἀποςείλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς. plures, quam è femore Jacobi ortos, accerſivit. neque omnes è femore Jacobi ortos accerſivit. Excludendi ibi ſunt, primo duo nepotes Judæ, deinde ipſe Joſeph cum duobus filiis. illos enim, quippe nondum natos, ſe ſuoſque filios, quippe jam in Ægypto degentes, accerſere non potuit. Separatis iſtis quinque, deinde & patre Jacobo, qui ſeorſim à Stephano commemoratur, reſtant ex ſeptuagenario Moſis numero ſexaginta quatuor, nempe undecim fratres, una ſoror Dina, & 52 fratrum filii. quibus ſi adjungas undecim fratrum undecim uxores, quas neceſſario Joſephus una cum maritis accerſivit, quæque ad τὴν συγγένειαν pertinebant, habes πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς. Æthiopicu s vertit, *& Ioſeph poſtquam cognoviſſet illud, juſſit ut vocarent patrem ſuum, & totam cognationem ſuam. & venerunt ad eum 75 animæ.* quæ quidem verſio excludit Joſephum ejuſque liberos, quippe qui veniſſe ad eum dici nequeunt. ſed in eo peccat, quod Jacobum etiam includat numero 75 animarum, quippe qui cum reliquis venit ad Joſephum. ſoli autem cognationi competit iſte numerus. Nec obſtat dictis, quod decem filiorum Benjaminis, qui in numero 52 nepotum Jacobi à Moſe cenſentur ℣ſ. 21. aut nullos aut paucos tum temporis fuiſſe natos plerique exiſtiment, ideoque nec accerſitos rectè à Joſepho dici poſſe. Reſpondere enim liceret, rectè ejus filios, etſi poſtmodum natos, in catalogum referri, ne ſolus inter omnes fratres ſine liberis cenſeatur. At nil opus eò recurrere, quum ætas ejus omnes iſtos filios ferat. Joſeph enim erat trigenarius, quum primum

mum ſiſteretur Pharaoni, Gen. 41. 46. inter quod tempus & ingreſſum Jacobi in Ægyptum interceſſerunt 7 anni fertilitatis, & duo ſterilitatis, Gen. 45. 6. Nato autem Joſepho 39 annos, potuit Benjamin eſſe annorum 37. qua ætate, præſertim ubi polygamia locum habebat, cur non 10 filiorum pater eſſe potuerit? Hinc jam colligi poteſt, nec textui Moſaico ex verbis Stephani, nec verbis Stephani ex textu Moſaico ullum mendum eſſe aſſcribendum. Sed pro diverſo inſtituto optimè dixiſſe ambos. Vnde ſimul conſequitur, corruptum eſſe textum LXX Interpretum, qui Gen. 46. 27. pro 70 habent 75. quod omnino à Chriſtianis ortum videtur, qui quum locum Stephani cum verbis Moſis conciliare non poſſent, & Stephano fidem omnino habendam eſſe crederent, textum Græcum Moſis emendarunt aut verius corruperunt, ut demonſtrari ſaltem poſſit, unde hæc S. Stephanus hauſerit. Corruptionis manifeſta ſunt indicia. Primum enim, omnia exemplaria Hebræa, Joſephus 2. lib. Antiq. c. 4. & Vetus Interpres Latinus non legunt niſi 70. 2. Ipſi LXX Interpretes Deut. 10. 22. ubi hæc hiſtoria repetitur, conſentiunt cum Hebræo, & non enumerant niſi 70. 3. Vt cum ſpecie aliqua veritatis interpolarent verſum, quem diximus 27, corruperunt etiam ℣ſ. 20. ubi contra fidem omnium exemplarium Hebræorum, & Samaritani, & Veteris Latini, quinque alios addiderunt ex poſteris Ioſephi, nempe Machir filium Manaſſis ex concubina Syra, & Machiris filium, Manaſſis nepotem, Galaad. Deinde Ephraimi filios duos, Sutalaam & Taam, filiumque Sutalaami unum, Ephraimi nepotem, Edem. Pro Taam autem Auguſtinus de Civitat. Dei l. 16. c. 40. habet Bareth, ex 1 Paral. 7. in quo ſimul capite obſervandum, nec Taami, nec Edemi fieri mentionem, & Manaſſis, Machiris, atque Ephraimi plures recenſeri filios quam quinque. Cur ergo apud Moſen quinque tantum ex his excerpſerunt? quia pluri-

pluribus opus non habebant, qui numerum Stephani ſupplere apud Moſen voluerunt. At iidem illi, ſibi nequaquam conſtantes, ℣ſ. 27. Manaſſi & Ephraimo cum quinque eorum filiis ac nepotibus addiderunt, etſi innominatos, duos alios. Nam pro, quod apud Moſen eſt, *& filii Ioſeph, qui nati erant ei in Aegypto* ſunt נֶפֶשׁ שְׁנָיִם, *animæ duæ*, LXX habent, ψυχαὶ ἐννέα, *animæ novem.* unde colligendus poſtmodum erat numerus animarum 47. adeo ut omnia ibi ſint corruptiſſima, nec ulla fide digna. nec abſurdius quicquam tribui S. Stephano poteſt, quam Joſephum ad ſe accerſiviſſe non ſe tantum & duos filios ſibi præſentes, ſed & tres nepotes ac duos pronepotes, longe poſt demum natos.

VERS. 15.16. Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Σιχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Σιχέμ. Variis aliorum in difficillimum hunc locum conjecturis, quas hîc lubens prætereo, meam quoque adjungere non verebor. ὃ ὠνήσατο Ἀβραάμ verti ſolet, *quod emerat Abrahamus*, ὁ Ἀβραάμ. quod inexplicabilem peperit difficultatem, quum ex ſacra hiſtoria conſtet, non Abrahamum, ſed Jacobum eum agrum emiſſe. at quum articulus non exprimatur, tam Dativus ſubintelligi poteſt quam Nominativus, ut ſenſus ſit ὃ ὠνήσατο τῷ Ἀβραάμ, *quod emerat* (ſcilicet Jacob, de quo com. præcedenti) *Abrahamo.* Etſi enim jam tum Abrahamus diem ſuum obiiſſet, ipſi tamen dici poteſt emtus iſte ager, ad deſignandum ſcopum, quem in agri emtione habuit Jacob, qui non fuit duntaxat, ut eo pro ſepulchreto uteretur: neminem enim iſthic Jacobus inhumavit, nec ipſe ibi inhumatus eſt. Sed vel maximè, ut primitiæ quædam eſſent terræ Canaan, cujus totius hæreditatem Abrahamo Deus & ſemini ejus promiſerat. non ſemini, inquam, ejus tantum, ſed & ipſi Abrahamo, Gen. 13. 15. quippe cui primo facta eſt promiſſio, ut hæres mundi eſſet,

H Rom.

Rom. 4. 13. verè ergo Abrahamo emtus eſt iſte ager, quippe qui jam promiſſione divina hæres ejus eſſet. Atque ibi ſimul cauſa latet, cur non tantum Joſephus, ſed (quod hîc à S. Stephano diſcimus) reliqui etiam Patriarchæ à poſteris, hæreditatem terræ promiſſæ jam capientibus, Sichemum ſint tranſlati, atque in ejus agro ſepulti; nempe quia ager iſte emtus erat Abrahamo, tanquam pignus hæreditatis totius terræ Abrahamo promiſſæ. Id & ſimpliciſſimum videtur, & totum negocium extricare. Fateor tamen, huic ſententiæ repugnare Joſephum, qui eos non Sichemi, ſed Hebrone ſepultos ait. Verba ejus adſcribam, quæ habentur Archajol. l. 2. c. 4. τελευτῶσι δὲ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ ζήσαντες εὐδαιμόνως ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου. καὶ τούτων μὲν τὰ σώματα κομίσαντες μετὰ χρόνον αὐτῶν οἱ ἀπόγονοι καὶ οἱ παῖδες, ἔθαψαν ἐν Χεβρῶνι. τὰ δὲ Ἰωσήπου ὀστᾶ ὕστερον ὅτε μετανέστησαν ἐκ τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἑβραῖοι εἰς τὴν Χαναναίαν ἐκόμισαν. *Moriuntur vero & fratres ejus quum feliciter in Aegypto vixiſſent. quorum quidem corpora poſt tempus aliquod poſteri eorum & filii Hebrone ſepeliverunt. Ioſephi autem oſſa poſtmodum, quum ex Aegypto migrarunt Hebræi, in Cananæam tranſportarunt.* Vnde colligitur, undecim Patriarcharum corpora Hebrone, & quidem ante migrationem ex Ægypto, fuiſſe humata. Joſephi autem oſſa ſerius, migrantibus ipſis, in Cananæam tranſlata. Etſi enim undecim Patriarcharum corpora non ſtatim ab ipſorum morte, ſed μετὰ χρόνον, *interjecto tempore* ſepulta dicat: Joſephi tamen oſſa ſolius, dicit tranſlata eſſe ὕστερον, *poſtea*, cum ex Ægypto migraſſent. priorum ergo inhumatio contigit ante migrationem. quod & ipſa ſeries narrationis à Stephano inſtitutæ arguere videtur. quum enim primum de Jacobi morte egiſſet, deinde de Patriarcharum morte, tranſlatione & ſepelitione, ſubjicit, appropinquaſſe deinde tempus promiſſionis Abrahamo factæ, adeoque auctum magno numero populum incurriſſe regis odium, & à Moſe poſt triſtiſſimas

cala-

calamitates ex Ægypto eductum. quæ ſane ſic narrantur, ut poſt Patriarcharum ſepelitionem contigiſſe videantur. Quod ſi ita eſt, ſic ſtatuendum videtur, Patriarcharum filios tranſtuliſſe ipſorum corpora Sichemum primò, ad filios Emmor patris Sichem, tanquam ad amicos, in quorum regione agrum ſibi avita hæreditate vindicabant. inde Hebronem tranſportaſſe, & in ſepulchro, quod Abrahamus emerat, condidiſſe, operâ & adjumento filiorum Emmor patris Sichem. quum enim rerum adhuc in Cananæa potientibus peregrinis populis inhumatio ea contigerit, adeoque periculum Hebræis, patrum ſuorum cadavera inhumaturis, creari à Cananææ incolis potuiſſet, prudenter admodum Sichemum ſe primum contulerunt, filiorumque Emmor non modo opem poſtularunt, ſed &; quo tutius perageretur, rem totam ipſis commiſerunt, ut negocium hoc tanquam ſuum conficerent. ita παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ non erit conſtruendum cum ὠνήσατο, ſed cum ἐτέθησαν. quam ſententiam, ob Ioſephi autoritatem, fateor apud me potiorem eſſe.

VERS. 19. οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν. Vulg. & Eraſ. *hic circumveniens genus noſtrum.* Beza, *hic adverſus genus noſtrum ingenioſus.* Syrus optimè, ܘܐܬܚܟܡ ܥܠ ܛܘܗܡܢ, quod non rectè Tremel. *compoſuit ſe adverſus generationem noſtram.* Melius Boder. *doloſè egit.* Nos, *aſtutia uſus eſt.* Syris enim ܚܟܝܡܐ, *aſtutus, callidus, verſutus, vafer.* ܚܟܝܡܘܬܐ, *aſtutia, verſutia, calliditas.* ܚܟܡܬܐ, *ars, aſtutia.* Nec aliter accipiendum illud Exod. 1. 9. הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ, LXX. δεῦτε οὖν κατασοφισώμεθα αὐτούς. verto, *agite, aſtutè nos geramus in eos.* חָכְמָה enim non *ſapientia* tantum, ſed & *aſtutia.* Porro, quod in eodem verſu ſequitur, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, Syrus vertit & Arabs, *ut non vivent.*

rent. Vulg. *ut non vivificarentur.* Eraſ. *ne vitales eſſent.* ad puerulos referunt, qui in aquas abjiciebantur. quod etſi Beza perperam factum dicat, qui ad parentes referens vertit, *ut non ſoboleſcerent*, illud tamen præferimus. vide quæ de voce ζωογονεῖσθαι ad Luc. 17. 33. annotavimus.

VERS. 20. Καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ. Non pigebit hîc adſcribere, quæ de venuſtate ejus tradit Ioſephus Antiq. l. 2. c. 5. Πρὸς κάλλος, inquit, οὐδεὶς ἀφιλοτίμητος ἦν οὕτως, ὡς Μωϋσῆν θεασάμενος μὴ ἐκπλαγῆναι τῆς εὐμορφίας. πολλοῖς τε συνέβαινε καθ᾽ ὁδὸν φερομένῳ τυγχάνουσιν, ἐπιστρέφεσθαι μὲν ὑπὸ τῆς ὄψεως τοῦ παιδὸς, ἀφιέναι δὲ τὰ σπουδαζόμενα, καὶ τῇ θεωρίᾳ προσασχολεῖν αὐτοῦ. καὶ γὰρ ἡ χάρις ἡ παιδικὴ πολλὴ καὶ ἄκρατος περὶ αὐτὸν οὖσα, κατεῖχε τοὺς ὁρῶντας. id eſt, *nemo erat tam negligens formarum ſpectator, qui conſpecta Moſis pulchritudine non ſtupeſceret: multiſque ei per viam portato occurrentibus contigit, ut non ſolum ob pueri faciem reſpicerent, ſed & negociis relictis, conſpectu ejus ſeſe paſcerent. tanta enim erat pueri gratia, ut intuentes in ſe detineret.* Laudo hîc præ Vulgato, Eraſmo, Syro, Arabe, & Æthiopico, Cl. Bezam, qui ἀστεῖος τῷ Θεῷ vertit, *divinitus venuſtus*, vel *divine, excellenter.* videatur doctus ejus commentarius.

VERS. 22. Ἦν δὲ δυνατὸς ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. *Erat autem potens in dictis & in factis.* Syrus ܥܬܝܪ, *dives.* Arabs مستعدا, *promtus, paratus.* Æthiopicus autem ጽኑዕ, *potens.*

VERS. 26. *Viſus eſt ipſis* μαχομένοις. Vulgatus, Eraſ. Syrus & Arabs, *litigantibus:* rectè. μάχεσθαι enim ſæpe de verbis tantum dicitur. ut annotavimus ad Iohan. 6. 52. & in Hebræo Exod. 2. 13. eſt נִצִּים, *litigantes, contendentes.* Vbi tamen LXX habent διαπληκτιζομένους, *dimicantes.* nec malè. etſi enim נצה, ut apud Syros, ſic & apud Hebræos ad verba propriè pertineat, extenditur tamen etiam ad verbera. unde 2 Sam. 14. 6. de duobus fratribus, quorum alter alterum occidit,

occidit, dicitur וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה, LXX *καὶ διεμάχοντο ἀμφότεροι ἐν τῷ ἀγρῷ*, *& pugnabant ambo in agro.* Itaque & hoc loco non malè Beza, *viſus eſt ipſis pugnantibus.* additur, *καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην.* Arabs وطفق يطلب اليهما ان يصطلحا, quod non verto, *& graviter exhortatus eſt eos ut quietè age-rent*, ſed *& cœpit orare eos ut pacem inirent.* Syrus ܡܦܝܣ ܗܘܐ ܠܗܘܢ, *& hortabatur* vel *orabat eos.* ܐܦܝܣ, eſt *perſuadere*, & *incipere perſuadere*, id eſt, orare, exhortari, incitare. Inſignis emphaſis eſt in verbo *συνήλασεν.* quam non ſatis expreſſit Vulgatus, quum dixit, *reconciliabat eos in pace.* nec Eraſmus, *redegit eos in pacem.* at rectè Beza, *compulit.*

Vers. 35. *Τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν*, id eſt, *εἰς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν*, *in principem & redemtorem miſit*, id eſt, qui princeps & redemtor eſſet. ſimilem phraſin vide ſupra Act. 5. 31. *λυτρωτής* eſt גואל, *redemtor*, quomodo hîc Vulg. & Eraſ. verterunt. Beza maluit *liberatorem.* At non fugio redemtoris nomen. quod qui Moſi tribuit, non magis in Redemtorem Chriſtum injurius eſt, quam qui eum *μεσίτην*, *mediatorem* vocaverit cum Apoſt. Gal. 3. 19. Vtrumque ei typicè rectè convenit. & *λυτρωτής* quidem dicitur, quatenus poſt multa magnaque in Ægypto patrata miracula, interemptis tandem ab Angelo exterminatore Ægyptiorum primogenitis, populum Dei per ſanguinem agni immunem incolumemque eduxit ac ſervavit. atque ita typum exhibuit veri iſtius lytri, veræque redemtionis, quam per mortem primogeniti omnium creaturarum, & in ſanguine agni immaculati Chriſti, acquiſitam ſibi gaudent fideles. Additur, *ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ.* Vulg. *cum manu.* Eraſ. *per manum.* Syrus, *per manus.* Beza, *ductu.* Sed habet hîc, neſcio quam emphaſin vox manus, ut omittenda non videatur. ſenſus enim eſt, Deum, quum

Moſen mitteret principem & redemtorem, & Moſis & redemtionis per eum præſtandæ regimen univerſum commiſiſſe manibus hujus Angeli. unde liquido conſtat, Angelum iſtum, qui Exod. 3. apparuit Moſi in rubo, quique ibi aliquoties Jehova ac Deus patrum nuncupatur, ac qui iſthic Moſen mittit & inſtruit, non fuiſſe creatum angelum, ſed ipſum filium Dei, אשר בידו per cujus manum Stephanus ait Deum, nempe Patrem, miſiſſe Moſen. qui Angelus vocatur, quia in hac actione, ut & in tota populi liberatione ſubſerviit patri. eſt ille מַלְאַךְ פָּנָיו, *angelus faciei ejus*, de quo Eſa. 63. 9. מַלְאַךְ הַבְּרִית, *angelus fœderis*, quem Moſi in deſerto comitem fuiſſe, eumque in monte Sinai eſſe allocutum, Stephanus infra teſtatur ℣ſ. 38. verè ergo princeps fœderis, qui populo Iſraëlis tanquam ſuo legem tulit in monte Sinai, qui ſe שַׂר צְבָא יְהוָה, *principem exercitus Domini* merito vocavit Joſ. 5.14. ideoque non *angelus* modo *fœderis*, ſed & הָאָדוֹן, *ipſe Dominus* jure vocatur, Malac. 3.1. hic Angelus eduxit populum ex Ægypto, Num. 20.16. & duxit per deſertum, Exod. 23.20. & 33.2. in quo capite obſervandũ, quod v.2. dicit Deus ושלחתי לפניך מלאך, *& mittam ante te Angelum*, idem eſſe cum v. 14. פני ילכו והנחתי לך, *facies mea ibit*, *& ducam vos*. Angelus enim ille eſt Angelus faciei Domini, ipſa facies Dei, quam qui videt, patrem videt, Joh. 14. 9. quippe eſt *ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*, *ſplendor gloriæ & character perſonæ ejus*. Itaque gratulamur nobis teſtimonium ipſorum Judæorum, qui in Haggadah paſchatis, ubi referunt verba Deuter. 6. 21. in ea ſic commentantur: ויוציאנו יי׳ ממצרים לא על ידי מלאך לא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקבה בכבודו שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יי׳ : *& eduxit nos Iehova ex Aegypto, non per manus Angeli, neque per manus Seraphi, neque per manus legati, ſed Deus gloriâ ſuâ. ſic enim legitur*, Exod. 12.12. *Tranſibo per terram Aegypti nocte hac, & percutiam omnem primogenitum*

genitum in terra Aegypti ab homine ad brutum, & in omnes Deos Aegypti exercebo judicia : ego Iehova. Habentur hæc apud Maimonidem in tractatu de חמץ ומצה, in נוסח ההגדה. Negant ab Angelo ſe eductos. quod tamen affirmat Moſes Num. 20. 16. Rectè negant de Angelo creato. rectè affirmat Moſes de increato, de quo Deus, Exod. 23. 21. *cave tibi ab eo, & auſculta voci ejus, neque irrita ipſum : nam non condonabit tranſgreſſioni veſtræ :* כי שמי בקרבו, *quia nomen meum eſt in medio ejus.* quem Chriſtum fuiſſe, teſtatur Apoſtolus 1 Cor. 10. 9. Hic quum eduxit Iſraëlitas ex Ægypto, ipſe Jehovah eos eduxit בכבודו, *ipſiſſimâ ſua gloria.* Rectè quoque Legato, id eſt Moſi, hanc gloriam derogant. Etſi enim id ei paſſim tanquam inſtrumento tribuatur, quia tamen Angelum Dei viſibiliter ſemper tanquam ducem rectoremque præſentem habuit, rectè Stephanus totam hanc redemtionem principaliter *τῇ χειρὶ ἀγγέλου* manui Angeli, id eſt, ut loquuntur Judæi, ipſius Dei tribuit.

VERS. 36. *Καὶ ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ. Et in mari rubro.* Hebræis dicitur ים סוף. ut & Syrus hic ܒܝܡܐ ܕܣܘܦ, At Arabs في بحر القلزم, *in mari Colſumæ.* قلزم Vrbs eſt ad extremitatem maris rubri, prope Iſthmum Ægypti. unde ſinus iſte, quem mare rubrum dicimus, mare Colſumæ dictus eſt. Vrbis hujus meminit Chronologus Arabum Elmacinus in vita Omari, cujus juſſu ait factam eſſe الخليج, *foſſam ſive ſtagnum*, quo annona veheretur من الفسطاط الي القلزم ومن القلزم الي المدينة في البحر المالح, *Fuſtatâ* (quæ alias مصر, nunc Alcairo dicitur) *uſque ad Colſumam, inde Medinam per mare ſalſum.* Vbi ſimul notandum, mare ſalſum idem eſſe quod rubrum. Sic enim Arabibus dicitur, quia aqua ejus ſalſa, quippe ex Oceano Perſico profluens. atque eo epitheto diſtinguitur ſinus iſte à Nilo, qui البحر الحلو, *mare*

dulce

dulce dicitur. omnis enim aquarum collectio, ſive ſalſarum ſive dulcium, ſive in Oceano, ſive in ſinu, ſive in fluvio, ſive in ſtagno lacuque بحر, *mare* Arabibus dicitur. Aliud itaque eſt ים המלח, *mare ſalis* aut *ſalſum*, de quo paſſim apud Moſen. per hoc enim mare mortuum ſeu lacus Aſphaltites intelligitur, qui in agro Sodomitico erat, קדמה ſeu מזרחה ad Orientem terræ Sanctæ. quum mare rubrum fuerit ad Zephyrum, ſive eum tractum qui eſt inter Meridiem & Occidentem. Porro, quod ſequitur, καὶ ἐν ἐρήμῳ, ἔτη τεσσαράκοντα, non videtur præciſum dicendi genus continere, quaſi ſenſus ſit, ubi verſatus eſt annos 40. commodè enim refertur ad miracula quæ Moſes edidit, non modo in Ægypto, & mari rubro, ſed & in deſerto, idque per 40 annos. iter enim illud 40 annorum, ab initio ad finem plenum fuit miraculorum.

VERS. 38. λόγια ζῶντα. Vulgatus, *verba vitæ*, quaſi λόγια ζωῆς. ut & Syrum vertit Tremellius. ſed malè. ſcribitur enim ܡ̈ܠܐ ܚ̈ܝܬܐ, *verba viva*. non ܡ̈ܠܐ ܕܚ̈ܝܐ. Arabs الكلام الحي, λόγον ζῶντα (ut quædam exemplaria Græca legere teſtatur D. Beza) *ſermonem vivum*, non vitæ, ut habet Junius.

VERS. 39. Καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον. Vulg. Eraſ. & Beza, *& averſi ſunt cordibus ſuis*. Syrus & Arabs, *& reverſi ſunt*. quod rectum putamus. ſenſus enim eſt, Quum Deus eos, non è terra modo, ſed vel maximè ex idololatria Ægypti eruiſſet, hi corporibus ab Ægypto jam abſentes, cordibus ſuis eò ſunt reverſi, quippe qui mentes ſuas reflecterent ad idola Ægypti, *dicentes Aaroni, Fac nobis Deos* &c. Vel ſimpliciter, *verſi ſunt cordibus ſuis*. Æthiopicus, *verterunt corda ſua ad terram Aegypti*.

VERS. 41. Καὶ ἐμοσχοποίησαν. num. plur. Conſentiunt Vulg. Arabs, & Æthiopicus At Syrus, *& fecit ipſis vitulum*,

nempe

nempe Aaron. Καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, Vulg. *& obtulerunt hoſtiam ſimulacro.* Syrus & Arabs; *ſimulacris.* Videntur τῷ εἰδώλῳ accepiſſe collectivè, non pro ſingulari vituli ſimulacro. non ſatis rectè.

VERS. 42. Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκε &c. Vulg. *convertit autem Deus & tradidit.* Eraſm. *convertit ſe.* Beza, *vertit ſe.* id eſt, favorem ſuum in iram vertit. Syrus autem ܘܗܦܟ, Arabs ورجع, *& reverſus eſt.* quod ejuſdem ſenſus eſſe poteſt cum præcedenti. Sic enim *reverti* de Deo uſurpatur Oſeæ 5. 15. אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי, *ibo, revertar ad locum meum.* Sed poteſt quoque ſenſus eſſe, *& reverſus eſt, & tradidit eos,* id eſt, *& rurſus tradidit eos.* quod aliter Hebræi efferre nequeunt, quam וישב ונתנם. ut mens ſit, ſicut illi cordibus ſuis ἐστράφησαν reverſi ſunt ad Ægyptiacam idololatriam, ita Deus ἔστρεψε καὶ παρέδωκε, id eſt, στρέψας παρέδωκε rurſus tradidit illos, ut ſervirent idolis, quibus antea in Ægypto ſervierant.

VERS. 43. Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφὰν, τοὺς τύπους, οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς. Locus Amoſi c. 5. com. 26. unde S. Stephanus iſta deprompſit, ſic ſe habet. וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם, ubi per מַלְכְּכֶם, *regis veſtri*, non intelligitur rex terrenus, quippe quem ne tum quidem habebant Iſraëlitæ, ſed cœleſtis, nempe Sol, quem Orientales nunc בַּעַל, *Baal*, aut Syriace בְּעֵל, *Beel, Bel*, id eſt, *Dominum*, nunc מֶלֶךְ, *regem* appellabant, alias מִלְכֹּם, unde hîc pro μόλοχ Syrus & Arabs habent מִלְכּוֹם. de quibus omnibus qui plura cupit, adeat accuratiſſimum doctiſſimi viri Joh. Seldeni tractatum de Diis Syris, ubi de Molocho agit, & non modo מַלְכְּכֶם rectè per μόλοχ, ſed & סכות rectè per σκηνὴν à Luca verſum docet, quia tentoriis & thenſis Deos circumferre antiquiſſimo ritu ſolebant idololatræ. Sed quid Ῥεμφὰν ſit, hactenus

quod ſciam, nemo ſatis explicavit. poni pro Hebræo כִּיּוּן fatentur omnes. notat autem Ab. Eſra, ex lingua Arabica & Perſica conſtare, ſtellam *Saturni* appellari כֵּיְוָאן. quod omnino certum. Nam in Etymologico quodam Perſico-Turcico, quod Cl. vir Jacobus Golius, Academiæ noſtræ lumen, ex Oriente attulit, cui nomen دانستان, *Daniſtan*, in cap. primo, ubi ſtellarum nomina enumerantur, vidimus recenſeri كَيْوَان, כֵּיְוָאן pro *Saturno*. Et in Lexico Arabico, cui nomen Camus كيون, כִּיּוּן explicatur per رَجُلٌ مَمْنُوعٌ, *vir rigidus & auſterus*, propriè prohibitus, ad quem acceſſus quaſi eſt prohibitus ob moroſitatem & morum difficultatem. neque apud Aſtrologos planetarum ullus inclementior Saturni. Sed ut magna ſemper fuit apud Ethnicos Deorum confuſio, ita & Saturnum non eam modo, quam dixi, ſtellam ſignificaſſe, ſed & pro Belo ſive Jove, adeoque cum Molocho eundem fuiſſe habitum, eamque ob cauſam Saturno ſicut Molocho humanis victimis fuiſſe litatum, Cl. Seldenus in capitibus de Molocho & Belo abundè docet. ſicut rectè כִּיּוּן & מלך, *Saturnum & regem* conjunxerit etiam Propheta noſter. Sive enim Solem dicas, ſive tempus, ſive utrumque ſimul fuiſſe Saturnum, priſci ſane primum ei & ſummum imperium regnumque tribuere, à quo res omnes pendeant, quique generationis omnis & corruptionis autor ſit. Orpheo Saturnus *Θεῶν πατὴρ ἠδὲ ϗ ἀνδρῶν, Deorum pater & hominum* dictus eſt. Et Platonici quidem mentem illam divinam, quæ cæteras complectitur, modo Jovem, modo Venerem, modo Saturnum dixere. Jovem, quatenus æthercam regionem gubernare intelligitur. Venerem, quatenus in inferiora corpora deſcendens, ea ad generationem concitat. Saturnum vero, quate-

quatenus divinæ mentis virtus è cœlo proveniens, in omnia ſe diffundit, continetque univerſam omnium rerum lucem & providentiam, quæ ad ordinem & vitam & mutationes omnium fortunarum pertineat. Nec omittendum, quod de Saturno Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 1. tradit, Antiquos exiſtimaſſe τοῦτον τὸν δαίμονα πάσης εὐδαιμονίας δοτῆρα καὶ πληρωτὴν ἀνθρώποις, εἴτε χρόνον αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ὡς Ἕλληνες ἀξιοῦσιν, εἴτε κρόνον ὡς Ῥωμαῖοι, πᾶσαν δὲ περιειληφότα τὴν τοῦ κόσμου φύσιν, ὁπότερον ἄν τις ὀνομάσοι. *Hunc Dæmonem omnis felicitatis datorem eſſe & completorem, ſive Tempus ipſum vocare oporteat, ſecundum Græcos, ſive Saturnum, ſecundum Romanos. eumque, quocunque tandem nomine vocaveris, univerſam mundi naturam complexum eſſe.* Hinc jam non difficile videtur cauſam reddere, cur Saturnus כיון Orientalibus dictus ſit. כון enim in Kal Hebraicè eſt *aptari, diſponi.* Arabicè & Syriacè *fieri.* in Piel & Hiphil Hebraicè *diſponere, aptare.* Arabicè in Piel, Syriacè in Hiphil, *facere exiſtere, generare, naturam indere.* ܟܝܢܐ, כְּיָנָא, *natura,* Syris. Hinc כִּיוּן eſt ea virtus quæ exiſtentiam, naturam, aptitudinem & diſpoſitionem omnibus rebus tribuit. proprie *naturatio.* forma eſt Hebræis uſitatiſſima. qualia ſunt קִיּוּם, *confirmatio.* חִיּוּב, *condemnatio.* עִיּוּן, *ſpeculatio.* & ſexcenta alia, quæ ex Piel deducta, actionem fere ſignificant. atque ita כִּיּוּן, *adaptatio*, vel ut barbarè dicam *eſſentificatio* propriè id ipſum exprimit, quod Saturno Antiqui tribuerunt. Jam vero videndum quid ſit ῥεμφάν, vel ῥομφᾶ, vel ῥεφᾶ, vel ῥεφάν, vel ῥαφάν, vel ῥαμφάν. has omnes enim formas exemplaria exhibent. Syrus antepenultimam, Arabs penultimam habet. Æthiopicus ῥεφάμ. dicimus autem Arabicam eſſe dictionem, ejuſdem omnino notionis cum Hebræo כִּיּוּן. nam verbum رَفَّ, רף ſignificat *movere, agitare*, & propriè alas, quod faciunt aves incubantes ovis, ut pullos excludant. quod enim

Gen. 1. 2. de Spiritu Dei dicitur, quod מְרַחֶפֶת *agitabat ſe in ſuperficie aquarum* ad fœcundandas eas, id Arabibus eſt رف. Lex. Arab. cui nomen Camus, أرفّت الدجاجة على بيضها وبسطت الجناح, *agitavit columba ſuper ova ſua & expandit alas ſuas.* & talis actio etiam dicitur رف, ῥέφ, terminatione autem Græca, ῥεφᾶ, & addito ν ῥεφάν. ſæpe etenim ea litera peregrinis dictionibus affigitur, ut pro שְׁלֹמֹה, σαλωμών. ut & μ, qualia ſunt pro נַפְתָּלִי, νεφθαλείμ. pro שִׁילוֹחַ, σιλωάμ. præſertim autem in Arabicis dictionibus non debet inſolens videri affixio τῦ ν in fine. quia omnia fere nomina, etſi in nun non terminentur, ſed alia quavis conſonâ, pronunciatione tamen nunnantur in fine, efferturque Nominativus per on, Genit. Dat. & Abl. per in, Accuſ. per an. ſic ut ῥὲφ vel ῥεφὸν, in Accuſ. faciat ῥεφάν. At unde ῥεμφᾶ & ῥεμφάν cum μ in medio? ne hoc quidem in mendo habendum. μ eſt pro ν euphoniæ cauſa ex more, quia ſequitur φ. ν autem eſt pro dageſch, ſicut pro אַתְּ, *tu*, Syri dicunt אנת. pro גִּבּוֹר, *fortis*, גנברא. pro מֻפִּים, LXX μαμφείμ, Gen. 46. 21. & infinita alia. ſic pro ῥεφφᾶ, ῥεμφᾶ. eſt enim رف ex verbis ſurdis, ſive ut loquuntur Hebræi, ex duplicantibus ſecundam radicalem. Sed unde ῥαφάν & ῥαμφάν? Quia, etſi Arabes رُفّ pronuncient ῥέφ, vocalis tamen literæ Reſch eſt pathach, quæ rectè etiam ſcribitur ῥάφ. Eſt ergo ῥεφᾶ ſeu ῥεφάν ea virtus, quæ movendo ſe & agitando ſuper omnes res, eas quaſi excludit & exiſtere facit. idem ergo prorſus quod כִּיּוּן. & utrumque idem quod Saturnus, ὁ περιειληφὼς πᾶσαν τὴν τοῦ κόσμου φύσιν, ut dixit Halicarnaſſæus. At nec tacere debemus, jam memoratum Lex. Arab. رف, ῥέφ etiam vertere per اكل كثيرا, *multi-eſionem*, ſeu *voracitatem*. quod ipſum

Saturno

Saturno etiam optimè convenit, cui tantam voracitatem tribuit Antiquitas, ut & liberos ſuos degluti verit ſicut enim omnia tempore oriuntur, ita & tempore intereunt omnia. quumque generatio unius ſit corruptio alterius, eadem vis naturæ, quæ unum producit, alterum corrumpit. idem Saturnus, qui ortus cauſa, idem & interitus. Hæc quum ita luſiſſemus, & conjecturis, non tamen omnino fruſtra, omnia tentaſſemus, Cl. vir, omni literaturæ genere excultiſſimus, & in diffuſa eruditione Ægyptiacæ etiam linguæ peritiſſimus Claudius Salmaſius uno verbo nos expedivit. In ea enim lingua ῥεφάν, *Saturnum* ſignificare affirmavit. utque dicto fidem faceret, Alphabetum Ægyptiacum, Roma ad ſe miſſum oſtendit, ubi nomina ſeptem planetarum, hoc ordine ſcripta ſimul & explicata continerentur. ⲠⲒⲢⲎ, *Sol.* ⲠⲒⲒⲀ, *Luna.* ⲢⲎⲪⲀⲚ, *Saturnus.* ⲠⲒⲌⲈⲨⲤ, *Iupiter.* ⲘⲞⲖⲞⲬ, *Mars.* ⲤⲞⲨⲢⲞⲦ, *Venus.* ⲠⲒⲈⲢⲘⲎⲤ, *Mercurius.* Characteres fere Græci ſunt, ſic legendi πιρη. πιια. ρηφαν. πιζευς. μολοχ. σουροτ. πιερμης. Jam cecidit recepta illa apud omnes fere eruditos ſententia, ῥεφάν apud LXX Interpretes corruptum eſſe ex Hebræo כיון, pro quo ריון legerint, inde ῥεφάν. Laudandi jam doctiſſimi prudentiſſimique interpretes, quod cum in Ægypto, in Ægyptiorum gratiam, à Philadelpho Ægyptiorum Rege vocati, Biblia in Græcam linguam transferrent, ignotum Ægyptiis Hebræorum כיון, in notiſſimum ipſis ῥεφάν transmutarint. Quod ſi ſcrupulum cuipiam moveat, quod Saturnum in deſerto coluiſſe Iſraëlitas queratur Deus, quum in hiſtoria Moſis ſolius vituli vel bovis (David enim שור vocat Pſ. 106. 20.) fiat mentio: Reſp. bovem, arationis præcipuum actorem, retuliſſe Deum agriculturæ authorem & præſidem. eum autem antiquis gentilibus fuiſſe Saturnum. Is enim

fuiſſe fertur, qui in Italia Janum vivendi rationem & agrorum cultum docuit, cui pro accepta iſta diſciplina dimidium regni ſui dederit. atque eo nomine cum conjuge ſua Rhea pro Deo fuiſſe habitum, quod in Italia plantationes, & inſitiones & educationes omnium arborum, omniumque fructiferarum rerum culturam docuerit. Reſtat ut verba Amoſi interpretemur, & cum verbis Stephani conferamus. Prophetam ſic interpretamur, *& portaſtis tabernaculum Molochi veſtri, & Saturnum imagines veſtras, ſtellam Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.* Cur צַלְמֵיכֶם, *imagines veſtras*, dixit in plurali? quia סִכּוּת, *tabernaculum*, non tantum locus erat & receptaculum, in quo incluſus Moloch geſtabatur aut circumferebatur, ſed & ipſummet idolum erat, quippe imago cœli, in quo Sol ſive Moloch, magnus ille aſtrorum rex & rerum ſublunarium præſes, tanquam in tabernaculo continetur. unde Pſaltes Pſ. 19. 5. לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם, *Soli poſuit tabernaculum in illis*, שָׁמַיִם, *cœlis.* exprobrat ergo, quod & tabernaculum Molochi & Saturnum pro imaginibus circumferrent. quis autem iſte Saturnus? ſtella inquit Dei veſtri. id eſt, quam vos pro Deo habetis & colitis, ſicut ſtellam Saturni dicimus, quæ eſt ipſe Saturnus. ſtellam Jovis, quæ eſt ipſe Jupiter. נְהַר פְּרָת; *fluvius Euphratis*, qui eſt ipſe Euphrates. Vnde liquet, *vos portaſtis Saturnum, ſtellam Dei veſtri*, idem eſſe atque, *vos portaſtis ſtellam Dei veſtri Saturni.* quod ipſiſſimum illud Lucæ eſt, *ἀνελάβετε τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν.* Porro quod in Hebræo ſequitur אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם, *quæ feciſtis vobis*, refero ad duas jam memoratas imagines, nempe tabernaculum Molochi, & Saturni ſtellam. atque ita, quum dixit Lucas, *σὺν τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε*, optimè elucidavit mentem Prophetæ, quaſi ſitus verborum fuiſſet, וּנְשָׂאתֶם אֶת־סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֶת־כִּיּוּן כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם צַלְמֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם quod Græcè ad verbum eſt, *καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μόλοχ ὑμῶν, καὶ Ῥεμφὰν* (idem enim hoc quod כִּיּוּן) *τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν*

ὑμῶν (quod idem atque *καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν*) *τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε.* Confer hæc cum verbis Lucæ, aut LXX Interpretum, & vide an prudenter ſatis locutus ſit qui dixit, Græcam verſionem in hoc teſtimonio ab Ebraica veritate plurimum variare. Quin & fateor, me multum dubitare, an illud Lucæ *ῥεμφὰν* conveniat Genitivo caſu cum *τοῦ Θεοῦ*, an potius Accuſativo cum *τὸ ἄστρον.* nam præterquam quod terminatio Arabica, ut diximus, id innuat, eadem tum erit conſtructio in Græco quæ in Hebræo, etſi ſitus dictionum variet. Nec eſt quod turbet quempiam, quod ſupra Saturnum cum Molocho confuderimus: Propheta autem & Lucas hos Deos diſtinguant, & plurali numero imagines vocent. Tanta enim fuit priſcorum ad augendum Deorum numerum propenſio, ut ſola nominis imaginisve variatio ad unum eundemque Deum Deamve in plures diſcerpendum ſufficeret. Iſis, Lucina, Diana, Trivia, Hecate, variæ erant Deæ, quum tamen unius Lunæ diverſa ſolum eſſent nomina. De quo qui plura vult, videat de Diis Syris Prolegomen*ων* caput tertium Cl. Seldeni. At, quod tandem illud Tabernaculum Molochi, quod portarint in deſerto, quum in hiſtoria Moſaica non alterius quam Moſaici fiat mentio? Illud ipſum, inquam, intelligitur Tabernaculum, & per *τύπους οὓς ἐποιήσατε*; *figuras quas feciſtis*, non aliæ quam quas juſſu Dei Bezaleel ejuſque ſocii efformarunt: ſed quibus infideles illi idololatræ, de quibus hîc agitur, mirum in modum ſunt abuſi. Neque enim, quod in Epiſt. ad Hebr. diſputat Apoſtolus, Tabernaculum eoque contenta crediderunt eſſe umbram & exemplaria futurorum bonorum in Chriſto præſtandorum, ſed mundi ac naturæ delineationem & compendium. *τὴν διαμέτρησιν τῆς σκηνῆς πρὸς μίμησιν τῆς τῶν ὅλων φύσεως συνέβαινεν εἶναι*, *commenſurationem Tabernaculi ad imitationem Vniverſitatis naturæ eſſe contigit*, ait Joſephus Antiq. l. 3. c. 5. & R. D. Kimchi ad

Pſal.

Pſal. 19. v. 8. expoſiturus cur teſtimonium Dei dicatur ſapientiam dare ſimplicibus, hanc cauſam allegat, כי כל דברי המשכן חכמה נפלאה כי לא דבר רק הוא המנורה והמזבחות והיריעות וכן כל הדברים כלם מורים על חכמה עד שיקראו אותו החכמים עולם האמצעי שהוא דמות העולם העליון ודמות העולם הקטן וכן שמירת השבת היא חכמה גדולה שיחקר האדם בגללה על חדוש העולם וכל מעשה בראשית והיא חכמת הטבע : id eſt, *omnes enim res Tabernaculi miranda ſunt ſapientia. neque enim inane quid ſunt candelabrum, altaria, cortinæ, & reliqua. ſed omnia tantam docent ſapientiam, ut ſapientes eam vocarint Mundum intermedium, qui ſimilitudo ſit & ſupremi mundi, & parvi. ſimiliter obſervatio Sabbathi magnam quandam ſapientiam comprehendit, cujus gratia ſcrutari debet quiſque ortum mundi, & res creatas. quæ quidem ſapientia Phyſica eſt.* Vides non Tabernaculum tantum, ſed & Sabbathum ad naturalem ſcientiam referri. Sancta ſanctorum volebant ſignificare mundum intellectualem ſeu Angelicum. Sancta, mundum cælorum viſibilium. Atrium, orbem terrarum. Menſam cum duodecim propoſitionum panibus, ſenario numero ſibi oppoſitis, firmamentum cum duodecim ſignis Zodiaci, quorum ſex ſeptentrionalia, ſex iſtis oppoſita meridionalia. Candelabrum ſeptem lampadibus ita adornatum, ut è media, tanquam rami è ſtipite, tres utrinque orirentur, ſeptem planetas, quorum medius Sol reliquis ſex lucem præbet. Quatuor cortinarum colores quatuor mundi Elementa ipſis denotabant, nempe byſſus ſive linum Terram, ex qua naſcitur. Purpura aquam, unde provenit. Hyacinthus aërem, cui puritate ſimilis eſt. Crocus ignem, ob ruborem. de quibus partim apud Joſephum l. 3. Antiq. c. 5. & 6. partim apud Hieron. tom. 3. fol. 61. Quum ergo univerſam mundi naturam Tabernaculo comprehendi exiſtimarent, mirum ne cuipiam videatur, ſi idololatræ ex Dei Tabernaculo Saturni Tabernaculum fecerint, τοῦ πᾶσαν περιειληφότος τὴν τοῦ κόσμου φύσιν, *univerſam comprehendentis mundi*

mundi naturam, ut antea ex Halicarnaſſæo produximus? Neque hic leviter prætereundum, quod Sabbatho etiam arcana ſcientiæ Phyſicæ, id eſt Saturni arcana contineri Kimchius dixerit. Sabbatho enim magis quam cæteris diebus liberis operam dare ſolent Hebræi, quia benedicto iſto die corporibus & animabus vires reſtaurari credunt Judæi. Quum Deus Gen. 2. 2. dicitur benedixiſſe diei ſeptimo, quid ibi eſt ברכה *benedictio*? Eſt, inquit ibi Aben Eſra, תוספת טובה, *additamentum boni*. quodnam vero illud additamentum? ביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדת ובנשמות כח הכר והשכל, *die illo innovatur in corporibus ſpecies quædam virium in generatione, & in animabus vires cognoſcendi & intelligendi.* Id vero in Saturni, qui ſeptimi diei præſes eſt, ideoque à Sabbatho שַׁבְּתַאי Hebræis dicitur, honorem redundare, eoque à Judæis referri, liquet ex R. Iſaac Caro, qui planetæ Saturni virtutes prædicans, *Is eam*, inquit, *habet facultatem, ut in corporibus robur naturæ ſupra cæteros dies renovet, ac in portione ejus eſt vis cogitandi, intelligendi & ſciendi myſteria & cultus Domini, eſt ſtella ſeu ſydus Iſraëlis, ut dicunt omnes Aſtrologi, & in portione ejus eſt itidem anima rationalis, & ex partibus terræ domus ſanctuarii, & ex linguis lingua Hebraica, & inter leges Lex Iſraëlis.* Habes hîc commentarium in verba S. Stephani. Si enim Saturnus eſt ſidus Iſraëlis, ſi ab eo & generandi & intelligendi vires habent Judæi, ſi ad eum & domus ſanctuarii, & lingua Hebræa, & lex Iſraëlis referenda, merito ſtellam Saturni nuncupavit Stephanus *ſtellam Dei veſtri*, & merito domum illam ſanctuarii vocavit *Tabernaculum Molochi.* Additur autem, *& transferam vos* ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, Vulg. *trans*, Eraſm. *ultra Babylonem.* Sic Syrus quoque & Arabs. At Beza, *ad Babylonis fines.* ἐπέκεινα propriè & uſitatè eſt *ultra.* & hîc ponitur pro מֵהָלְאָה, qua voce Propheta uſus eſt, quæ ut per *ad fines* vertatur, non ſatis eſt conveniens. neque ipſa res id facile admittit. neque enim hîc de

K tribu

tribu Judæ agitur, quæ à Rege Babylonis in Babyloniam tranſportata, intra ejus fines fere conſtitit, ſed de decem tribubus Iſraël, quarum propheta, Amos fuit, c. 1. 1. quas alloquitur c. 5. v. 4. 5. quæque per Salmanaſſarem Aſſyriæ regem ultra Babyloniam in Chalacho, Chabore, Nehargozane, & civitatibus Mediæ collocatæ fuere, 2 Reg. 17. 6. Cur autem Stephanus dixit, *ultra Babyloniam*, quum Propheta Amos c. 5. 26. dixerit, *ultra Damaſcum*? quia Amos peculiarem ſuo tempore cauſam habebat, cur longinquam populi migrationem deſignaturus, *ultra Damaſcum* diceret. magnis enim jam cladibus Haſaël Rex Damaſci terram decem tribuum affecerat. plurimos interemerat, plurimos in Syriam captivos abduxerat. nec tamen id animos improbi populi domuerat, ut reſipiſcerent. pergit itaque majorem Propheta calamitatem denunciare, fore ut brevi ultra Damaſcum longius deportentur. quam longè autem ultra Damaſcum, res ipſa poſtmodum demonſtravit, quando in fines Mediæ & Armeniæ ultra Babylonem tranſportati fuere. Stephanus itaque neglecta circumſtantia quam ſpectavit Amoſus, rem dicere maluit, quam intendebat Propheta.

VERS. 44. Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, *tabernaculum teſtimonii*. Rectè docet Cl. Beza, ſic ſolere Græcos Interpretes exprimere quod Hebr. dicitur אֹהֶל מוֹעֵד, id eſt, *tabernaculum condictionis*, ſeu *tentorium conventus*. Addimus, alibi vocari אֹהֶל הָעֵדֻת, *tabernaculum teſtimonii*, Num. 9. 15. & 17. 23. item מִשְׁכַּן הָעֵדֻת, *habitaculum teſtimonii*, Exod. 38. 21. Num. 1. 50. & alibi. Voluerunt ergo LXX Interpretes, idem eſſe ibi מועד & עדות. quod non uſque adeo eſt incongruum. nam ſicut עֵדָה valet *cœtum, conventum* à יָעַד, & *teſtimonium* ab עוּד, ita & מוֹעֵד utrumque ſignificare poteſt. Sæpe enim verba quieſcentia prima jod, & media vau ſignificationes permutant. ſic הוֹבִישׁ ſignificat *arefacere*, à יָבֵשׁ, & *pudefacere*, à בּוֹשׁ. הוֹרִישׁ, *poſſeſ-*

poſſeſſione expellere, à יָרַשׁ, & *depauperare*, à רוש. aliaque ſimilia. nec aliter intellexit Vetus interpres, quum vertit, *tabernaculum fœderis*. idem enim, fœdus & teſtimonium. ſicut arca eodem ſenſu appellatur אֲרוֹן הַבְּרִית, *arca fœderis*, & אֲרוֹן הָעֵדֻת, *arca teſtimonii*, vel הָעֵדֻת, *teſtimonium* abſolutè. Conciliari autem poſſunt qui vertunt *tabernaculum conventus*, cum iis qui *tabernaculum teſtimonii* aut *fœderis*. ſi dicantur, non tam populum reſpicere, qui iſthîc ad Deum convenerit, quam ipſum Deum, qui teſtimoniorum ac fœderis ſui declaratione ibi populo patefiebat, & cum eo quaſi conveniebat. Sic enim ipſe Deus id explicat Exod. 29. 42. 43. ubi cauſa datur, cur vocetur אֹהֶל מוֹעֵד, quia אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם *conveniam vobis eo, ut alloquar te iſthic*. vides Deum convenire, ut alloquatur. & quidem, *ut alloquar te*, inquit, Moſen nempe. quod fieri poterat ſine ullo populi conventu. neque datum eſt tabernaculo hoc nomen propter הָאוּלָם, *veſtibulum*, qui locus erat conventus populi. ſed propter הַדְּבִיר, *adytum*, ubi erat arca teſtimonii, ubi Deus Moſen & ſummum ſacerdotem conveniebat. unde Exod. 25. 22. וְנוֹעַדְתִּי, *& conveniam tibi illic*, nempe ad arcam, *& loquar tecum è propitiatorio*.

Sequitur, *ἦν ἐν τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ*. Vulg. Eraſ. & Beza, *fuit patribus noſtris*, id eſt, *τοῖς πατράσιν*. quomodo legit exemplar per Thomam Platerum Baſileæ impreſſum anno 1543. At ibidem impreſſum ex officina Joh. Oporini, 1552. ut & exemplaria quæ Beza expreſſit habent, *ἐν τοῖς πατράσιν*, *inter patres noſtros*. quomodo & Æthiopicus legit. Syrus & Arabs non videntur *ἐν* legiſſe. verterunt enim, *Ecce tabernaculum teſtimonii patrum noſtrorum fuit in deſerto*. ſenſus ubique idem eſt.

VERS. 45. *Ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν.* Laudo Bezam, quum vertit, *quod etiam acceptum introduxerunt patres noſtri*. Sic Arabs, اذ قبلها اباونا, *quum acce-*

piſſent illud patres noſtri, nempe ex manibus Moſis, Aaronis, aliorumque ſeniorum qui in deſerto occubuerunt. Eraſmus, *qui ſucceſſerunt.* fateor διαδέχεσθαι non aliter quam pro *excipere*, id eſt, *ſuccedere* uſurpari apud LXX Interpretes, & qui Apocryphos libros ſcripſerunt Helleniſtas. nec dubitarem, quin hoc loco ita eſſet interpretandum, ſi legeretur οἱ διαδεξάμενοι πατέρες ἡμῶν. ſic enim ad Eraſmi ſententiam exprimendam dicere debuit, qui Græcè loqui voluit. Jam vero conſtructio arguit, διαδεξάμενοι non eſſe perſonarum, ſed actionis determinationem. Sequitur ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, Vulg. & Eraſ. *in poſſeſſionem gentium.* Beza *in ipſa occupatione gentium*, id eſt, quum inciperent obtinere gentes. κατασχέσεως tamen apud LXX Interpretes uſurpatur pro אֲחֻזָּה, יְרֻשָּׁה & נַחֲלָה, & potius ipſam terram quæ obtinetur aut poſſidetur, quam ejus occupationem aut acquiſitionem ſignificat. unde Syrus paraphraſticè vertit ܠܐܪܥܐ ܕܝܗܒ ܠܗܘܢ ܐܠܗܐ ܝܪܬܘܬܐ ܡܢ ܥܡܡܐ *in terram quam dedit ipſis Deus poſſeſſionem ex gentibus.* Et niſi ſic interpreteris, ſubaudienda erit terra Sancta, in quam tabernaculum introduxerunt, cum occuparent gentes. ſimplicius itaque eſt ἐν pro εἰς hîc accipere ut & apud Græcos interp. ἐν κατασχέσει & εἰς κατάσχεσιν promiſcuè uſurpantur. confer Num. 32. 5. & 22. cum Deut. 32. 51. & alibi. atque ipſa conſtructio id hîc ſatis innuit, quum dixit Lucas εἰσήγαγον ἐν τῇ κατασχέσει. influit enim præcedens εἰς in ſequens ἐν.

VERS. 46. Καὶ ἠτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. petita phraſis ex Pſ. 132. 5. עַד אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה, *donec invenero locum Domino.* quid in utroque loco eſt *invenire?* Optimè hîc Arabs وسال يصنع مسكنا, *& petiit facere habitaculum.* Ipſe David ſic interpretatur 2 Paral. 28. 2. עִם לְבָבִי לִבְנוֹת, *cum corde meo eſt ædificare* &c. Invenire ergo eſt *facere.* ex more enim linguarum Orientalium מצא eſt *invenire, conſequi*, &

inci-

incipere conſequi, id eſt parare & facere ut habeas. Talia ſunt, Eſa. 58. 14. כִּמְצוֹא חֶפְצְךָ, *ne invenias*, id eſt, facias, *voluntatem tuam.* Oſeæ 12. 8. מָצָאתִי אוֹן לִי, *inveni*, id eſt, paravi, *divitias mihi.* Prov. 3. 13. אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה, *Beatus vir qui invênit*, id eſt, paravit ſibi, *ſapientiam.* ſic accipi poteſt illud Pſ. 36. 1. לִמְצוֹא עֲוֹנוֹ לִשְׂנֹא, *inveniendo*, id eſt, faciendo, *iniquitatem ſuam ad odium*, ſive odioſam. non aliter quam apud Arabes اتّخذ, *accipere*, uſurpatur pro *facere*, quod eſt incipere accipere. ut hoc ipſo cap. ℣ſ 43. الاشباه التي اتخذتموها, *imagines quas feciſtis.*

VERS. 51. Ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. Illud καὶ ὑμεῖς, Syrus etiam & Arabs, nec non Æthiopicus legerunt, nec redundat.

VERS. 53. *Qui accepiſtis legem*, εἰς διαταγὰς ἀγγέλων. Vulg. *in diſpoſitione Angelorum.* Beza. *per diſpoſitionem*, ſingul. numero. Eraſ. *per diſpoſitiones*, plur. num. Syrus & Arabs *per mandatum.* Nos quoque διαταγὴν pro *mandato*, *ordinatione* & *ſanctione* accipimus. ſicut Rom. 13. 2. τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν, *Dei ſanctioni* aut *mandato* reſtitit. Etſi enim Angeli ſint Eccleſiæ διάκονοι, *miniſtri*, Hebr. 1. 14. ut tamen διαταγὴ ſit hîc idem quod διακονία, non facile affirmem. Habent enim & miniſtri Dei ſuam mandandi authoritatem, licet ὑπηρετικὴν, non δεσποτικήν. Porro εἰς reſpondet Hebræorum Lamed, quod quia aliquando pro ב *in*, *per* uſurpatur, hinc alii *in diſpoſitione*, alii *per diſpoſitionem.* nos, ſervatâ propriâ particulæ ſignificatione, *ad ordinationes Angelorum.* quo ſenſu dicitur filius facere *ad nutum patris.* quomodo & ל uſurpatur Num. 16. 34. נָסוּ לְקֹלָם, *fugerunt ad clamorem eorum*, id eſt, clamantibus ipſis. Sic, *accepiſtis legem ad ordinationes Angelorum*, id eſt, ordinantibus angelis. vel, *ſecundum*, *juxta ordinationes.* id enim Hebræorum ל valet in לְמִינֵהוּ, *ſecundum ſpeciem ſuam*, Gen. 1. 21. לְצִבְאוֹתָם, *juxta exer-*

citus ſuos, לְמִשְׁפְּחוֹתָם, *ſecundum familias ſuas*, Num. 1. ſæpe. Syrus & Arabs quoque legerunt in plur. *ἀγγέλων.* ille enim habet ܕܡܠܐܟܐ, hic الملائكة. malè ergo Syrum Tremel. & Arabem Junius interpretati ſunt. niſi forte codices eorum aut variaverint, aut mendum habuerint. Huic autem loco parallela ſunt, ad Gal. 3. 19. *ὁ νόμος διαταγεὶς δι' ἀγγέλων.* & Hebr. 2. 2. *ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος.* Horum dictorum hæc videtur eſſe ratio & veritas. S. Stephanus ſupra v. 39. dixit Angelum locutum eſſe cum Moſe in monte Sina, eundem nempe qui in rubo ipſi apparuerat, ℣ſ. 35. qui quamvis in ſe Deus, hîc tamen *κατ' οἰκονομίαν* tanquam Angelus Dei, cæterorumque Angelorum præfectus conſideratus, è medio Angelorum, qui eum undique ſtipabant, legem in monte Moſi dedit. cujus rei figuram expreſſit Sanctuarium, ubi inter Cherubim ſedens Deus, è medio Cherubim oracula dabat. Eodem enim modo in monte fuiſſe actum, inde colligitur, quod tabernaculum ſtruere juſſus fuerit ad formam quam in monte viderat. Hinc Pſal. 68. 8. quum dixiſſet, Currum Dei eſſe viginti millia, iterata millia Angelorum, in quorum medio ſit Deus, addit סִינַי בַּקֹּדֶשׁ, *Sinai eſt in ſanctuario.* ut doceret, ſicut olim in Sinai Deus myriadibus Angelorum cinctus, iiſque tanquam curribus vectus legem dedit, ita adhuc eandem montis Sinai rationem in Sanctuario obtinere, ubi Deus vehitur curru Cherubim. quandoquidem ergo Lex prodiit è ſenatu Angelorum, cujus præſes erat ſummus ille Angelus Jehovah, merito dixit Apoſtolus, prolatam eſſe & ordinatam per Angelos, Stephanus, acceptam eſſe à populo ad ordinationes Angelorum. idem hîc eſt διαταγὴ ἀγγέλων, quod Dan. 4. 14. גְּזֵרַת עִירִין, *decretum vigilum*, וּמֵאמַר קַדִּישִׁין, *& mandatum ſanctorum.* intelligitur decretum mandatumque ſenatus Angelici, cui præerat ſummus Dei filius, reſpectu cujus idem illud

decre-

decretum dicitur ꝟſ. 21. גְּזֵרַת עִלָּיָא, *decretum Altiſſimi.* Atque inde colligi poteſt cauſa, cur Apoſtolus Hebr. 2. 2. 3. Legi Euangelium tantopere anteferat. Etſi enim utriuſque autor & promulgator fuerit idem Dei Filius, quia tamen legem tulit in forma Angeli, è ſenatu Angelico, & velatus gloria Angelorum, (quamobrem & inter Cherubim ſedens conſpicuus non erat) tandem vero caro factus & in carne manifeſtatus, gloriam præ ſe ferens, non Angelorum, ſed unigeniti filii Dei, Euangelium ipſemet, humanâ voce, habitans inter homines prædicavit, merito Lex Angelorum ſermo, Euangelium autem ſolius filii Dei dicitur.

Vers. 55. *Quum autem plenus eſſet Spiritu Sancto.* Syrus, quem ſequitur Arabs, *fide & Spiritu S.*

Vers. 57. Συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν. Vulg. & Beza, *continuerunt aures ſuas.* Syrus ܣܟܪܘ, *obſtruxerunt, obturarunt:* ſive digitum ingerendo in aures, ſive ipſam auriculam, infimam dico & mollem auris partem, quæ אליה, *cauda* Hebræis dicitur, de qua illi ſic אוזן מפני מה כלה קשה אליה שלה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה : *quare auris tota dura eſt, caudicula vero ejus mollis? ut ſi quis verbum indecorum audiat, inflectat caudiculam intra aurem.*

Vers. 58. *Et ejectum eum extra urbem lapidabant: teſtes autem deponebant pallia* &c. Libet hîc ritum Lapidationis ex Rabbi Mikotſi ad præcept. affirmativum 99 paucis apponere אומרים חכמים שהאיש נסקל ערום ולא האישה והיה מבית הסקילה ארבע אמות מקום ושם מפשיטין את בגדיו רק שמכסין ערותו מלפניו · בית הסקילה היה גבוה שתי קומות ועולה שם וידיו אסורות ואחד מן העדים דוחפו על מתניו לנפול על הארץ ואם לא מת מדחיפה זו מגביהין העדים אבן שהיתה מונחת שם משא שני בני אדם והאחד משליכה בכוח עליו ואם לא מת רגימתו בכל ישראל : id eſt, *Ajunt ſapientes, virum lapidatum fuiſſe nudum, non fœminam. eique quatuor à lapidationis loco cubitis diſtanti extractas fuiſſe veſtes, tectis ſolummodo ab anteriori pudendis. Locus lapidationis altitudinem*

dinem habebat duarum ſtaturarum, ad quem reus vinctis manibus adſcendebat. illum alter teſtium ad lumbos pulſatum præcipitem dabat in terram. ex qua impulſione ſi extinctus non eſſet, elevabant teſtes lapidem ibidem collocatum, pondere duorum hominum, quem alter teſtium ſuper eum projiciebat. quod ſi ne ſic quidem expiraſſet, acceſſit totus Iſraël & lapidavit eum.

CAP. VIII.

VERS. 1. *Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ.* Vulgatus, *Saulus autem erat conſentiens neci ejus.* Eraſ. *conſenſerat.* Beza, *ultro conſenſerat.* Syrus ܫܐܘܠ ܕܝܢ ܨܒܐ ܗܘܐ ܘܡܫܬܘܬܦ ܗܘܐ ܒܩܛܠܗ, quæ verto, *Saul autem delectabatur & participabat in cæde ejus.* nempe quum compoſitum verbum non haberet, duobus expreſſit, quod uno dixit Lucas *ἦν συνευδοκῶν.* ſic & Arabs كان محبا وشريكا, *erat amans & particeps.* Nihil ergo apud hos Interpretes eſt, cur Cl. Beza *ἦν συνευδοκῶν* verteret, *ultro conſenſerat.* Ego Syrum ſecutus verto, *una delectabatur cæde ejus.* *εὐδοκεῖν* eſt *delectari.* *σὺν* ſignificat, eum una cum aliis, de quibus cap. præcedenti, fuiſſe delectatum.

VERS. 2. *Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον.* vide quæ obſervavimus ſupra, ad cap. 5. ℣ſ. 6. Addimus hîc ſolummodo הלוית המת, *deductionem mortui ad ſepulchrum* referri ab Hebræis inter opera, שאדם אוכל מפירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא, *quorum fructus homo edit in hoc ſeculo, ſors autem ipſi manet in futuro.* Sequitur, *& fecerunt planctum magnum ſuper eum.* quomodo lugere mortuos ſoleant Hebræi, videat, qui avidus eſt, apud Schickardum de jur. reg. Hebr. c. 6. & apud Joh. Cochum in Sanhedr. c. 6.

VERS. 4. *At illi qui diſperſi erant, διῆλθον.* Vulgat. *pertranſibant.* Eraſ. *peragrabant.* Beza, *peragrabant regionem.*

Hebraicè

Hebraicè dicas חָלְפוּ vel עָבְרוּ. Syrus & Arabs *circuibant.* nam & διέρχεσθαι apud LXX Interpretes uſurpatur pro סבב & שוט *circuire.* Additur, εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον, Vulg. *Annunciantes verbum.* Beza, *Euangelizantes ſermonem* Dei. Syrus quoque & Arabs addiderunt Dei. etſi non ſit neceſſarium. ὁ λόγος enim paſſim abſolutè verbum Dei κατ' ἐξοχὴν ſignificat. talia ſunt Matth. 13. 20. ὁ ἀκούων τὸν λόγον. & ℣ſ. 21. διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον. & ℣ſ. 22. συμπνίγει τὸν λόγον. In quibus locis etiam *verbum* dicere malo quam *ſermonem.* eſt enim λόγος Hebræorum דָּבָר, quod propriè *verbum* ſignificat. ſermo enim ſive oratio דִּבּוּר potius ipſis dicitur. differunt ut apud Belgas **woort ende reden.** hinc alibi pro λόγος eſt ῥῆμα. ut ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐστίν. Rom. 10. 8. τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως. ℣ſ. 9. ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ. ℣ſ. 17. & alibi ſæpe. & ut λόγος, ita & ῥῆμα abſolutè pro verbo Dei. ut Eph. 5. 26. καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι.

VERS. 5. *Philippus autem quum deveniſſet in urbem Samariæ.* Samaria & regionis & urbis nomen eſt. hic urbs ipſa intelligitur, totius regionis metropolis, ut ex ℣ſ. 8. liquet. regni Iſraëlitici olim ſedes, ab Omri עָמְרִי rege Iſraëlitarum in monte ſtructa, quem à quodam, שֶׁמֶר Semer dicto, emerat, indeque urbem שׁוֹמְרוֹן, Somron, alias Samaria, vocavit, ibique regni ſedem fixit, quæ antea Thirſæ erat. 1 Reg. 16. 23. alludens autem ad radicem ejus שָׁמַר, *cuſtodivit* Hieron. ad cap. 4. Amos, dicit *Samariam à cuſtodia eſſe dictam, non quod cuſtodiant ſermones Domini, ſed quia cuſtodes præceptorum ejus ſe eſſe jactent.* quo pertinent etiam, etſi frivola, verba Epiphanii l. 1. de hæres. ἑρμηνεύονται δὲ Σαμαρεῖται φύλακες, διὰ τὸ ἐν τάξει φυλάκων τετάχθαι ἐν τῇ γῇ. ἢ ἀπὸ τοῦ φύλακας αὐτοὺς εἶναι τῆς κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως διατάξεως. *Vocantur autem Samaritæ, ſi interpreteris, cuſtodes, propterea quod cuſtodum locum in terra obtinebant, aut quod cuſtodes erant conſtitutionis ſecundum legem Moſis.* Vrbem hanc occupavit, decem

tribus abduxit, aliiſque coloniis territorium Samariæ inſtruxit Salmanaſſar Aſſyriorum rex. 2 Reg. 17. Funditus autem deletam eſſe vult ab Aſſyrio Rabbi D. Kimchi ad 2 Reg. 17. v. 24. ſecundum prædictionem Michæ c. 1. v. 6. *Ponam Samariam in cumulum agri.* repugnare autem videntur ipſa verba ad quæ commentatur. dicuntur enim coloniæ *poſſediſſe Samariam, & habitaſſe urbes ejus.* ut ut ſe habeat, graviſſimè hallucinatur Epiphanius, qui l. 1. de hæreſibus, quod regi Aſſyriorum tribuendum erat Salmanaſſari, Babyloniorum regi Nabuchodonoſori, qui dudum poſt vixit, tribuit. & fœdius etiam, quod eo tempore Eſram ſcribam miſſum dicat, qui Aſſyrios, quos leones devorabant, legem in Samaria doceret. Hanc urbem ab Hyrcano fuiſſe funditus deletam, docet Joſephus Antiq. l. 13. c. 18. verba ejus ſunt, Ὑρκανὸς τὴν πόλιν ἑλὼν, ἐνιαυτῷ πολιορκήσας, οὐκ ἠρκέσθη μόνῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτὴν ἠφάνισεν, ἐπίκλυστον τοῖς χειμάῤῥοις ποιήσας. διασκάψας γὰρ αὐτὴν, ὥστε εἰς χαράδρας μεταπεσεῖν, τὰ σημεῖα τοῦ γενέσθαι ποτὲ πόλιν αὐτὴν ἀφείλατο. *Hyrcano non ſuffecit, urbem, poſt annalem obſidionem, cepiſſe, ſed & torrentibus inundatam totam funditus delevit. effoſſam enim eam in alveos torrentis injecit, ut indicia etiam urbis penitus ſublata eſſent.* Eam reſtituit, vehementerque ornavit, atque in honorem Auguſti ſive τοῦ σεβαστοῦ Sebaſten appellavit Herodes, l. 1. de bell. Jud. c. 16. Dicta quoque fuit Joſepho Mareone, l. 8. Antiq. c. 7. & Mamortha Plinio, Hiſt. Nat. l. 5. c. 13. Libet hîc quoque ex Joſepho de bel. Jud. l. 3. c. 4. territorii conditionem proferre. ἡ Σαμαρεῖτις, inquit, χώρα μέση μὲν τῆς Ἰουδαίας ἐστὶ, καὶ τῆς Γαλιλαίας. ἀρχομένη γὰρ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μεγάλῳ πεδίῳ κειμένης Γιναίας ὄνομα κώμης, ἐπιλήγει τῆς Ἀκροβατηνῶν τοπαρχίας. φύσιν δὲ τῆς Ἰουδαίας κατ᾽ οὐδὲν διάφορος. ἄμφω τε γὰρ ὀρειναὶ καὶ πεδιάδες, εἴς τε γεωργίαν μαλθακαὶ, καὶ πολύφοροι, κατάδενδροί τε καὶ ὀπώρας ὀρεινῆς καὶ ἡμέρου μεσταί. προσάρδεσθαι γοῦν οὐδαμοῦ μὲν φύσει δαψιλὲς, ὕονται δὲ τὸ πλέον. γλυκὺ δὲ νᾶμα πᾶν διαφόρως ἐν αὐταῖς,

καὶ διὰ πλῆθος. πᾶσα ἀγαθῆς, τὰ κλεῶν πλέον, ἢ περ' ἄλλοις γαλακτοφόρα. μέγιστον γε μὴν τεκμήριον ἀρετῆς καὶ εὐθηνίας, τὸ πληθύειν ἀνδρῶν ἑκατέρας. id eſt, *Samaritis autem regio, inter Iudæam quidem & Galilæam ſita eſt. incipiens enim à vico in planicie poſito, cui nomen eſt Ginæa, in Acrobatenam deſinit toparchiam. ſed natura nihil à Iudæa diſcrepat. Ambæ enim montoſæ ſunt & campeſtres, agroſque colendo molles atquè feraces, nec non arboribus plenæ: pomiſque tam ſylveſtribus quam manſuetis abundant. etſi enim natura non ſint admodum irriguæ, compluuntur tamen abundè. dulces autem per eas ſupra modum aquæ ſunt, bonique graminis copiâ, præter alias earum pecora lactis abundant. quodque maximum virtutis atque opulentiæ ſpecimen eſt, utraque viris referta eſt.* Non abs re viſum fuit hæc referre, quia eſt ubi vicinitas ſimilitudoque Samariæ & Judææ locis quibuſdam lucem adferunt. Nec indignetur lector, ſi ἐν παρόδῳ hîc etiam adferamus, quod Hieronymus in comment. ad Ezech. 9. 4. tradit, *Antiquis Hebræorum literis uſque hodie Samaritanos uti.* quod quatenus verum ſit, alterius loci eſt examinare. Sed quod addit, *extremam Thau literam apud eos habere ſimilitudinem crucis, quæ in Chriſtianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inſcriptione ſignatur,* verum non eſt, ſi modo eandem habemus hodie Samaritanorum ſcripturam, quæ fuit tempore Hieronymi. Jam enim Thau ſic pingunt N. At Æthiopes habent quoddam Te, quod pingitur T, & verè crucis figuram repræſentat.

VERS. 6. Προσεῖχον δὲ οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ Φιλίππου ὁμοθυμαδόν. Vulg. & Eraſm. *Intendebant autem turbæ iis quæ* &c. Beza, *attendebant ea quæ* &c. Syrus, *Attendebant eum & obediebant omnibus quæ dicebat.* duabus vocibus expreſſit illud προσεῖχον, ut doceret, plus eo contineri quam ſimplicem attentionem. plura de hoc verbo vide infra ad v. 11. Syrus & Arabs omittunt ὁμοθυμαδόν. Vulgatus conjunxit cum ſequentibus, quaſi legiſſet, ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς ὁμοθυμαδόν.

ſic & Eraſmus. quibus tamen exemplaria, quæ penes me ſunt, non favent.

VERS. 7. Πολλῶν γὰρ ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ ἐξήρχετο. videantur in locum hunc notæ Cl. Bezæ. quibus addimus, ſervari poſſe conſtructionem, ſi vertamus, *multis enim habentibus ſpiritus immundos, clamantes magna voce exibant.*

VERS. 9. Καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας. Vulgatus, Syrus, Arabs, & Æthiopicus, *& ſeducens gentem Samariæ,* quod Hebraicè diceres, וְהִשְׁנָה אֶת־עַם שׁוֹמְרוֹן. ſicut Eſa. 28. 7. שָׁגוּ בַשֵּׁכָר, *aberrarunt in vino,* LXX verterunt ἐξέστησαν διὰ τὸν οἶνον. Beza, *& gentem Samariæ obſtupefecerat,* id eſt, הִתְמִיהַּ, admirabundos, attonitos & obſtupefactos reddiderat. id quoque apud LXX eſt ἐξέστησε. ut & תִּמָּהוֹן, ἔκστασις. unde etiam Syrus v. 11. ἐξεστακέναι vertit אתמה. Eraſmus, *dementaverat*, id eſt, הוֹלֵל. ſicut Job. 12. 17. וְשֹׁפְטִים יְהוֹלֵל, LXX, κριτὰς δὲ τῆς γῆς ἐξέστησε, *judices terræ dementavit.* poſſis etiam vertere, *& gentem Samariæ pavidam reddiderat*, ita ut quiſque eum metueret, Hebraicè הֶחֱרִיד. id enim quoque Græci Interpretes per ἐξέστησε non raro reddunt.

VERS. 10. Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη. Vulg. *hæc eſt virtus Dei quæ vocatur magna.* unde habeat *quæ vocatur*, neſcio. Syrus & Arabs non agnoſcunt. Æthiopicus paraphraſticè ut ſolet vertit, *dicentes ei, virtus Dei magna tu vocaris.*

VERS. 11. ᾧ προσεῖχον. Beza, *quem attendebant.* Vulg. & Eraſ. *cui auſcultabant.* Syrus, ܘܡܫܬܡܥܝܢ ܗܘܘ ܠܗ. Trem. & Boder. *& acquieſcebant illi.* verte *& obediebant ei.* nihil aliud eſt ܐܫܬܡܥ. ponitur paſſim pro πειθαρχεῖν. inde ܡܫܬܡܥܢܘܬܐ, *obedientia.* ܠܐ ܡܫܬܡܥܢܘܬܐ, *inobedientia.* rectè vero Syrus illud

illud προσεῖχον non tam de aurium quam mentis attentio-
ne intellexit. ſenſus eſt, mente ſua adhærebant ei, dictis fi-
dem habentes, adeoque docenti ac jubenti obediebant ac
morem gerebant. ratio additur, quia diu præſtigiis ſuis at-
tonitos eos reddiderat. Arabs eodem prorſus modo intel-
lexit & vertit وكانوا يطيعونه كلهم, *& erant obedientes ei*
omnes. Nec aliter phraſin Lucæ intellexit Budæus, qui
προσέχω ait interdum ſignificare *auſculto, obtempero.* & hunc
ipſum locum citat. de quo videantur plura apud H. Steph.
qui rectè addit, verbum hoc etiam de eo dici, qui ſic ali-
quem obſervat ut ſpem ſuam & fiduciam in eo collocet.
quod & huic loco optimè quadrat. ut & quod ex Budæo
ſubjungit, προσέχειν τινι interdum eſſe, applicare ſe ad ali-
quem, ſectatorem ejus ſe præbere. eſt ſane ubi LXX Inter-
pretes דָּבַק, *adhærere,* per προσέχειν vertunt. quod hîc non eſt
aſpernandum, ut & quod verſu præcedenti Syrus tranſtulit
ܘܪܟܝܢ ܗܘܘ ܠܘܬܗ, *& inclinati erant verſus il-*
lum, quod non male Trem. *& dediti erant ei.*

VERS. 13. Ἐξίςατο. Vulg. *ſtupens admirabatur.* videtur
legiſſe, ἐξίςατο ϗ ἐθαύμαζε. ita ſane Syrus, Arabs, & Æthio-
picus. Etſi Æthiopici exigua hîc ratio ſit habenda, quia ſy-
nonymis paſſim gaudet.

VERS. 15. Οἵτινες καταβάντες, *qui cum deſcendiſſent.* ſic
Syr. quoque & Arabs. At Vulgatus, *veniſſent*, ἐλθόντες. ut
& Æthiopicus.

VERS. 16. Οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός. Vulg.
nondum enim in quemquam illorum ſupervenerat. Eraſ. & Be-
za, *illapſus fuerat.* Æthiopicus, *deſcenderat.* Syrus ſimplici-
ter *erat.* Arabs لم يكن حل على واحد منهم, *non erat de-*
lapſus ſuper quemquam eorum, vel *non reſederat* aut *manſerat.*
utramque enim ſignificationem habet vox Arabica, ut &

Syrorum ܐܓܢ, quo de Spiritu S. uſus eſt Syrus pro ἐπέπεσε, Act. 10. 44. & 11. 15. alibi autem pro σκηνοῦν & κατασκηνοῦν, *reſidere*, *habitare*, Joh. 1. 14. Act. 2. 26. Plane ſicut Hebræi de Spiritu S. & gloria Dei interdum utuntur נָפַל ἐπέπεσε, ut Ezech. 11. 5. interdum שָׁכַן, ἐσκήνωσε vel ἔμεινε, ut Exod. 24. 16. ubi tamen LXX verterunt κατέβη. Adeo ut ex uſu Hebræorum, Syrorum & Arabum, ἐπιπίπτειν, καταβαίνειν, μένειν, κατασκηνοῦν de Spiritu S. promiſcuè uſurpentur. Intelligitur autem, non Spiritus communis gratiæ ſalvificæ, ſed donorum extraordinariorum. quod etſi jam pridem à viris doctis eſt obſervatum, illuſtrare tamen id paucis juvabit. Sciendum itaque ex uſitato apud Hebræos loquendi uſu id eſſe petitum, quibus רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, *Spiritus S.* eſt *Spiritus propheticus*, qui & שְׁכִינָה, κατασκήνωσις, *habitatio* ipſis dicebatur, על שם שהוא שכן על הנביאים, *quia reſidebat ſuper Prophetas*, ut ait Elias in Thisbi ad verbum שכן. Etſi alii Hebræorum diſtinguant שכינה à רוח הקדש, per illam intelligentes majeſtatem Dei ſedentem inter Cherubim ſuper arcam, per hunc præſentiam divinæ gloriæ in Prophetis. Vtrumque fatentur ceſſaſſe in templo ſecundo. In fine Gemaræ c. 1. in Joma f. 21. ſic ſcribitur, Hagg. 1. 8. *ſcribitur*, וְאִכָּבֵד, *& nos legimus*, וְאִכָּבְדָה. *defectus* ה *indicat defectum quinque rerum in templo ſecundo, quæ ſunt* ארון וכפורת וכרבים אש ושכינה ורוח הקדש ואורים ותמים ארון וכפורת וכרבים דבר אחד · ושכינה לא שרתה בו ורוח הקדש לא היתה בנביאים משנת שתים לדריוש ואילך : *Arca, propitiatorium & Cherubim: ignis: præſentia majeſtatis Dei: Spiritus Sanctus: item Vrim & Thummim. Arca, propitiatorium & Cherubim rem unam dicunt. non quievit autem in ea majeſtas Dei, neque fuit Spiritus S. in Prophetis ab anno ſecundo Darii, & deinceps.* credebant autem fore, ut per Meſſiam hæc omnia reſtituerentur. Hinc phraſes hæ, *Spiritus S. nondum erat*, Joh. 7. 39. *ne audivimus quidem an Spiritus S. ſit*, Act. 19. 2. & hoc loco, *nondum in quemquam*

quam eorum illapſus fuerat Spiritus S. etſi jam in Chriſtum crediſſent, quod ſine Spiritus S. præſentia & operatione fieri non poterat. Sed intelligitur Spiritus iſte propheticus, qui ab initio templi ſecundi defecerat inter Judæos, jam autem,& longe uberius reſtituebatur per J. Chriſtum. Erat autem Vulgata quoque Hebræorum ſententia, Spiritum iſtum S. quem diximus non reſidere niſi in lætis hilaribuſque mentibus. quare illud Gen. 45. 27. וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב, *& revixit Spiritus Iacobi*, quum nempe vitam gloriamque Joſephi reſciviſſet, Onkelus interpretatur, ושרת רוח קודשא על יעקוב, *& reſedit Spiritus S. ſuper Iacobum.* in eandem ſententiam Jonathan ושרת רוח נבואה דאיסתקלת מניה בעידן דזבינו ית יוסף ותבת עלוי יעקוב *& reſedit ſpiritus prophetiæ, qui ſublatus fuerat ab eo, quo tempore vendiderant Ioſephum, reverſuſque eſt ſuper Iacobum.* Idem contigit hiſce Samaritanis, in quos tum demum Spiritus S. eſt illapſus, quum jam fide in Chriſtum, & manuum Apoſtolicarum impoſitione eſſent exhilarati.

VERS. 18. *Quum autem conſpexiſſet Simon* &c. Lubet hîc referre, quæ de Simone hoc tradidit Theodoritus Epiſcopus Cyri in hæreſeon Epitome. Verba ejus Latinè ſic reddidimus. *Simon Samaritanus Magus primus hæreſeon autor extitit. Hic Gitta oriundus, quod Samariæ eſt oppidum, & præſtigiis quammaximè valens, primum quidem miraculis quæ edebat perſuaſit multis ſe ſequi, divinamque quandam potentiam appellare. Vbi vero poſtea Apoſtolos vidit vera reapſe & divina præſtare miracula, ſuiſque aſſeclis ſpiritus gratiam largiri, eandem poſtulavit ab ipſis poteſtatem impetrare. poſtquam autem magnus Petrus peſſimam ejus mentem deprehendiſſet, & reſipiſcentiæ pharmacis ſanatu difficillima animi vulnera curare juſſiſſet, protinus ille ad priſtinam rerum malarum molitionem rediit. relictâque, quæ jam ſalutaria ſemina exceperat, Samariâ, ad eos excurrit qui nondum ab Apoſtolis exculti eſſent, ut faſcinationibus ſuis captu faciles ſeducens, ſuiſque alligans fabulis, à ſuſcipiendis*

S. Apo-

S. Apoſtolorum dogmatis averteret. Sed divina gratia magnum Petrum adverſus hujus furorem armavit. qui inſequens eum, abominandam ejus doctrinam, nebulæ cujuſdam inſtar & caliginis, diſſipavit, veraque lucis radios protulit. Homo tamen infeliciſſimus, etſi palam convictus, adverſari veritati non deſtitit, donec ſub imperio Claudii Cæſaris Romam venit. ubi uſque adeo Romanos præſtigiis ſuis ſtupefecit, ut & area columna eum decorarent. At delatus eò D. Petrus denudavit eum rurſus alis fallaciæ. quum enim ad miraculorum certamen eum tandem provocaſſet, quidque inter divinam gratiam & præſtigias interſit oſtendiſſet, intuentibus omnibus Romanis, ex altiſſimo eum loco vi precum ſuarum præcipitem egit, ac miraculi ſpectatores ad ſalutem adduxit.

SIMONIS HÆRESIS.

Hic, fabulam ejuſmodi commentus, infinitam quandam ſupponebat potentiam, quam Univerſitatis rerum radicem vocabat, atque Ignem appellabat, cui duplicem ineſſe operationem ajebat, manifeſtam unam, alteram latentem. mundum autem eſſe ingenitum: genitum vero ex manifeſta Ignis operatione, ex qua primum tres ſyzygiæ ſint præmiſſæ, quas etiam radices appellabat. Et primam quidem nominabat, mentem & ingenium. alteram, vocem & intentionem. tertiam, ratiocinationem & cogitationem. ſeipſum vero infinitam nuncupabat potentiam, qui Iudæis ut Filius apparuiſſet, ad Samaritanos ut Pater veniſſet, inter reliquas Gentes ut Spiritus S. degeret. Aliam porro quandam, in lecto ſtantem fœminam cognomine Helenam, domeſticam ſibi fecit, quam primam ſuam intentionem eſſe ajebat, & matrem Univerſitatis rerum appellabat, per quam & Angelos & Archangelos feciſſet. Ab angelis conditum eſſe mundum, qui poſtea eum, Helenæ iſti invidentes, apud ſeipſos detinuerint, quod ejus nollent opera vocari. atque idcirco eam in multa muliebria corpora introduxerint, in illam etiam Helenam, ob quam Trojanum contigit

tigit bellum, ob hanc eandem ſe quoque deſcendiſſe, ut & illam ab injectis vinculis liberaret, & hominibus per ſui cognitionem ſalutem largiretur. deſcendiſſe autem mutata forma, ne ab Angelis res creatas adminiſtrantibus agnoſceretur. In Iudæa apparuiſſe ut hominem, quum homo non eſſet, & paſſum, quum nequaquam ſit paſſus. Prophetas Angelorum miniſtros eſſe factos, quorum aſſeclas eſſe noluit, quotquot in ſe crederent, nec legum horrere minas, ſed facere tanquam liberos quæcunque vellent. non enim per bona opera obtenturos ſalutem, ſed per gratiam. quamobrem hujus ſectæ homines quamvis audebant petulantiam, variiſque utebantur incantationibus, amatorias fabricantes illecebras, aliaque præſtigiis propria, veluti divina obeuntes myſteria. Illius imaginem formâ Iovis fabricabant, Helenæ ſpecie Palladis. His ſuffiebant, & libabant, velutique Deos adorabant, Simonianos ſeipſos appellantes. Ex amariſſima hac radice pullularunt Cleobani, Doſitheani, Gortheni, Masbothei, Adrianiſtæ, Eutychetæ, Kaniſtæ. qui tamen exiguas ſolummodo impiæ iſtius hæreſeos mutationes commenti, pauxillum durarunt, perpetuæque oblivioni ſunt traditi. Hactenus ille de monſtro iſto hominis.

VERS. 21. *Non eſt tibi portio neque ſors*, *ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ*. Syrus & Arabs *in hac fide*. Æthiopicus, *ob hunc ſermonem tuum*, quaſi *διὰ τὸν λόγον τοῦτον*. quod prorſus non laudo. Vulgatus, *in hoc ſermone*. Eraſmus, *in hac ratione*. Beza melius, *in hoc negocio*. & rectè annotat דבר Hebræis de quavis re dici. Sic λόγος pro *re*, Rom. 9. 28. & alibi. hinc interpretor, *in hac re*, nempe in dono Spiritus S. Tu poteſtatem tibi tribui cupis, etiam aliis donandi Spiritum S. Abſit. nam ne ipſe quidem portionem ullam habes in hac re.

VERS. 22. Ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Vulg. & Eraſ. *Cogitatio cordis tui.* Beza, *machinatio*. Hezychius, *ἐπίνοια, ἐπιτήδευμα, ſtudium*. ſic rectè vertas, *ut remittatur tibi ſtudium cordis tui*, id eſt, id quod cor tuum intendit & molitur. Druſius in Præteritis ait Hebraicè dici מזמת לבך, quæ Græcis In-

terpretibus ἔννοια & ἐπίνοια. ἔννοια pro מזמה lego, ſed ſemper in bonum. at per ἐπίνοιαν nuſquam ab illis vocem Hebræam redditam invenio. Interim non nego, quin hoc loco vafrum commentum hac voce ſignificetur. unde Syrus ܢܟܠܐ ܕܠܒܟ, *fraudulentia cordis tui.* & eodem ſenſu Arabs غش قلبك. Æthiopicus חלין לבך אכוי, *cogitatio cordis tui mala.*

VERS. 23. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας. Syrus ܒܟܒܕܐ ܓܝܪ ܕܡܪܝܪܘܬܐ. Trem. & Boder. in Paris. *in felle enim amaro.* fel Syris ܡܪܪܬܐ dicitur Matth. 27. 34. ut & Arab. مرارة, qua voce hîc uſus eſt Arabs de Simone. Hebræis etiam מְרֹרָה. כָּבֵד autem Hebræis, ut & كَبِد Arabibus *hepar* eſt. unde & hoc loco Boder. in Reg. *ſiquidem in hepate amaritudinis.* nec aliam ſignificationem exhibet Lexic. Syr. Arab. ubi ܟܒܕܐ ܕܥܪܕܐ, vertitur كبد حمار وحش, *hepar aſini ſylveſtris.* ſic & Ferrarius ܟܒܕܐ, *jecur, hepar, f. g.* & hunc ipſum locum citat. ubi miror ſcribi per vocalem primam, quum omnes editiones hoc loco habeant vocalem ſecundam. quæ interpretatio ſi recta eſt, videtur Syrus per πικρίας, *amaritudinis* intellexiſſe *fel,* per χολὴν autem receptaculum iſtius amaritudinis ſive fellis, nempe veſiculam & ipſum hepar quo ea continetur. quod non adeo ineptum videri debet. nam & H. Stephanus ex Polluce adfert χολὴν etiam dici τὸ χοληδόχον ἀγγεῖον, vaſculum quo bilis aut fel continetur. vel fortaſſis ܟܒܕܐ, *jecur* eſt. at ut hîc ſcribitur ܟܒܕܐ, *fel.* exſpecto ut hîc & alibi à doctioribus erudiar. Textus autem Græcus ſic habet, εἰς γὰρ χολὴν πικρίας, καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. Interpretes accipiunt

piunt εἰς pro ἐν, *in*. quod fateor alibi neceſſarium eſſe. an hîc ſit, dubito. poteſt enim εἰς Hebraiſmum continere, qualis eſt Eſa. 1. 31. וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ, *& erit fortis in ſtupam*, id eſt, ſtupa, *& opus ejus in ſcintillam*, id eſt, ſcintilla. qualia ſunt in N. T. *ero tibi* εἰς πατέρα, *in patrem*, id eſt, pater, *& tu mihi eris* εἰς υἱόν, *in filium*, id eſt filius. Sic hoc loco, *Fel enim amariſſimum, & colligationem iniquitatis video te eſſe.* ἐμφατικωτέρως ſanè dicit Lucas, cum eſſe merum fel amaritudinis, quam in felle: & meram colligationem, quam Vulg. *in obligatione*, Eraſ. *in colligatione*, Beza *in nexu iniquitatis*. alludi autem arbitror, quoad prius membrum, ad Deut. 32. 32. עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי רֹאשׁ אַשְׁכְּלֹות מְרוֹרוֹת לָמוֹ, LXX ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας αὐτῶν. hinc χολὴν πικρίας junxit Lucas. vel ex Deut. 29. 18. quoad alterum membrum, ad Eſa. 58. 6. פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע, LXX, λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας.

Vers. 26. *Surge & vade* κατὰ μεσημβρίαν, Vulgatus, Syrus, Eraſ. Beza, *verſus Meridiem*. Arabs & Æthiopicus, *tempore Meridiei*. Illi quò, hi quando jubeatur ire doceri exiſtimarunt. κατὰ ſæpe de tempore uſurpari, & reſpondere quæſtioni *quando*, vide 2 Tim. 4. 1. Apoc. 22. 2. Act. 27. 27.

Vers. 27. Εὐνοῦχος. Hebraicè סָרִיס. etiam uxorato tribuitur, ut Potipharo. itaque non caſtratum ſemper deſignat. non raro à Chaldæo vertitur רבא, *magnas*, *princeps*. In plurali רברבין, *principes*. LXX δυνάστας, Jer. 34. 19. Syris ſane non à corporis vitio, ſed ab officio dicuntur ܡܗܝܡ̈ܢܐ, *fidi*, quorum fidei res principum ſive publicæ ſive privatæ committebantur. ſingulare abſolutum non eſt ܡܗܝܡܢ, *fidelis qui credit*, ſed ܡܗܝܡܢ, *fidus, cui creditur*. Eunucho huic nomen fuiſſe Indich, teſtatur apud Damianum à Goes Zaga Zabo regis Æthiopum legatus. verba ejus ſunt:

Nos ferme prius cæteris Chriſtianis omnibus, baptiſmum ab Eunucho Candacis reginæ Aethiopiæ, cui nomen erat Iudich, accepimus. Addit autem Æthiopicus Interpres, quod nulla exemplaria habent, fuiſſe hunc Eunuchum מבזית להגר גז, *præfectum urbis Gazæ.* Plinius l. 6. c. 29. docet, Candacem fuiſſe nomen reginæ, quod multis annis ad reginas tranſierit. Huic quidem proprium fuiſſe nomen Lacaſa, Catalogus regum Æthiopiæ, quem Marianus Reatinus Grammaticæ ſuæ Æthiopicæ ſubjunxit, aſſerit. etſi perexigua catalogo iſti, quippe fabulis ineptiiſque refertiſſimo, fides adhibenda ſit.

V E R S. 29. Κολλήθητι τῷ ἅρματι. Vulg. & Eraſ. *adjunge te ad currum iſtum.* Beza, *proximè adjungitor.* Syrus ܩܦ, *adhære*, quaſi affixus & agglutinatus currui. id propriè valet vox Græca. Hebraicè דְּבַק לַמֶּרְכָּבָה. eo nempe ſenſu, quo Booz dicebat Ruthæ, c. 2. 8. ὧδε κολλήθητι μετὰ τῶν κορασίων μου. quorum ſenſus non tantum eſt, *adjunge te hîc puellis meis*, ſed *adhære eis*, maneas adjuncta, ne ab eis diſcedas. Ita hoc loco ſenſus eſt, *maneas adjunctus currui*, euntem comitare, ne ab eo diſcedas. malim vertere, *ſequere currum*, quam *adjunge te currui.* Sicut Ruth. 1. 8. וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ, *Ruth autem adhæſit ei*, LXX Ῥοὺθ δὲ ἠκολούθησεν αὐτῇ. At rectiſſime Syrus. & cum eo Arabs لازم المركبة, *adhære currui.* ſic & Æthiopicus, חלו לז שרגל, *adhære huic currui*, vel ſequere hunc currum. alibi enim pro κολλᾶσθαι, ut Luc. 10. 11. de pulvere adhærente pedibus, alibi pro ἀκολουθεῖν uſurpatur תלו. ab Hebr. תלה, *ſuſpendit*, quaſi dicas, ſuſpenſum adhærere.

V E R S. 32. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς γραφῆς. Eraſm. *Argumentum autem Scripturæ.* Melius Vulg. & Beza, *locus autem Scripturæ.* Quod autem Hebraicè id פָּרָשָׁה dici velit, non abs re videtur improbare Cl. Druſius, tum quod ſectio Prophetica non diceretur פרשה, ſed הפטרה, tum quod פרשה magnam dice-

rer

ret ſectionem, quales quinquaginta tres univerſo Pentateucho comprehenduntur. פֶּרֶק potius dicerem, quæ capitum, minorumque ſectionum appellatio eſt. aut פָּסוּק potius, quo nomine Syrus hic uſus eſt, ſignificatque pauſam, non modo quæ unum verſum finit, ſed & quæ integram ſententiam, ubi certæ cujuſdam materiæ complexio continetur, & ab aliis abſcinditur. Eſtque idem quod Arabs optimè vocavit فصل الكتاب, *ſectio Scripturæ*. Exempli gratia, primum caput Matthæi habet duo فصل, *ſectiones:* prima continet genealogiam Chriſti, altera ejus nativitatem. tales ſectiones Euangelium Matthæi Arabicum habet centum & unam. Græci vocant τμήματα, ſuntque brevia quædam capita, ſecundum materiam diſtincta.

VERS. 33. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Syrus illud ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ junxit præcedenti verſui, ut & Æthiopicus. pro cæteris habet ܡܢ ܚܒܘܫܝܐ ܘܡܢ ܕܝܢܐ ܐܬܕܒܪ, *ex incluſione & ex judicio abductus eſt.* nempe ad verbum expreſſit illa Prophetæ מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח. ſed ſeparare non debuit, quæ LXX Interpretes, quos ad amuſſim ſecutus eſt Lucas, conjunxere. ταπείνωσις, *humilitas*, eſt illa depreſſio qua in ſepulchrum detruſus, veluti in carcere concluſus ac detentus fuit. illud valet Hebræorum עֹצֶר, *concluſio, detentio.* Variarunt autem conſtructionem, quaſi ſcriberetur כְּעֹצֶר מִשְׁפָּטוֹ לֻקָּח. ſed nulla ſenſus variatione. ſive enim dicas, *ſublatus eſt è judicio*, ſive *judicium ejus ſublatum eſt*, idem dicis. Æthiopicus, *ſublatus eſt in judicio ſuo.*

VERS. 36. Ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ. *Venerunt ad aquam quandam.* De hoc loco ſic Hieronymus de Locis Hebraicis. *Betſur, in tribu Iuda, ſive Benjamin, & eſt hodie Bethſoron vicus euntibus nobis ab Aelia Chebron in viceſimo lapide, juxta quem fons ad radices montis ebulliens ab eadem in qua gignitur*

ſorbetur humo. Et Apoſtolorum Acta referunt, Eunuchum Candacis Reginæ in hoc eſſe baptizatum à Philippo. Hactenus ille. Hebraicè dicitur בית צור, *domus rupis.* oſtenditurque in mappa Judaica inter Jeruſalem & ſepulchrum Rachelis, Meridiem verſus vergens.

VERS. 37. Notis Cl. Bezæ addo, hunc quoque verſum apud Æthiopicum Interpretem totum deeſſe.

VERS. 40. Εἰς Ἄζωτον. Sic LXX & Joſephus vocant אַשְׁדּוֹד, Aſdod Philiſtæorum. de qua Benjamin in Itinerario edit. Leyd. pag. 51. ומשם ב' פרסאות לפלמ'ס היא אשדוד אשר לפלשתים החרבה אין בה יהודים, *inde* (nempe à Jafne) *ſunt duæ paraſangæ ad Palmis, quæ eſt ipſa Aſdod Philiſtæorum jam vaſtata. nec eſt ibi ullus Iudæus.* Azoto profectus eſt Philippus Cæſaream, quæ urbs quoque eſt ad mare Mediterraneum, ante Turris Stratonis vocata, ſed quam Herodes reſtauratam vehementerque ornatam, in gratiam Cæſaris Cæſaream vocavit. vide Joſ. de bell. Jud. l. 1. c. 16. de hac urbe ſic Benjamin in Itinerario, ומשם ששה פרסאות לשיזריא היא גד אשר לפלשתים ושם כמו עשרה יהודים ומתים כותיים הם היהודים השומרונים הנקראים שמרטנים והיא עיר יפה וטובה מאד על הים מבנין קיסר אינפרדור המלך וקרא שמה קיסריה: *inde ſex paraſangis abeſt Siſaria, dicta quondam Gad Philiſtæorum: ubi decem circiter Iudæi, & Cuthæi ducenti. Hi ſunt Iudæi Schomronitæ, qui vulgo Samaritani dicuntur. urbs ipſa pulcherrima eſt ac elegantiſſima, ad mare ſita, ſtructura Imperatoris ac regis Cæſaris, & vocavit nomen ejus Cæſaream.* ubi obſervandum, שיזריא, *Siſaria* corruptam vocem eſſe ex *Cæſarea.* deinde errare Benjaminem, quod Cæſari tribuat ſtructuram urbis, quæ Herodi aſſcribenda. multo autem magis, quod hanc antiquam Philiſtæorum Gad (pro גד ſcribendum erat גת) eſſe aſſerat. Eſt enim Gath Philiſtæorum prope Bethſemes in tribu Dan, quam ſequitur Septentrionem verſus tribus Ephraim, hanc tribus Manaſſis, in cujus extremo eſt Cæſarea. Sic paſſim ſolet, etiam turpiſſimè hallucinari Benjamin.

jamin. pulcherrimam autem & elegantiſſimam fuiſſe, teſtatur quoque Joſephus allato loco. qui & lib. 3. c. 14. ait, eſſe Judææ maximam civitatem, & quæ majorem incolarum partem Græcos haberet.

Cap. IX.

Vers. 1. *Saulus autem adhuc*, ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου, Syrus & Arabs, *plenus minarum*. quaſi pro ἐμπνέων legiſſent ἐμπλέως. aut exiſtimarunt, metaphoram deſumtam ab eo qui repletus ſpirat crebro & anhelat. Eſt autem ἐμπνέων ἀπειλῆς conſtructio, qualis Joſ. 10. 40. καὶ πᾶν ἐμπνέον ζωῆς ἐξωλόθρευσαν, *& omne ſpirans vitam exterminarunt*. Petiit autem literas Damaſcum ferendas ad ſynagogas. Quanta Judæorum frequentia Damaſci fuerit, ex eo colligi poteſt, quod Joſephus de bel. Jud. l. 2. c. 25. narret, ſub Nerone Damaſcenos in ſua urbe decem Judæorum millia, quos in publicis thermis collectos forte habebant, inermes oppreſſiſſe & trucidaſſe. Teſtatur Benjamin in Itinerario, ſuo tempore fuiſſe adhuc Damaſci *tria ferme Iſraëlitarum millia*, atque inter eos תלמידי חכמים, *diſcipulos ſapientum*, id eſt, Phariſæos, qui oralem legem amplectentes, ac ſapientum explicationes inſtitutaque tenentes, diſcipuli ſapientum audiebant. præterea ducentos מן הקראין ex Karæis, qui neglectis traditionibus ſoli Scripturæ adhærebant. itemque Cuthæos ſive Samaritanos quadringentos, qui pacem quidem inter ſe colerent, connubia autem non jungerent. De urbis autem ſitu conditioneque qui velit, legat eundem Benjaminem. Conditorem ejus fuiſſe Vſem עוץ Arami filium, Semi nepotem, teſtatur Joſephus Antiq. l. 1. c. 7. & Hieron. in Quæſt. in Geneſin, ubi Semi poſteritatem enumerat. at paulo poſt agens de Damaſco Eliezere Abrahami verna, addit, *Ab hoc ajunt Damaſcum & conditam, & nuncupatam fuiſſe*. Interpretatur autem דַּמֶּשֶׂק, nunc *ſanguinis poculum*, nunc

nunc *ſanguinem bibens.* à דָּם *ſanguis* & שָׁקָה *bibit.* memoranda ejus ſunt, & huc pertinentia verba in Commentar. ad Ezech. cap. 28. *Si Damaſcus,* inquit, *interpretatur ſanguinem bibens, & Hebræorum vera traditio eſt, campum in quo interfectus eſt Abel à parricida Cain fuiſſe in Damaſco: unde & locus hoc inſignitus vocabulo ſit: juſtè & Paulus poſt interfectionem Stephani, primi in Chriſto martyris, perrexit Damaſcum, ut credentes in Chriſto duceret vinctos Hieruſalem.* ut ſcilicet eodem in loco erga Abelis imitatores Cainis imitaretur opera. alibi autem ait, à quibuſdam interpretari *ſanguinem cilicii,* à דָּם & שַׂק.

VERS. 3. *Circumfudit eum lux è cælo.* Solus Æthiopicus addit, hoc factum tempore meridiei.

VERS. 5. *Ego ſum Ieſus quem tu perſequeris. Durum tibi fuerit contra ſtimulum calcitrare.* Hæc & ſequentia apud Æthiopicum ſic leguntur, *Ego ſum Ieſus Nazarenus. quia tu perſequeris juſtum, tibi ira eſt. Et quum tremeret, mirati ſunt. Ac dixit, Domine quid vis me facere? dixit ei Dominus, ſurge* &c. Addimus hæc notis Cl. Bezæ, ut cum iis conferantur.

VERS. 6. Καὶ λαληθήσεταί σοι. Cl. Beza monet, in duobus codicibus legi, κἀκεῖ λαληθήσεται. addimus, ſic Syrum quoque & Arabem legiſſe. Æthiopicus habet, *& ego oſtendam tibi omnia quæ oportebit te facere.*

VERS. 7. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ. Arabs وان الرجال الذين كانوا معه يسلكون في الطريق id eſt, ad verbum, *Viri autem qui erant cum eo ambulantes in via*, id eſt, οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ. itaque poſt συνοδεύοντες non additur in Arabico, *morabantur in via,* ἐχρόνιζον ἐν τῇ ὁδῷ. fefellit Bezam Junius, quum vertit, *viri autem qui erant cum eo, morabantur in via.* non opus erat inde ſubſidium petere, ad concilianda ſequentia verba, εἱστήκεισαν ἐνεοί, *ſteterunt attoniti*, cum Act. 26. 14. ubi omnes dicuntur concidiſſe.

rectè

rectè enim obſervavit doctiſſ. Beza, τὸ ἑϛηκέναι opponi τῷ προϊέναι, non τῷ κατακεῖσθαι. itaque rectè vertit, *conſtiterunt*, id eſt, præ ſtupore non ſunt progreſſi, ſed immoti manſerunt, quocunque tandem corporis ſitu ac poſitione. ſæpe enim *ſtare* uſurpatur pro ſimpliciter *manere* & *non moveri.* ut *ſtetit aqua*, id eſt, non fluxit, Gen. 15. 8. *ſtat plaga lepræ*, id eſt, non ſerpit, Lev. 13. 37. *ne ſtes in tota hac planitie*, Gen. 19. 17. quid? innocens ne fuiſſet Loth, ſi in planitie iſta conſediſſet? nequaquam: ſenſus enim erat, ne maneas, ne moreris, quocunque tandem corporis ſitu.

IBIDEM. Ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες. Videantur notæ Cl. Bezæ, quibus hunc locum cum Act. 22. 9. conciliat. tandemque Vallam addit, qui hunc locum depravatum exiſtimans, legendum putat, θεωροῦντες μὲν τὸ φῶς, μηδένα δὲ ἀκούοντες. Addimus, Æthiopicum vertiſſe ac ſi legiſſet, θεωροῦντες μὲν τὸ φῶς, τὴν δὲ φωνὴν τὴν λαλοῦσαν μὴ ἀκούοντες. ſic enim habet וראיו מברק וקלש זיתנגר אישמש, *& viderunt fulgur, vocem autem, quæ loquebatur, non viderunt.*

VERS. 8. οὐδένα ἔβλεπε, *neminem vidit*. Sic Græca exemplaria habent, & Chryſoſt. Vulg. tamen Syrus & Arabs, *nihil vidit*, οὐδὲν ἔβλεπε. Æthiopicus, *non poterat videre.*

VERS. 18. Ἀνέβλεψέ τε παραχρῆμα. Vulg. Eraſ. Syrus, Arabs & Æthiopicus, non legunt παραχρῆμα. Vt & in Baſileenſi editione apud Platerum deeſt. at apud Oporinum legitur. & apud Chryſoſt. nec annotavit Beza variantem lectionem.

VERS. 20. Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς &c. Vulgatus inſerit εἰσελθὼν, *ingreſſus*. quod nuſquam legimus, niſi apud Æthiopicum.

VERS. 21. Ὁ πορθήσας. Syrus & Arabs nimis dilutè, *qui perſequebatur*. Vulg. & Eraſm. *qui expugnabat*. Beza, *qui perdidit*. Malumus, *qui vaſtavit*. Gloſſarium πορθῶ, *populo, vaſto.*

VERS. 22. Συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. Vulgat. & Eraſ. *affirmans.* Beza, *collatis teſtimoniis demonſtrans.* quod docto commentario illuſtrat. LXX tamen Interpretes utuntur ſimpliciter *συμβιβάζειν* pro הֵבִין, *inſtruere, facere ut intelligas*, Eſa. 40. 14. Dan. 9. 22. pro הוֹדִיעַ, *notum facere*, Ex. 18.16. Deut. 4. 9. Eſa. 40. 13. denique pro הוֹרָה, *docere*, Exod. 4. 12. 15. Lev. 10. 11. Pſ. 32. 10. Syrus itaque ſimpliciter vertit ܟܕ ܡܚܘܐ ܗܘܐ, *oſtendens.* Arabs ويعلمهم, *& docens eos.* Æthiop. אנו יטיקמו בצדק, *docens eos vere*, vel certo. Etſi itaque res ipſa ferat, non potuiſſe Judæos niſi collatis ſcripturarum teſtimoniis convinci, non videtur tamen præpoſitio *σὺν* in *συμβιβάζειν* ad comportata illa teſtimonia pertinere, ſed potius ad mentes inſtruendorum, cum quibus argumenta docentis ita comportantur & conjunguntur, ut de rei veritate convinci cogantur. Hinc apud Hezychium, *Συμβίβασις, πεῖσις, διδαχὴ, πίστις, perſuaſio, doctrina, fides. Συμβιβάτω, διδαξάτω, doceat. Συμβιβασθέντες, διδαχθέντες, διαλεχθέντες, edocti, cum quibus diſſertatio habita eſt. Συμβιβάζει, εἰς φιλίαν ἄγει ἢ συλλαλεῖ, in amicitiam inducit, aut colloquitur.* vides relationem denotare docentis ad eum qui docetur, qua ambo quaſi inter ſe uniuntur. hinc paſſim cum Accuſ. perſonæ conſtruitur, *συμβιβάζειν τινά*, qua phraſi actio docentis ſignificari videtur, quâ inſtruendum ad ſe allicit, ac perſuadendo convincendoque ſecum quaſi compingit ac coagmentat. Huc pertinet illud Apoſtoli 1 Cor. 2. 16. *quis novit mentem Domini, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; qui inſtructurus ſit eum?* id eſt, qui rationes ſuas ita ei ſit probaturus, ut eum ſibi quaſi compingat, & ſuum eſſe cogat?

VERS. 26. *Quum vero Saulus veniſſet Hieroſolymam.* Æthiopicus, *& inde profectus eſt Hieroſolymam.* quæ verſio ſi recta eſt, non interceſſit triennium, confer cum notis Cl. Bezæ.

VERS. 28. Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος. Beza fatetur in nonnullis codic. deeſſe καὶ ἐκπορευόμενος. Eraſ. negat ſe uſpiam in Græcis reperiſſe. Nos tamen in tribus editionibus reperimus. & in textu Chryſoſtomi. apud Syrum item, Arabem & Æthiopicum, cum quibus conſentit Vulgatus. ac res ipſa poſtulat.

VERS. 29. Ἐλάλει τε. Vulgatus, *loquebatur quoque Gentibus*. Negat Cl. Beza, ſe in ullis Græcis codicibus reperiſſe illud τοῖς ἔθνεσι, *gentibus*. addo, Syrum quoque & Arabem ignoraſſe. habet autem Æthiopicus. Sequitur, *& diſputabat* πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς. Vult doctiſſ. Interpres, & hîc & Act. 6. 1. intelligi proſelytos, Græcos origine gentiles, ſed per circumciſionem Judæos factos. Aſſentior potius Syro qui hîc vertit ܥܡ ܝܗܘܕܝܐ ܐܝܠܝܢ ܕܝܕܥܝܢ ܗܘܘ ܝܘܢܐܝܬ, *cum Judæis qui norunt Græcè*, id eſt, qui origine eſſent Judæi, ſed Græcè loquerentur, & Græcanica bibliorum verſione uterentur, quia erant τῆς διασπορᾶς τῶν Ἑλλήνων. Fuiſſe autem, qui linguâ Græcâ in ſynagogis adminiſtranda eſſe ſacra contenderent, adverſus alios qui ſola id Hebræa fieri vellent, liquet ex conſtitutione 146 Juſtiniani de Hebræis, qui priorum ſententiam decreto ſtabilivit. videat ibi cui otium & animus.

VERS. 30. *Deduxerunt eum Cæſaream.* Solus Syrus addit ܒܠܠܝܐ, *noctè*. Intelligitur autem non maritima illa, quæ & turris Stratonis, de qua ſupra c. 8. ỳſ. 40. Sed Cæſarea Philippi, circa montem Libanon ad confluentem Jor & Dan, ubi Jordanes originem ducit. quæ olim Lachis, deinde Dan appellata fuit. de quo Jud. 18. cujus pomœria quum Rex Agrippa protuliſſet, mutato nomine in honorem Neronis vocavit Neroniada, quæ antea Cæſarea Philippi dicebatur. Joſephus l. 20. Antiq. c. 8.

VERS. 31. Εἶχον εἰρήνην οἰκοδομούμεναι, καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπληθύνοντο. Vulg. Eraſm. Syrus, Arabs & Æthiopicus, τῷ φόβῳ κυρίου conſtruxerunt cum πορευόμεναι, ſed καὶ τῇ παρακλήσει cum ἐπληθύνοντο. ita ut conſolatio Spiritus S. eſſet id ipſum in quo multiplicabantur vel augebantur. Beza vero utrumque conſtruxit cum πορευόμεναι, adeo ut ratio qua creverint Eccleſiæ ſit, quod ambularent in timore Domini & conſolatione Spiritus S. Conſiderent eruditi an non ſic etiam conſtrui ac verti hæc poſſint, *Habebant pacem & ædificabantur, ac magis magiſque timore Domini & conſolatione Spiritus S. creſcebant.* πορευόμεναι ἐπληθύνοντο, *euntes creſcebant* aut multiplicabantur. Hebr. שָׁנוּ הָלוֹךְ וְשָׂגֹה, *multiplicata ſunt eundo & multiplicando*, id eſt, magis magiſque ſunt multiplicatæ. talia ſunt, Gen. 8. 3. καὶ ἐνεδίδου τὸ ὕδωρ πορευόμενον ἀπὸ τῆς γῆς, *& remittebatur aqua magis magiſque à terra*, Hebr. וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב. ſic 2 Paral. 17. 12. וַיְהִי יְהוֹשָׁפָט הוֹלֵךְ וְגָדֵל, *& fuit Ioſaphat iens & creſcens*, id eſt, magis magiſque creſcebat. LXX ἦν πορευόμενος καὶ μεγαλυνόμενος, quod idem eſt atque πορευόμενος ἐμεγαλύνετο. Porro Arabs non vertit *in conſolatione*, ſed *in obedientia Spiritus S.* τῇ παρακλήσει accepit pro *hortatione* cui obediendum eſt. utrumque ſignificat. Quod ſi cui magis placeat, πορευόμεναι τῷ φόβῳ Κυρίου, vertere *ambulantes in timore Domini*, ſubaudita præpoſitione ἐν, monemus conſtructionem eſſe, qualis 2 Sam. 15. 11. Καὶ ἐπορεύοντο ἁπλότητι, *& ibant in ſimplicitate*, id eſt, nullius mali conſcii, Pſ. 81. 14. Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, *Iſraël ſi in viis meis ambulaſſet*, Pſ. 89. 31. καὶ τοῖς κρίμασί μου μὴ πορευθῶσι, *& in judiciis meis non ambulaverint*. Prov. 28. 26. ὃς δὲ πορεύεται σοφίᾳ, σωθήσεται, *qui vero ambulat in ſapientia, ſervabitur*. videtis omitti ἐν, licet in Hebræo ב expreſſum ſit.

VERS. 34. Ἰᾶταί σε ὁ Ἰησοῦς, *ſanat te Ieſus*. Sic Syrus quoque & Arabs. Vulg. tamen & Eraſmus, *ſanet te*, ἰάσθω. Sequi-

Sequitur *στρῶσον σεαυτῷ*, *ſterne tibi ipſi*, grabatum nempe, de quo ℣ſ. præcedenti. ut autem ſternere hîc ſit colligere, non ſit veriſimile, quum ſint oppoſita. ſternere enim lectum, eſt in planum extendere. colligere contra, extenſum contrahere, & in unum comportare. Syrus ܫܘܐ ܥܪܣܟ, propriè *complana, adæqua lectum tuum*, id eſt, complicatum explica & expande. idem eſt Arabum فرش, quo hîc Interpres uſus eſt. eſt Hebræorum פָּרַשׂ, *expandere, explicare*. & quo Æthiopicus uſus eſt שפח, quod paſſim ſignificat *extendere*. unde eſt Hebræorum משפחה, *familia*. q. conjugatorum extenſio. At quorſum, inquies, apparare lectum ad decubitum, qui ſurgere jubetur? reſpondeo, non juberi ſurgere & abire, ſed ut lectum incompoſitum & inæqualem, cubantique moleſtum, ut volutantibus ægris contingere ſolet, non jam alii, ut fieri conſueverat, ſed ipſemet ſurgens componeret, complanaret, æquaret & cubationi aptum redderet. quod penitus reſtitutæ valetudinis certum erat argumentum.

VERS. 35. *Οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Σάρωνα.* *Λύδδα*, לוד urbs eſt tribus Ephraim non procul à mari Mediterraneo, in confinio tribus Dan. Hieronymus de locis Hebraicis Actorum, *Lydda, civitas Palæſtinæ in littore magni maris ſita quæ Dioſpolis appellatur*. eam Ceſtius exuſſit, Joſephus de bel. Jud. l. 2. c. 23. Benjamin in Itinerario dicit לוד Lyddam ſuo tempore סגורס, Seguras dictam fuiſſe. De *Σάρων* autem vide quid Cl. Druſius in Comment. priore ad voces N. T. annotaverit. quibus addimus, diſtinguendum eſſe inter שָׁרוֹן, *Σαρών*, & הַשָּׁרוֹן, *ὁ Σαρών*. prius eſt nomen urbis ultra Jordanem in tribu Gad ad fluvium Arnon. de qua 1 Chron. 5.16. Alterum eſt regionis cis Jordanem ad oram maris Mediterranei, à Joppe ad Cæſaream uſque, exordiendo infra Lyddam de qua 1 Chron. 27.29 Cant 2.1. Eſa. 33, 9. & 35. 2.

& 65.10. hinc hoc loco καὶ τὸν Σάρωνα, expreſſo articulo. quod obſervandum, quia Latina lingua, quæ articulo caret, hæc loca diſtinguere non poteſt, & apud doctos etiam viros confundi video, quum neutiquam debeant. Regionis & regni Metropolis dicebatur לַשָּׁרוֹן, τῷ Σάρωνι, vel ἡ τοῦ Σάρωνος, *quæ ad Saronem pertineret.* unde Joſ. 12. 18. inter Reges à Joſua devictos eſt אֶחָד לַשָּׁרוֹן, Onkelus מלכא דלשרון חד. LXX, *βασιλέα Λεσαρὼν ἕνα.* Vulgatus & Pagninus, *Rex Lazaron unus.* rectè judicarunt, ל pertinere ad urbis denominationem. ut & in mappa Judaica לשרון eſt urbs regia, ſuper montem cui הר שרון, *mons Saronis* nomen eſt, in tribu Ephraim. Perperam ergo Cl. Junius vertit, *è Saronim unus.* remittenſque lectorem ad 1 Chron. 27. 29. ait, *quicquid dicant alii, certum eſſe Scharonem campeſtrem regionem eſſe, Libano ſubjectam inde à Baſchane.* error eſt ex locis non diſtinctis. Fuit autem regio τοῦ Σάρωνος uberrima & feraciſſima. mappa Judaica ſic eam deſcribit, השרון דשן ושמן שדי חמד ותפן פוריה מציץ פרח ותפרח בחבצלת, id eſt, *Haſſaron pinguis eſt & oleoſa, agros habens deſideratiſſimos & vites frugiferas, florum roſarumque feraciſſima.* Hinc Cant. 2. 1. חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן, *roſa Haſſaronis.* Hinc יין השרוני, *vinum Haſſaroniticum*, cui duas partes aquæ admiſcebant. Schabbath fol. 77. Midda fol. 19. Audacter ſcribimus *Haſſaron.* nam & plurimæ editiones pro τὸν Σάρωνα legunt τὸν Ἀσάρωνα, quales ſunt Argentorati apud Wolphium an. 1524. Bazileæ apud Bryling an. 1546. Ibid. apud Platerum an. 1543. ſic Chryſoſtomus legit. ſic Eraſmus, qui aliam lectionem non annotavit. Editio Caroli Stephani habet τὸν Ἀσαρωνᾶν. At quatuor aliæ editiones noſtræ habent τὸν Σαρωνᾶν. Syrus habet ܫܪܘܢܐ, סַארוֹנָא. Vulgatus Saronæ. Æthiopicus שרון. Junius ex Arabe nobis dedit Tzekarondæ. Erpeniana editio habet صرفندة, Tſerphondæ, unde ſane, neſcio. LXX Interpretes הַשָּׁרוֹן τὸ interdum

terdum reddunt nomine proprio, ut 1 Chron. 27. 29. *ἐν τῷ Σαρών*, Eſa. 33. 9. *ὁ Σαρών*. Interdum appellativo, ut Cant. 2. 1. *τοῦ πεδίου, planitiei*, Eſa. 65. 10. *ἐν τῷ δρυμῷ, in nemore.*

VERS. 37. Poſuerunt *ἐν τῷ ὑπερώῳ, in cœnaculo.* Locus erat in editiore ædium parte, ut vel ipſa vox Græca, & Hebræorum, Syrorum, Arabumque עליה indicant, ab עלה, *aſcendere.* miror ergo Æthiopicum, qui plane contra vertit תחתי בית, *in infima domo.* & ℣ſ. 39. ubi Petrum dicuntur duxiſſe *εἰς τὸ ὑπερῷον, in cœnaculum,* habet *ubi erat cadaver.*

VERS. 38. *Rogantes μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν.* Rectè Beza, *ne cunctaretur.* Sicut Balac Bileamo dici jubebat, *ἀξιῶ σε μὴ ὀκνήσῃς ἐλθεῖν πρός με.* ſic Græci tranſtulerunt quod in Hebræo eſt, אַל נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי, ad verbum *ne prohibearis quo minus venias ad me*, id eſt, nihil ſit quod te retardet & prohibeat, id eſt, ut habet ibi Vulgatus, *ne cuncteris venire ad me.* Sic etiam Hebræorum עָצַל, cui ad amuſſim reſpondet *ὀκνεῖν, pigrere,* uſurpatur. ut Jud. 18. 9. אַל תֵּעָצְלוּ לָלֶכֶת, *ne ſitis pigri ad eundem*, LXX, *μὴ ὀκνήσητε τοῦ πορευθῆναι.* Vulgatus rectè, *nolite ceſſare, eamus.*

VERS. 39. *Χιτῶνας, tunicas, καὶ ἱμάτια*, Vulg. & Eraſ. *veſteſque.* Beza, & *veſtimenta.* malim & *pallia*, prout Syrus habet ܘܡܪ̈ܛܘܛܐ, pro quo Trem. & Boder. non ſatis aptè reddiderunt *& veſtes.* ܡܪ̈ܛܘܛܐ enim *pallium* eſt, ſuprema veſtis, quam *περιβόλαιον* Græci vocant, quæque *ἱμάτιον* in N. T. non raro vocatur. Gloſſarium Syro-Arabicum dicit eſſe الردي الملاة, *veſtem plenam*, quæ reliquis veſtibus circumjecta totum corpus involvit. ea vera deſcriptio eſt pallii Orientalium, quod propterea *κατ' ἐξοχὴν ἱμάτιον*, & Gen. 9. 23. שִׂמְלָה, *veſtis*, & Pſ. 102. 27. לְבוּשׁ, *indumentum* dicitur, quia præcipua veſtis eſt & plena, plurimoſque uſus corpori præbens. protinus enim & abjiciunt & aſſumunt rurſus. æſtate vim radiorum frangit, hyeme vim

vim frigoris. noctu ſtragulæ vicem ſubit, &c. nec aliam veſtem intellexit Æthiopicus, quum גלבבי vertit, quaſi περικαλύμματα, à גלבב quod pro περικαλύπτειν uſurpatur Luc. 22. 64. Additur, ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὖσα ἡ Δορκάς, *quæ faciebat, dum cum ipſis eſſet, Dorcas.* Sic omnes noſtri codices & Chryſoſtomus. Vulgatus, Arabs & Æthiopicus, *quæ faciebat ipſis Dorcas*, ἃ ἐποίει αὐτοῖς. unde Syrus, *quæ dederat ipſis Dorcas.* Vulgatus tamen & Æthiopicus plane omittunt μετ' αὐτῶν οὖσα. Syrus & Arabs pro eo habent, *dum viveret.* quod ſenſu idem eſt.

VERS. 40. Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας. Syrus habet ܐܦܩ, quod ſignificat *exire fecit*, quovis modo, ſive juſſu, ſive eductione, ſive ejectione. Sic & הוציא apud Hebræos uſurpatur. hinc apud Helleniſtas omnia illa verbo ἐκβάλλειν denotantur. primus autem modus hîc locum habet.

VERS. 43. *Apud Simonem quendam βυρσεῖ coriarium.* Æthiopicus שפרי אשאן, *inſtauratorem calceorum.* qui σκυτεὺς potius vel σκυτοτόμος dicitur.

CAP. X.

VERS. 6. *Cui eſt domus apud mare.* pertinere ad Simonem coriarium res ipſa loquitur. itaque ineptiſſimè hîc habet Æthiopicus, *& domus Cornelii vicina erat mari.* at ℣ſ.32. rectè. itaque typographicum mendum videtur.

VERS. 7. *Et militem pium* τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ. Syrus ܐܝܢܐ ܕܡܬܩܪܒ ܗܘܐ ܠܗ, quæ Trem. malè vertit, *quem in pretio habebat.* Boderianus melius, *qui quidem ſtudioſus erat ipſius.* Ferrarius ܐܬܩܪܒ, *acceſſit, appropinquavit.* Secundo *paruit, præſto fuit.* Tertio *ſuſtinuit, pertulit, paſſus eſt.* 2 Cor. 11. 20. de tertia hac ſignificatione agemus ipſo loco, quem citat. neque enim rectam putamus.

primam

primam communem habet cum lingua Arabica, ubi دنا eſt *accedere, appropinquare.* Secunda eſt hujus loci, ex qua vertendum, *qui parebat ipſi.* ut & Vulgatus Græca vertit. ſic Act. 7. 39. pro *cui noluerunt* ὑπήκοοι γένεσθαι, *parere*, Syrus habet ܠܡܗܘܐ ܡܫܬܡܥܝܢ ܠܗ. quamvis & ex altera ſignificatione rectè verti poſſet, *qui prope ipſum erat*, vel, *adeſſe ipſi ſolebat.* atque id primo ac propriè vox Syriaca ſignificat. Gloſſar. Syro-Arabicum ܡܩܪܒ, id eſt, يدنو, *prope eſt, appropinquat.* atque ita bene expreſſit τῶν προσκαρτερούντων. quod Arabs vertit ممن كان يلازمه, *qui adhærebat ipſi.* Æthiopicus ex iis qui ſerviebant ipſi, *ex iis qui ſerviebant ipſi.*

VERS. 10. *Incidit in illum* ἔκστασις. Syrus ܬܡܗܐ, quod Trem. & Boder. non rectè verterunt, *mentis exceſſus.* vertendum *ſtupor.* eſt enim ܬܡܗ, *ſtupere, attonitum eſſe.* nec uſurpatur fere niſi in admiratione, ut & apud Hebr. תמה, *admirari.* Luc. 4. 36. reſpondet ei θάμβος. cap. 5. ℣ſ. 26. ἔκστασις. ſed utrumque in admiratione. Videtur ergo Syrus mentem Euangeliſtæ ita cepiſſe, quaſi admirationis ſtupor occupaſſet Apoſtolum, ob admirandum viſum, quod ſtatim narratur. Arabs dixit السبات, *ſopor.* id eſt, ſenſuum externorum ceſſatio & ſtupefactio, qualis in altiſſimo ſopore contingere ſolet.

VERS. 11. Τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον. Vulgat. non legit δεδεμένον καί. repugnantibus omnibus quæ vidimus exemplaribus, præterquam Æthiopici, qui ſimiliter ea omittit.

VERS. 12. Ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία, καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Vulgatus, Syrus & Arabs non legerunt τὰ θηρία. deinde τῆς γῆς junxerunt poſt ἑρπετά. Omnes tamen noſtri codices receptam lectionem

comprobant. Porro Syrus prima verba tranſtulit ܘܐܝܬ ܗܘܐ ܒܗ ܟܠܗܘܢ ܢܦ̈ܫܬܐ ܕܐܪܒܥ ܪ̈ܓܠܝܗ Trem. *& erant in eo omnia viventia, quadrupeda, reptilia* &c. qua diſtinctione effecit, ut Clar. Beza exiſtimarit, Syrum præpoſuiſſe ſpeciebus genus, quaſi legiſſet, *πάντα τὰ ζῶα, τετράποδα, ἑρπετὰ* &c. At vertendus eſt Syrus ad verbum, *& erant in eo omnia animantia quatuor pedum*, id eſt, omnia quadrupeda. In eo ergo convenit cum recepta lectione. Æthiopicus totum hunc verſum omittit. fortaſſis incuria typographi.

VERS. 15. Σὺ μὴ κοίνου. Arabs κτ̀ πόδα, فلا تنجسه انت, *ne polluito id tu*. Junius ergo ad verbum non tranſtulit, *id ne commune dicito*.

VERS. 21. Τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτόν. Rectè annotavit Beza, hæc à Vulgato, Syro & Arabe non fuiſſe lecta. addo nec ab Æthiopico, nec à Chryſoſtomo. Reliqui tamen noſtri codices habent.

VERS. 22. Καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σου. Vulgatus & Eraſmus, *& audiret verba abs te*. Longè ſane melius quam Beza, *& abs te quædam audiret*. ῥήματα hîc non ſunt τινὰ πράγματα, ſed ἐντάλματα, *præcepta*. ſenſus eſt, *& audire ex te*, τί αὐτὸν δεῖ ποιεῖν, *quid ipſum oporteat facere*, ut Angelus ſupra locutus fuerat ℣ſ. 6. ſic דברים, *verba*, LXX Interpretes vertunt ἐντολὰς, *mandata*. Deut. 17. 19. Jer. 19. 15. & ſæpe πρόσταγμα. ut & אמר, *dixit*, ſæpe Hebræis, ſemper autem Arabibus valet *jubere, mandare*. quale & illud Luc. 12. 13. *Dic fratri meo, ut partiatur mecum* &c. id eſt, *jube*. Syrus, Arabs & Æthiopicus vertunt, *& audire verbum ex te*. quaſi ῥῆμα legiſſent. vel exiſtimarunt verbum Dei ob excellentiam dici pluraliter ῥήματα. ſicut ſacer codex βιβλία. & λόγια τοῦ Θεοῦ pro λόγος, Rom. 3. 1.

VERS. 23. Ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς. Vulgat. & Eraſ. *profectus eſt*

eſt cum iis. Beza, *abiit.* Syrus magis propriè ܢܦܩ, *exiit.*

VERS. 24. Καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους, *& neceſſarios amicos.* Arabs vertit واصدقاة الخاصين, quæ Junius, & *Sanctos neceſſarios ſibi.* reſpexit Hebræorum צדיקים, *juſti*, qui iidem ſunt qui ſancti. fateor apud Arabes الصِّدِّيق pro juſto ac verace uſurpari. at الصَّدِيق, cujus plurale hoc loco occurrit, *amicum* ſignificat. صَدَاقَةٌ & مُصَدَاقَةٌ, *amicitiam.* vertendus Arabs, *& amicos ſuos ſibi peculiares.* non habuit ergo Cl. Beza, cur in Arabis verſionem commentarium faceret.

VERS. 28. *Oſtendit mihi Deus, ne quem communem* (pollutum) *vel impurum hominem dicerem.* dixerat nempe Deus ℣ſ. 15. *quæ Deus purgavit, tu ne polluito.* An ergo omnes homines ita purgavit Deus ſub Euangelio, ut nemo, ne quidem quoad conſcientiam immundus ſit dicendus? nequaquam. fides enim demum purificat corda, Act. 15. 9. unde infidelium & mens & conſcientia immundæ dicuntur, Tit. 1. 15. An ergo omnes homines ſub Euangelio in fœdus ſuum recepit Deus, ut vel ratione fœderis nemo immundus ſit habendus? Neque hoc admittendum. Apoſtolus enim 1 Cor. 7. 14. docet, viri mulieriſque infidelium conjugium adeo eſſe immundum, ut & liberi eorum ſint immundi. Manet ergo etiamnum Eccleſia Dei ſic à reliquo diſtincta mundo, ut ratione fœderis ſola ſancta, reliqui immundi ſint dicendi. qua ratione ergo Ap. Petrus hîc ſe edoctum à Deo dicit, ut nullum hominem impurum pronunciet? Solutio peti poteſt è ſimilitudine ciborum Petro in viſione lintei oblatorum, quibus veſci intrepidè Petrum jubet, quod

antea immundos jam purgaſſet. immundi autem fuerant immunditie non naturali, nec morali, ſed ceremoniali. pertinebatque ciborum diſtinctio ad δικαιώματα σαρκὸς, *juſtificationes carnis*, Heb. 9. 10. κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς, Heb. 7. 16. purgavit ergo Deus eoſdem cibos, quum lege carnalis mandati abolitâ, liberavit cibos à ceremoniali illa immunditie. Eadem erat ratio inter Judæos & gentes. nam non fœdere tantum, ſed & peculiari quadam ceremoniali ſanctitate ſeparaverat Deus Judæos à gentibus. ceremonialiter ſancti erant Judæi ex aſperſione ſanguinis taurorum & hircorum, qui mundabat eos πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, *ad carnis puritatem*, Hebr. 9. 13. qua carnis puritate deſtitutæ gentes, immundæ dicebantur. Mundi rurſus ceremonialiter erant Judæi per circumciſionem, immundæ contra per præputium gentes, & ceremonialiter carnaliterque deteſtandæ. unde eas vocat Apoſtolus ἔθνη ἐν σαρκὶ, *gentes in carne*, qui dicebantur præputium ab ea quæ dicebatur *circumciſio in carne*, Eph. 2. 11. ubi *in carne* notat ceremonialem legis carnalis vim & obligationem, quam legem, ἐν δόγμασι in ritibus ſitam, Paulus ibidem vocat τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, *intergerinam ſepem*, quæ Judæos à gentibus, tanquam mundum quid ab immundo, ſepararet. ex hac ceremoniali immunditie ortum, quod canes vocentur gentes Matt. 15. 26. quod diſcipulos ſuos in viam gentium ire vetet Servator, Matt. 10. 5. quod connubia cum ipſis inire interdixerit Judæis Deus, Deuter. 7. 3. quodque ſupra Petrus dixerit, ἀθέμιτον εἶναι, *nefas eſſe* Judæo κολλᾶσθαι ἀλλοφύλῳ, *agglutinari alienigenæ*. Sublatâ itaque lege ceremoniali, ſublata quoq; fuit ab omnibus gentibus, ac ſingulis gentium individuis, ceremonialis illa immundities. nemo exinde ob circumciſionem ſanctus, nemo ob præputium immundus dici debuit. hactenus ergo verè oſtendit Petro Deus, ne quem hominem pollutum deinceps diceret.

VERS.

VERS. 30. Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐννάτην ὥραν προσευχόμενος &c. Primis verbis quidam ad quæſtionem *quamdiu* reſponderi autumant. ut ſenſus ſit, eum jam tum per quatuor dies jejunaſſe. alii ad quæſtionem *quando.* ut ſenſus ſit, quarto abhinc die eum ſe jejunio dediſſe, & ejus diei hora nona contigiſſe quæ deinceps narrat. poſterior hæc ſententia verior eſt, quia cum circumſtantiis rei, ſupra in hoc capite narratæ, quadrat. Poſtridie enim ejus diei, quo jejunanti ac precanti Cornelio Angelus apparuerat, legati ejus Petrum acceſſerunt, ℣ſ. 9. habes duos dies. poſtridie Petrus diſceſſit cum eis Cæſaream, ℣ſ. 23. habes tertium diem. poſtridie intrarunt Cæſaream, contigitque Petri cum Cornelio colloquium, v. 24. habes quartum. id narrat Cornelius, jam quartum agi diem, quum jejunio ſe dans, & hora nona precibus vacans, Angelum conſpexerit. nec alium facile ſenſum verba ferunt. Si enim mens ejus fuit, quod jam per quatuor jejunaverat dies, quum hora nona Angelus appareret, ineptè inſeruit μέχρι ταύτης τῆς ἡμέρας, quæ verba hoc ipſum tempus exprimunt, quo jam loquebatur. at quatriduo ante contigerat viſio. Quod ſi mens eſt, ſe jam ea hora, qua alloquebatur Petrum, per quatriduum jejunaſſe, non intelligetur ex ipſius verbis, cujus diei hora nona, an quarti, an tertii, an ſecundi Angelus apparuerit. adde quod eo ſenſu νηστεύω dicendum fuerat, non ἤμην νηστεύων. quemadmodum Syrus eam ſententiam ſecutus, vertit, ܐܪܒܥܐ ܝܘܡܝܢ ܐܝܬ ܠܝ ܠܝܘܡܐ ܗܢܐ ܡܢ ܕܨܐܡ ܐܢܐ, *quatuor dies ſunt huc uſque ex quo jejuno.* At Cornelius *jejunabam* dicit, non *jejuno.* Eraſmus itaque alteram ſententiam rectè ſecutus, vertit, *Die ab hinc quarto uſque ad hanc horam ſedebam jejunus.* Beza, *nudius quartus uſque ad hanc horam eram jejunus.* At non rectè videtur Eraſmus addidiſſe *abhinc,*

quod in Græco non eſt. & neuter videtur rectè illud *μέχρι ταύτης τῆς ἡμέρας* retuliſſe ad *ἤμην νηστεύων*. unde orta eſt Cl. Bezæ commentatio, *hanc loquendi formulam petitam eſſe è medio. neq; enim horam præſentem declarare, ſed duorum diverſorum dierum nonam.* Exiſtimamus potius horam præſentem indicari, & quidem ejus diei matutinam. quum enim Joppe 9 miliaribus, ſive diei itinere diſtaret Cæſareâ, Petrus pridie Joppe profectus, poſtridie mane Cæſaream intravit, & cum Cornelio ſermones miſcuit. Ad hanc ipſam, inquit Cornelius, horam quartus dies eſt elapſus, quo me jejunio dabam (verto enim *ἤμην νηστεύων, eram jejunans,* non *jejunus*) & ejus diei hora nona precans &c. nec aliter videtur intelligi poſſe Vulgatus Latinus, *A nudiusquarta die uſque ad hanc horam orans eram hora nona.* id eſt, à nudiusquarta die uſque ad hanc horam tempus fiuxit, quo orabam hora nona. obſcurior tamen ejus mens eſt, quia *ἤμην νηστεύων* non legit. ut nec Æthiopicus. Verba Græca ſatis plana videntur, & hunc mihi habere ſenſum, *ſi à quarto die ad hanc ipſam horam ſupputes tempus, habes horam qua me jejunio dabam. exinde hora nona orans vidi* &c. quod idem eſt atque, *quarto ab hac hora*, vel *abhinc, die jejunabam.* adeo ut illud Eraſmi *abhinc* in *μέχρι ταύτης τῆς ἡμέρας* comprehenſum mihi videatur. neque abit illa Euangeliſtæ phraſis à Latinorum phraſi, qua quum quis præteritis decem diebus eſt profectus, à decem diebus profectum dicunt, lapſis ſcilicet ad hoc ipſum tempus quo id dicitur. Porro nulla Græcarum mearum editionum, quas novem conſului, in uſitata hujus loci lectione variat. Eraſmus in annotationibus legit *ἤμην*, ideoque vertit *ſedebam.* In editione tamen Baſileenſi, an. 1546. apud Nicolaum Bryling, cui ipſe præfuit, *ἤμην* legitur. quæ vox non adeo eſt poëtica, quin & Paulus ea uſus ſit Gal. 1. 10. *δοῦλος Χριστοῦ οὐκ ἂν ἤμην, ſervus Chriſti non eſſem.* & noſter Euangeliſta infra c. 11. vel ter, nempe v. 5. 11. 17.

VERS.

VERS. 36. Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. Vulgatus, *verbum miſit Deus filiis Iſraël.* Laudandus magis Cl. Beza, qui aut intelligendum ait κατὰ, *ſecundum verbum quod miſit.* aut τὸν λόγον ὃν accipiendum pro ὃν λόγον. ſicut Matth. 21. 42. & Act. 13. 2. quem locum tamen aliter conſtruendum putamus: ut iſthic dicemus. Rectè autem monet, idem eſſe quod Hebraicè אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר. quem Hebraiſmum quum rectè examinamus, deprehendimus, particulam אֶת, quæ Accuſativum format, in hujuſmodi conſtructionibus valere pronomen זה, cum verbo ſubſtantivo ſubintellecto, & per Nominativum eſſe reddendum. Exempla fidem facient. Hagg. 2. 5. אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתְּכֶם, LXX ad verbum, τὸ ῥῆμα ὃ διέθηκα πρὸς ὑμᾶς. pro זֶה הַדָּבָר, *hoc eſt verbum quod pepigi vobiſcum.* Zachar. 7. 7. הֲלֹא אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה. pro הֲלֹא אֵלֶּה הַדְּבָרִים, *an non illa ſunt verba, quæ clamavit Dominus?* LXX, οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι εἰσὶν, οὓς ἐλάλησε &c. Zachar. 8. 17. כִּי אֶת־כָּל אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי, pro כִּי הֵמָּה כָּל אֵלֶּה, *nam hæc ſunt omnia ea quæ odi.* 2 Reg. 9 24. אֲנִי וָאַתָּה אֶת־רֹכְבִים, pro הֵמָּה הָרֹכְבִים, *ego & tu ſumus illi qui vehebamur.* Ita hoc loco, τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε, idem eſt quod οὗτος ὁ λόγος, ὃν ἀπέστειλε. quod magis etiam confirmat uſitatiſſimus Rabbinis loquendi modus, qui dicturi οὗτος ὁ λόγος, ὃν ἀπέστειλε, dicent אותו הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁלַח. quod ad verbum eſt, τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε. אותו enim propriè eſt *eum.* ſed uſurpatur ipſis pro *is eſt.* Sic locis ante allatis, Hagg. 2. 5. אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר כָּרַתִּי, Rabbinicè eſt אותו הַדָּבָר &c. Zach. 7. 7. הֲלֹא אֶת־הַדְּבָרִים, Rabbin. הֲלֹא אוֹתָם הַדְּבָרִים. Zachar. 9. 17. כִּי אֶת־כָּל אֵלֶּה, Rabb. כִּי אוֹתָם כָּל אֵלֶּה. 2 Reg. 9. 24. אֲנִי וָאַתָּה אֶת־רֹכְבִים, Rabb. אֲנִי וָאַתָּה אוֹתָם הָרֹכְבִים, ad verbum, *ego & tu ſunt illi qui equitabant.*

Sequitur, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. quod verto, *quum annunciaret pacem per Ieſum Chriſtum.* Reſpici videtur illud Dei apud Eſa. 56. 1. *Sic dicit Dominus, cuſtodite jus & operamini juſtitiam: nam propinqua eſt ſalus mea ut veniat, & juſtitia mea ut reveletur.* annunciatur ibi pax ſive

ſalus

ſalus quæ inſtabat per Jeſum Chriſtum : ſed ſimul mittitur hoc verbum, id eſt, mandatum, filiis Iſraël, ut operentur juſtitiam. atque ita docentur ipſi filii Iſraël, eos demum verè eſſe acceptos Deo, & eos quidem omnes, qui juſtitiæ ſtudent. quamobrem ſtatim additur, *Beatus vir, qui hoc faciet, & filius hominis qui hoc tenebit.* quiſquis ſit, ſive ex Judæis, ſive ex gentibus, ſine ulla perſonarum acceptione. atque ita verè, id quod v. 35. dixerat, dicit eſſe eundem illum ſermonem quem Deus jam dudum filiis Iſraël miſerat, quum per Eſaiam annunciaret pacem, per J. Chriſtum futuram. Quod autem ſequitur, οὗτός ἐστι πάντων κύριος, rectè Cl. Beza οὗτος interpretatur per ὅς, demonſtrativum pro relativo, ut & ſupra 8. 26. ſic nos Luc. 18. 7. καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς, expoſuimus per καὶ ἐφ' οἷς μακροθυμεῖ.

VERS. 40. 41. Nulla hic varians lectio eſt annotata. Miror itaque quam maxime Æthiopicum, qui habet, *& dedit eum ut teſtaretur inter omnes populos, & poſuit nos Deus, fecitque nos teſtes ſuos, & edimus* &c.

VERS. 41. *Qui comedimus ac bibimus una cum eo, poſteaquam reſurrexit à mortuis.* Video quoſdam illud *poſteaquam reſurrexit à mortuis*, conjungere cum ultimis verbis verſus præcedentis, *dedit eum manifeſtum fieri*, ne cogantur admittere, Chriſtum poſt reſurrectionem bibiſſe cum diſcipulis. nuſquam enim, inquiunt, ejus ſit mentio apud Euangeliſtas. At ediſſe memoratur Luc. 24. 43. ut verum ſe hominem etiam à reſurrectione demonſtraret. inde colligo, eum etiam bibiſſe. utrumque enim hominis eſt, ut vivat. exprimere autem id neceſſe non fuit, quia potus paſſim ſub cibo comprehenditur, Matt. 15. 2. *quando panem comedunt*, id eſt, quum alimentum capiunt, ſub quo & potus comprehenditur. Mat. 6. *da nobis hodie panem noſtrum quotidianum.* panis etiam potum comprehendit. Luc. 7. 36. *rogavit eum Phariſæus quidam ut ederet ſecum.* ergo, & biberet. Invitat Chri-

Chriſtus à reſurrectione diſcipulos ſuos ad prandium, Joh. 21. 12. δεῦτε, inquit, ἀριστήσατε. ipſe panem diſtribuit, ac piſces. veriſimilene eſt, pranſos diſcipulos ſine potu? quod ſi & ipſum Servatorem pranſum cum illis dicamus, cum alimento potum recte conjungimus. Porro, ut Arabs & vetuſt. Bezæ codex, ſic & Æthiopicus ſubjungit, *quadraginta diebus.*

CAP. XI.

VERS. 17. Εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς &c. ἐγὼ δὲ τίς ἤμην &c. Expunxit Cl. Beza particulam δέ. nolim id factum, contra omnium fere Græcorum codicum fidem. Etſi enim diſcretivam vim hîc non habeat, ſed otiari videatur, emphaſin tamen egregiam habet, ut per *ſane* propemodum exponi queat. ut & Gal. 4. 19. 20. *Filii mei, quos iterum parturio, donec formam conſequatur Chriſtus in vobis:* ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, *vellem ſane adeſſe vobis nunc.*

VERS. 19. *Qui diſperſi fuerant ex afflictione facta*, ἐπὶ Στεφάνῳ. Vulgatus *ſub Stephano.* id potius ἐπὶ Στεφάνου diceretur in Genitivo. ut ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, *ſub Abiathare pontifice*, Marc. 2. 26. ἐπὶ Ἐλισσαίου, *ſub Eliſæo*, Luc. 4. 27. ἐπὶ Κλαυδίου, *ſub Claudio*, infra ℣ſ. 28. Rectius ergo Eraſ. & Beza, *ob Stephanum.* Hebraicè על אסטפנוס, quomodo & Syrus tranſtulit. quod propriè eſt *ſuper Stephano*, quo ſenſu Latinè dicimus, *ſuper hac re doleo*, id eſt, ob hanc rem. ſic propriè ἐπὶ cum Dativo eſt *ſuper*, deinde *ob*, *propter*. ut Luc. 1. 29. διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, *perturbata fuit ſuper ſermone ejus*, id eſt, propter ſermonem ejus.

VERS. 29. Εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς. verto, *in ſubminiſtrationem* (vel, ut rectè meo judicio Eraſmus, *in ſubſidium*) *mittere habitantibus* &c. Neque enim hîc Diaconos reſpici arbitror, ad quos eleemoſynæ hæ miſſæ fuerint, ut ipſi inde pauperibus ſubvenirent: ſed ipſorum piorum ac liberalium affectum exprimi, qui

ſua liberalitate ac donis διηκόνησαν, *miniſtrarunt*, id eſt, ſubſidio fuerunt fratribus Judæis. quo ſenſu dicitur ad Hebr. 6. 10. διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις καὶ διακονοῦντες, *quum ſubſidio fuiſtis ſanctis & eſtis.* Sic διακονίας vox pro ipſarum eleemoſynarum ſubſidio, quo pii alii aliis miniſtrant, accipitur 2 Cor. 8. 4. & 9. 1. 12.

CAP. XII.

VERS. I. Τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Vulgatus & Eraſmus, *quoſdam de Eccleſia.* Beza, *quoſdam ex Eccleſia.* At Æthiopicus, *præpoſitos domus Dei*, id eſt, Eccleſiæ. eam enim nunc per *domum Dei*, nunc per *domum Chriſtianorum* effert. ubi porro notandum, eum aut per Eccleſiam intellexiſſe *Synedrium*: ut Matt. 18. *dic Eccleſia*, id eſt, Synedrio. ut ſenſus ſit, Herodem apprehendiſſe quoſdam ex Synedrio. aut exiſtimaſſe, aliud eſſe τινὰς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, cui allatæ verſiones reſpondent, aliud τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. certè οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς ſignificat *Stoicos.* οἱ ἀπὸ τοῦ περιπάτου, *Peripateticos.* οἱ ἀπὸ βήματος, *concionatores.* ſic τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας putaverit eſſe τῶν ἐκκλησιαστῶν, ut ſenſus ſit, *quoſdam Eccleſiaſtarum*, qui nempe Eccleſiæ docendæ præpoſiti erant. quales erant Apoſtoli Jacobus & Petrus, quorum mox fit mentio. non inutile ſane fuerit, hoc diligentius perpendere. Arabs vertit ut Beza. Syrus ܐܢܫܝܢ ܕܒܥܕܬܐ, *quoſdam qui erant in Eccleſia.* id eſt, τινὰς τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

VERS. 5. Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη. Syrus ἐκτενής, ܐܡܝܢܐܝܬ, *conſtans.* Arabs دائمة, *perdurans.* Beza, *preces aſſiduæ.* Vulg. & Eraſ. *ſine intermiſſione.* rectè omnes. Hezychius enim ἐκτενίαν eſſe docet, συνεχῶς ποιεῖν τὸ αὐτὸ, *continuo idem facere.* Idem tamen ἐκτενὲς vertit etiam διατεταμένον, *intenſum.* ita rectè vertitur etiam *intenſæ preces*, id eſt, *vehementes & fervidæ.* Æthiopicus, *precabantur* ጥቀ, *intenſè.*

intenſè. ſicut Luc. 22. 44. precabatur ἐκτενέστερον, *intenſius*, Æthiopicus אותר צלי, *intendit precari.* ſicut cum arcus vi intenditur. id enim propriè eſt ותר. unde permutatis pro more ו & י apud Hebræos eſt יֶתֶר & מֵיתָר, *nervus arcus*, ab intendendo ſic dictus.

Vers. 7. φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι. Doctiſſ. Beza vertit *in carcere.* Sic enim autore Solone carcerem Athenis honeſtiore vocabulo dictum fuiſſe, Plutarchum in illius vita teſtari ait. cui addimus Hezychium, apud quem eſt, οἴκημα, δεσμωτήριον.

Vers. 10. Διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν. Syrus vertit, ܘܟܕ ܥܒܪܬ ܡܛܪܬܐ ܩܕܡܝܬܐ ܘܕܬܪܬܝܢ. Trem. *& quum præterita fuiſſet cuſtodia prima & ſecunda.* ſic & Boderianus in interlineari verſione. At in Regia, *& quum tranſiſſent cuſtodiam primam & ſecundam.* Verte, *& quum tranſiſſet cuſtodia prima & ſecunda.* Mens Syri, ni fallor, eſt, egreſſis ipſis è carcere, & verſus portam ferream, quæ in civitatem ducebat, tendentibus, obviam factas duas cuſtodias, quæ ambæ non animadverſos prætérierunt. quæ ſententia nec Græco textui repugnat, nec mira adeo cuiquam videri debet. neque enim porta hæc ferrea cum oſtio carceris, de quo ỳſ. 6. confundenda. ſi enim verſus iſte cum hoc rectè conferatur, videtur omnino duplex illa cuſtodia extra oſtium carceris, at intra portam ferream verſata. Fuit ſcilicet hic carcer, (ſi Adrichomio credimus) ἐν τῷ ςρατοπέδῳ, id eſt, in area, quæ Herodis regiam (erat enim hic non civitatis, ſed Herodis carcer) undequaque ambiebat, ubi Regii milites excubias agebant. Ab hac area carcereque platea ducebatur, per quam exitus è regia dabatur in civitatem, quam ferrea porta claudebat. Vſitatum enim in Oriente (ut in Appendice ad c. 6. Matt. v. 5. antehac annotavimus) majores plateas portis claudi.

hanc portam ubi tranſiſſet, extra limites regiæ erat, adeoque tutus. intra eam incidit in milites, qui ultro citroque remeantes, plateam iſtam, qua ad regiam carceremque via erat, obſervabant & cuſtodiebant. Aut ſi Æthiopicum audimus, varia erant inter carcerem portamque ferream atria, quæ Gallice *corps des gardes*, Belgicè wacht-huyſen dicimus, ubi excubitores agebant. vertit enim, *& quum exiiſſent primum atrium & ſecundum.*

VERS. 13. *Acceſſit puella* ὑπακοῦσαι. Vulgatus non rectè *ad videndam*. Eraſmus & Beza *ut ſubauſcultaret*. Syrus ܕܬܥܢܝܘܗܝ, *ut reſponderet ei.* ſic & Arabs, لتجيبه. quod non prorſus rejiciendum. Sæpe enim pro ענה, *reſpondere*, LXX dicunt ὑπακοῦσαι. ut Cant. 5. 7. ἐκάλεσα αὐτὸν καὶ οὐχ ὑπήκουσε, *vocavi eum, & non reſpondit.* vide & Eſa. 50. 2. & 56.11. & alibi ſæpe, ubi ὑπακούειν reſpondet τῷ καλεῖν, nec eſt aliud, quam vocanti dicere ſe adeſſe, & rogare quid velit. ita exiſtimarunt Syrus & Arabs, mentem Euangeliſtæ eſſe, acceſſiſſe ancillam, ut pulſanti & pulſando vocanti reſponderet, adeſſe ſe, rogaretque quis eſſet quidve vellet. idque feciſſe liquet ex ſequentibus. quum enim Petri vocem dicatur agnoviſſe, certum eſt eam non ſubauſcultando, ſed alloquendo pulſantis vocem elicuiſſe. Et ex Plutarcho liquet, eum qui ad fores accedit daturus pulſanti reſponſum, dici ὑπακούειν. ſic enim ille in Sympoſio, Φίλιππος γὰρ ὁ γελωτοποιὸς κρούσας τὴν θύραν, εἶπε τῷ ὑπακούσαντι, εἰσαγγεῖλαι ὅστις τε εἴη καὶ διότι κατάγεσθαι βούλοιτο. Quin & eſt ubi pro κρούειν uſurpatur τὸ φωνεῖν. ut Act. 10. 18. καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο, *& quum vocaſſent rogabant*, cui ſane τὸ *reſpondere* optimè quadrat. quin & Æthiopicus reddidit, *ut aperiret ei.* Quod autem in initio verſus Petrus dicitur pulſaſſe τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, Eraſmus & Beza verterunt *oſtium veſtibuli.* Vulgatus, *oſtium januæ.* Melius ſane, ex uſu LXX Interpretum,

tum, qui pro פתח השער, *oſtium portæ* aut *januæ* dicunt τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος. vide Jud. 18. 16.17. Ezech. 40. 12. & ſimpliciter השער, *portam* vertunt πυλῶνα ibid. & 1 Paral. 26.13. uti & Lucas noſter infra ℣ſ. 14. ea ſignificatione dicit, ***non aperuit* τὸν πυλῶνα, *ſed intro currens annuntiavit ſtare Petrum*, πρὸ τοῦ πυλῶνος.** ubi ſane januæ portæve notionem melius quadrare quam veſtibuli, res ipſa docet. quod cum Vulgato Syrus quoque hîc rectè animadvertit. Gloſſarium πυλών, *janua*. At inquies, ſi ſic accipiatur πυλών, quid hîc differunt θύρα & πυλών? quod apud Hebræos פֶּתַח & שַׁעַר. quorum diſcrimen ſic Kimchi in libro Radicum tradit, ונקרא פתח מה שיש מן השער חוץ לדלתות כי הכל יקרא שער בין מבפנים בין מבחוץ עם הדלתות והאסקופה החיצונה כמו שהיא עם המזוזות והמשקוף נקרא פתח לפי שהוא נפתח תמיד אף בהסגר הדלתות הוא נשאר פתוח: id eſt, *Vocatur* פתח, *quicquid porta eſt extra valvas. porta enim*, id eſt, שער *vocatur, omne illud quod eſt introrſum & extrorſum, cum valvis & limine exteriori, quatenus illud junctum eſt poſtibus & limini ſuperiori. vocatur autem* פתח, *quia ſemper patet, etiam clauſis valvis illud patens relinquitur.* θύρα autem eſt à Chaldaico תרע, quod tam pro פתח quam pro שער promiſcuè uſurpatur.

Vers. 15. Μαίνῃ, *inſanis.* Syrus habet ܡܙܥ ܐܬܟܐܒ ܠܟܝ. Tremell. *omnino turbata es tibi.* Boder. in Reg. *terrore conturbata es.* in Pariſ. *turbando perturbaris tibi.* verto, *commovendo commotum eſt tibi.* id eſt, mota tibi mens eſt, ut ea tibi non conſtet. quod idem eſt atque, inſanis. Eſt mihi autem ܐܬܟܐܒ tertia præteriti fœminini generis, formæ ܟܐܒ ܠܝ, *dolet mihi:* ſed cum Jod proſthetico, quod quamvis raro huic perſonæ addatur, addi tamen poteſt. ſicut è contra, tertiæ futuri ܬܬܟܐܒܝܢ adeſt plerumque illud Jod, ſed abeſſe poteſt, & non raro abeſt. alioqui in ſecunda præteriti fœminina dicendum fuerat

ܐܕܠܚܬ una tantum vocali. In benoni dicendum fuerat ܐܡܕܠܚܬ per uſitatam contractionem pro ܡܕܠܚܐ ܐܢܬܝ. Æthiopicus legit per interrogationem, *inſanis ne?*

VERS. 21. Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ. Vulgatus, Eraſmus & Beza, *ſtatuto autem die.* fortaſſe feſtus aliquis dies intelligitur ab ipſo Deo ſtatutus, & conventui publico deſtinatus, qui מועד Hebræis dicitur, à יעד, *tempus locumque indicere & ſtatuere,* quod per τάξασθαι interpretantur LXX Exod. 29.43. 2 Reg. 20. 5. ut & מועד, χρόνον τακτόν, Job. 12. 5. ita Syrus verti poteſt ܒܝܘܡܐ ܝܕܝܥܐ, *die celebri* vel *ſolenni.* quomodo etiam ἡμέραν εὔκαιρον interpretatus eſt Marc. 6. 21. ita Sacra ſolennitas intelligeretur, quæ in magna populi frequentia dicendi publicè occaſionem Herodi dedit. nec obſtat, quod ſacro feſto repugnare videatur, quod pro tribunali conſediſſe rex dicatur. Lege Rabbi Mikotſi ad præceptum negativum 75. ubi opera quæ in מועדים licita ſunt recenſet, videbis expreſſè dici, דנין דיני נפשות ודיני ממונות במועד, *Aguntur judicia capitalia & pecuniaria in ſolennitate.* מועדים autem eſſe dicit, ſeptimum diem poſt panes fermentatos, qui עצרת vocatur, item novilunia, feſtum dedicationis, & Purim. Moneo tamen, Tremellium non malè ܒܝܘܡܐ ܝܕܝܥܐ vertiſſe, *certo die*, id eſt, ſimpliciter *quodam die.* ea enim phraſi Syros uti, quum innominatus quidam dies deſignatur, patet ex Act. 16. 12. ubi pro ἡμέρας τινάς Syrus dixit ܝܘܡܬܐ ܝܕܝܥܐ, *diebus notis, certis*, id eſt, quibuſdam. Sic quoque τακτῇ ἡμέρᾳ hîc accipi poteſt, ſive enim *ſtatuto die* dicas, ſivè *certo* idem dicis. ut non neceſſe ſit celebriorem aliquem diem intelligere, qui edicto ſit præſtitutus, ſed certum aliquem, qui quamvis non nominetur, ſuum tamen in reliquorum dierum ſerie habuerit ordinem,

atque

atque in eo reperiri queat. nec aliud voluit Arabs quum dixit في يوم معلوم, *die noto*, id eſt, certo. Clariſſime autem Æthiopicus אחת עלת, *uno die*, id eſt, uno quodam die.

VERS. 25. Πληρώσαντες τὴν διακονίαν, *quum explevissent ministerium*. Syrus, Arabs & Æthiopicus addunt *ſuum*, id eſt, officium ſibi demandatum, deferendi Hieroſolymam eleemoſynas inter gentes collectas. Exiſtimo tamen ut ſupra c. 11. 29. ita & hîc per διακονίαν intelligi poſſe ſubſidium, ſeu id quod gentes ſubminiſtrarant, ut ſenſus ſit, *quum complevissent*, id eſt, plenè tradidiſſent, *ſubminiſtrationem*, id eſt, ſubminiſtratas à gentibus eleemoſynas. qualis eſt phraſis 1 Sam. 18. 27. וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ, LXX καὶ ἐπλήρωσεν αὐτὰς τῷ βασιλεῖ, *& complevit ea regi*, id eſt, plene regi injuncta præputia tradidit.

CAP. XIII.

VERS. 1. Μαναὴν. Sic & Arabs منايين, *Manain*. at Syrus ܡܢܐܝܠ, *Manail*. non mirum. Nun enim & Lamed literæ linguales, adeoque ejuſdem organi, facile permutantur. hinc in Hebræa lingua idem eſt נִשְׁכָּה & לִשְׁכָּה, *cubiculum*. in plur. נְשָׁכוֹת & לְשָׁכוֹת, *cubicula*. In Targum נְדָנָה & לְדָנָה, *vagina*. pro Hebræo צלם, *imago, idolum*, Arabes dicunt צנם. pro Hebræo נתן, *dedit*, Syri נתל in futuro *dabit*. Hinc & apud Danielem & Eſdram ſunt לֶהֱוֵא pro נֶהֱוֵא. לֶהֱוֹן pro נֶהֱוֹן. לֶהֶוְיָן pro נֶהֶוְיָן. de quo in Notis noſtris ad Eſdr. 4. 12. pluribus agemus, divino aſpirante numine. dubito itaque an recte Cl. Druſius *Manahen* emendaverit in *Manahem*, ut ſit Hebræum מְנַחֵם, *conſolator*. omnia enim exemplaria conſpirant in Nun finale. quod ſi, ex ſententia Syri, pro Lamed poſitum dicamus, מָנָאֵל valet *quid eſt Deus*? Æthiopicus ſcribit מַנְחֵי, quod in Benoni Piel à נחה, *duxit*, poſſet ſignificare *ducem, ductorem*. Græcè μαναή. & addito Nun μαναὴν, ut

pro

pro שלומה, σαλωμών, & alia plura. Porro σύντροφος ἡρώδου vertit Syrus ܒܪ ܡܪ̈ܒܝܢܘܗܝ ܕܗܪܘܕܣ. Tremel. *Filius educationum Herodis.* Boderianus in Pariſienſi, *Filius educationis.* Malim *educatorum*, vel *nutritiorum Herodis.* concreta enim vox eſt, non abſtracta, derivata à participio ſecundæ conjugationis ܡܪܒܐ, *educans*, forma emphatica ܡܪܒܝܢܐ, unde nomen ܡܪܒܝܢܐ, *educator.* eſtque *filius educatorum Herodis*, qui ſub iiſdem cum Herode fuit educatoribus. ubi obſervandum, ܒܪ, *filium* in compoſitione apud Syros conſortium ſæpe & communionem deſignare. ſic ܒܢ̈ܝ ܡܕܝܢܬܐ ܕܩܕܝ̈ܫܐ, *filii civitatis ſanctorum*, id eſt, concives ſanctorum, Eph. 2. 19. ܒܢ̈ܝ ܢܝܪܐ, *filii jugi*, id eſt, ejuſdem jugi participes. 2 Cor. 6. 14. ܒܢ̈ܝ ܫܢ̈ܝ, *filii annorum meorum*, id eſt, coætanei mei, Gal. 1. 14.

VERS. 2. Εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Nihil neceſſe videtur repetere εἰς ante ὃ, ut plena ſit conſtructio. plena omnino eſt, quia ὃ regitur à ſequente πρὸς, reſolvique poteſt in πρὸς ὃ κέκλημαι αὐτούς. ſicut infra ℣ſ. 31. τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ, pro τοῖς ἀναβᾶσιν σὺν αὐτῷ.

VERS. 6. ܕܫܡܗ ܗܘܐ ܒܪ ܫܘܡܐ. *Cujus nomen erat Bar Suma.* Boder. explicat, *filius nominis.* à Chaldaico שום pro Hebr. שֵׁם, *nomen.* at Syri Vau illud eo ſenſu non adhibent. dicunt enim ܫܡ vel ܫܡܐ, *nomen.* Junius ergo maluit vertere, *filius tumoris vel inflationis*, qui enunciandis ſuis divinationibus intumeſcit, tanquam ſi è ventre creparet oracula, ἐγγαστρίμυθος. certum eſt ܫܘܡܐ, Syris eſſe *cicatricem*, *livorem*, *vibicem.* item *ulcus*,

ulcus, *plagam tumentem*. ut & in Targ. שׂוּמָא, *macula*, *nota*, *tumor*. In Græco eſt Βαριησοῦς. id credit Junius eſſe à Syro ישר quod ſcientiam veram denotet: adeoque eſſe filium ſcientiæ, divinum, divina quadam ſcientia præditum. Vnde id habeat neſcio. nuſquam enim apud Syros nec ישר, nec affine aliquid reperio, quod veram ſcientiam denotet. apud Hebræos à verbo ſubſtantivo יש fit nomen תושיה, quod interdum veram ac realem ſapientiam & prudentiam deſignat, ſed id neque Syriacum eſt, neque huc facit. quid ſi ex Arabica lingua derivetur? vertitur hoc loco ab Arabe بار ياسوس, באר יאשׁוש. ubi primo obſervandum, alterius plane originis & ſignificationis hoc loco eſſe Ἰησοῦς, quam quum de Servatore dicitur. tum enim Arabs ſcribit يسوع, ישוע. deinde quum Interpres ſcripſit יאשׁוש, reliquiſſe eum Jod quod erat in Ἰησοῦς, quia nomen proprium hîc eſt. alioqui primam radicalem Jod mutari plerumque apud Arabes in Vau, quod & hîc faciendum. tertio ושׁוש, وسوس in Alcor. Sura ult. ſignificare *ſuggeſſit*, *ſuſurravit*, de diabolo dictum. & nomen ושׁואש, وسواس, *inſtinctus*, *ſuſurrus diaboli*. Ibid. unde & 2 Cor. 2. 11. pro οὐκ ἀγνοοῦμεν τὰ νοήματα αὐτοῦ, Arabs dixit فانا نعرف وسواسه, *nos novimus inſtinctus ejus*, vel *ſuggeſtiones ejus*. Hinc idem verbum, in paſſivo niſi fallor, ſignificat *inſanire*, *furere*, ut ſcilicet ſolent qui dæmonis inſtinctu correpti vaticinantur. quare & apud Græcos ἀπὸ τοῦ μαίνεσθαι à furendo dicitur μάντις vates. Sic Act. 26. 24. وسوس ponitur pro μαίνεσθαι. & وسواسة pro μανία. mutato ergo ſolummodo Vau Arabum in Jod Syrorum & Græcorum, בַּר יְאשׁוש, Βαριησοῦς erit filius divini inſtinctus vel furoris, qui à dæmone correptus furit & vaticinatur. quod non tantum cum munere ejus rectè congruit (dixit enim Lucas fuiſſe μάγον ψευδοπροφήτην) ſed & cum interpretatione Syriaca. erit enim idem fere quod בַּר שׂוּמָא, *filius inflationis*, qui

Q ſcilicet

ſcilicet inſtinctu dæmonis inflatus, & ut ſupra dixit Junius, ἐγγαστρίμυθος factus, vaticinatur. ſcrupulum tamen movet, quod בר pro *filio* non ſit Arabum, qui אבן dicunt. nec ſcripſit hîc בר, ſed באר, quod *juſtum* denotat Arabibus. videtur ergo potius Arabs ſuo באר יאסוס ad literam expreſſiſſe Græcum Βαριησοῦς. Aliunde ergo arceſſenda videtur ejus notio. quid ſi ſit Hebraicæ derivationis בר ישועה, *Βαριησουά*, & exigua mutatione *Βαριησοῦς*, *filius ſalutis*, qui ſalutis ſanitatiſque conferendæ artem profitetur? Sic Syriacum בר שומא, *filius ulcerum*, erit Medicus qui ulcerum curationem profitetur. שומא certe non inflationem tumoremve quemvis, ſed eum qui cicatricum ulcerumque eſt, denotat. Æthiopicus ſcribit ברישוע. præſtat ex lingua Hebræa vocis hujus etymon depromere, quia Magus iſte dicitur *Iudæus* fuiſſe.

VERS. 8. ܩܳܐܶܡ ܗ݂ܘܳܐ ܕܶܝܢ ܠܽܘܩܒܰܠܗܽܘܢ ܗܰܘ ܚܰܪܳܫܳܐ ܒܰܪ ܫܽܘܡܳܐ : ܕܡܶܬܬܰܪܓܰܡ ܫܡܶܗ ܐܶܠܽܘܡܳܣ. *Reſiſtebat autem ipſis iſte magus Bar-Schuma, cujus nomen exponitur Elumas.* Sentit Doctiſſ. Druſius, Ἐλύμας eſſe Arabicum עלים, علم, *ſapiens*. quia id convenit cum interpretamento ejus *μάγος*. ſic enim apud Perſas ſapientes dicebantur. confirmat eam ſententiam Cl. Beza ex Arab. interpretatione Pentateuchi à R. Saadia facta, ubi pro Hebr. חרטום ſit עלמא. Gen. 41. 8. Exod. 8. 19. in quibus locis editio Cl. Erpenii, pro חרטמים habet سحارين, pro חכמים vero علما, עלמא. fateor tamen Exod. 7. 11. כחארין uſurpari pro מכשפים, עלמא autem pro חכמים & חרטמים. quod quidem me adegit antehac ut crederem Ἐλύμας eſſe Arabum עלים, atque idem eſſe quod *μάγος*. prout ad Mat. 2. 1. obſervavimus. ſed jam rurſus hæremus. quia Syrus non ſcribit per Ain ſed per Aleph. ut & Arabs atque Æthiopicus, qui legunt الماس. præſertim vero, quia ex mente Syri

Ἐλύμας

Ἐλύμας non exponitur per *μάγος*, neque *μάγος* per Ἐλύμας. ſed Ἐλύμας eſt interpretamentum nominis *βαριησοῦς*, ſeu ut Syrus vertit ברשומא. quod aperte Lucas indicat. dicit enim, *ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος. οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ.* at quodnam erat *τὸ ὄνομα αὐτοῦ*? Id. ℣ſ. 6. dixit, *ᾧ ὄνομα βαριησοῦς.* ergo *βαριησοῦς* exponitur per Ἐλύμας. nec immerito rejicit Junius ſententiam Tremellii, qui dictum vult quaſi אלי מעץ, id eſt, *divinum conſilium.* an ad verbum, *Deus meus conſilium?* non videtur literis ac rei ſatis aptum. nec ſcio ubi מעץ pro עצה, *conſilium* denotet. minus tamen placet Junii ſententia, qui ab Arabico אלאם derivat, quod illis, inquit, eſt *muſſitare.* utinam quam verbi formam intellexerit ſciremus. non video enim cujus id conjugationis eſſe queat, niſi quartæ, à themate לאם, *reprehendit, culpavit.* quod hic plane eſt alienum. nobis potius Ἐλύμας videtur eſſe Hebræum vel Chaldæum חָלוּמָא, *ſanator, curator*, à חלם, *ſanare*, quo ſenſu non apud Hebræos tantum, ſed & apud Syros frequenter obtinet. nec diſcrepat à בר ישושה, *filius ſalutis*, & בר שומא, *filius ulcerum*, de quibus ſupra ℣ſ. 6. nec inſolens eſt, duriſſimæ aſpirationis ח per E reddi. talia ſunt חֲנוֹךְ, Ἐνώχ. חֶבְרוֹן, Ἑβρών. neque terminationem א in *ας* mutari. talia ſunt תאֹמָא, Θωμᾶς. בַּרְנַבָּא, Βαρναβᾶς. בַּרְאַבָּא, Βαραββᾶς. Etſi autem de etymo vocis *μάγος* in notis noſtris, ad Matt. 2. 1. quædam diximus, quia tamen hîc rurſus occurrit, non pigebit, quæ Rabbi David de Pomis in Lexico ſuo ſuggerit, addere. Radicem dat מְגַשׁ, quam exponit רָמַז, *innuit.* inde nomen אַמְגוּשְׁתָּא pro רֶמֶז, *nutus.* inde מָגוּשׁ pro מכשף, *præſtigiator*, לפי שהמגושים בשעת סעודתם שותקין ואין מוציאין דבר בפיהם, אלא מוציאין קול שאינו מחותך בנעימות והנעימות בלבן, id eſt, *quia magi ubi cibum capiunt, ſilent neque quicquam ore proferunt, præter vocem nulla elegantia diſtinctam, quæ tota in corde ipſorum eſt.* ſit penes authorem fides. Fuit ſane Magorum genus Judæis apprime inviſum. unde lex apud ipſos הלומד דבר מן המגוש

חייב מיתא, *qui diſcit quicquam à Mago, reus eſt mortis.*

VERS. 10. Οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας. Manifeſtum eſt διαστρέφειν opponi τῷ εὐθείας ποιεῖν. At ut Joan. I. 23 non laudavimus εὐθύνειν vel εὐθείας ποιεῖν verti *complanare*, ita hîc non videtur nobis διαστρέφειν rectè accipi pro ſuffodere viam, ut iter non ſit pervium. viæ planæ, λεῖαι dicuntur Luc. 3.5. בִּקְעָה Eſa. 40.4 cui opponuntur αἱ τραχεῖαι, *aſperæ, ſalebroſæ*, רְכָסִים Prophetæ, quaſi *elevata* dicas, quales ſunt viæ ſuffoſſæ. at εὐθεῖαι מישור dicuntur, id eſt, *rectitudo*, cui opponitur ibidem עָקוֹב, *tortuoſum, deflexum*, τὰ σκολιὰ apud Lucam. ergo διαστρέφειν τὰς ὁδοὺς hîc eſt σκολιὰς ποιεῖν. ſenſus eſt, cur tu vias Domini rectas, quæ ambages nullas, nullos curvitatum flexus habent, à rectitudine pervertis, tortuoſas reddis, & fraudibus tuis in varios anfractus deflectis? Syrus rectè vertit ܠܡܥܩܡܘ, *torquere, detorquere*, ea enim propria eſt vocis ſignificatio. quo ſenſu & γενεὰ διεστραμμένη à Syro redditur ܕܪܐ ܡܥܩܡܐ, *gens detorta, tortuoſa*, Belgicè **een verdraeyt geſlachte.** Velim ergo hîc transferre, *an non ceſſabis divertere vias Domini rectas*? id eſt, in diverſum vertere, ut à rectitudine ſua aliorſum deflectant. ſicut ſupra ℣ſ. 8. ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως, *quærens divertere proprætorem à fide.* ubi & Syrus ܕܢܥܩܡܝܘܗܝ *detorquere.* ut & Tit. 3.11. ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος vertit ܡܥܩܡ ܗܘ, *detortus eſt.*

VERS. 14. Τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, pro τοῦ σαββάτου. σάββατα enim in plurali, ſignificatione ſingulari dicere in more eſt Euangeliſtis ex uſu LXX Interpretum, qui Exod. 20.10. *Die ſeptimo erit* שַׁבָּת *ſabbathum Domino Deo tuo*, dixerunt σάββατα Κυρίῳ. & ſic paſſim.

VERS. 15. *Poſt lectionem legis & Prophetarum.* Notum eſt Veteris Teſtamenti libros in tres claſſes fuiſſe diſpertitos,

tos, in תורה נביאים וכתובים, *Legem*, *Prophetas*, *& Hagiographa*. Harum tertia in publicis cœtibus ordinariè non legebatur. Lex & Prophetæ legebantur, diviſis in eum finem libris legis in 54 ſectiones, quæ פרשיות dicuntur, lectaque ſingulis ſeptimanis ſectione una (niſi quod bis duas minores conjungunt) quotannis legem abſolvunt. His totidem ſelectæ hinc inde ex Prophetis ſectiones reſpondent, quæ הפטרות dicuntur. de quibus vide Eliam in Thisbi in voce פטר. ubi Prophetarum lectionem poſt Antiochi demum Epiphanis tempora, quum legis lectio palam & ſeverè eſſet interdicta, ortam docet. retentam vero deinceps. Cauſam autem, cur ſermones prophetici non vocentur דברי תורה, *verba legis*, ſed ſolis libris Moſis ea appellatio competat, aſſignat author הליכות שלם, quia libri Moſis dati ſunt omnibus ſeculis: At Prophetarum ſermones ſunt דברי הקבלה, quia quamque prophetiam acceperunt à Spiritu S. ſecundum temporis neceſſitatem, aut ſeculi iſtius, aut alicujus facti. quod non omnino eſt ſpernendum.

IBID. *Miſerunt ad eos οἱ ἀρχισυνάγωγοι, præfecti ſynagogæ.* ineptè hîc habet Æthiopicus ליקן כהנאת, id eſt, *οἱ ἀρχιερεῖς*. pro מגבת מכורב. ſic enim præfectos ſynagogæ alibi vocat.

VERS. 17. *Ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ.* Hebraicè בהיותם תושבים בארץ מצרים. quum non eſſent אזרחים, *indigenæ*, ſed accolæ tantum & inquilini. *μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ*. id Exod. 14.7. dicitur ביד רמה, *ἐν χειρὶ ὑψηλῇ*.

VERS. 18. ܘܬܪܤܝ ܐܢܘܢ, *& nutrivit eos.* In Græco eſt, *καὶ ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς*. ad quam vocem D. Druſius annotat ex Hezychio, *ἐτροποφόρησεν, ἔτρεψεν*. lapſus eſt. nam apud Hezych. ſcribitur *ἐτροφοφόρησε*. atque ita textum Lucæ à Syro lectum probabiliter admodum conjectat doctiſſ. Beza. Addo quoque ab Arabe, qui ſimiliter vertit, ثم عالهم في البرية, *deinde nutrivit eos in deſerto*. male Junius, qui-

que eum ſecutus eſt Beza *duxit.* عال enim non *duxit*, ſed *nutrivit* denotat. Æthiopicus quoque habet ששיטש, *aluit eos.* quod ſi legatur ἐτροφοφόρησε (quæ vox educandi ſignificatione extat, 2 Mach. 7. 27. quaſi dicas τροφὴν φέρειν cibum adferre, vel δίκην τῆς τροφοῦ φέρειν inſtar nutricis geſtare) rectè obſervavit doctiſſ. Beza reſpici illud Moſis Num. 11. 12. כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק. *ſicut portabit nutricius ſugentem.* At ἐτροποφόρησε petitum eſt ex Deut. 1. 31. ubi נשאך יהוה אלהיך כאשר ישא איש את בנו, *tulit te Dominus Deus tuus, ſicut ferret vir filium ſuum,* LXX verterunt ἐτροποφόρησέ σε κύριος ὁ Θεός σου, ὡς εἴτις τροποφορήσαι ἄνθρωπος τὸν υἱόν.

VERS. 20. Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουήλ. omnino aſſentior iis, qui hîc annos, quibus rexerunt judices, ſupputari nolunt (ſic enim annos hoſce 450 cum 480 qui ab exitu ex Ægypto ad templi Salomonici initium effluxiſſe dicuntur 1 Reg. 6. 5. conciliare impoſſibile videtur) ſed qui à nato Iſaaco uſque ad Judices fluxere. quaſi ſcriptum ſit, καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα πραχθέντα, ἔδωκε κριτάς. ut non quamdiu rexerint Judices, ſed quando eos Deus dederit, indicetur: nempe poſt ea quæ v. 17. 18. 19. narrata fuerant, quæ 450 circiter annis geſta fuere. convenit computus. Nam à nato Iſaaco ad natum Jacobum ſunt 60 anni. inde ad introitum in Ægyptum, 130. inde ad exitum, 210. inde ad introitum in terram Canaan, 40. inde ad diſtributionem terræ, anni 7. qui ſimul faciunt 447 annos, id eſt, circiter 450. deſunt enim ſolummodo tres. Rectè autem ad nati Iſaaci tempus refertur illud verſus 17, *elegit Deus patres noſtros.* tum enim Deus, qui jam Abrahamum elegerat ex omnibus terræ populis, ex omnibus Abrahami liberis elegit Iſaacum, in cujus familia fœdus conſiſteret, dicens, *in Iſaaco vocabitur ſemen tuum.* Quia autem Cl. Junius novam hîc ex Arabica tranſlatione ſententiam adfert, viſum nobis eſt, ſincerè

Ara-

Arabem & verbotenus reddere. ſic is habet, v.20. *Et dedit ipſis Iudices* 450 *annis ad Samuelem Prophetam.* ℣ſ. 21. *Tum petierunt regem, deditque ipſis Deus Saulem filium Kis virum è tribu Benjamin,* 40 *annis.* ℣ſ. 22. *Deinde amovit eum, & poſt eum ſuſcitavit ipſis Davidem regem*, &c. quæ ut cum Syro plane conveniunt, ita à Junii & interpretatione & quam inde eruit ſententia longe ſunt aliena. Sententiam ejus, qui vult, videat in Actis Apoſtolicis ex Arabica tranſlatione Latine ab ipſo redditis.

VERS. 24. Πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ. Vulgatus & Eraſ. ad verbum, *ante faciem adventus ejus.* Beza, *coram eo jam adventante.* Arabs بين يديه في مدخله. *inter manus ejus* (id eſt, coram eo. ſic enim loquuntur paſſim Arabes) *in adventu ejus.* Syrus ſimpliciter ܩܕܡ ܡܐܬܝܬܗ, *ante adventum ejus.* quod rectum eſt, modo *ante* non ad tempus referatur (ſic enim cæteris etiam prophetis, quantumvis à Chriſto remotis, id tribui poſſe, rectè ſenſit doctiſſ. Beza) ſed ad locum ſitumve. quæ ambiguitas quoque eſt in Hebræo לפני בואו. verti enim poteſt, vel *antequam veniret*, vel *coram adventu ejus.* Ambiguitatem eam non habet πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ. id enim, ut rectè loquitur Cl. Beza, non tam præcedens tempus declarat, quam præſentiam illius, cui aliquis præeat, quique jam in adventu eſt. imo nequaquam præcedens tempus declarat. eſt enim πρὸ προσώπου, *in conſpectu ipſius rei,* ita ſitæ, ut faciem ſuam veluti obvertat nobis. ſenſus itaque eſt, prædicaſſe quidem Johannem paulo ante Chriſtum, ſed tamen quum jam adeſſet Chriſtus, adventuſque ejus homines jam reſpiceret, faciemque ſuam ipſis obverteret. habent ergo ipſa verba textus, etiam Latinè κατὰ πόδα reddita, miram quandam emphaſin, quæ obſcuritatem, ſi qua in iis eſt, facile compenſat. ſic Num. 19. 4. וְהִזָּה אֶל נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד, LXX καὶ ῥανεῖ ἀπέναντι τοῦ προσώ-

προσώπου τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου. ſufficiebat אֶל נֹכַח אֹהֶל, *ante tabernaculum.* ſed emphaſin inſignem habet, *ante faciem tabernaculi*, id eſt, ſic conſtitutus ante tabernaculum, ut id eum quaſi reſpiciat faciemque ei obvertat.

VERS. 27. *Τοῦτον ἀγνοήσαντες.* Beza, *quum hunc ignorarent.* incertum eſt, ad perſonamne Chriſti referat, de qua v. 25. an ad *λόγον σωτηρίας*, de quo v. 26. vertit enim maſculino genere, *ſermonem ſalutis.* At Vulgatus neutro genere, *verbum ſalutis.* quum ergo hîc dixit, *hunc ignorantes*, certum eſt, eum *τοῦτον* non ad *λόγον*, ſed ad perſonam Chriſti retuliſſe. Contra Syrus ad *λόγον.* vertit enim *τοῦτον* fœminino genere, ob ܡܠܬܐ, *verbum*, quod fœmineum ſexum ſequitur. *ἀγνοήσαντες* autem vertit ܠܐ ܐܪܓܫܘ ܒܗ. Boderianus, *non conſenſerunt ei.* Tremel. rectius, *non ſenſerunt eum* ſermonem. ܐܪܓܫ propriè eſt *ſenſit.* deinde experimento quaſi per ſenſum cognovit, certam alicujus rei notitiam habuit. ut Marc. 5. 29. ܘܐܪܓܫܬ ܒܦܓܪܗ, *καὶ ἔγνω τῷ σώματι.* Act. 5. 2. ܟܕ ܪܓܫܐ ܗܘܬ ܐܢܬܬܗ, *συνειδυίας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, quum & ipſa cognitionem rei haberet.* Hebr. 13. 2. *Quidam Angelos hoſpitio exceperunt* ܟܕ ܠܐ ܪܓܫܝܢ, *inſcii, neſcientes.* 1 Joan. 2. 3. ܒܗܕܐ ܡܪܓܫܝܢܢ, *ἐν τούτῳ γινώσκομεν.* ita & hoc loco, *τοῦτον ἀγνοήσαντες* vertit ܠܐ ܐܪܓܫܘ ܒܗ non *cognoverunt illud* verbum, id eſt, non habuerunt ejus veram & experimentalem cognitionem, ſic ut conſcii ſibi fuiſſent veritatis, ejuſque vim in animis ſenſiſſent. Sequitur, *καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες ἐπλήρωσαν.* Syrus, Arabs, & Beza, *καὶ τὰς φωνὰς* conſtruunt cum *ἀγνοήσαντες*, ſatis commodè. poſſis tamen etiam cum *ἐπλήρωσαν*

ρωσαν

φωνὰς conſtruere, ſi modo καὶ vertas *etiam*, hoc modo: *Qui enim habitabant Hieroſolymis & primores eorum, quum hunc ignorarent, etiam voces Prophetarum* &c. *judicando* (vel damnando) *impleverunt*. & inducor, ut τοῦτον rectius ad perſonam, quam ad ſermonem referri credam, quia κρίναντες eo quoque referri debet.

VERS. 32. *Et nos vobis euangelizamus eam promiſſionem quæ patribus facta eſt*, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν. Eraſmus, Beza & Syrus ὅτι accipiunt ἐξηγητικῶς, *quod expleverit*, vel *expleviſſe eam Deum* &c. Vulgatus αἰτιολογικῶς, *quoniam hanc Deus adimplevit*. etſi fortaſſis & illud *quoniam*, ex peculiari huic interpreti uſu ἐξηγητικῶς accipi queat. Poteſt autem ὅτι non ineptè ita ſumi, ut cauſam reddat Paulus, cur promiſſionem patribus factam ipſe ipſis jam annunciet, quia, inquit, Deus jam eam nobis, qui patrum filii ſumus, explevit. tempus itaque ſuadet & urget, ut quod explevit nobis, nos vobis annunciemus. τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, Syrus tranſpoſuit ἡμῖν τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ne neceſſe ſit particulam exegeticam *nempe* aut *ſcilicet* aut *id eſt* inſerere. quod fecerunt Eraſmus & Beza, *filiis illorum*, id eſt, *nobis*. planius eſt, *nobis filiis illorum*.

VERS. 33. Ὡς ϗ ἐν τῷ Ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται. Syrus, Arabs & Æthiopicus legerunt quoque τῷ δευτέρῳ. Vide porro notas Clar. Bezæ. ubi quum mentio fiat Davidis Kimchii, viſum eſt Commentarium ejus in Pſalmi iſtius initium adferre, & quia non rectè à doct. Paulo Fagio translatus eſt, accuratius interpretari. ſic ait magiſter, זה המזמור
הוא מזמור שני וכן מצאנו אותו בכל הספרים המדויקים שהוא ראש מזמור ובחשבון
כותבין אותו שני, id eſt, *Hic pſalmus eſt pſalmus ſecundus. & ſic reperimus eum in omnibus correctis libris, quod nempe ſit caput Pſalmi. atque in ſupputatione ſcribunt eum ſecundum*. Cave שהוא ראש מזמור vertas, *quod ſit caput Pſalmorum*. Sic enim non tantum ad primum pertineret, ſed & primi initium faceret.

quum contra mens magiſtri ſit, ex correctiſſimis exemplaribus probare, hunc Pſalmum ſecundum eſſe. Mens ergo iſtorum verborum eſt, correctiſſima exemplaria non exhibere hæc verba למה רגשו גוים tanquam uno tenore annexa Pſalmo primo, ſed tanquam ſeparata, & ראש מזמור caput pſalmi, id eſt, novi pſalmi initium conſtituentia. quæ libenter huc attulimus, quia uſitatam in hoc Actorum loco lectionem approbant & firmant. Addit quidem Magiſter, quoſdam Magiſtros dicere, *Beatus vir* &c. & *quare fremuerunt gentes*, pſalmum unum eſſe. idque quia quotieſcunque David ſectionem aliquam charam habuerit, inchoavit eam ab אשרי, *beatus*, & finiverit per אשרי, *beatus*. verum refragantur emendatiſſimi libri, & ratio ea verè frivola eſt, nec perpetua. vide Pſalmos 32. 112. 119. qui incipiunt ab אשרי, ſed ſic non deſinunt. Locus qui ex Pſal. 2. citatur eſt, *Tu es filius meus, ego hodie genui te.* Chriſtum non ex æterna è Patre generatione, ſed ex novæ per reſurrectionem vitæ collatione, filium Dei vocari, reſurrectionis tempore genitum, ex iſto loco colligunt Divinitatis Chriſti hoſtes. Enervant argumentum viri magni, quod quamvis *ego hodie genui te* referatur ab Apoſtolo ad reſurrectionem, non tamen recens Chriſti generatio, ſed æternæ generationis manifeſtatio, per reſurrectionem facta, de qua Rom. 1. 4. indicetur. prout paſſim fieri gignique in ſcripturâ dicuntur, quæ eſſe manifeſtantur. vide Prov. 17. 17. ut ſenſus ſit, ego hodie per reſurrectionem manifeſtavi, te filium meum eſſe, ex me genitum. Neſcio autem an opus ſit admittere, Apoſtolum ex *Hodie genui te* voluiſſe reſurrectionem colligere. Malo ea verba, ut apud Prophetam, ſic apud Apoſtolum & hîc & Heb. 1. 5. referre ad divinitatem Chriſti, æternamque ejus generationem. mentemque Apoſtoli non eſſe, ex iis verbis inferre reſurrectionem, ſed proferre promiſſionem patribus factam, & ex reſurrectione impletionem ejus demonſtra-

monſtrare. Sic enim ℣ſ. præcedenti dixerat, ſe Euangelizare ipſis, Deum promiſſionem patribus factam implevifſe, quum Jeſum ſuſcitavit. quæ eſt illa promiſſio? patet ex Pſ. 2. ubi Deus Eccleſiæ promittit, fore ut talem ſuper eam regem ungat, qui filius ſuus eſſet, hodie (id eſt, ab æterno in æternum: nam apud Deum perpetuum eſt hodie) ex ſe genitus. Id jam, inquit Apoſtolus Deus nobis præſtitit in Jeſu Chriſto. patet ex ejus reſurrectione, quæ irrefragabile eſt æternæ ejus filiationis documentum. quia enim filius Dei erat, cujus generatio æternum haberet hodie, impoſſibile fuit eum à morte detineri. mortis itaque dolores cum ſolvit, palam fecit jam miſſum eſſe iſtum promiſſum filium, ab æterno genitum, qui regnum Eccleſiæ occuparet. Non ergo ea proprie verba ſpectat Apoſtolus, *ego hodie genui te*, quaſi iis reſurrectio contineretur, & *hodie* diem reſurrectionis denotaret, ſed ex toto loco infert Apoſtolus, promiſſum fuiſſe patribus Meſſiam, qui filius Dei eſſet, de quo jam Davidis tempore dixerit Deus, ego hodie genui te. quiq; adeo æternæ generationis exiſtens, mortis dominio ſubjici non potuerit. hoc, inquit, implevit Deus, quum Jeſum hunc dedit quem è mortuis ſuſcitavit. Quod autem ipſam etiam reſurrectionem Meſſiæ prædixerit Deus, pergit probare v. 34. & 35. quos propterea hac præfatione inchoat, ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Vnde liquet, eum v. 33. non tam reſurrectionem ipſam, quam ex reſurrectione jam factâ promiſſionis Pſalmo ſecundo factæ impletionem probare voluiſſe. ſiquidem promiſſio ea talis erat, ut quamvis reſurrectionem Meſſiæ verbis non exprimeret, ex rei tamen neceſſitate & conſequentia eam in ſe contineret, ſiquidem impoſſibile eſſet filium Dei, ab æterno in æternum ex ipſo genitum, mortuum non reſurgere. Argumentum ergo Apoſtoli, ni fallor, tale eſt. Qui mortem devincendo oſtenſurus ſe eſſet filium Dei, hodie id eſt ab æterno in æternum è Deo

genitum, is debebat eſſe rex Eccleſiæ. patet ex Pſ. 2. At hic Ieſus quem prædicamus, is eſt qui mortē devincendo oſtendit ſe eſſe filium Dei &c. Ergo is eſt promiſſus rex Eccleſiæ.

VERS. 34. Dabo vobis τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Nihil habeo addendum ad ea quæ Calvinus, Beza, Druſius aliique ad hæc verba annotarunt. Niſi quod חַסְדֵי דָוִד, quod Eſa. 55. 3. LXX verterunt τὰ ὅσια Δαβίδ, 2 Par. 6. 42. verterint τὰ ἐλέη Δαβίδ. idem ergo τὰ ὅσια & τὰ ἐλέη. intelliguntur utrobique gratuitæ Dei promiſſiones Davidi factæ. pro quibus τὰ ὅσια dixiſſe Helleniſtas non mirabitur, qui noverit eos Deum etiam, quum חסיד, *benignum* dicere volunt, ὅσιον dicere, Pſ. 18. 28. & חֶסֶד, *benignitatem* promiſcuè per ἔλεος & δικαιοσύνην reddere. & nequis aliud eos ibi per δικαιοσύνην intelligere autumet, quam per ἔλεος, ipſum etiam צדקה quod propriè δικαιοσύνην denotat, per ἔλεος & ἐλεημοσύνην reddunt frequenter. ſicut & apud Arabes بر, *juſtitia*, frequens eſt pro *beneficentia*. idem ergo ex Helleniſtarum uſu τὰ ὅσια, τὰ δίκαια, & τὰ ἐλέη. quod quum nec Apoſtolus nec alii linguæ Helleniſticæ aſſueti ignorarint, rectè hîc Paulum LXX Interpretum verba retinuiſſe malim aſſerere, quam cum incomparabili viro Joh. Calvino dicere, eum id rudibus & infirmis conceſſiſſe, qui Græcæ lectioni magis aſſueti eſſent. At quomodo ex *Dabo vobis ſancta David fidelia*, colligit Apoſtolus reſurrectionem Chriſti, & vitam ejus nulli amplius corruptioni obnoxiam? Ipſe Apoſtolus altero, quem ex Pſ. 16. citat, loco priorem firmat & explicat. quum enim τὰ ὅσια Δαβίδ ſint benignæ Dei promiſſiones Davidi factæ, Davidi autem promiſſum eſſet, ut ex ſemine ejus oriretur Meſſias, qui tanquam Sanctus Dei non videret corruptionem, rectè colligit Apoſtolus, non potuiſſe Deum ſancta Davidis fidelia dare, quin & ſancto ſuo, Davidi promiſſo, incorruptibilem per reſurrectionem vitam.

vitam largiretur. Deprecor autem veniam, ne quis vitio vertat, ſi occaſione vocis *πιστὴ* addam hîc, quamvis non ſuo loco, quædam quæ Commentario noſtro in Marc. 14. 3. ubi de *νάρδου πιστικῆς* egimus, addi velim. Abulfeda præſtantiſſimus Arabum Geographus tradit, بست, *Biſt* ſive *Piſt* (pro *p* enim Arabes ſemper *b* uſurpant) eſſe urbem Metropolim Caramaniæ cis Indum fluvium. At Jakutus Hamawæus dicit eſſe ex regione Cabul in ipſa India. ex qua regione pleraque aromata Indica peti, & ipſe teſtatur, & uſus ſeculi noſtri docet. Ptolomæus eodem ubi hodie Cabul eſt loco habet Piſca. quod procul dubio legendum Piſta. Inde *Nardus Piſtica*, id eſt, Indica ex urbe Piſta in regione Cabul ubi optima naſcitur, & unde plurima adfertur. atque ita laudandus Interpres Æthiopicus Joan. 12. 3. ubi pro nomine proprio id habens vertit נרדו פשטקש. etſi Marc. 14. 3. reddiderit נרדו קדו, *Nardi optima*.

VERS. 41. *ἴδετε οἱ καταφρονηταί*. Deſumtus locus ex Habac. 1. 5. ubi legitur רְאוּ בַגּוֹיִם, *aſpicite Gentes*. Rectè conjiciunt viri eruditi, LXX Interpretes legiſſe בֹּגְדִים, errore orto ex affinitate literarum ו & ד. ſolent enim בגדים & alibi vertere *καταφρονητάς*. ut & verbum בגד *καταφρονεῖν*. Non eſt autem quod turbetur quiſquam, quod errorem hunc non emendaverit Euangeliſta noſter. etſi enim in verbis, in re tamen ipſa nullus error, nulla varietas. ubi quidem Apoſtoli receptam in Eccleſiis Græci textus lectionem mutare, nec operæ precium, nec utile duxere. Nullum autem hîc eſſe ſenſus errorem, ex ipſa Prophetæ mente liquet. quum enim Gentes aſpicere jubet, *καταφρονητάς* facit Judæos, eoſque aperti contemtus arguit, quòd ad Gentium ſcholam ablegari, & à Gentibus diſcere mererentur, qui ex Sacro ipſius Dei ore diſcere hactenus recuſarant, & fidelem ſedulamque Prophetarum operam flocci fecerant. Hoc dico, contemtores arguuntur Judæi, quum Gentes magiſtros

aſpicere jubentur. Senſus itaque rectè conſtat, imo mentem Prophetæ quaſi per commentarium explicat. Sequitur, *& admiramini*, καὶ ἀφανίσθητε, Vulgatus, *& diſperdimini.* Syrus ܘܬܬܚܒܠܘܢ, *& corrumpamini.* Arabs omittit. Eraſmus & Beza, *& evaneſcite.* LXX uſi ſunt pro וְהִתַּמְּהוּ, *& ſtupeſcite.* Eſt & alibi, ubi pro ſtupore, terrore & deſolatione animi verbo hoc uſi ſunt. ut Oſeæ 5. 15. *Ibo & revertar in locum meum,* ἕως οὗ ἀφανισθήσονται καὶ ζητήσουσι τὸ πρόσωπόν μου, *donec mente deſolati quærant faciem meam.* Ezech. 12. 19. τὸ ὕδωρ αὐτῶν μετ᾽ ἀφανισμοῦ πίονται, *aquam ſuam cum ſtupore bibent.* Senſus ergo eſt, ſtupeſcite animo, ſic ut mens vobis ac conſilia pereant atque evaneſcant.

VERS. 42. Vt Vulgatus Latinus legit, ſic Syrus quoque & Arabs. item Chryſoſtomus. Apud Æthiopicum verſus hic ſic habet, *& rogarunt ut loquerentur ſibi hoc verbum ſequenti Sabbatho.* tum verſus 43. *Quumque exiviſſent è ſynagoga, ſecuti ſunt eos multi Iudæi* &c. quæ lectio etſi facilis ſit & expedita, nulla tamen nititur authoritate.

IBID. Εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον. Beza vertit, *intra ſequens Sabbathum*, id eſt, profeſtis diebus inter duo ſabbatha intercedentibus. quod & Scaliger de Emend. temporum ſenſit, qui legendum putabat ἐν τῷ μεταξὺ σαββάτων. Sed rectè illud in ſpicilegio ſuo confutat doctiſſ. Lud. Capellus, ac nodum ſolvit ex Joſepho de bello Judaico l. 6. c. 6. ubi μεταξὺ pro μετέπειτα, *poſt* uſurpatur. dicit enim Δαβίδ τε καὶ Σολομῶντος, ἔτι δὲ τῶν μεταξὺ τούτων βασιλέων, hoc eſt, τῶν μετὰ τούτους βασιλέων, *qui hos ſecuti ſunt reges.* nulli enim inter Davidem & Salomonem fuerunt, ſed multi ſecuti ſunt reges. Itaque & εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον recta eſt locutio, & Syrus, Arabs, Æthiopicus, Vulgatus atque Eraſmus rectè interpretati ſunt *ſequente Sabbatho*, ut idem ſit quod ꝟſ. 44. ἐρχομένῳ σαββάτῳ. Addo Joſepho Clementis Romani locum ex Epiſtola ejus

ad Corinthios, nuper admodum è Magnæ Britanniæ Regis Bibliotheca à doctiſſ. viro Patricio Junio edita, qui ſic habet, Καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς, διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν δεδώκασιν, ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. id eſt, *Et Apoſtoli noſtri cognoverunt per Dominum noſtrum I. Chriſtum, fore ut de nomine Epiſcopatus contenderetur, itaque omnimodâ in ſe curâ ſuſceptâ conſtituerunt prædictos. Deinde autem ordinationem inſtituerunt, ut defunctis illis ſuccederent alii probati viri, qui miniſterium eorum capeſſerent.* vides & hîc μεταξὺ non *inter*, ſed *poſt* ſignificare, vel deinceps, idem quod ἔπειτα aut καθεξῆς. Similiter in proximè ſequentibus, Τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ᾽ ἐκείνων, ἢ μεταξὺ ὑφ᾽ ἑτέρων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης &c. id eſt, *Conſtitutos itaque ab illis, aut deinceps ab aliis legitimis viris, conſentiente univerſa Eccleſia* &c.

VERS. 45. Ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. Annotat Cl. Beza, nec Vulgatam Latinam, nec Syram nec Arabicam editionem legere ἀντιλέγοντες καὶ, atque etiam videri id redundare. Addo, neque Æthiopicum legere. non quod à Græcis exemplaribus ea abfuerint (conſtanter enim omnia habent) ſed quod omiſerint quæ redundare putarent. Eraſmus quoque ad Vulgati lectionem commentans ait, *Græci addunt verbum unum, haud ſcio an rectè*, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες, *contradicentes ac blaſphemantes.* rectiſſimè inquam. inſignis enim & ἐμφατικώτατος huic phraſi ineſt Hebraiſmus, qualem habes 1 Sam. 6. 12. הָלְכוּ הָלֹךְ וְגָעוֹ, LXX ἐπορεύοντο πορευόμεναι καὶ βοῶσαι, *ibant euntes & mugientes*, id eſt, perpetuo mugitu euntes comitante. ſic, *contradicebant*, *contradicentes & blaſphemantes*, id eſt, perpetua blaſphemia contradictionem comitante.

VERS.

VERS. 46. Παῤῥησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας. Vulgatus, Eraſmus & Beza δὲ vertunt *tunc*. Syrus autem & Arabs propria retenta ſignificatione vertunt *ſed.* rectè, ni fallor. ut ſenſus ſit, ſperabant quidem Judæi, ſe blaſphemis ſuis contradictionibus Paulum Barnabamque deterrituros, ſed hi libertate uſi, nec quicquam fracti, dixerunt &c.

VERS. 48. *Quotquot erant* τεταγμένοι *ad vitam æternam.* Syrus ܣܝܡܝܢ, *poſiti.* ignoravit enim quod hodierni hæretici ſomniarunt, per τεταγμένους intelligi, qui in ſeipſis apti eſſent, ac ſeipſos diſponerent ad vitam æternam.

VERS. 50. Τὰς σεβομένας γυναῖκας, καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως. Syrus τὰς εὐσχήμονας vertit *divites.* non arbitror rectè. Beza, *honoratas.* dubito an & hoc ſatis bene. Malim cum Vulgato *honeſtas.* εὐσχήμων enim vel de decentibus honeſtiſque moribus dicitur, vel de decenti ſpecie ac forma. prius elegit Vulgatus, alterum Arabs, qui vertit والحسنات الشكل, *& pulchras forma.* Æthiopicus omiſſis viris qui hîc πρῶτοι τῆς πόλεως dicuntur, dixit *mulieres maximas civitatis, & probiſſimas regionis.* præſtat prius. eodem ſumo ſenſu, quo Marc. 15. 43. εὐσχήμων βουλευτής, *honeſtus ſenator.* & infra Act. 17. 12. Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, *Græcarum mulierum honeſtarum.*

VERS. 52. Οἱ δὲ μαθηταί. Arabs hoc nomen, & ſequens verbum ἐπληροῦντο duali numero (quem Arabes, ut Græci, habent) interpretatus eſt, exiſtimans ad Paulum & Barnabam hæc referri, qui ejecti Antiochia non tantum non deſponderint animum, ſed gaudio etiam ac ſpiritu S. fuerint repleti. Æthiopicus οἱ μαθηταί per *Apoſtolos* eſt interpretatus, intelligens fortaſſis & ipſe Paulum ac Barnabam, qui ambo Apoſtoli vocantur infra c. 14. 14. ſatius eſt generalius ſumere.

CAP. XIV.

VERS. 1. Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς &c. Syrus ἐν Ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ omittit. Arabs tranſtulit, *& Iconii etiam fecerunt ſimiliter, ingreſſi ſunt* &c. nempe ut fecerant Antiochiæ. quo ſenſu Beza etiam κατὰ τὸ αὐτὸ vertit *itidem*. Vulgatus & Eraſmus *ſimul*. quod non eſt aſpernandum. LXX enim Interpretes τὸ יחד & יחדו, *ſimul, una, pariter* non tantum reddunt ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ſed & κατὰ τὸ αὐτό. vide 1 Sam. 30.24. & 31.6. 2 Sam. 2.16. Exod. 26.24. & 36.25. & alibi.

VERS. 2. Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Vulgatus, ἐκάκωσαν *ad iracundiam concitaverunt*. Beza, *malè affectos reddiderunt*. Eraſmus, *corruperunt*. Inuſitata hæc hujus verbi ſignificatio ita torſit Syrum & Arabem, ut verterint quaſi legiſſent, ἐπήγειραν τὰ ἔθνη τοῦ κακῶσαι τοὺς ἀδελφούς. Æthiopicus etiam longè aliter, *& reliqui Iudæi qui renuerunt, contenderunt cum gentibus & cum Apoſtolis, & afflixerunt animas ipſorum*. quæ lectio procul dubio peſſima eſt. nulla in Græco difficultas videtur. ad verbum verto, *concitarunt & afflixerunt* (vel preſſerunt, urſerunt) *animas gentium contra fratres*, Hebraicè ויציקו וירעו, *impulerunt & afflixerunt*, id eſt, cum afflictione impulerunt, tam importunè ſcilicet inſtantes, urgentes & prementes ad hoc facinus, ut Gentibus non uſque adeo ad id pronis ac facilibus moleſti etiam fuerint. Quod autem Beda monuerit, in codicibus Græcis poſt τῶν ἀδελφῶν addi, ὁ δὲ Θεὸς εἰρήνην ἐποίησε, addo notis Cl. Bezæ, Syrum, Arabem atque Æthiopicum hæc ignoraſſe. & in Correctionibus Romanis moneri, non eſſe addendum *Deus autem pacem fecit*.

VERS. 10. Addimus notis Bezæ, Æthiopicum quoque Interpretem non legiſſe ea quæ in quibuſdam exemplaribus ſe reperiſſe ait, & approbat.

VERS. 12. Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν Δία, τὸν δὲ Παῦλον Ἑρμῆν. Æthiopicus Græca hæc Deorum nomina retinuit. Deinde autem addit אשם יוב כהיל מרקוריו כהיל בנגר רום, *quia Iovis dicitur, Mercurius dicitur ſermone Romano.* monet Δία, *Iovem*, Ἑρμῆν, *Mercurium* dici Latinè. quod quum quis in margine in gratiam Latini Interpretis annotaſſet, inde in textum irrepſit.

VERS. 13. Ταύρους δὲ καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας. Quum templum Jovis initio hujus verſus dicatur à Luca fuiſſe ante urbem, quæritur quid per τοὺς πυλῶνας intellexerit, quò ſacerdos victimas adduxit. Æthiopicus vertit *ad portas urbis*. quod rectum eſt, ſi in portis urbis concionem habuit Paulus. Cl. Beza ait, pleroſque ἐπὶ τοὺς πυλῶνας exponere, ad ipſius templi ſuburbani porticus. at ſuo judicio eſſe fortaſſis enallagen numeri, pro ἐπὶ τὸν πυλῶνα, ut earum ædium veſtibulum intelligatur, in quas diverterant Apoſtoli. quod non exiſtimamus eſſe neceſſarium. etſi enim ad diverſorium Pauli Syrus hæc retulerit, retinet tamen τοὺς πυλῶνας plurali numero. vertit enim ܠܬܪ̈ܥܐ ܕܕܪܬܐ ܐܝܟܐ ܕܥܡܪܝܢ ܗܘܘ, *ad portas* (male Trem. portam) *atrii ubi commorabantur*. hæc enim apud omnes Orientales ædium eſt ſtructura, ut aperta prima domus janua, quæ plateam ſpectat, mox in aliam incidas, quæ velo, quod ستر, *tegumentum* Arabes vocant, obducitur, ne intranti introſpicere in conclave detur, ubi paterfamilias degit. Itaque & nos hîc, non cum D. Beza *ad veſtibula*, ſed cum Syro *ad portas* aut *januas* vertimus. de quo pluribus ſupra c. 12. 14.

VERS. 15. Ὁμοιοπαθεῖς ὑμῖν. non improbamus Eraſmum, qui vertit, *iiſdem obnoxii malis quibus vos.* ſicut Sapient. 6. 3. ἐπὶ τὴν ὁμοιοπαθῆ κατέπεσα γῆν, *in terram iiſdem malis* (vel incommodis) *obnoxiam incidi.*

VERS.

VERS. 19. Ex illis additamentis quæ Cl. Beza hîc profert, ſolus Arabs habet, *& dum illic docerent.*

VERS. 22. Καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων &c. Annotat Junius, Arabem legere ſine copula, quocirca vertit *nam.* Erpeniana editio exhibet copulam وانه, quod vertendum *& quod.* Æthiopicus legit ſine copula אסמ, *quia.*

VERS. 27. *Annunciarunt quanta feciſſet Deus* μετ' αὐτῶν, Beza *per ipſos.* Inſolens illa eſt ſignificatio præpoſitionis μετά. nec video cur jure culpari queant Vulgatus & Eraſmus, cum quibus facit Syrus, qui ad verbum reddunt *cum illis.* Etſi enim ſenſus ejus ſit, ipſis cooperantibus, non magis id gloriæ divinæ obſtat, quam quum 2 Cor. 6. 1. vocantur Dei συνεργοῦντες. & 1 Cor. 3. 9. Θεοῦ γάρ ἐσμεν σύνεργοι. Sed aliam interpretationem ſubminiſtrat Arabs, qui μετ' αὐτῶν accepit pro αὐτοῖς. vertit enim كل شي صنع الله اليهم, Junius, *quicquid fecerat Deus per ipſos*, id Arabes dicerent على ايديهم. at اليهم vertendum *ipſis.* optimè, ex Hebraiſmo, ubi עשה, *fecit* conſtruitur cum עם vel את, *cum*, pro Dativo perſonæ. ut Deut. 10. 21. אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת, *qui fecit tecum magna*, id eſt, tibi. pro multis ſit locus Jud. 8. 35. ubi Hebraiſmum ſequentes LXX; habent, καὶ οὐκ ἐποίησαν ἔλεος μετὰ τοῦ οἴκου Ἱεροβάαλ Γεδεών, κατὰ πᾶσαν τὴν ἀγαθωσύνην ἣν ἐποίησε μετὰ Ἰσραήλ. pro τῷ οἴκῳ Ἱεροβάαλ, & τῷ Ἰσραήλ. ſic alibi paſſim. quam phraſin in Novo T. habes Luc. 1. 72. & 10. 37. ſic hoc loco, & infra c. 15. 4. ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν, ſenſus eſt, *quanta feciſſet Deus ipſis*, quanta ipſos gratia & honore eſſet dignatus, quanto in prædicando Euangelio, convertendis hominibus, edendiſque miraculis auxilio & robore ipſis præſto fuiſſet. ſimiliter Æthiopicus ונגרו כל הגבר למו אגזיאבחר, *& narrarunt omnia quæ fecerat ipſis Deus.* Etſi autem non hoc loco, alibi tamen eandem phraſin imitatur Æthiopicus. ut infra c. 15. 3. pro καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελ-

φοῖς, habet תברו עבי פסח משל כל ביתמר, *& fecerunt magnum gaudium cum omnibus ſociis ſuis*; id eſt, omnibus ſociis ſuis.

CAP. XV.

VERS. 2. Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης &c. Vulgatus non legit καὶ συζητήσεως. quod tamen Syrus, Arabs, Æthiopicus, Chryſoſtomus & Græca exemplaria legerunt. niſi quod apud Chryſoſtomum ſit ζητήσεως. Porro στάσεως, quod Vulgatus & Eraſmus *ſeditione*, Syrus & Arabs *tumultu* verterunt, Cl. Beza non malè *repugnantia* vertit. quum enim, teſte Suida, στάσις ſit ἐμφύλιος μάχη, *inteſtina pugna*, intelligi ea voce hîc poteſt religioſa pugna, quam Paulus & Barnabas in Circumciſionis patronos ſanctè ſuſceperunt. poſſet ſimpliciter pro *lite & controverſia* ſumi.

VERS. 6. Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι &c. Vulgatus & Eraſm. *conveneruntque*. Beza, *convenerunt igitur*. Syrus retinuit propriam ſignificationem τῦ δὲ, *autem*.

VERS. 7. Ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων. Vulgatus & Eraſ. *à diebus antiquis*. Beza, *jam pridem*. Syrus ܡܢ ܝܘ̈ܡܬܐ ܩܕ̈ܡܝܐ quod verti poteſt, *vel à diebus antiquis*, vel *à diebus primis*. utrumque enim ܩܕ̈ܡܝܐ ſignificat. poſterioris ſignificationis loca vide Luc. 2. 2. Matth. 27. 64. Joh. 2. 11. & paſſim. poſteriori quoque iſta ſignificatione τὸ ἀρχαίων accepit Arabs, qui vertit من الايام الاول; *à diebus primis*. & Æthiopicus אמחמה; *à principio*. quum nempe primum ad divulgandum ubique locorum Euangelium Apoſtoli mitterentur. reſpicit Petrus hiſtoriam Cornelii Act. 10. quæ non ita diu poſt illapſum in Apoſtolos Spiritum S. contigit, itaque à primis Apoſtolicæ miſſionis diebus. & ἀρχαῖον quidem non modo παλαιόν, *antiquum*, ſed & πρῶτον, *primum* ſignificare teſtis eſt Hezychius. ἀπ' ἀρχαίου

uſur-

uſurpatur pro *ab initio.* & dicitur medicus ægrum ἐς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθιστάναι, quando eum è morbo in priorem ſtatum reſtituit. Eſt & ubi apud LXX Interpretes ἀρχαῖος pro ראשׁון, *primus* uſurpatur, diciturque ſimpliciter de eo quod præceſſit, ſive à multis ſeculis ſive non ita pridem. ut Pſ. 79. 8. *ne memineris nobis* עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים, *iniquitatum primarum*, LXX ἀνομιῶν ἀρχαίων iniquitatum præteritarum, ſive antiquarum ſive recentium.

IBID. Ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο, διὰ τοῦ ςόματός μου ἀκοῦσαι &c. Syrus ἐν ἡμῖν non legit, neque Æthiopicus, Arabs legit ἐν ὑμῖν, quod vertit ܡܢܟܘܢ, *ex vobis.* Cl. Beza poſt ἐξελέξατο, *elegit*, ſupplevit *me*, ut & Æthiopicus, non item Arabs, etſi Junius in verſione ſua expreſſerit. abſtinuerunt quoque ab eo ſupplemento Syrus, Vulgatus & Eraſmus. & rectè meo judicio. ſenſus enim eſſe videtur, Deus inter vos omnes acceptum habuit, ut ex meo ore &c. ſæpe hoc verbum ad rem refertur, & *acceptum habere* ſignificat. ut Eſ. 58, 5. οὐ ταύτην τὴν νηςείαν ἐξελεξάμην, *non hoc jejunium elegi*, id eſt, acceptum habeo. quamvis non negem ſemper aliquid eligendi ſignificationis adeſſe, etiam hoc loco.

VERS. 8. Ὁ Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, *Deus dedit ipſis teſtimonium.* qua re? *quum dedit ipſis Spir. Sanctum, ſicut & nobis.* ſpiritum nempe donorum extraordinariorum, ſeu propheticum, qui datus erat Apoſtolis, datus & Cornelio cum ſuis. Act. 10. hinc rectè colligitur, Deum palam teſtatum eſſe, Gentes quoque pertinere ad Chriſtum. nam ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ ἐςὶ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας, Apoc. 19. 10. de quo qui plura cupit, videat in Spicilegio Lud. Capelli ad dictum locum Apocal. doctiſſimum Commentarium. cui hoc ſolummodo confirmationis gratia addo, quod de ſpiritu hoc ipſe Servator dicit Joan. 15. 26. ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ, *ipſe teſtabitur de me.* nam ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, *de*

S 3 *meo*

meo accipiet, & annunciabit vobis, qui ergo hunc Spiritum habent, teſtimonio Chriſti ſunt obſignati.

VERS. 10. *Nunc autem quid tentatis Deum*, ἐπιθεῖναι &c. Syrus & Arabs rectè intellexerunt, ſubintelligi ἕνεκα. quamobrem verterunt *ut imponatis*. quum enim circumciſionis ac legis patroni in publico iſto Concilio adverſus Paulum diſceptarent, hoc agebant, ut publicâ Concilii iſtius Apoſtolici, adeoque ipſius Dei authoritate, ſervandæ legis Moſaicæ neceſſitas gentibus injungeretur. hac ratione Deum tentari rectè agnoſcit Petrus, quippe qui periculum facerent, an lex Moſis, quæ ſolis olim Judæis fuerat data, quaque illi à reliquis gentibus tanquam pariete intergerino fuerant diſtincti, non poſſet divina authoritate in gentes etiam transferri, non alium in finem quam ut jugum collô diſcipulorum imponatur. hoc pacto non in diſcipulos modo, ſed in Deum quoque ipſum peccari, qui quum nunquam gentes, ſed ſolos Iſraëlitas lege Moſis obſtrinxerit, nunc vero dato Spiritu S. & purificatis fide earum cordibus, parem cum credentibus Judæis, ipſiſque Apoſtolis gratiam eis ſit largitus, acquieſcendum eſſe in hac Dei gratia, nec ulterius eum tentandum, ut antiquum illud patrum jugum in gentes protendatur. Æthiopicus illam interrogativam orationem, *quid tentatis Deum*? paraphraſticè ſatis bene expoſuit per prohibitivam, *& nunc ne tentate Deum, & ne imponite jugum gentibus ſuper collum ipſarum*.

VERS. 11. Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος. Beza, *imo per gratiam*, ad verbum *ſed per gratiam*, quod Syrus, Arabs, Æthiopicus, Vulgatus & Eraſmus rectè retinuerunt. Optimè enim gratia Chriſti per adverſativam opponitur legis jugo.

VERS 14. Καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαόν. Vulgatus, *quemadmodum Deus primum viſitavit ſumere ex gentibus populum*. Eraſm. *viſitavit, ut ſumeret*. Beza,

reſpe-

reſpexerit gentes, ut ſumeret ex ipſis. Arabs, رأي ان ياخذ, *vidit ut ſumeret ex gentibus.* quod nos ſecuti vertimus, *diſpexit ſumere ex gentibus*, quo ſenſu dicimur diſpicere de re aliqua, quum providemus & curamus ut ea fiat. qua ſignificatione uſurpatum eſt hoc verbum ſupra c. 6. 3. ἐπισκέψασθε ἄνδρας ἐξ ὑμῶν, *diſpicite viros ex vobis.* niſi forte Hebraiſmum hîc agnoſcamus, qui in verbo פקד, *viſitavit* ſæpe reperitur, quando Deo tributum ſignificat, cum promiſſionum minarumve ſuarum recordari, ut, quæ diu ante denunciavit, præſtet. ut 1 Sam. 15. 2. פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה עֲמָלֵק, *viſitavi* (id eſt, recordatus ſum) *quæ fecerit Amalec.* atque ita R. Nathan in Concordantiis, ubi verbum פקד dixiſſet in quatuor ſignificationum capita diſpeſci, addit, primum eſſe שפירושו זכירה., *cujus interpretatio ſit recordatio.* Sic hoc loco, *narravit Simeon, quomodo primum Deus viſitaverit* (id eſt, ſecundum promiſſiones dudum in Prophetis datas, ſed per multas ætates dilatas, tandem recordatus ſit) *ſumere ex gentibus populum.* Syrus πρῶτον ἐπισκέψατο unico verbo vertit ܫܪܝ, *incepit.* quod non omnino aſpernandum. nam *primum recordatus eſt ſumere*, idem eſt atque *incepit ſumere.* eſtque rei, de qua hîc agitur, convenientiſſimum. Ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, *nomini ſuo.* ad verbum, *pro nomine ſuo*, id eſt, qui ſuus eſſet.

VERS. 17. Ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη &c. Petita hæc ſunt ex Amos 9. 12. ubi textus Hebræus ſic habet, לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם, &c. quæ verti ſolent, *ut poſſideant reliquias Edom, & omnes gentes* &c. quam verſionem fateor difficillimam mihi videri, quæ cum loco hoc Actorum concilietur. non item, ſi את non Accuſativi, ſed, ut alibi ſæpe, Nominativi caſus notam dixerimus, vertamuſque, *Ut poſſideant* (nempe reſtauratum Davidis Tabernaculum, de quo ℣ſ. præcedenti) *reli-*

reliquiæ Edom, & omnes gentes ſuper quas invocatum fuerit nomen meum. Nec dubium mihi eſt, quin LXX Interpretes ſic acceperint. ſic enim transferunt, ὅπως ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάντα τὰ ἔθνη &c. *ut requirant cæteri hominum, & omnes gentes* &c. quæ verba nullum habent ſenſum, niſi ſubintelligas quidnam ſint requiſituri, nempe id quod jam jam dixerat, dirutum inſtauratumque tabernaculum Davidis. pro quo Jacobus non malè ſubſtituit τὸν κύριον. ſive enim eos inſtauratum tabernaculum, ſive Dominum, iſtius tabernaculi inſtauratorem, ejuſdemque herum requirere dicas, idem dicis. adde quod tabernaculum iſtud non propter ipſum, ſed propter Dominum eſſent requiſituræ Gentes. Indagandum hîc quoque, cur pro ירשו, *poſſideant*, dixerint LXX ἐκζητήσωσιν, *requirant*. an quod legerint ידרשו? ſic exiſtimatur vulgo. licet tamen aliud conjectare. Tenendum apud omnes ferme Orientales verba, quæ ſignificant *eſſe*, ſæpe etiam ſignificare *fieri*, id eſt, *moveri ad eſſe*. ut פתח, *aperire & ſolvere*, quia ſolutio motus eſt ad apertionem. קנה, *poſſidere & emere*, quia emtio eſt motus ad poſſeſſionem: aliaque ſexcenta. ſic ירש non tantum eſt *poſſidere*, ſed etiam *movere ſe ad poſſidendum*. Exemplo ſit illud Deut. 2. 24. הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה, *incipe poſſide* (id eſt, poſſeſſionem adi) *& conflige cum eo bello*. non poterant incipere actu poſſidere, antequam conflixiſſent &. ejeciſſent hoſtem. ſenſus ergo eſt, incipe adire poſſeſſionem. & clarius etiam ℣ſ. 32; הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ, quæ ſi vertas cum Pagnino, *incipe poſſidere, ut poſſideas terram ejus*, tautologia mera eſt, nequaquam vero, ſi vertas, *incipe adire poſſeſſionem*. Ita & hoc loco לְמַעַן יִירְשׁוּ, *ut poſſideant*, non tam ipſam poſſeſſionem, quam poſſidendi ſtudium denotare exiſtimarunt LXX, quod requirendi verbo ſatis feliciter expreſſerunt. Neque mirum, quod שְׁאֵרִית אֱדוֹם verterint οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων, fortaſſis enim legerunt אָדָם. aut potius ut alibi ſæpe, hîc

quoque

quoque Edom latius quam de propriè ſic dicto populo accipiendum ſunt arbitrati. ſicut enim duorum Rebeccæ filiorum minimus Iſaac Eccleſiam, ſic maximus natu Eſau ſive Edom omnes reliquos homines ab Eccleſia alienos adumbrabat. quamobrem in ſcriptis Rabbinorum Imperium Romanum, præſertim quum longè lateque per univerſum fere orbem pateret, מלכות אדום fuit nuncupatum, atque etiamnum per בני אדום Chriſtiani omnes ipſis intelliguntur. quum itaque hîc à Propheta Tabernaculo Davidis, id eſt, Reipublicæ Iſraëlis, opponantur reliquiæ Edom, ſatis commodè per eas reliquos homines intellexerunt. Quod autem diximus אֶת interdum nominativum deſignare, ſi quis fortaſſis id poſt verba paſſiva fateatur, alibi vero neget, videat loca 2 Reg. 9. 25. Nehem. 9. 32. 1 Sam. 17. 34. 2 Reg. 6. 5. Ezech. 43. 7. Jer. 33. 5. ubi cum verbis neutris conſtruitur. Eſt & ubi cum tranſitivis, ut Nehem. 9. 34. Jerem. 38. 16. Ezech. 39. 14. unde factum ut, אותו quod alioqui Accuſativi caſus eſt, apud Rabbinos cum omnibus promiſcue verbis Nominativum faciat, ut אותו עשה, *ipſe fecit.*

VERS. 18. *Γνωςὰ ἀπ' αἰῶνός ἐςι τῷ Θεῷ πάντα ἔργα αὐτȣ̃.* Variis lectionibus quas hîc annotavit Beza addo, Syrum legere, *γνωςά ἐςιν ἀπ' αἰῶνος ἔργα τȣ̃ Θεȣ̃.* Arabem, *γνωςόν ἐςι τῷ Κυρίῳ ἀπ' αἰῶνος.* Æthiopicum, *ἃ γνωςά ἐςιν ἀπ' αἰῶνος.* vel *ἀπὸ καταβολῆς κόσμȣ.*

VERS. 19. *Μὴ παρενοχλεῖν* &c. *ὀχλεῖσθαι* dicuntur qui ab immundis ſpiritibus vexantur, Luc. 6. 18. Act. 5. 16. *ἐνοχλεῖν, turbas dare* dicitur radix amaritudinis ſurſum enaſcens, Hebr. 12. 15. *Παρενοχλεῖν* uſurpatur à LXX Interpretibus pro הציק, *affligere, arctare*, Jud. 14. 17. pro הרגיז, *commovere, inquietare*, 1 Sam. 28. 15. pro אלץ, *moleſtare*, Jud. 16. 16. pro החריד, *pavefacere, perturbare*, Jer. 46. 26. pro הלאה, *fatigationem ac moleſtiam parere*, Mich. 6. 3. quæ omnes ſignificationes ſatis bene hîc quadrant. uſurpant autem nunc

T cum

cum Accuſativo, nunc cum Dativo. poſterius ſecutus eſt Lucas.

VERS. 20. Æthiopicus non facit hîc mentionem τῆς πορνείας. infra autem ℣ſ. 29. in epiſtola, eam cum cæteris commemorat. utroque in loco addit, *& quod non vultis fieri vobis, ne facite proximo veſtro.* de quo vide notas Bezæ. Eadem autem quæ hîc ſacra Synodus, vetuit etiam ſuis Impoſtor Mahomed, niſi quod loco ſcortationis carnem porcinam nominet. verba ejus ſunt in Surata Bacara, حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ, *prohibuit vobis morticinia, ſanguinem, carnem porcinam, & ſuper quod laudes dictæ ſunt aliis quam Deo,* id eſt, εἰδωλόθυτα. ſolent enim in Oriente omnes beſtias quas mactant ſanctificare per بِسْمِ اللّٰهِ, *in nomine Dei.* quæ verba qui proferret, dicebatur اَهَلَّ, *laudem dicere.*

VERS. 24. Ἐτάραξαν ὑμᾶς. Syrus ܕܫܓܫܟܘܢ. lege in plurali ܕܫܓܫܘܟܘܢ, *perturbarunt vos.* etſi omnes editiones in mendoſa iſta lectione conſentiant. Ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Vulgatus, *evertentes animas veſtras.* ut & Arabs يصرفون, *proſternentes.* Eraſmus & Beza *labefactantes.* Fortaſſis & rectè vertatur, *transferentes,* Belgicè **verſettende.** ſicut Apoſtolus ad Gal. 1. 6. *Miror quod tam cito* μετατίθεσθε *transferimini,* nempe per eoſdem de quibus hîc agitur, qui jungentes Chriſto circumciſionem reliquaſque legis ceremonias, in aliud Euangelium Chriſtianos transferebant. Hezychius ἀνασκευάζειν, μεταθεῖναι. in quam ſententiam Budæus docet, ἀνασκευάζεσθαι propriè de iis dici, qui collectis vaſis aliò migrant. unde & apud Hezychium

chium *ἀνασκευαζόμενοι, μετοικιζόμενοι.* Æthiopicus hæc non legit. ut nec quæ ſequuntur, *λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον.* quæ poſteriora Vulgatus quoque non legit. Syrus & Arabs legerunt omnia, verteruntq; hæc poſteriora *dicentes ut circumcideremini.* Beza, *dicentes* oportere vos *circumcidi.* Vertimus cum Eraſmo, *jubentes circumcidi & ſervare legem.* *λέγω* & *εἶπον* pro *jubeo* non eſt inſolens. vide Luc. 12. 13. Mat. 4. 3. Marc. 5. verſ. ult. ut & אמר apud Hebræos 1 Reg. 11. 18. Eſth. 1. 10. 11. 1 Paral. 20. 17. & alibi. unde apud Arabes nihil aliud eſt quam *mandare.*

VERS. 25. *Viſum eſt nobis γενομένοις ὁμοθυμαδόν*, Eraſmus, *unanimiter congregatis.* Beza, *concorditer coactis.* Vulgatus, *collectis in unum.* ſufficiebat cum Syro ſimpliciter dixiſſe, *collectis*, vel *congregatis.* ad verbum, *factis ſimul.* *ὁμοθυμαδόν* enim pro ſimplici *ἅμα* uſitatiſſimum eſſe LXX Interpretibus, docuimus ſupra c. 2. 1.

VERS. 29. *Μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος.* Vulgatus, *nihil ultra vobis imponere oneris.* Arabs, Æthiopicus, Eraſ. & Beza, *ne quod amplius imponeremus vobis onus.* Malim tamen generalius vertere cum Syro paſſive, *ne quod amplius imponatur vobis onus*, ſcilicet nec à nobis, nec à quopiam alio.

VERS. 32. Syrus hîc habet ܘܫܰܪܰܪܘ ܐ̱ܢܽܘܢ ܠܒܢܝ̈ ܒܝܬܐ ܝܗܘܕܐ ܘܫܝܠܐ. Tremel. & Boder. in Regiis, *& confirmarunt domeſticos Iudas & Silas.* Domeſticos, inquit Tremel. appellat fideles ipſos, qui in Eccleſiam Dei tanquam ipſius familiam cooptati fuerant. At primò, Apoſtolus eos qui roborabantur & confirmabantur vocat *ἀδελφοὺς*, quos Syrus præcedentibus verbis tranſtulit ܐܰܚܶܐ̈, *fratres*, nec quicquam præterea in Græco eſt, quod *domeſticos* ullatenus indigeret: Secundo, videntur viri illi eruditi

ܐܢܘܢ ܕܒܝܬ accepiſſe pro periphraſi *domeſticorum*, quaſi dicas *eos qui domus*, ſup. ſunt, ut ad verbum habet Boder. in Pariſienſi. At vero ܐܢܘܢ quod ſciam nunquam poſt ſe habet ܕ; ad formandum pron. relat. *qui*, id enim Syri efferunt per ܗܢܘܢ ܕ vel per ܐܝܠܝܢ ܕ. Sed ܐܢܘܢ aut verbum valet ſubſtantivum *ſunt*, aut demonſtrativum eſt, & quidem Accuſativi caſus, *eos*. Tertio ܕܒܝܬ quod hîc abſque vocalibus ſcribitur, non eſt in ſtatu abſoluto legendum, ut per ſe ſignificet *domeſticos*, ſed in conſtructo רַבֵּית, & referendum ad ſequentia unde regitur. adeo ut ܐܢܘܢ ſeparatim ſumtum ſit Accuſativus patiens, ܕܒܝܬ ܝܗܘܕܐ Nominativus agens. atque ita, ſi hîc domeſticorum notio locum ſit habitura, vertere oporteret, *& confirmarunt eos domeſtici Iudæ & Silæ*. quæ periphraſis mihi videtur ipſius Judæ & Silæ, ut ſenſus ſit, *& confirmarunt eos Iudas & Silas*. ſicut & Græci periphraſin illam imitantur, *οἱ περὶ Παῦλον*, id eſt, Paulus, Act. 13. 13. *τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν, Martham & Mariam*, Joan. 11. 19. & frequens eſt in Thargum, ut pro יְהוּדָה dicatur דְבֵית יְהוּדָה, id eſt, *Iudæi*. pro מְנַשֶּׁה, דְבֵית מְנַשֶּׁה. vide Jud. 1. ℣ſ. 4. & 27. Similiter capio Marc. 5. 35. ܐܬܘ ܡܢ ܕܒܝܬ ܪܒ ܟܢܘܫܬܐ, Boder. *venerunt à domo principis ſynagogæ.* non rectè. nam eo ſenſu redundaret ܕ, & ſuffeciſſet dixiſſe, ܡܢ ܒܝܬ. Trem. itaque, *venerunt ex domeſticis principis ſynagogæ.* non repugno. malim tamen ſtatuere ſenſum ſimpliciter eſſe, *venerunt à principe ſynagogæ.* ſicut in Græco eſt, *ἔρχονται ἀπὸ ἀρχισυναγώγου*. adeo ut ܕܒܝܬ ܪܒ ܟܢܘܫܬܐ periphraſis ſit ipſius *ἀρχισυναγώγου*. quod cum Actorum loco plane conveniret.

veniret. ſic Luc. 4. 25. multæ viduæ erant ܒܝܬ ܐܝܣܪܝܠ pro ἐν τῷ Ἰσραήλ. præſertim vero notari volo locum ad Hebr. 8. 8. ܘܐܫܠܡ ܥܠ ܒܝܬܐ ܕܒܝܬ ܐܝܣܪܝܠ ܘܥܠ ܒܝܬܐ ܕܒܝܬ ܝܗܘܕܐ ܕܝܬܝܩܐ ܚܕܬܐ, Καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινήν. ܥܠ ܒܝܬܐ eſt ἐπὶ τὸν οἶκον. ergo ܕܒܝܬ ܐܝܣܪܝܠ & ܕܒܝܬ ܝܗܘܕܐ ſimpliciter eſt Ἰσραὴλ & Ἰούδα. nemo enim hîc vertat, *ſuper domum domus Iſraël, & ſuper domum domus Iuda.* multo minus, *ſuper domum domeſticorum Iſraëlis* &c. nec cum propriis tantum, ſed & cum appellativis nominibus ܒܝܬ ſæpe pleonaſticum eſt. ut Luc. 14. 23. ܒܝܬ ܣܝܓܐ nihil eſt niſi ܣܝܓܐ. Φραγμοὺς, *ſepes.*

VERS. 33. 34. Ποιήσαντες δὲ χρόνον. de hac phraſi egimus Matt. 20. 12. occurrit & infra Act. 18. 23. & 20. 3. uſitatiſſima Syris eſt hæc phraſis. unde Act. 20. 16. pro *feſtinavit ut die Pentecoſtes eſſet Hieroſolymis,* Syrus habet, *ut diem Pentecoſtes* ܢܥܒܕܝܘܗܝ, *faceret,* id eſt, tranſigeret, *Hieroſolymis.* Sequitur in fine verſus, πρὸς τοὺς ἀποστόλους. ſic & Syrus legit. Arabs addit *& ſeniores qui erant Hieroſolymis.* Vulgatus & Æthiopicus vertunt *ad eos qui miſerant illos,* q. πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτούς. vide notas Bezæ. Variat autem & hîc & ℣ſ. 34. Æthiopicus. hîc habet, *& quum morati eſſent, dimiſerunt in pace fratres ad eos qui miſerant ipſos.* Deinde ℣ſ. 34. (quem Vulgatus & Arabs legerunt, Syrus non legit) pro ἔδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ, habet Æthiopicus, *& ſtatuit Paulus manere.* Tum ſubjungit ℣ſ. 35. *& Paulus & Barnabas hæſerunt Antiochiæ.*

VERS. 36. ܘܢܚܙܐ ܡܢܐ ܥܒܕܝܢ. Boder. & Trem. *& videamus quid faciant.* id diceretur potius ܡܢܐ ܥܒܝܕܝܢ. malim ergo paſſive, ut ſolet in Peil, *& videamus quid facti ſint.* πῶς ἔχουσι, quomodo ſe habeant. fateor tamen Peil nunc activè, nunc paſſivè ſumi. adeo ut utraque interpretatio hîc locum habere queat. vide quæ annotamus ad Rom. 15. 18.

VERS. 38. Παῦλος δὲ ἠξίου μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον. Syrus & Arabs, *Paulus autem nolebat aſſumere hunc ſecum.* ſic & Eraſmus. eſt enim ἀξιοῦν, *volo*, Act. 28. 22. Beza, *æquum cenſebat eum non ſimul aſſumere.* & rectè reprehendit Vulgatum, quod barbarè & obſcurè verterit, *rogabat eum non debere recipi.* ſed planius Æthiopicus, *rogavit Paulus Barnabam ut non aſſumeret Marcum.* ἀξιοῦν pro *rogare*, *orare* uſitatum eſt apud bonos authores. Gloſſarium ἀξιῶ, *Deſidero, oro, poſtulo, poſco.*

VERS. 40. Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν. Eraſmus & Beza, *Paulus autem allecto Sila.* Vulgatus autem Syrus, Arabs & Æthiopicus *electo.* Gloſſarium ἐπιλέγομαι, *opto, deligo, eligo.* ἐπίλεκτος, *electus, lectus.* nec aliam ſignificationem tradunt Lexicographi. dicunt enim idem eſſe quod ἐκλέγειν.

CAP. XVI.

VERS. 10. Συμβιβάζοντες. Vulgatus & Eraſm. *certi facti*, pro quo Cl. Beza non male docet dicendum potius fuiſſe συμβιβασθέντες. quod etiam de Syri, Arabiſque verſione judicandum. quorum ille *intelligentes*, hic *ſcientes.* Beza, *collatis teſtimoniis colligentes.* verbum hoc, fateor, *conferre* ſignificat. ſed an *collatis teſtimoniis colligere & inferre* dubito. pluribus de hoc verbo egimus Act. 9. 22. ubi & illud Hezy-

chii

chii protulimus, *συμβιβάζειν, εἰς φιλίαν ἄγειν, συλλαλεῖν.* quorum poſterius poteſt eſſe hujus loci, ut *συμβιβάζοντες* ſit *συλλαλοῦντες*, *colloquentes, conferentes inter nos, alter alteri dicentes*, Dominum nos vocaſſe &c. Monere tamen oportet, *συμβιβάζειν* non tantum tranſitivè ſumi pro *εἰς φιλίαν ἄγειν, coire facere, in amorem & conſenſum agere,* unde apud Thucyd. *συνεβιβάσθησαν, convenerunt, pacti ſunt:* ſed & ipſummet intranſitivè ſumi eadem ſignificatione. ut apud Plat. de Rep. l. 6. *συνεβιβάζομεν δικαιοσύνης πέρι καὶ σωφροσύνης, convenit inter nos de juſtitia & temperantia,* interprete Budæo. *συμβιβασμός, tranſactio, concordia.* hinc rectè vertas hoc loco, *Conſentientes, pariter hoc ſtatuentes,* Deum nos vocaſſe &c.

VERS. 11. *Εἰς Νεάπολιν.* Æthiopicus, *ad novam urbem, cui nomen eſt Neapolis.* ea enim nominis hujus eſt interpretatio. Eſt enim civitas Campaniæ à Chalcidenſibus olim condita, quæ quum, jubente id Apollinis oraculo, à Cumanis ob ingruentem immaniſſimam peſtem, eſſet everſa, ab iiſdem ſplendidius eſt reſtituta, & ad differentiam veteris urbis, Neápolis appellata.

VERS. 13. *Egreſſi ſumus ex urbe ad flumen, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι.* Vulgatus obſcurè, *ubi videbatur oratio eſſe.* Eraſmus & Beza, *ubi ſolebat oratio eſſe,* quod & ipſum clarius eſſet, ſi legeretur *γίνεσθαι fieri.* Syrus, *quia ibi conſpiciebatur domus orationis.* Arabs, *locus orationis.* Ad hunc modum non gravatè verterem, *ubi fama erat proſeucham eſſe.* *νομίζεσθαι* enim pro *in fama & exiſtimatione eſſe* aliquando uſurpari, docet ex Platone Budæus. vel, *ubi putabatur proſeucha eſſe.* putabatur, ſcilicet à nobis, id eſt, putabamus, ut vertit Æthiopicus. Proſeuchas autem non preces tantum, ſed & precationum loca atque ædificia dicta fuiſſe, eaque extra urbes eſſe ſolere, in Commentariis Druſii abundè probatum reperiet qui volet. quibus hoc tantum addimus, ritus iſtius originem fortaſſis è facto patris ſui Iſaaci petiiſſe

Judæos,

Judæos, qui Gen. 24. 62. 63. dicitur exiviſſe in agrum, & quidem ad puteum ſive fontem, לָשׂוּחַ, *ad orandum*, interprete Chaldæo, quem ſequitur Pagninus. hinc ritus videtur ortus, ut proſeuchæ extra urbes in agris,& fere ad flumina, fontes, torrentes, alioſque aquarum rivos erigerentur. Quod & idololatræ ſunt imitati, quos torrentibus delectatos fuiſſe, ibique Deos ſuos coluiſſe, quin & ipſoſmet torrentes tanquam Deos, Eſaias c. 57. 6. his verbis abundè teſtatur, בְּחַלְּקֵי נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם לָהֶם שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית מִנְחָה, *in diviſionibus torrentis portio tua, illa ſunt ſors tua, etiam illis fudiſti libamen, obtuliſti munus.*

VERS. 14. Πορφυρόπωλις πόλεως Θυατείρων, Boza, *quæ purpuram vendebat in urbe Thyatirorum.* habitaſſe eam tamen cum familia ſua Philippis non Thyatiris, ex ſeq. verſu liquet. malim itaque cum Vulgato & Eraſmo ad verbum transferre, *urbis Thyatirorum*, atque intelligere eam inde oriundam fuiſſe. unde Syrus & Arabs, *ex urbe Thyatira.*

VERS. 16. Πνεῦμα Πύθωνος, *Spiritum Pythonis.* Hunc non à πυνθάνεσθαι, ſed ab Hebræo פֶּתֶן, *ſerpens*, *aſpis*, quippe qui ſacer eſſet Apollini, & per quem divinationes olim inſtituerentur, ſic dictum, eruditiſſimè, ut omnia, ſummus Heinſius docuit & evicit Ariſtarchi ſui p. 18. 19. ubi plurima ad hanc rem ſcitu digniſſima. Syrus vertit רוּחָא דְקֶצְמָא, *ſpiritum divinationis.* idem eſt קצמא quod Hebræorum קסם, permutatis צ & ס, quia apud Orientales ſunt ejuſdem pronunciationis.

VERS. 18. Πνεύματι εἶπε. perperam Æthiopicus accepit Πνεύματι Ablat. caſu. vertit enim, *dixit per Spiritum Sanctum.* intelligitur Spiritus Pythonis, quem increpuit Paulus.

VERS. 19. Ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν. non dixit ἀπῆλθεν, *abiit.* ſed ἐξῆλθεν, *exiit.* itaque Syrus & Arabs addiderunt, *ex ea.* atque ita *ſpes lucri ſui*, eſt Spiritus Pythonis, qui erat ſpes lucri per Metonymiam.

IBID.

IBID. Ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας. Syrus & Arabs non omiſerunt, ſed ſequentibus immiſcuerunt, hoc modo, *& ſtiterunt eos coram ſtrategis* (Arabs *præfectis ſatellitum*) *& coram primatibus urbis.* primi ſunt οἱ στρατηγοί, alii οἱ ἄρχοντες. Videntur ineptum exiſtimaſſe, eos primum ad ἄρχοντας dici pertractos, deinde adductos ad στρατηγούς. itaque utroſque conjunxerunt. Sed Cl. Bezæ ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας redundare videtur. conveniens tamen judico, ut primum ad magiſtratus ſive præfectos urbis, quippe pacis publicæ tutores, & ſontium judices, deinde ad prætores ſive ſatellitum præfectos, quippe quibus, præeunte τῶν ἀρχόντων judicio, capiendorum, incarcerandorum & puniendorum ſontium cura incumberet, deducerentur.

VERS. 21. Ἔθη ἃ οὐκ ἔξεστιν &c. Sic quoque legit Arabs. Vulgatus autem & Æthiop. in ſingulari, *morem quem non licet* &c. Syri quoque editiones omnes habent in ſingulari ܥܝܕܐ, quod tamen in plurali legendum eſſe ܥܝ̈ܕܐ, ſuadet ſequens pronomen ܐܝܠܝܢ ܕܠܐ quod pluralis eſt numeri. in ſingulari enim dicendum fuerat ܗܘ ܕܠܐ.

VERS. 22. Καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν. Beza, *una autem inſurrexit turba.* Eraſmus non male, *concurrit turba.* quod Syrus & Arabs dixerunt, *multa turba congregata eſt.* συν[illegible]erunt multitudinem ſignificare. ἐπέστη autem, *advenit, adſtitit, convenit.* ut Luc. 20. 1. ἐπέστησαν οἱ Ἀρχιερεῖς, Vulg. & Eraſ. *convenerunt.* Beza, *ſupervenerunt.* vide & Luc. 2. 9. 38. & 21. 34. & alibi, eodem ſenſu.

Sequitur, καὶ οἱ στρατηγοί. Vulgatus & Eraſmus ſupra vſ. 29. & hîc vertunt *magiſtratus.* Beza illic *prætores*, hîc *præfectos.* Optimè autem Arabs utrobique أصحاب الشرط, *præfectos ſatellitum*, vel *miniſtrorum*, vel *lictorum*, id eſt, eorum qui ad ſupplicia de ſontibus ſumenda adhibebantur. quam inter-

 preta-

pretationem res ipſa evincit. περιῤῥήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια. Syrus ܢܚܬ̈ܝܗܘܢ ambiguè; quia lingua ſua aliter non poterat. ut & Hebraicè שִׂמְלוֹתֵיהֶם, *veſtimenta ſua*, vel *veſtimenta eorum*. poſterius huc pertinere, res ipſa docet. quamobrem Arabs uſus eſt affixo dualis num. ut ad Paulum & Silam pertinere intelligeremus. Porro rectè dixit περιῤῥήξαντες, *quum dirupiſſent*: thoracem enim flagellandorum non exuebant, ſed lacerabant. ut legitur in Miſchna libro מכות cap. 3. כיצד מלקין אותו׳ כופת שתי ידיו על העמוד הילך ואילך וחזן הכנסת אוחז בבגדו אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבו: id eſt; *quomodo autem flagellatur? alligantur ambæ manus ejus columnæ utrimque. tum miniſter ſynagogæ apprehendit veſtes ejus, nihil morans lacerenturne an diſſuantur, donec pectus ejus diſcooperuerit.*

VERS. 24. *Pedes eorum* ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. Vulg. & Eraſ. *ſtrinxit ligno*. Beza, *adſtrinxit*. Syrus & Arabs, *ligavit*. Æthiopicus rectè צנע *munivit*. quo modo & illud Matt. 27. 65. verterat, ἀσφαλίσασθε τὸ μνημεῖον, *munite ſepulchrum*. Belgicè hy verſeeckerde haere voeten inden ſtock.

VERS. 26. Καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέθη. Syrus ܘܐܣܘ̈ܪܝܗܘܢ ܕܟܠܗܘܢ ܐܫܬܪܝܘ. Tremel. *& vincula omnium eorum ſoluta ſunt*. dele *eorum*. phraſis enim Syriaca non fert, nec eſt in Græco. ſenſus eſt, omnium captivorum vincula eſſe ſoluta, non Pauli tantum & Silæ.

VERS. 28. Ἐφώνησε &c. Vulg. Eraſ. & Beza, *clamavit*. id eſt, ἔκραξε. Syrus, Arabs & Æthiopicus *vocandi* ſignificatione acceperunt. ideoque addito pronomine verterunt *vocavit eum*. eſt tamen ubi φωνεῖν pro κράζειν uſurpatur apud LXX Interpretes. ut Dan. 4. 11.

VERS. 34. Ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Vulg. & Eraſm. *quumque perduxiſſet eos domum ſuam*. Beza, *& ipſis dedu-*

deductis. Syrus, Arabs & Æthiop. *aſcendere fecit eos in domum ſuam.* quo ſenſu ἀνάγειν ſumitur Luc. 4. 5. Act. 9. 39. & alibi paſſim. reſpondet Hebræorum הֶעֱלָה.

VERS. 37. *Paulus autem dixit* πρὸς αὐτοὺς *ad eos.* vide Bezæ commentarium. Syrus ſingulari numero ܠܗ, *ei.* malè Tremellius *eis.* Arabs quoque له, *ei.* Sequitur, *cæſos nos publicè* ἀκατακρίτους, Vulg. *indemnatos.* Eraſ. & Beza, *indicta cauſa.* Syrus ܕܠܐ ܣܟܠܘ, *ſine delicto.* Arabs بلا ذنب, *ſine crimine.* Æthiop. ואלבן אבס, *non habentes maleficium.* voluiſſe videntur, ἀκατακρίτους eſſe *indemnabiles,* id eſt inſontes, innoxios, qui damnari non eſſent meriti.

VERS. 39. Καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως. Syrus, Arabs & Æthiop. omiſerunt καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων, quia redundare videbatur. cur enim bis dicantur oraſſe eos? attamen dici poſſunt primum oraſſe, ne indignè ferrent, quod per tumultum contigiſſet. Deinde rurſus oraſſe, ut è civitate exirent, ad novos tumultus vitandos. poſſet etiam παρεκάλεσαν verti, *conſolati ſunt eos.* ſicut ℣ ſ. ſeq. id eſt, blandis verbis compellarunt, ut miſſa omni ira ſolarentur ſe de acceptis verberibus, & illata ignominia.

CAP. XVII.

VERS. 5. Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι. Vulgatus, Syrus & Arabs non habent ἀπειθοῦντες. Æthiopicus autem præterea etiam omittit Ἰουδαῖοι: quod manifeſtum mendum habet. quia hoc pacto peſſima hæc actio piis illis aſcribenda eſſet, qui v. præced. dicuntur credidiſſe & Paulo adhæſiſſe. Sequitur, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηρούς. Syrus ܘܐܬܩܦܘ ܠܗܘܢ ܐܢܫܐ ܒܝܫܐ ܡܢ ܫܘܩܐ Tremel. & Boder. *& adjunxerunt ſe illis viri mali* &c. id in

Kal dicendum fuiſſet ܘܢܩܦܘ ܠܗܘܢ. Sed in Aphel ܐܩܦ duo ſignificat. 1. *Incipere.* quod non eſt hujus loci. 2. *facere ut quis ſequatur, adjungere.* verte ergo, *& adjunxerunt ſibi viros malos è foro civitatis.*

VERS. 6. *Traxerunt Iaſonem*, καὶ τινὰς ἀδελφοὺς *& quoſdam fratres.* Monet Cl. Beza, Syrum & Arabem præterea legiſſe τοὺς ἐκεῖ, *qui erant ibi.* Sentio potius, eos periphraſticè interpretatos eſſe vocem τινάς, quæ apud eos non legitur. *& quoſdam fratres,* id eſt, *& fratres qui erant ibi.*

VERS. 9. Καὶ λαβόντες ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος. ad verbum, *& cum accepiſſent ſatis à Iaſone.* ſive apologia ſatisfecerit, ſive cautionem dederit. poſteriori ſenſu accepit Syrus, qui vertit ܘܢܣܒܘ ܟܦܠܐ ܡܢ ܐܝܣܘܢ, *& acceperunt fidejuſſores à Iaſone.* eodem modo Arabs, فاخذوا كفلا, quod rectè vertit Cl. Junius, *& acceptis ſponſoribus.* ſed non ſatis rectè ad marginem annotavit, *Arab. duplis, quaſi dicas, ſecundis reis, ut Iurecoſſ. veteres nominarunt.* reſpexit Hebr. כָּפַל, *duplicavit, geminavit.* at Arabicè id non ſignificat, ut rectè adverſus Raphelengium obſervavit doctiſſ. Erpenius. ſignificat كفل, *in tutelam recipere*, hinc *cuſtodire, educare, ſpondere.* quæ omnia tutelæ ſpeciem habent. ſignificat & *congregare.* كَفِيل, *ſponſor.* unde plurale, quod hîc occurrit كُفَلَاءُ, *ſponſores.*

VERS. 10. Εἰς Βέροιαν. Arabs reddidit, الى مدينة حلب, *ad urbem Haleb.* conſtat autem ex Geographo Nubienſi, حلب, *Haleb* eſſe urbem in ea parte Aſiæ ſitam, ubi eſt fluvius Euphrates. docetque quomodo Antiochiâ per Haleb Raccam eatur. eſt celebre iſtud emporium, quod nunc Aleppo dicitur, non procul à Damaſco. Et hanc eandem urbem

bem Berœam olim fuiſſe dictam, ex Plinio liquet, qui Natur. Hiſt. l. 5. c. 23. Berœenſes collocat in cava Syria, & c. 26. Berœam infra Palmyræ ſolitudines. At iſta non eſt hæc Berœa, de qua hoc loco Lucas, quæ Macedoniæ urbs eſt, non procul à Theſſalonica. de qua idem Plinius Natur. Hiſt. l. 4. c. 10. hanc tamen quoque noſter Arabs حلب, חלב, *Haleb*, id eſt, *lac* vocat, ob puritatem fortaſſis & munditiem, ob quam procul dubio utraque urbs Berœa dicta, ab Arabico ברא, *mundus fuit*. בראה, *mundities*. בר, *mundus*. Æthiopicus τὴν Βέροιαν ſcribit בִּרֶן.

VERS. 11. Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Laudo Cl. Bezam, quod εὐγενέστεροι comparativè potius quam ſuperlativè acceperit, & de animo potius, quam genere aut proſapia. Secus quam Vulg. & Eraſ. fecerunt. Quod autem Syrum & Arabem manifeſtè ſententiam ſuam confirmare affirmat, de Syro dubium eſt. ait enim ܡܝܬܪܝܢ ܗܘܘ ܓܝܪ ܗܢܘܢ ܝܗܘܕܝܐ ܕܬܡܢ ܡܢ ܝܗܘܕܝܐ *nobiliores enim erant illi Iudæi qui erant ibi, Iudæis &c.* quod tam ad genus, quam ad animum referri poteſt. Arabs autem manifeſtè ad genus retulit. verba ejus ſunt وذلك ان اوليك اليهود الذين هناك كانوا اشرف جنسا من اوليك اليهود, quæ Junius quidem vertit, *hi autem ipſi Iudæi qui erant ibi, fuerunt generoſiores illis Iudæis qui &c.* Sed vertere oportet, *idque quia illi Iudæi qui erant ibi, fuerunt nobiliores genere iſtis Iudæis qui* &c.

VERS. 12. Γυναικῶν εὐσχημόνων, *mulierum honeſtarum* Vulgatus. *honoratarum* Beza. Syrus ܢܫ̈ܐ ܡܫܡܗܬܐ, Trem. *mulieres celebres.* dubito an non aliud voluerit Syrus. Gloſſarium Syro Arabicum ܡܫܡܗܐ vertit معلوم معروف

ſcitus,

ſcitus, notus, vel *nobilis*. idem ſane eſt Syris ܝܕܝܥ quod Arabibus عرف, *novit*. idem itaque illis ܝܕܝܥܐ quod his معروف. At moneo معروف ſæpe Arabibus uſurpari pro *honeſto, bono, juſto* & *æquo*, quippe quod præ cæteris ſit nobile. frequens hoc ſenſu eſt in Alcorano Surata Bacara, ex. gr.

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًي

verbum bonum (propriè nobile) *& condonatio, melior eſt eleemoſyna quam ſequitur injuria.* Ita hîc quod dixit Syrus ܢܫܐ ܝܕܝܥܬܐ, *mulieres nobiles*, intelligi arbitror bonas & honeſtas, quas εὐσχήμονας dixit Lucas. Atque eodem fortaſſis ſenſu Vulgatus Marc. 15. 43. εὐσχήμων βουλευτής vertit *nobilis decurio*, pro honeſtus ſeu bonus decurio, juſtus & æquus. fateor tamen ſupra ℣ſ. 4. Syrum ſic vertiſſe γυναικῶν πρώτων. Arabem quoque & ibi & hic, نسا معروفات. ita εὐσχημόνων idem eſſet quod πρώτων, ac ſignificaret primarias, nobiliores, æſtimatiores atque honoratiores fœminas. Æthiopicus vertit [illegible], *bonæ, honeſtæ*.

VERS 14. Τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν. Sæpe שלח, *dimittere*, à LXX vertitur, ἐξαποστέλλειν. ut Gen. 25. 6. & 26. 29. 31. &c. πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Eraſ. & Beza, *ut iret velut ad mare.* Vulgatus, *ut iret uſque ad mare.* quaſi ὡς pro ἕως. Syrus, Arabs & Æthiopicus ſimpliciter habent *ad mare*. vacante vel ὡς vel ἐπί. nam ὡς θάλασσαν Atticè rectè dicitur pro ἐπὶ θάλασσαν, *ad mare*. ſicut ὡς βασιλέα, *ad regem*. ὡς ἐμέ, *ad me*. paſſim apud Ariſtophanem, Xenophontem, Demoſthenem, Æſchinem, alioſque ſcriptores Atticos, etiam apud Homerum, qui Odyſſeæ ρ dixit, ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει Θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον, *quàm ſemper ſimilem adducit Deus ad ſimilem!* neque deſunt alia exempla, ubi ὡς aliis particulis ſic jungitur, ut alterutrum vacet. ut ὡς ὅτι μάλιστα, *quam maximè*, apud

Plato-

Platonem, quum ſufficeret ὡς μάλιστα, vel ὅτι μάλιστα. apud eundem ὡς ὅτι βέλτιστον, *quam optimum*. apud Galenum, ὡς ὅτι μαλακώτατα, *quam molliſſima*. ſic ὡς ἀληθῶς, pro ſimplici ἀληθῶς, *verè*, apud Demoſth. Platonem & alios. & ad illud Homeri Iliad. β, εἴ κ' ἔτι σ' ἀφραίνοντα κιχήσομαι ὥς νύ περ ὧδε, Euſthatius annotat, oratores ſæpe ponere ὡς tanquam παρέλκον, *redundans*, ut πρᾶγμα δ' ὅτι ἐστὶ ὡς ἑτέρως ἔχον, pro ἑτέρως ἔχον.

VERS. 16. Κατείδωλον. rectè Cl. Beza ex Caſaubono, *idolis refertam*. ſic Syrus ܡܠܝܐ ܦܬܟܪ̈ܐ. & Arabs مملوة اصنام.

VERS. 18. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στοϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ. Arabs habet, والفلاسفة ايضا الذين من تعليم افيقوروس واخرون يسمون الرواقين كانوا يجادلونه quæ Junius valde perperam vertit, *Ac philoſophi etiam qui erant ex diſciplina Epicuri, aliique, auditis pronunciatis ejus, magnificabant eum.* putavit الرواقين ſignificare *dicta, pronunciata*. atque ideo pro يسمون, *vocantur*, legendum يسمعون, *audiunt*. at vero الرواقين ſunt *ſtoici*. à رواق, στοὰ, *porticus*. deinde ſignificationem verbi يجادلونه derivavit ab Hebræo גדל, *magnum eſſe*, in Piel *magnificare*. At apud Arabes ſignificat in prima conjugatione *torquere, contorquere*. in tertia, quæ hîc occurrit, *torquere adverſus alium, controvertere, diſputare*. vertendus ergo Arabs, *& philoſophi etiam qui erant de doctrina Epicuri, & alii qui vocantur Stoici, diſceptabant cum eo.* hinc emendandæ notæ Cl. Bezæ.

Sequitur, τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος. Syrus, ܡܢܐ ܨܒܐ ܗܢܐ ܡܠܩܛ ܡ̈ܠܐ, *quid vult hic collector verborum?* verbum לקט, Hebræis, Syris & Arabibus ſignificat *res in terram effuſas ſeparatim tollere & colligere*, ut pau-

ut pauperes ſpicas à meſſe in arvo ſparſim relictas, & columbæ ſemina per arvum ſparſa. atque ejuſmodi aves propriè σπερμολόγους dictas fuiſſe, ex auctoribus conſtat. inde apud Atticos ad homines tranſlatum fuiſſe docet Euſtathius, τοὺς περὶ ἐμπόρια καὶ ἀγορὰς διατρίβοντας, διὰ τὸ ἀναλέγεσθαι τὰ ἐκ τῶν φορτίων ἀπορρέοντα, καὶ διαζῆν ἐκ τούτων, *qui circa mercatus & fora verſantur, ut quæ ex ſaccis defluunt colligant, atque inde vivant.* eo viles & contempti homines deſcribuntur. quid impedit autem, cur non alia metaphora vani homines eodem deſcribantur, qui fora perreptantes dicta aliorum captant, & quæ ex ore cujuſque, velut grana è ſacco, excidunt, colligunt, ut animum ſuum iſtis paſcant, & habeant quod fabulentur & garriant? certè ſi hoc non voluit Syrus, neſcio quid voluerit. Nec à re ipſa abludit. quum enim Paulum per forum oberrantem viderent, & obvios quoſque compellantem, non aliter eum ſermones qui ferebantur colligere, quam aves quaſdam ſata ſemina, autumabant. Arabs vertit ما يهوا هذا لفاظ الكلام, quod non ſatis aptè reddidit Junius, *quid narras iſte ſator verborum*? verto, *quid cupit hic effutitor ſermonis*? eſt enim لفظ, *pronunciare, proferre, effutire.* quod ſi puncta mutes, & ſcribas لفاظ, eadem vox eſt, qua uſus eſt Syrus, & idem ſignificans. Vulgatus vertit, *ſeminator verborum*, quod Æthiopicus dixit זָרָא נְגָר. de quo vide doctas notas Cl. Bezæ, qui vertit *garrulus.* pro eo facit Hezychius; apud quem σπερμολόγος, φλυαρός, *nugator, garrulus.* & apud Plutarchum σπερμολόγα ῥήματα, *nugatoria verba.* Monuit me doctiſſimus, mihique intimus, D. Joh. Cloppenburgius, Bruchthonum ex autoritate Vlpiani apud Demoſthenem interpretari *ſacrilegum.* exiſtimatque vir doctiſſ. frigere apud Demoſthenem pro corona orationem, niſi ſacrilegium dicatur auctori Æſchini exprobrare Demoſthenes, quo Amphiſſenſes, ſacras

Apol-

Apollinis ſegetes depaſti erant. judicent eruditi. mihi Syrus vehementer arridet. Sequitur, *quia Euangelizabat Ieſum* κὴ τὴν ἀνάστασιν *& reſurrectionem.* Syrus & Arabs, *& reſurrectionem ejus.*

VERS. 19. Ἐπὶ τὸν ἄρειον πάγον. Syrus & Arabs, *in domum judicii quæ dicitur Areopagus.* rectè. inde enim Judices Areopagitæ dicti. & Areum judicium, apud Tacit. l. 2. Æthiopicus, *deduxerunt eum in domum Dei ſui.* erat enim Areopagus, teſte Stephano, vicus Athenis à templo Martis ſic dictus, ubi Mars, quum Halirrhotium Neptuni filium, qui vim Alcippæ filiæ ſuæ intulerat, occidiſſet, & à Neptuno homicidii reus ageretur, cauſa à 12 Diis in Areopago cognita, ſex ſententiis eſt abſolutus. In templo Martis Areopagitæ quoque judicabant.

VERS. 23. *Contemplans* τὰ σεβάσματα ὑμῶν. Syrus ܒܝܬ ܕܚ̈ܠܬܟܘܢ. Trem. *domum religionum veſtrarum*, vel ut ad verbum Boderianus in Pariſienſi, *domum formidinum veſtrarum.* quaſi certum aliquod & ſingulare templum innueret. quum mens Syri fuerit, plur. num. dicere, *domos religionis veſtræ*, id eſt, templa veſtra. quod quum rectè intelligeret Arabs, vertit pl. num. بيوت مناسككم, Junius, *loca ſimulachrorum veſtrorum*, verte *cultuum veſtrorum.* eſt enim منسك, *cultus religioſus.* pl. مناسك, *ritus & officia religionis.* Libet hîc docere Syriaſmi amantes, ſolere Syros in ejuſmodi compoſitionibus ſingulare vertere in plurale, mutato poſterioris membri numero. ut ܒܝܬ ܟܢܘܫܐ, *locus collectionis*, id eſt, horreum. at ܒܝܬ ܟܢܘ̈ܫܐ, *locus collectionum*, id eſt, horrea. ܒܝܬ ܩܒܘܪܐ, *locus ſepelitionis*, id eſt, ſepulchrum. ܒܝܬ ܩܒܘ̈ܪܐ, *locus ſepelitionum*, id eſt, ſepulchra. ܡܕܝܢܬ ܡܠܟܐ, *domi-*

nus inimicitiæ, id eſt, inimicus. ܒܥܠܕܒܒܐ, *dominus inimicitiarum*, id eſt, inimici. ita hoc loco ܒܝܬ ܕܚܠܬܟܘܢ, *locus religionum veſtrarum*, id eſt, templa veſtra. quum in ſingulari eſſet ܒܝܬ ܕܚܠܬܟܘܢ, *locus religionis veſtræ*, id eſt, templum veſtrum. Non laudo autem, quod Syrus & Arabs σεβάσματα, *templa* verterint. Beza, *ſacra veſtra*. Vulgatus & Æthiopicus non malè *ſimulachra veſtra*. viderunt enim σέβασμα propriè eſſe *id ipſum quod colitur*, quæ quidem apud Athenienſes erant ſimulachra. malim tamen *numina veſtra* reddere. ut in libro Sapientiæ Salom. c. 14. 20. τὸν πρὸ ὀλίγου τιμηθέντα ἄνθρωπον, νῦν σέβασμα ἐλογίσαντο, *qui paulo ante homo honorabatur, eum nunc numen reputarunt*. & c. 15. 17. dicit, Idolorum fabricatorem eſſe κρείσσονα τῶν σεβασμάτων αὐτοῦ, *præſtantiorem ſuis numinibus*, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔζησεν, ἐκεῖνα δὲ οὐδέποτε, *quia ipſe quidem vivit, illa autem nunquam*. Et in hiſtoria Draconis, dirupto idolo dicit Daniel, ἴδε τὰ σεβάσματα ὑμῶν, *vide numina veſtra*. ſic Paulus 2 Theſſ. 2. 4. ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, *ſuper omnem qui dicitur Deus aut numen*.

Sequitur, *inveni βωμὸν aram*. Syrus, omnibus conſentientibus editionibus, pro eò habet ܥܠܬܐ, quod *cauſam, occaſionem, prætextum* ſignificat, habetque plur. ܥܠܠܬܐ. at quod hujus loci eſt *ara*, ſcribendum ܥܠܬܐ. ejus plur. ܥܠܘܬܐ. Huic aræ inſcriptum erat, *ignoto Deo*. vide Druſii præterita, & Bezæ notas. quæ ſequuntur, ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, Æthiopicus neſcio qua paraphraſi interpolavit potius, quam interpretatus eſt. ſic enim habet, אנצחו ראשכמו נהוך ראיו כם תאמרו ותמלכו ואנש אפהרכמו כם תמלכו אנזאבחר ונבר עלם וכל וושתתמו, *mundate vos ipſos, ecce videte ut cognoſcatis*

quid

quid colatis. & ego doceo vos, ut colatis Deum qui fecit mundum & quicquid in eo eſt.

VERS. 25. *Neque à manibus hominum* θεραπεύεται, Vulg. Eraſ. & Beza, *colitur*. malim, *miniſtratur*. colere enim honoris potius eſt, qui hîc non reſpicitur, quippe qui Deo debetur & ab ipſo admittitur. miniſtrare autem propriè utilitatis eſt, quam quenquam Deo adferre, meritò negatur. neque ſatis aptè videntur manus dici *colere*, *miniſtrare* autem, rectè. quod quùm annoto, mens eſt, pronunciationis emphaſin, non in ὑπὸ χειρῶν ponere, quaſi hîc deſcribatur verus Dei cultus, qui cordis ſit, non manuum: ſed in θεραπεύεται, ut ſenſus ſit, quando homines cultum ſuum manibus Deo quaſi offerunt, non miniſtratur inde, id eſt, nullum inde miniſterium capit, quod uſui ipſi ſit, ut ſervorum heris. ideo additur, ipſum non tantum nullius rei eſſe egentem, ſed & omnibus dare omnia. ita quivis cultus rejicitur, ſive externus ſit ſive internus, qui eo animo datur, quaſi is miniſterio & uſui eſſe poſſit, unde aliquid ad Deum accedat. atque ita verſu præcedenti Dei incomprehenſibilitas & infinitas, hîc ejus perfectio & αὐτάρκεια aſſeritur. quod ſi autem *manus* animo opponi quis velit, & ibi emphaſin conſtitui, tum rectè θεραπεύεται per *colitur* vertitur. tribuiturque Deo, ſicut Eſa. 54. 17. ubi pro זאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה, LXX habent, ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι τὸν Κύριον, *hæreditas eſt colentibus Deum*. Æthiopicus videtur *ſanandi* ſignificatione accepiſſe illud θεραπεύεται. vertit enim יתפוש, *ſanatur*. niſi forte פוש, *ſanare*, etiam *miniſtrare* ipſis ſignificet, ut apud Græcos θεραπεύειν. quod ſequitur, προσδεόμενός τινος, omittit, contra fidem omnium Græcorum exemplarium, quæ Vulgatus, Syrus & Arabs etiam ſunt ſecuti. quumque additur, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν, ineptiſſimo commentario pro πᾶσι dixit לו שאלו, *ei qui rogaverit ipſum*. apti ſcilicet ſunt homines petere à Deo vitam, quum eâ ab ipſo donantur. quod annoto,

ut oculis quiſque cernat, quanta audacia Interpretes quidam, quos impudentiſſimos potius interpolatores dicas, divinas literas tractent. ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα. pro πνοὴν, quod *inſpirationem* Vulgatus, *halitum* verterunt Eraſ. & Beza, Syrus & Arabs dixerunt נפש, *animam*. ut & LXX, Proverb. 24. 12. נֹצֵר נַפְשְׁךָ vertunt, ὁ πλάσας πνοὴν πᾶσι. At καὶ τὰ πάντα Syrus, Arabs & Æthiopicus non legunt.

VERS. 26. Ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος, &c. ſic Syrus etiam legit. Arabs ومن ادم واحد, *& ex homine* vel *Adamo uno*. apud Orientales unius tantum literæ diſcrimen eſt inter דם, *ſanguis*, & אדם, *homo*. & res hîc eadem eſt. Vulgatus tantum dicit, *ex uno*. Æthiopicus narrat tantum, Deum feciſſe omne genus hominum, nulla facta mentione unde fecerit.

Sequitur, κατοικεῖν *ut habitarent ſuper univerſa ſuperficie terræ*, ὁρίσας τοὺς προτεταγμένους καιροὺς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν. verto ad verbum, *quum definiviſſet præordinata tempora, & terminos ſtatutos habitationis ipſorum*. quæ non ſic capio, quaſi definiviſſet Deus tempora, ante definitionem iſtam præordinata, ſed, antequam ipſa illa tempora aut res in temporibus contingant, præordinata. Solent autem Commentatores τοὺς προτεταγμένους καιροὺς, & τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας ſic diſtinguere, ut per primum præfixa tempora quando & quamdiu, per alterum præfixi regionum limites, ubi quiſque populus eſſet habitaturus, deſignentur. quod rectè & verè dicitur. dubito tamen, an ὁροθεσίαι τῆς κατοικίας non ſint *poſiti limites vitæ uniuſcujuſque*, ad quos pertingit, nec ulterius. ſicut paulo ante, *fecit totam gentem hominum* κατοικεῖν *ut habitaret*, id eſt, viveret, ætatem ageret ſuper terram. ſæpe enim hæc vox nihil aliud quam durationem ſignificat. ut quum Hebræi dicunt אלהים לעולם ישב ובן אדם לא לעולם ישב, *Deus in æternum durat, filius autem hominis non in æternum durat*, ad verbum κατοικεῖ, *habitat*. ſic à דור, *habitare*,

fit

ſit דור, *ætas*, *generatio*, duratio ætatis quamdiu homo in vita habitat. & apud Arabes ab عَمَرَ, *habitavit*, ſit عُمْر *tempus vitæ*, quamdiu quis in mundo habitat & perdurat. ut in hiſtoria Elmacini, dicitur mater Mahomedis mortua, وعمره ستّ سنين; *quum habitatio ejus*, id eſt, vitæ ætas, *eſſet ſex annorum*. paulo poſt dicitur avus ejus mortuus, وعمره مائة وعشر سنين, *cum habitatio*, id eſt, ætas, *ejus eſſet annorum centum & decem*. ſecundum hanc ſententiam Apoſtolus hîc uno verbo decidit controverſiam, quæ tanto molimine nunc agitatur, de Termino vitæ, fixus ne ſit an mobilis. ſenſus enim eſſet, definiviſſe Deum omnibus hominibus tempora & conſtitutos vitæ limites, intra quos duratio ſive habitatio ejus in hoc mundo conſiſtat, quos nec antevertere nec ſuperare poſſit. Sic Æthiopicus intellexit, quum vertit וסרע ערמהו ועמתתהון מטן יתברו, *& ordinavit tempora ſua & annos ſuos, quamdiu habitarent*.

VERS. 27. *Vt quærerent Dominum, ſi forte* ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὕροιεν, Vulgatus, *attrectent eum & inveniant*. quod improbat Cl. Beza, quoniam Attrectare eorum eſt qui invenerunt. maluit ergo, *palpando eum invenirent*. ambiguum ſane eſt ψηλαφάω. interdum enim *tangere* & *contrectare* ſignificat, interdum *palpare*, id eſt, conari tangere, & manu veſtigare cœcorum inſtar. ac metaphoricè, *ſcrutari*, *rimari*. poſterius etiam Syrus & Arabs ſecuti ſunt. verterunt enim, *ut eſſent quærentes Deum*, *& inveſtigantes*, *& ex creaturis ejus invenientes eum*. addiderunt *ex creaturis ejus*, per modum commentarii. Ego tamen malim illam inveſtigandi ſeu palpandi actionem in præcedenti ζητεῖν comprehendere, & per ψηλαφήσειαν ipſam contrectandi actionem intelligere. neque impedit quod ſequitur, *& inveniant eum*. qui enim palpando quærunt, non tam attrectant ubi inve-

nerunt, quam inveniunt ubi attrectant. attrectando inveniunt, ſic ut attrectatio ordine naturæ inventionem, tanquam cauſa effectum, antecedat, etſi tempore ſimul ſint. ſic Deus in creaturis invenitur, quando poſt diligentem inquiſitionem & ſcrutationem actu contrectatur, id eſt, æternitas, omniſcientia, omnipotentia ac bonitas ejus quaſi tanguntur.

IBID. Καίτοιγε οὐ μακρὰν &c. Vulgat. Eraſ. & Beza vertunt per Adverſativam *quamvis*. Syrus & Arabs per cauſale *quia*. ſic ut cauſa reddatur, cur facile Deus in creaturis ſuis attrectari & inveniri queat: *quia non procul eſt ab unoquoque noſtrum*. quod ut rectè quadrat, ita non eſt ſpernendum. καίτοι enim non tantum *quamvis*, verum etiam, *ſed, ſed &, & quidem*, imo *nam* ſignificat. vide Lexic. Conſtantini, & Comment. Budæi. & huic etiam loco quadrant, *ſed & non procul eſt* &c. vel, *& quidem non procul eſt* &c.

VERS. 30. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, τανῦν &c. Eraſ. *& tempora quidem hujus ignorantiæ quum diſſimularit Deus*. Beza, *conniventia diſſimularit*. Syrus ܐܥܒܪ *tranſire fecit*. quod eodem ſenſu dixit Arabs ازال. placet præ cæteris Vulgatus, *& tempora quidem hujus ignorantiæ deſpiciens Deus*. vel, *quum deſpexiſſet, ſprevisſet, neglexiſſet*. hoc enim propriè verbum ſignificat. recteque huic loco quadrat. non minus enim providentiæ Dei id convenit, quam quum omnia ſibi adverſa, etiam populum ſuum rebellem deſpicere dicitur. uſurpant LXX pro זָעַם, *indignari, deteſtari*. מָאַס, *reprobare*. הִתְעַבֵּר, *iraſci*, ut Deut 3.26. וַיִּתְעַבֵּר יְהֹוָה בִּי *& iratus eſt Iehovah mihi*, LXX καὶ ὑπερεῖδέ με Κύριος. Pſ. 78.59. שָׁמַע יְהֹוָה וַיִּתְעַבַּר, *audivit Dominus & iratus eſt*, LXX ἤκουσεν ὁ Κύριος καὶ ὑπερεῖδε. & ℣ſ. 62. וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעַבָּר, *& hæreditati ſuæ iratus fuit*, LXX καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ὑπερεῖδε. Hinc locum hunc Lucæ Hebraicè vertas, וְכִי הִתְעַבֵּר אֱלֹהִים בְּעִתּוֹת הַשְּׁגָגָה הַזֹּאת,

& quum

& quum iraſceretur Deus temporibus ignorantiæ hujus. eſt & ubi pro נֶעְלָם ſequente מִן uſurpatur. ut Deut. 21. 1. הִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם, *abſcondas te ab illis.* LXX ὑπερίδῃς αὐτῷ. ſic ℣ſ. 3. & 4. Hinc verba Lucæ Hebraicè vertas, וְכִי הִתְעַלֵּם אֱלֹהִים מֵעִתּוֹת הַשְּׁגָגָה, *& quum abſconderit ſe Deus à temporibus ignorantiæ.* nempe cauſam dat, cur jam hiſce, ſub Euangelio, lucis, non autem iſtis, ſub lege, ignorantiæ temporibus reſipiſcentiam omnibus hominibus prædicari voluerit Deus. quia iſta, quippe ignorantiæ tempora, ſprevit Deus ac contempſit, iratus illis fuit, ſeque ab iis abſcondidit, non dignatus ea iſthac gratia.

Sequitur, παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι. Vulg. & Eraſm. *annunciat.* Beza, *denunciat.* Syrus, Arabs & Æthiop. *præcipit.* rectè, eo enim ſenſu paſſim in N. T. uſurpatur, imo fere ſemper, & majorem hîc habet emphaſin.

VERS. 31. *Quia conſtituit diem, in quo judicaturus eſt totam terram in juſtitia, per virum quem determinavit.* πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν &c. Beza rectè, *fide palam facta omnibus.* Vulgatus, *fidem præbens omnibus.* quod non ita capio, ac ſi voluiſſet, factam eſſe univerſo mundo poteſtatem, Chriſtum per fidem amplectendi; ſed *præbens*, mihi eſt *faciens*, ut mens ſit, eum certo & fide digno argumento probaſſe, Chriſtum fore judicem, quum eum è mortuis ſuſcitavit. nec aliter Syrum capio, & Arabem. Syrus, ܘܐܦܢܝ ܠܟܠܢܫ ܠܗܝܡܢܘܬܗ ܟܕ ܐܩܝܡܗ ܡܢ ܒܝܬ ܡܝ̈ܬܐ. Trem. *& converti fecit omnem hominem ad fidem ejus, quum excitavit eum à mortuis.* Boder. in Pariſ. *& convertit omnem hominem.* In Reg. *& reſtituit.* At veritas non patitur, ut Deus dicatur omnes homines convertiſſe aut reſtituiſſe ad fidem Chriſti. neque cum mente Lucæ quadrat, quæ eſt, certo credendum futurum judicium, quia Deus fidem ejus rei fecit omnibus per reſurrectionem

ctionem Chriſti. Itaque Syrum verto, *& obvertit omnì homini fidem ſuam, quum ſuſcitavit eum ex mortuis.* eo ſenſu quo Matt. 5. 39. ܐܦܢܝ ܠܗ ܐܦ ܐܚܪܬܐ, *obverte ei etiam alteram.* ſenſus eſt, per reſutrectionem Chriſti, Deus fidem ſuam, id eſt, certitudìnem conſilii de futuro judicio initi, obvertit omnibus, id eſt, effecit ut ea coram omnium vultu ac facie verſetur. Arabs وردّ كل انسان على ايمانه بإقامته من بين الاموات, *& certum reddidit omnem. hominem de fide ſua, per ſuſcitationem ejus è mortuis.*

. CAP. XVIII.

VERS. 3. Ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Syrus, ܒܐܘܡܢܘܬܗܘܢ ܕܝܢ ܩܘܠܥܢ̈ܐ ܗܘܘ. Trem. *artificio autem ſuo conficientes tabernacula erant.* Boder. *opifices conopeorum erant.* Ferrarius, hunc ipſum locum citans, ſcribit ܩܘܠܥܢܐ, & vertit, *artifex conopeorum, textor aulæorum, ſcenofactor.* At in appendice vertit *ephippium.* nec aliam ejus ſignificationem invenio in Lex. Syr. Arab. ubi ܩܘܠܥܢ̈ܐ vertitur اكافا السروج, id eſt, *ephippia, clitellæ.* ſubdit deinde ܩܘܒܥܢ̈ܐ quod Syriacè vertit ܕܥܒܕ ܣܪ̈ܓܐ. ubi fateor, me quid ܣܪ̈ܓܐ ſit, non intelligere. at Arabicè exponit per السرّاجين quod *opifices ephippiorum* ſignificat. ergo ܣܪ̈ܓܐ, *ephippia.*

VERS. 4. Quod hic interſerit Vulgatus, *interponens nomen Domini Ieſu*, Syrus, Arabs & Æthiopicus non agnoſcunt.

VERS. 5. Διαμαρτυρόμενος. Beza, *pergens teſtificari.* ut exprimeret vim præpos. διά. at plurima ſunt loca N.T. ubi vim illam habere nequit. Ex. gr. Hebr. 2. 6. διεμαρτύρατο δέ πού τις. ubi ipſe Beza ſimpliciter, & bene, *Teſtatus eſt autem quidam*

quidam alicubi. & apud LXX pro הָעִיר paſſim uſurpatur.

VERS. 7. *In domum cujuſdam ὀνόματι Ἰούστου nomine Iuſti.* Vulg. *Titi Iuſti*. Syrus & Arabs tantum, *Titi*. Æthiopicus tantum, *Iuſti*.

VERS. 10. οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι, τοῦ κακῶσαί σε. Vulgatus, Syrus & Arabs, *nullus poterit nocere tibi*. Non rectè enim Arabem interpretatus eſt Junius, *neque aggredietur quiſquam nocere tibi*. verba ſunt, ولن يقدر احد على اذاك, ad verbum, *& nequaquam poterit aliquis ſuper læſione tui*, id eſt, ex peculiari quadam conſtructione, quam habet verbum قدر, *nequaquam poterit quis nocere tibi*. Eraſmus ἐπιθήσεταί σοι vertit, *adorietur te*. Beza, *invadet te*. rectè. ad verbum, *imponet tibi*, vel *ponet ſupra te*, ſup. χεῖρας, *manus*. Hebraicè id eadem prorſus phraſi dixero, אִישׁ לֹא יָשִׁית עָלֶיךָ לְהָרַע לָךְ. occurrit ea Pſ. 3. 7. אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי, LXX τῶν κύκλῳ συνεπιτιθεμένων μοι, *qui circumcirca ſimul imponunt mihi*, vel *ponunt ſupra me*, ſup. manus, id eſt, invadunt & adoriuntur me, quaſi injectis in me manibus.

VERS. 14. Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι, ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρὸν, ὦ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν. *ſi quidem eſſet iniquum aliquid, aut facinus malum, ô Iudæi*, nempe de quo accuſationem inſtituere velletis. ideo Syrus per modum commentarii hoc ſupplens, vertit, *ſi de aliqua re mala, aut fraudulenta aut exoſa accuſaretis ô Iudæi, convenienter ſuſciperem vos*. pro ῥᾳδιούργημα πονηρόν, videtur legiſſe ῥᾳδιούργημα ἢ πονηρόν. Arabs pro πονηρόν non legit φανερόν, neque ut ait Junius δῆλον. ſed κατὰ πόδα ſecutus Syrum vertit, لو كنتم على شي ردي او قبيح كنتم تسعون يايها اليهود بالواجب وكنت اقبلكم quæ Junius inconvenientiſſimè reddidit, *ſi de aliquo conſilio aut injuriæ aut maleficii referretis, ô Iudæi, manifeſti, equidem acciperem vos*. verto, *ſi de re mala aut fraudulenta aut turpi accuſaretis ô Iudæi, conveniens* eſſet, *& acciperem vos*, id eſt,

 conve-

conveniens eſſet ut acciperem, vel admitterem vos. atque id omnino arbitror voluiſſe Lucam, per κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν, ad verbum, *ſecundum rationem ferrem vos*, id eſt, rationi conſentaneum eſſet ut vos ferrem.

VERS. 15. *Si vero quæſtio eſt* περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων, καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, *de verbo & nominibus & lege quam habetis*. Per *verbum* poteſt abſolutè intelligi verbum Dei. & per *nomina*, nomina Dei, quæ abſolutè שֵׁמוֹת, *Nomina* dicuntur Hebræis. vocantur & אזכרות, *commemorationes*. vide Eliam in Thisbi. Æthiopicus habet ובאנת אשמאת שבא, *& de nominibus hominum*.

VERS. 18. Κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε γὰρ εὐχήν. Æthiopicus, *& totonderunt caput ſuum: habebant enim votum*. addo id notis Cl. Bezæ. non habet ἐν Κεγχρεαῖς.

VERS. 19. Κατήντησε δὲ εἰς Ἔφεσον, κἀκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ. Sic & Æthiopicus legit. At Syrus, quem ſequitur Arabs, pro κατήντησε legit κατήντησαν, *pervenerunt*. & κἀκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ, non hîc, ſed infra ſub finem verſ. 21. legerunt. ibi enim pro καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου, habent, *& Aquilam & Priſcillam reliquerunt Epheſi: & ipſe iter fecit per mare, & venit Cæſaream*. quæ lectio mihi valde bene quadrare videtur. Rectius enim illic, ubi Epheſo diſcedit, Aquilam & Priſcillam reliquiſſe ibi dicitur, quam hîc ubi primum intrat.

VERS. 21. Δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἱεροσόλυμα. annotat Cl. Beza Vulgatum nihil horum legiſſe. Addo, nec Æthiopicum. Syrus & Arabs legerunt. in Syro notandum quod πάντως verterit ܐܡܝܢܐܝܬ, Tremell. & Boder. in Pariſ. *ſedulo*. verte *certo* ſive *conſtanter*. id eſt, ſic ut de ſententia iſta nihil mutem. Arabs autem, ينبغي لي ان ابدا بعل العيد المقبل في بيت المقدس, Junius, *oportet me agere venturum diem feſtum in loco ſancto*. non aſſecutus eſt mentem Interpretis, qui vertendus eſt, *oportet ut*

ut incipiam facere feſtum ſequens Hieroſolymæ. non conſtruxit πάντως cum δεῖ, ſed cum ποιῆσαι, & ποιῆσαι τὴν ἑορτὴν πάντως ipſi fuit, non feſti dies quoſdam, ſed à primo initio omnes celebrare. ideo dixit, *oportet ut incipiam facere* &c.

VERS. 22. *Quumque deſcendiſſet Cæſaream*, ἀναβὰς καὶ ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν. Beza poſt ἀναβάς ſubintelligit Ἱερουσαλήμ, *Hieroſolymam.* dicitque in Syra interpretatione exprimi. fefellit virum doctiſſ. Tremellius, qui quum locum id poſtulare exiſtimaret, ſupplevit, neque diverſo charactere ab ipſo textu Syri diſtinxit. Editiones Syriacæ non habent. nec ſenſus poſtulat, qui omnino eſſe videtur, eum Cæſaream ingreſſum, ad Eccleſiam illius loci aſcendiſſe, eamque ſalutaſſe. Nec eſt quod aſcendendi vox quenquam offendat. ea enim non ſemper *ex depreſſiori loco in altiorem conſcendere*, ſed ſæpe ſimpliciter *loco ſe movere* ſignificat. ut oſtendimus ad Luc. 5. 2. neque ineptè ſentiet quis, in editiori urbis loco conventum Eccleſiæ fuiſſe habitum, ad quem aſcendere Paulus neceſſe habuerit. in elevatioribus enim locis ſtrui templa ſolebant. Æthiopicus non aliter accepit, quum vertit, *& deſcendit Cæſaream, & aſcendit in domum Chriſtianorum* (id eſt, Eccleſiam) *& ſalutavit eos, & abiit Antiochiam.*

VERS. 24. Ἀνὴρ λόγιος, *vir eloquens.* Sic omnes interpretes præter Æthiopicum, qui habet באשי טביב, *vir prudens*, vel ſapiens. Lexic. Conſtant. λόγιος, *eloquens, prudens, doctus, verboſus.* Hezychius vertit, ὁ τῆς ἱστορίας ἔμπειρος, πεπαιδευμένος, *hiſtoriarum peritus, eruditus.* peritia hiſtoriarum prudentiam parit.

VERS. 27. *Quum autem vellet tranſire in Achaiam*, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοί, *exhortati eum fratres.* Syrus, ܩܕܡܘܗܝ ܐܚܐ, Tremel. *anteverterunt eum*, Boderianus in Pariſienſi, *prævenerunt eum fratres.* unde Cl. Beza

 ait,

ait, Syrum nova & Græcis prorſus inuſitata ſignificatione vertiſſe. Sed Syriacum verbum valet *rapuerunt eum fratres.* neque enim ܚܛܦ Syris, ut & חָטַף Hebræis, aliud quam *rapere* ſignificat. ſenſus eſt, incitarunt eum ut, quod facere volebat, raptim faceret, quaſi ipſi eum ad iter illud abriperent. niſi forte mendum in textu Syro ſtatuamus, & tranſpoſitis ſolum literis legendum dicamus ܚܦܛܘܗܝ, *incitarunt eum.* ita ſane legit Ferrarius, qui probaturus ܚܦܛ ſignificare *ſuaſit, hortatus eſt, incitavit,* hunc ipſum locum citat. ſignificat propriè *diligentem, ſtudioſum & concitatum ad rem aliquam reddere.* Arabs vertit فرحوا به, *gaviſi ſunt de eo.* antecedens dixit pro conſequente. ideo enim hortati ſunt ut proficiſceretur, quia gaudebant eum id propoſuiſſe. Æthiopicus אבחו, *permiſerunt ei, poteſtatem ei fecerunt*, quaſi ἐπιτρεψάμενοι legiſſet, aut προτρεψάμενοι id ipſum ſignificare voluiſſet.

IBID. Ὃς παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος. Vulgatus, Eraſ. Beza, Syrus & Arabs acceperunt συνεβάλετο ſignificatione *commodi.* Solus Æthiopicus, ſignificatione *collationis per ſermonem.* vertit enim, ובציחו נגרומו בזחח לאל אמנו בצג אגזי אבחר, *& cum adveniſſet, locutus eſt multum iis qui crediderant per gratiam Dei.* eodem ſenſu quo apud Euripidem eſt συμβάλλω σοι λόγους, *colloquor tecum.* prior tamen ſignificatio uſitatior, præſertim in medio συμβάλλομαι. & huic loco convenientior, quia ỳ ſ.ſeq. ratio additur, cur multum profuerit credentibus: quia nempe vehementer redarguebat Judæos.

VERS. 28. Εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο. Vulgatus εὐτόνως, *vehementer.* Beza, *magna contentione.* Syrus ܚܦܝܛܐܝܬ, *fortiter.* Hezychius, εὐτόνως, ἰσχυρῶς, ἐλαφρῶς, *validè, levi negocio.* Idem, εὔτονος, εὐμαρής, γενναῖος, *animo-*

animoſus, generoſus. hinc non ineptè vertas, *animosè, generosè.* Idem, εὐτονία, ἀνεξικακία, καρτερία, ὑπομονή, *malorum tolerantia, fortitudo, perſeverantia.* neque hinc male vertas, *conſtanter, perſeveranter.* Cætera Vulgat. & Eraſm. verterunt, *Iudæos revincebat.* Beza, *magis magiſque redarguebat.* ut vim præpoſitionis διὰ, qua augeri ſignificationem vult, exprimeret. ſed vis potius præpoſitionis κατὰ attendenda, quæ ut Verbo, cum quo componitur, dat ut conſtruatur cum Dativo τοῖς Ἰουδαίοις, ita eidem actionis ſignificationem dare videtur, qua agebat Apollos adverſus Judæos. adeo ut non gravatè verterem, *adverſus Iudæos arguebat.* ita ſane Syrus ܕܪܫ ܗܘܐ ܠܘܩܒܠ ܝܗܘܕܝܐ, *diſputabat contra Iudæos.* & Arabs كان يجادل اليهود امام الجموع جدالا منيع, *diſputabat cum Iudæis coram turbis diſputatione valida.*

Ibid. Εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ambiguum eſt, utrum ſit ſubjectum, utrum prædicatum. ambiguitatem reliquerunt Vulgatus & Æthiopicus, *eſſe Chriſtum Ieſum.* At Syrus, Arabs, Eraſ. & Beza Ἰησοῦν faciunt ſubjectum, τὸν Χριστὸν prædicatum. ſi tamen mutes in ὅτι ὁ Χριστὸς ἐστὶ Ἰησοῦς, ſubjectum potius eſt ὁ Χριστός, ac ſenſus, eum qui dicitur Chriſtus, eſſe verum mundi Servatorem. fateor tamen id non omnino eſſe neceſſarium, quia articulus ὁ, etſi non frequenter, interdum tamen etiam prædicato apponitur. ut Joan. 1. 4. & 8. 44. Jac. 3. 6.

Cap. XIX.

Vers. 3. Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; οἱ δὲ εἶπον, εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. Vulgatus, Syrus, Arabs & Æthiopicus εἰς pro ἐν acceperunt, quod paſſim in N. T. uſitatum. *in quo baptizati eſtis?* id eſt, in qua doctrinâ? *in baptiſmate Iohannis*, id eſt, in doctrina quam Johannes baptiſmate obſignauit. ſicut

 1 Cor.

1 Cor. 10. 2. *εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐπαβτίζοντο*, *in Moſe*, id eſt, in doctrina Moſis, *baptiZati ſunt.*

VERS. 9. Ἐν τῇ σχολῇ Τυράννου τινός. Syrus & Arabs nomen proprium viri cujuſdam eſſe voluerunt. Arabs autem, non in editione Erpeniana tantum, ſed & in alio M. S. habet طراديوس, *Turadius.* Æthiopicus vertit בקדם מכואן ומלאכת, *coram prætorio & præſidibus*, ſeu principibus. vult σχολὴν Τυράννου fuiſſe prætorium, ubi præſides convenirent, apud ſummum ſcilicet tyrannum & urbis principem.

VERS. 12. Σουδάρια ἢ σιμικίνθια. Sunt qui duas haſce voces idem ſignificare volunt. Suidas, σιμικίνθιον, φακιόλιον ἢ σουδάριον. quid autem φακιόλιον? idem Suidas ait eſſe, τὸ τῆς κεφαλῆς περιείλημα, ὃ παρὰ Κυπρίοις Κορδύλη, παρ' Ἀθηναίοις Κρώβυλον, παρὰ δὲ Πέρσαις Νιδάριον καλεῖται, *capitis velamen*, *quod Cypriis Cordyle, Athenienſibus Crobylum*, *Perſis autem Nidarium dicitur.* Hezychius quoque σιμικίνθια vertit φακιόλια. Sed addit, ζωνάρια ὡράρια τῶν ἱερέων, *Cingula horaria ſacerdotum.* Cingula intelligo, quibus ſe accingerent cum ſacra facerent. cum enim talaribus induerentur veſtibus, non niſi ſuccinctos ſolere ſacris vacare, liquet ex Exod. 39. 29. Levit. 14. 6. 1 Sam. 2. 18. Talibus quoque cingulis, quo expeditius & incederet & ſua perageret, uſus procul dubio fuit Paulus. quæ *ſemicinctia* rectè dicuntur, quia in medio corporis medium veſtis accingunt. At Syrus vertit, ܦܘܩܝܠܐ. Arabs خرق, *lacinias.* ſunt autem laciniæ, in veſtimento extremæ partes, ejuſque ſegmenta quædam veſtem dividentia, unde & à *lacerando* Latinis, Syris & Arabibus dictæ ſunt. quarum etiam in abſtergendis ſudoribus uſus erat. Plaut. Merc. *Ac tu edepol ſume laciniam, atque abſterge ſudorem tibi.* hæ quia ad medium corporis ſciſſæ erant, atque ibi accingebantur, rectè ob id ſemicinctia dicantur. quo videtur reſpexiſſe Æthiopicus quum vertit ויושרו אמצנף לבשו ושכנו, *& tulerunt*

runt de extremitatibus veſtis ejus, & ſudaria ejus. צנף quo utitur Æthiopicus, etiam in Targum pro lacinia & extremitate veſtis uſurpatur. Hebræi כְּנַף dicunt, cujus duale כְּנָפַיִם obſervetur non de avibus tantum, ſed & de veſtibus dici, Jer. 2. 34. ut ſciamus, ſicut avium, ita & veſtium duas fuiſſe alas, quæ quia jam ad medium corporis erant ſciſſæ, ubi cingebantur, facile porro à reliqua veſte abſcindi & ſeparari potuerunt. quod uni alæ veſtis Regis Saulis à Davide contigit 1 Sam. 24. Vt itaque hæ alæ per σιμικίνθια hîc intelligantur, plane non repugno.

VERS. 13. In fine verſus, Solus Arabs addit فيعافون, *& ſanabantur.*

VERS. 16. Καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν. Sic Syrus, Arabs & Æthiopicus quoque legerunt. non ut Vulgatus, *dominatus amborum.* In fine verſus pro γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους, Syrus habet ܟܕ ܡܫܠܚܝܢ ܘܡܫܚܩܝܢ. Trem. *nudati ac vulnerati.* Boder. *nudati ſauciique.* Ferrarius ܫܚܝܩܐ, *contritus, contuſus, comminutus.* ܫܚܝܩܘܬܐ & ܫܘܚܩܐ, *contritio, contuſio, comminutio.* ܫܚܩ, *contrivit, contudit, comminuit.*

VERS. 19. Εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. Vulgatus, *invenerunt pecuniam denariorum 50 millia.* Beza quoque ἀργύριον per *denarios* vertit. Arabs per دراهم, *drachmas,* quæ tantundem fere valebant atque denarii. Syrus זוזא. ſicut LXX plerumque pro כסף ponunt ἀργύριον. interdum tamen δίδραχμα ἀργυρίου. ut Deut. 22. 29. interdum δίδραχμα abſolutè. ut Gen. 20. 16. aliquando σίκλος, *ſiclus.* ut Num. 7. 85. Deut. 22. 19. 2 Reg. 15. 20. Eſa. 7. 23. Jer. 32. 9. intelligitur autem ſiclus communis, valens δίδραχμον duas drachmas. quomodo & Chaldæus pro כסף ſolet dicere סלעא, *ſiclus.* ex hac ſupputatione, ſumma eſſet, *ſiclorum quinquaginta millia.*

altero

altero major quam denariorum. ſiclus enim communis duos denarios comprehendit.

V E R S. 22. Καὶ Ἔραςον. Conſentiunt in hac lectione Vulg. Syr. & Arabs. Solus Æthiopicus mendoſè legit, *& Ariſtarchum.* qui quomodo potuit miſſus dici in Macedoniam, quum infra ꝟſ. 29. dicatur cum Gajo comprehenſus Epheſi. & in fine verſus, ſolus legit *Epheſi*, quum reliqui omnes conſtanter habeant *in Aſia.*

V E R S 23. Περὶ τῆς ὁδοῦ. Syrus, Arabs & Beza, *ob viam* Dei. Æthiopicus *ob hanc doctrinam.* τῆς pro ταύτης.

V E R S. 24. Ναοὺς ἀργυροῦς. Arabs & Æthiop. habent *imagines argenteas.*

V E R S. 25. Οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας. Syrum ſic quoque legiſſe, non autem ut habebat vetuſtiſſimus Bezæ codex, clarum eſt. habet enim, ܗܢܐ ܟܢܫ ܐܢܘܢ ܠܒܢܝ ܐܘܡܢܘܬܗ ܟܠܗܘܢ. ܘܠܦܠܚܐ ܕܦܠܚܝܢ ܥܡܗܘܢ, *hic congregavit iſtos coartifices ſuos omnes, & qui operabantur cum illis.* ubi quoque manifeſtè diſtinguit inter τεχνίτας & reliquos ἐργάτας. per iſtos intelligens, qui ſicut Demetrius magiſtri artis erant, & aliis operas præſcribebant, per hos vero, inferiores operarios, quibus à magiſtris artificibus operæ præſcribebantur.

V E R S. 27. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν. Vulgatus τοῦτο τὸ μέρος vertit ad verbum *hæc pars.* Beza, *illud quod nobis eſt peculiare:* cui longè præfero quod Syrus & Arabs verterunt, *hæc res*, vel *hoc negocium.* quo ſenſu idem nomen capiendum nobis videtur 2 Cor. 9. 3. *ne gloriatio noſtra de vobis inanis fiat* ἐν τῷ μέρει τούτῳ, *hac in re.* Col. 2. 16. *ne quis vos damnet in cibo aut in potu*, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, *aut in negocio feſti.* 1 Pet. 4. 16. *glorificet autem*

Deum

Deum ἐν τῷ μέρει τούτῳ, in hac re. Belgicè ad verbum rectè dicimus, **in deſen deele**, *in hac parte*, id eſt, in eo quod ad hanc rem ſpectat. Sic, *nemo damnet vos in parte feſti*, id eſt, in eo quod ad feſtum ſpectat. *Ne gloriatio noſtra de vobis inanis fiat in hac parte*, id eſt, in eo quod hanc rem, nempe ſubſidium pauperum, ſpectat. Sic hoc loco, *periclitatur nobis hæc pars*, id eſt, hoc quod ad hanc rem, nempe artificium & quæſtum noſtrum, ſpectat. Porro, κινδυνεύει εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, Vulg. vertit, *periclitatur in redargutionem venire*. Beza, *periculum eſt ne nobis probroſum evadat.* laudo. ſed examinandum quod addit, Syrum & Arabem vel hunc locum non intellexiſſe, vel diverſum quidpiam in Græcis codicibus legiſſe. neutrum neceſſe videtur. Syrus habet ܘܠܐ ܗܕܐ ܨܒܘܬܐ ܒܠܚܘܕܝܗ̇ ܡܬܦܪܣܝܐ ܠܒܣܪܐ ܘܒܛܠܐ. Trem. *& non hæc res tantum innoteſcit.* correxit Junius, *& non hoc ſtudium tantummodo infamatur.* Boder. *& non hoc placitum tantum diffamatur.* ܨܒܘܬܐ non eſt propriè *placitum*, nec *ſtudium*. etſi ſit à ܨܒܐ, *voluit*. ſed *rem, negocium* denotat. nec quicquam amplius. *voluntas, placitum* ܨܒܝܢܐ dicitur. ſicut & Arab. à شاء, *voluit*, fit مشية, *voluntas*, & شيء quod nihil niſi *rem, negocium* ſignificat. Porro Syr. ܡܬܦܪܣܝܐ ſignificat *publicæ ignominiæ exponere*, ut ad Matt. 1. 19. pluribus tradidimus. Verto ergo, *& non hæc res tantum* (nempe ars quam profitemur) *publicæ ignominiæ exponetur & ceſſabit.* optimè mentem textus videtur aſſecutus, qui habet εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν. malui autem participia Syriaca per futura vertere, quia non tantùm frequenter eum uſum habent, ſed & hoc loco melius explicant mentem Euangeliſtæ, qui dixit, κινδυνεύει ἡμῖν τοῦτο τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν. quid futurum ſit proponit. Arabs

Syrum ſecutus reddit وليس انما ينفضح هذا الامر فقط ويبطل *& non utique probroſa reddetur res hæc tantum & ceſſabit.* Junius aliter, ſed male.

Sequitur in fine verſus apud Syrum ܘܐܦ ܗ̇ܝ ܕܝܢ ܠܗ̇ ܐܠܗܬܐ ܕܟܠܗ̇ ܐܣܝܐ ܘܕܟܠܗܘܢ ܥܡ̈ܡܐ ܣܓܕܝܢ ܠܗ̇ ܡܫܬܒܣܪܐ. Trem. *& etiam ipſa Dea totius Aſiæ,& quam omnes gentes adorant,deſpectui habetur.* Inſeruit pronomen relat. *quam*, utpote quod in Syro deeſſe putabat. ſimiliter fere Boder. in Reg. at in Pariſ. pro ודכלהון legit דכלהון contra omnium codicum fidem,& abſque copula vertit, *& etiam ipſa Dea totius Aſiæ, quam omnes gentes adorant, ludibrio habebitur.* nempe quia cum Tremellio ܕ in ܕܟܠܗ̇ ܐܣܝܐ acciperet pro nota Gen. caſ. nec alibi reperiret pronomen relat. quod hîc tamen omnino erat neceſſarium, mutavit copulam ו in relat. ד. nihil id neceſſe. Sic enim vertendum, *& etiam ipſa Dea, quam tota Aſia & omnes populi adorant, contemnetur.* ἣν ὅλη ἡ Ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται. Neque mirum, quod pro ἡ μεγαλειότης αὐτῆς, Syrus dixerit, *ipſa Dea.* eſt enim μεγαλειότης τοῦ Θεοῦ, quæ μεγαλοπρεπὴς δόξα dicitur 2 Pet. 1. 17. ipſa divinitas. quamobrem hîc Æthiopicus habet ותתמסר מלכותה, *& deſtruetur divinitas ejus.*

VERS. 35. Καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον. Vulgatus, Æthiopicus & Beza vertunt γραμματεὺς ad verbum *Scriba.* Syrus & Arabs, *primarius civitatis.* quod non rejicio. Gloſſarium, γραμματεὺς, *Scriba, Teſſerarius.* eſt autem teſſerarius, qui teſſeras tribuit, & militibus ſymbola dat. quod apud nos in urbibus præſidiariis Gubernatoris eſt, in cæteris primarii conſulis. Papias: *Teſſerarius præpoſitus curruum, qui bellum nunciat.* Plutarchus, Τεσσεράριοι καλοῦνται, οἱ δι' ἀγγέλων καὶ διοπτήρων ὑπηρεσίας τελοῦντες, *Teſſerarii vocantur, qui per*

per nuncios & ſpeculatores miniſteria peragunt. quum ergo hîc in urbe Epheſo deſignatur aliquis qui abſolutè vocatur ὁ γραμματεὺς, merito intelligitur præfectus, qui militibus ſymbola & munia præſcribit.

VERS. 38. ܗܐ ܐܢܬܘܦܛܘܣ ܒܡܕܝܢܬܐ ܐܘܡܢܐ ܐܢܘܢ. Non rectè Trem. *ecce proconſul eſt in civitate, & faſti* dies *ſunt.* rectè vero Boder. *ecce proconſul eſt in urbe, artifices ſunt.* In Græco eſt, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοι εἰσί. ubi primum Syrus invertit ordinem. deinde legit in ſingulari ἀνθύπατός ἐστι. Tertio, Syro ἀγοραῖοι non ſunt forenſes cônventus ubi jus dicitur, nec forenſes judices, nec faſti dies, ſed accepit eodem ſenſu quo capitur Act. 17. 4. προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηρούς. ſunt enim ἀγοραῖοι plebei, qui manu victum quærunt, ſuaq; manuficia in foro venum exponunt. quæ autem in hac interpretatione mens Syri fuerit, ex Arabica verſione clarius liquet, quæ habet فهاهودا القاضي في المدينة انماهم صناع, *& ecce judex eſt in civitate, tantummodo illi operarii ſunt.* Id eſt, peccarunt Demetrius ejuſque ſodales, quod adverſus hos viros tantas turbas dederint. ſi quid enim deliquerunt, non ipſorum eſt hîc jus dicere, quippe qui operarii tantum ſint & artifices. proconſul eſt in civitate, ad quem hoc pertinet. Eo ſenſu ἀγοραῖοι ἄγονται vertendum eſſet, *circumforanei* vel forenſes *habentur.* nam ut Latinis *duco*, ſic & ἄγω Græcis aliquando pro *exiſtimo, habeo* uſurpatur. ut ἄγω ὑμᾶς ἐν ἴσῃ τιμῇ, *habeo vos in pari honore.* ἄξω οὐδαμῶς μείζονας ὑμῶν, *nullos habebo majores vobis.*

VERS. 40. *Poſſimus reddere rationem* τῆς συστροφῆς ταύτης, Vulg. Eraſ. & Beza, *concurſus hujus.* Arabs benè الفتنة, *ſeditio.* tumultuarium enim & ſeditioſum concurſum ſignificat. ut συστρέφειν eſt στασιαστικῶς συνάγειν, *populum factioſè*

cogere: ſic συστροφὴ eſt *factioſus cœtus.* Hezychius reddit, ἴλιγξ ὕδατος, σκοτισμός, *vortex, obtenebratio.* ubi per obtenebrationem intelligo capitis vertiginem, quæ ſpirituum in cerebro tumultuantium ac ſurſum deorſum converſorum ac convolutorum vortex quidam eſt, tenebras oculis inducens. ita ſe habet עֲדַת דְּבֹרִים, *examen apum*, quod propterea συστροφὴ μελισσῶν, LXX Interpretibus dicitur Jud. 14. 8. nec aliter ſo habet συστροφὴ τοῦ λαοῦ, *ſeditioſa coitio populi.* LXX etiam pro קֶשֶׁר, *conjuratione utuntur.* 2 Reg. 15. 15. Amos 7. 10. & alibi. ſic verti poteſt Pſ. 64. 3. σκέπασόν με ἀπὸ συστροφῆς πονηρευομένων, *protege me à conjuratione maleficorum.* Suidas vult, intelligi ibi τὴν ἐπὶ κακῷ συμφωνίαν. in Hebræo eſt, מסוד, *à concilio*, vel *à conſilio.* concilia enim & conſilia improborum factioſa ſunt & conjuratoria.

CAP. XX.

VERS. 4. Ἄχρι τῆς Ἀσίας. Vulgatus, Arabs & Æthiop. non legerunt. Σώπατρος. Arabs *Soſipatrus.* Quod autem Vulgatus addit *Pyrrhi*, Syrus, Arabs, & Æthiop. non legerunt. Et in fine verſus poſt καὶ Τιμόθεος, Syrus & Arabs addunt, *qui erat ex Lyſtra.*

VERS. 7. Τοῦ κλάσαι ἄρτον. Syrus ܕܢܩܨܐ ܐܘܟܪܣܛܝܐ, *ut frangeremus euchariſtiam.* Arabs لنوزع جسد المسيح, *ut diſtribueremus corpus Chriſti.* Æthiopicus לברך מאר, *ad benedicendum menſæ.* omnes de S. Cœna intellexerunt.

VERS. 8. Οὗ ἦσαν συνηγμένοι. *ubi erant congregati.* ſic & Æthiopicus. At Vulg. Syrus & Arabs, *ubi eramus congregati.*

VERS. 9. Ἀπὸ τοῦ τριστέγου. Syrus ܡܢ ܬܠܬܐ ܡܕܝܪ̈ܝܢ, *ex tribus contignationibus*, id eſt, à tertia contignatione. Moneo tantum, male à Boderiano legi מְדִירִין. lege, מִדִירִין. quod manifeſto liquet ex ſecunda vocali ſub Mem. Ferrarius

ܡܕܝܪ̈ܐ

ܥܠܝ̈ܬܐ, *contignatio ſuperior, tabulatum, cœnaculum.* ſic Pſ. 104. 3. ܕܥܒܕ ܒܡ̈ܝܐ ܥܠܝ̈ܬܗ, *fecit in aquis cœnacula ſua*, הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו.

VERS. 11. Οὕτως ἐξῆλθεν. *ita exiit.* οὕτως interdum non ſimilitudinis eſſe particulam, ſed quæ conſequens antecedenti ſubjungat, diximus ſupra c. 7. 8. & Joan. 4. 6. Syrus & Arabs hîc vertunt *tum.* nec aliter כֵּן uſurpatur Pſ. 61. 9. כֵּן אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ, LXX, οὕτως ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου. *ſic*, id eſt, tum, quum res ſe ſic habebit, *canam nomini tuo.* Porro quum Paulus hîc dicitur exiiſſe, ſenſus eſt, eum pedeſtri itinere profectum eſſe, cæteris navi ituris, ut ex ℣ſ. 13. apparet. quamobrem Syrus & Arabs, explicationis gratia, verterunt, *tunc exiit ut iret per aridam*, id eſt, terrâ.

VERS. 13. Ἀνήχθημεν εἰς τὴν Ἄσσον. Syrus ܘܪܕܝܢ ܠܡܥܕܐ ܕܬܣܘܣ. Trem. & Boder. in Pariſ. *& iter fecimus ad cœtum Theſus.* In Reg. *ad congregationem Theſus.* reſpexerunt Hebr. נוֹעַד, *congregari, convenire.* unde eſt עֵדָה, *congregatio, cœtus.* & apud Rabbinos וַעַד idem. בֵּית הַוַּעַד, *domus conventus, ſchola, ſynagoga.* at id hoc loco non habet locum. verte, *& navigavimus ad portum Theſos.* Habemus enim ex Gloſſ. Syro-Arab. ܡܥܕܐ ſignificare ܠܡܝܢܐ, λιμένα, Arabicè المرفا, *portum.* ܐܘܦ ܠܦܩܣ, Arab. والموعد, *& pactum.* ſic quoque Ferrarius, ܡܥܕܐ, *portus, refugium, pactum.* Explicat ergo Syrus, urbem Aſſon fuiſſe maritimam, aptumque portum navibus. Plin. lib. 5. cap. 30. in litore Troadis eam collocat, eandemque Apolloniam quoque dici ait. Strabo lib. 13. tradit, qua parte mare ſpectat, eſſe natura ac arte munitiſſimam. Annotavit autem D. Beza, pro Ἄσσον quædam exemplaria legere Θάσσον. tale fuit quo Syrus noſter eſt uſus. At Arabs & Æthiopicus legerunt Ἄσσον.

Vers. 16. *Feſtinabat, ſi fieri poſſet, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοςῆς γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα.* Vulg. Syr. & Arabs, *ut diem Pentecoſtes faceret Ieroſolymis.* videntur pro γενέσθαι legiſſe ποιεῖν. de qua phraſi vide ſupra Act. 15.33. & 18.23. & Mat. 20.12.

Vers. 18. Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτόν. *quum autem veniſſent ad eum.* Vulgatus addit, *& ſimul eſſent.* quod Syrus, Arabs, & Æthiopicus non agnoverunt.

Vers. 20. Δημοσίᾳ καὶ κατ᾽ οἴκους. Eraſ. *publicè & per ſingulas domos.* Beza, *& domatim.* Malim cum Vulgato, *& per domos.* ſive ut habent Syrus & Arabs, *& in domibus*, id eſt privatim. nulla hîc diſtributio indicatur, ſed *publicè* & *privatim* opponuntur. vide quæ ſupra diximus, Act. 2.46. Æthiopicus rectè באפאן ובושטן, *foris & intus.*

Vers. 21. *Teſtans Iudæis* ܘܠܐܪ̈ܡܝܐ *& Gentilibus.* annotat hîc F. Junius, Syr. & Aramæis, id eſt, Syris, pro eo quod eſt gentibus, συνεκδοχικῶς. at vero ܐܪ̈ܡܝܐ, ut hoc loco legendum, non ſunt Syri. tum enim ſcribitur ܐܪ̈ܡܝܐ. vide Luc. 4. 27. ܐܪ̈ܡܝܐ. *Ethnicum* denotat, & non uſurpatur niſi oppoſitè ad Judæos, ut & ܐܪܡܐܝܬ, *gentiliter* Gal. 2.14. ܐܪܡܐܝܬ autem eſt *Syriacè.* Neque tamen inficior illud ex hoc eſſe natum. Quum enim populus Judæorum in Babylonia degeret, inter Chaldæos, qui & Aramæi dicebantur, ipſorumque lingua Aramæa, unde Dan. 2. 4. dicuntur Regem allocuti אֲרָמִית Aramæè, adeoq; populi Chaldææ aut Aramæi tum eſſent aut Judæi, factum ut præ cæteris gentibus hi Judæis opponerentur, quumque quis Aramæus diceretur, gentilis ſive Ethnicus intelligeretur, qui non eſſet è populo Judaico. Deinde vero diſcriminis cauſa, ܐܪ̈ܡܝܐ dictus qui natione eſſet Syrus, ܐܪ̈ܡܝܐ autem qui origine & religione ethni-

ethnicus. quam vocem & Æthiopicus paſſim pro Ἕλλω uſurpat.

VERS. 24. *Vt peragam curſum meum μετὰ χαρᾶς cum gaudio.* Syrus, Arabs, Æthiop. & Vulgatus non legerunt μετὰ χαρᾶς. Omnia tamen Græca noſtra exemplaria, ut & Chryſoſtomus legunt.

VERS. 28. *Spiritus S. conſtituit vos Epiſcopos.* Æthiopicus pro ἐπισκόπους habet פפשת, quod plur. eſt à ſingul. פפש, *epiſcopus.* quod proculdubio corruptum eſt è Græco, ſicut apud Arabes אסכנדר pro Ἀλέξανδρ. omiſſis enim quatuor literis, & priori *p* juncto poſteriori, ex ἐπίσκοπος fit πόπος. eſtque hoc ipſum quod Angli dicunt *pope*, Muſcovitæ *pop*, Latini *papa*, non tantum de ſummo Pontifice, ſed & de omnibus paſtoribus atque inſpectoribus Eccleſiæ, quos Belgicè **Papen** dicimus.

VERS. 29. *Μετὰ τὴν ἄφιξίν μου, poſt diſceſſum meum.* Notat Cl. Beza, novam eſſe ſignificationem, quum ἄφιξις, *adventum* declaret. Generalius tamen in Gloſſar. redditur ἄφιξις, *adventus*, *profectio.* hinc verte, *poſt profectionem meam.* ſicut apud Demoſthenem, ἄφιξιν εἰς τοὺς πολεμίους ἐποιήσατο, *profectionem in hoſtes inſtituit.* nec diverſo ſenſu Gen. 38. 1. pro וַיֵּט עַד אִישׁ עֲדֻלָּמִי, *declinavit ad virum Adullamitam*, LXX habent, ἀφίκετο ἕως πρὸς ἄνθρωπον &c.

VERS. 32. Τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι &c. Eraſmus, Syr. & Arabs conſtruxerunt τῷ δυναμένῳ cum propinquiori λόγῳ. Vulgatus & Beza cum remotiori Θεῷ. utrumque conſiſtere poteſt. & quocunque modo conſtruatur, Deus & verbum ejus hîc concurrunt. verbum gratiæ à Deo ædificat, & Deus per verbum.

VERS. 35. Μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου. Syrus, ܘܬܗܘܘܢ ܥܗܝܕܝܢ ܠܡܠܘܗܝ ܕܡܪܢ. Trem. & Boder. *& meminiſſe verborum Domini noſtri.* Id niſi fallor in

Kal.

Kal dicerent ܘܬܥܗܕܘܢ. at in Aphel tranſitivum eſt, ac vertendum, *& commonefacere verba Domini noſtri.* ſcribendum autem eſt ܘܬܥܗܕܘܢ.

CAP. XXI.

VERS. 3. Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον. Antiquiſſima hæc eſt & vulgatiſſima lectio, quam Chryſoſtomus, Vulgatus & pleraque noſtra Græca exemplaria habent. quia tamen inſolens videbatur conſtructio, nec ſatis evidens ſenſus, audaculi quidam immutare eam nonnihil ſunt auſi. Hinc duo ex noſtris codicibus legunt ἀναφάναντες, *quum aperuiſſemus* vel *detexiſſemus*. non ſatis Grammaticè. dicendum enim in aor. 1. fuerat ἀναφήναντες. in aor. 2 ἀναφανόντες. alii duo codices habent ἀναφανέντος δὲ τῆς Κύπρου, *quum apparuiſſet Cyprus*. ſolœciſmo manifeſto. dicendum enim fuerat ἀναφανείσης δὲ τῆς Κύπρου. nos antiquiorem lectionem rectam putamus, quæ ad verbum ſonat, *quum autem oſtenſi eſſemus Cyprum*, id eſt, oſtenſa nobis eſſet Cyprus. ſicut ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, *crediti ſunt verba Dei*, id eſt, credita ſunt ipſis verba Dei. Rom. 3. & ἐπιστεύθην τὸ εὐαγγέλιον, *creditus ſum Euangelium*, pro, creditum eſt mihi.

VERS. 15. Ἀποσκευασάμενοι. Eraſ. *ſublatis ſarcinis*. Beza, *collectis ſarcinis*, quaſi ἀνασκευασάμενοι. Vulgatus, Syr. & Arabs, *præparati*, quaſi παρασκευασάμενοι. Sed & ἀποσκευάζεσθαι ſignificat interdum *remotis impedimentis præparare*. hoc ſenſu LXX Interpretes uſurpant pro Hebr. פִּנָּה, Lev. 14. 36. quod alibi per ἑτοιμάζειν reddunt, ut Gen. 24. 31. Eſa. 40. 3. Ita hoc loco ſenſus eſſe poteſt, *quum ſublatis omnibus obſtaculis paraſſemus nos*. ſed tacendum non eſt, LXX Interpretibus ἀποσκευὴν frequenter uſurpari pro רְכוּשׁ, *ſupellectile* ſeu ſubſtantia quam quis acquiſivit, ſive apparatu cujuſvis rei familiaris. vide Gen. 14. 12. & 15. 14. 2 Paral. 32. 29. &

alibi

alibi ſæpe. hinc ἀποσκευασάμενοι rectè vertas, *apparatu facto.*

VERS. 22. Τί οὖν ἐστι; πάντως δεῖ πλῆθος συνελθεῖν. hæc Syrus, Arabs, & Æthiop. non legerunt. Quod ſequitur, ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας verterunt, quaſi legiſſent, ἐπειδὴ οὖν ἀκούσονται ὅτι ἐλήλυθας, & conjungunt cum verſ. ſequenti. Non laudo autem Tremell. qui participium præſens ܡܫܬܡܥܐ ܠܗܘܢ per præteritum vertit, *auditum eſt.* malim conſueto more per futurum, *audietur.* ſic Arabs. Æthiopicus נבר ישמעו, *neceſſe eſt ut audiant*, id eſt, non poterunt non audire.

VERS. 24. Ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων. Syrus ܘܐܢܬ ܒܢܡܘܣܐ ܡܫܠܡ ܐܢܬ ܘܢܛܪ: Trem. *tuque legem perficias & ſerves.* Boder. *teque legem adimplere & conſervare.* Nunquam ܫܠܡ in Kal ſumitur tranſitivè, ſed intranſit. *compleri, abſolvi, expirare.* item *concordare, conſentire.* poſterior ſignificatio eſt hujus loci, *& tu legi conſentis, & obſervas.* quod Arabs dixit وانت موافق للتوراة حافظا لها, *& tu conſentis legi, obſervans eam.* quod idem valet atque Græca, *incedis & ipſe legem obſervans.* ſic cap. 22. 10. ܘܡܫܠܡ ܗܘܝܬ ܠܨܒܝܢܗܘܢ. Trem. *& complebam.* Boder. *& adimplebam voluntatem eorum.* verte, *& conſentiebam voluntati eorum.*

VERS. 34. Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ. Syrus, ܘܩܥܝܢ ܗܘܘ ܥܠܘܗܝ ܐܢܫܐ ܡܢ ܐܟܠܘܣ ܡܕܡ ܡܕܡ: Trem. *& clamabant adverſus eum homines è turba quiſque aliquid.* Boder. in Reg. *alii aliud.* In Pariſ. ad verbum *aliquid aliquid*, id eſt, varium quid, nunc hoc nunc illud. ſicut Act. 25. 19. ܙܛܡܐ ܕܝܢ ܡܕܡ ܡܕܡ, *quæſtiones autem variæ.* Sæpe enim repetitio illa varietatem

denotat. ut ܒܠܫܢ ܠܫܢ, *variis linguis.* ܐܢܫܐ ܐܢܫܐ, *varii homines.* alibi univerſalitatem.

IBID. *Juſſit eum duci εἰς τὴν παρεμβολήν.* Vulgatus, Eraſmus & Beza, *in caſtra.* rectè tamen Cl. Beza obſervat, intelligi *arcem Antoniam.* malim ergo vertere, *in caſtrum.* hæc enim ſic differunt, ut in ſingulari *caſtrum* ſit locus muris munitus, alias caſtellum vel arx dictus. in plur. autem *caſtra,* locus in quo milites tentoria fixere, vel ipſa tentoria in quibus milites diverſantur. utrumque παρεμβολή ſignificat. Gloſſarium *παρεμβολή, phalanx, caſtrum.* Hezychius, *παρεμβολή, στρατόπεδον, παράταξις, στῖφος στρατιᾶς ἢ πλῆθος, ἢ οἴκησις, ἢ κάστρον, caſtra, acies, cuneus, exercitus aut multitudo, aut habitaculum, aut caſtrum.* ſic Eſa. 21. 8. pro עַל מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב, LXX habent, *ἐπὶ τῆς παρεμβολῆς ἔστην.* idem eſt quod eodem verſu, עַל מִצְפֶּה אָנֹכִי עֹמֵד, *in ſpecula ego ſto.* intelligitur caſtrum, arx, locus editus & munitus, ubi quis tutò hoſtes ſpeculatur & obſervat. talis παρεμβολή fuit arx Antonia, ad quam per *ἀναβαθμοὺς, gradus,* de quibus ℣ſ. ſequenti, & 40. Paulo aſcendendum fuit, quia in edito erat collocata.

VERS. 38. *Σικαρίων, Sicariorum.* Ægyptius addit, *cujus interpretatio eſt, latronum.* quod ex margine irrepſiſſe, cuivis liquet.

CAP. XXII.

VERS. 3. *Educatus ad pedes Gamalielis.* Sedebat enim Magiſter in loco editiore. At תלמיד, *diſcipulus* dicebatur מוטל בקרקע, *proſtratus ſive jacens in ſolo,* ad pedes magiſtri. tamdiu dicebatur קטן, *parvus,* & tempus illud קטנות, *parvitas.* tum erat בחור, *juvenis,* neque vocabatur niſi nomine patris, ex. gr. בן שמעון, *filius Simeonis.* At poſt סמיכה, *impoſitionem manuum,* qua ad Rabbinatum promovebatur, ſuo nomine appellabatur, Rabbi David filius Simeonis. hic, dum eſſet

חבר

חבר הרב, *ſocius magiſtri*, non amplius jacebat in ſolo, at nec ſedebat ſedente magiſtro, ſed erat מוטה, *inclinatus ſive in latus recumbens.* At quum factus eſſet מורה הוראה, *doctor legis*, vocareturque מורנו הרב, *doctor noſter Rabbi*, ſedebat quum alios juniores aut imperitiores doceret, at ſtabat coram alio Rabbi ſene.

IBID. Πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου. Vulgatus, *eruditus juxta veritatem paterna legis.* ἀκρίβειαν accepit, ſicut apud LXX. Dan. 7. 16. καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ, Chaldaicè וְיַצִּיבָא אֶבְעֵא מִנֵּהּ, *& veritatem quærebam ab eo.* eſt enim יַצִּיב, *verum, certum, firmum.* per ἀλήθειαν alibi exponunt, ut Dan. 2. 8. 45. & alibi. Eraſmus vertit, quaſi ſcriptum eſſet, πεπαιδευμένος κατ' ἀκρίβειαν ἐν τῷ πατρῴῳ νόμῳ, *inſtitutus accuratè in paterna lege.* Sic Syrus quoque & Arabs. niſi quod pro *accuratè* dixerunt *perfectè.* His omnibus præfero Cl. Bezæ verſionem, *inſtitutus ad exquiſitam formam patriæ legis.* ubi per patriam legem non intelligo ſimpliciter, quam patres à Deo per Moſen acceperant, ſed πατροπαράδοτον, quam ipſi à patribus acceperant. Phariſæorum religionem denotat, quæ πατρικῶν παραδόσεων magnam partem conſtabat, quarum ζηλωτὴν ſe fuiſſe olim ait ad Gal. 1. 14. quumque ἀκρίβειαν ei religioni tribuit, idem dicit quod infra Act. 26. 5. κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος. Senſus ergo eſt, ſe inſtitutum fuiſſe in Phariſaiſmo, quæ accuratiſſima eſt patriæ legis forma.

Addit, *zelo accenſus* τοῦ Θεοῦ *Dei.* Sic Syrus, Arabs & Æthiopicus quoque legerunt. ſic Chryſoſtomus, & omnia Græca exemplaria quæ videre contigit. itaque non eſt germana habenda lectio Vulgati, qui *legis* habet. ζηλωτὴν τοῦ Θεοῦ ſe fuiſſe ait Paulus, eodem ſenſu quo de Judæis dicit Rom. 10. 2. μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσι.

VERS. 5. *A quibus etiam literis acceptis* &c. Æthiopicus explicat cujuſmodi fuerint literæ, מצחף מכונת, *literæ pote-*

 ſtatis,

ſtatis, quibus nempe ſenatus eum poteſtate ſua & autoritate muniebat.

VERS. 9. Καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο. Æthiopicus legit.

VERS. 10. Ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι. Vulg. *quæ oporteat te facere.* Eraſ. *quæ ordinata ſunt tibi ut facias.* Beza, *quæ conſtitutum eſt tibi ut facias.* Syrus, *quod jubetur tibi ut facias.* τάττω interdum pro προστάττω *mando, jubeo.* ut Matt. 28. 16. non male ergo vertas, *quæ juſſa ſunt tibi ut facias.* Deus enim juſſerat Ananiæ, quæ ipſe juſſurus eſſet Paulo. & hæc juſſa facienda erant Paulo.

VERS. 14. *Deus patrum noſtrorum* προεχειρίσατό σε γνῶναι &c. Vulg. *præordinavit te.* Eraſmus, *præparavit te.* Beza, *deſignavit te.* Syrus, Arabs & Æthiop. *conſtituit te.* non gravate verto, *ſumſit te ut cognoſcas voluntatem ejus.* propriè enim προχειρίζεσθαι eſt *præ manibus ſumere id quo uti velis*, ſive ad rem, ſive ad perſonam referatur. hinc pro לָקַח, *capere, ſumere*, rectè uſurpatur. Joſ. 3. 12. קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ, *ſumite vobis 12 viros.* LXX, προχειρίσασθε ὑμῖν δώδεκα ἄνδρας. ſic 2 Machab. 3. 7. ὁ δὲ προχειρισάμενος Ἡλιόδωρον τὸν ἐπὶ τῶν χρημάτων, ἀπέστειλε &c. *hic autem ſumens Heliodorum ærarii præfectum, miſit eum* &c. eodem modo cap. 8. 9.

VERS. 22. Ἤκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου. Æthiopicus, *& audivi eum ſic loquentem mihi.* ἤκουον accepit pro prima ſingul. atque αὐτοῦ ad Deum retulit. alii Interpretes longè melius ἤκουον acceperunt pro 3 plurali, & αὐτοῦ ad Paulum retulerunt.

VERS. 25. Ὡς δὲ προέτειναν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν &c. Beza, *quum autem eum diſtendiſſent loris* cædendum. ubi *loris* conſtruit, non cum *diſtendiſſent*, ſed cum ſubaudito *cædendum*, ut ſignificari ſciamus per ἱμάντας, non vincula quibus adſtringeretur verberandus, ſed taureas ſcuticas quibus cæderetur. Dura illa eſt & inſolens conſtructio. rectius reliqui interpretes intellexerunt vincula quibus aſtringeretur verberandus.

berandus. In Talmud lib. מכות, cap. 3. in Miſna, ubi ritus deſcribuntur, erga flagellandum uſurpandi, legitur, כיצד מלקין אותו' כופת שתי ידיו על העמוד הילך ואילך, *quomodo flagellatur ille? ligantur ambæ manus ejus ad columnam hinc inde.* ubi columnam, & alligationem ad eam non oportet ex noſtratium ritu, quo fures publicè flagellantur, concipere. columna iſta erat lignum terræ infixum, altitudinis ſeſquicubiti, ut reus ipſi incumbere poſſet inclinatus. ſic enim habet Miſna, ואינו מכה אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה שנאמר והפילו השופט, id eſt, *neque percutiet eum miniſter aut ſtantem aut ſedentem, ſed inclinatum. quia ſcriptum eſt* Deut. 25. 2. *proſternet illum judex.* & ut ita poſitum aptius cæderet lictor, האבן נתונה מאחריו חזן הכנסת עומד עליו, *lapis poſitus erat poſt reum, in quo miniſter ſynagogæ ſtabat.* ob hunc ritum dixit fortaſſis Lucas περιέτειναν αὐτὸν, ut præpoſitio περὶ indicet, cum ſic fuiſſe tenſum, ut ſuperiori corporis parte pronus columnæ incumberet. Arabs alium videtur ritum reſpexiſſe, etiamnum Orientalibus uſitatum, apud quos reus proſtratus ita extenditur, ut utrinque lictores caput & pedes contineant, ne ictus flagellantis evadere aut declinare poſſit. hinc vertit, ولما مدوه بين المعاقبين *& quum extendiſſent ipſum inter lictores,* quorum nempe alii ad caput, alii ad pedes reum loris continerent. nec inde abludit Æthiopicus, וסב אסירוטו סחבוו אגרהו, *& quum vincto eo traherent pedes ejus.*

VERS. 28. Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου, *ego multâ ſumma civitatem hanc emi.* Novè, inquit Cl. Beza. nec enim κεφάλαιον in re nummaria, ſed in oratione pro ſumma dici conſuevit. At inquam, de numero propriè dicitur, quando plures numeri in unam ſummam contrahuntur, quæ ראש, *caput* Hebræis dicitur. unde LXX Num. 4. 2. λάβε τὸ κεφάλαιον τῶν υἱῶν Καάθ, *cape ſummam filiorum Caath.* ſic c. 5. 7. & 31. 26. quid ni ergo & de multis nummis in unam ſummam collectis uſitatè dicatur? Gloſſarium, κεφάλαιον, ἐπὶ δανείου,

ſors, ſumma. Vult, in uſura ſortem quæ uſuræ exponitur, quam קרן Hebræi vocant, κεφάλαιον dici.

VERS. 30. *Volens ſcire τὸ ἀσφαλὲς certum.* Annotat Cl. Beza, novè id dici pro τὸ ἀληθές. Reperio tamen etiam in lib. Sap. Salom. c. 18. 6. ἵνα ἀσφαλῶς εἰδότες οἷς ἐπίστευσαν ὅρκοις, ἐπευθυμήσωσι, *ut verè*, vel certo, *ſcientes quibus credidiſſent juramentis, bono eſſent animo.* ſic ἀσφαλῶς ſupra quoque uſurpatum fuit, Act. cap. 2: 36. & τὸ ἀσφαλὲς ſupra cap. 21. 34. & infra c. 25. 26. & ἀσφάλεια pro *certitudine*, aut *certa veritate*, Luc. 1. 4.

CAP. XXIII.

VERS. 1. *Ego omni bona conſcientia* πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ. Syrus & Vulg. *converſatus ſum coram Deo.* laudarem, ſi conſtructio cum Dat. id ferret. magis receſſit Arabs, quum vertit تدربت ونشات امام الله, *inſtitutus & educatus ſum coram Deo.* Budæus, *munere meo functus ſum Deo.* Beza, *ſervivi Deo.* Malim, *vixi Deo.* ſicut Phil. 1. 27. *dignè Evangelio Chriſti* πολιτεύεσθε *vivite.* 2 Machab. 6. 1. τοῖς νόμοις τοῦ Θεοῦ μὴ πολιτεύεσθαι, *legibus Dei non vivere.* & c. 11. 25. καὶ πολιτεύεσθαι κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν προγόνων αὐτῶν ἔθη, *& vivere ſecundum majorum ſuorum inſtituta.* hoc ſenſu apud alios etiam probatos autores uſurpari, ex Lexicographis diſcet qui volet.

VERS. 6. *Ego Phariſæus ſum, filius* τοῦ Φαρισαίου *Phariſæi.* Sic Chryſoſtomus quoque legit & omnes noſtræ editiones. niſi quod earum duæ ad marginem annotent variantem lectionem τῶν Φαρισαίων. Sic Syrus ܒܪ ܦܪ̈ܝܫܐ, *filius Phariſæorum.* certe ita Viennenſis & Cothenenſis editiones habent. at in Reg. ܒܪ ܦܪܝܫܐ, *filius Phariſæi.* ſic Trem. quoque legit. nec aliter Arabs & Æthiopicus. ſi *Phariſæorum* legimus, docet non patrem tantum, ſed & majores fuiſſe Phariſæos. cui confirmando doctiſſ. Druſius adfert,

Phari-

Phariſæus ex Phariſæis. quod nuſquam reperimus. ſed quidem *Ebræus ex Ebræis*, Philip. 3. 5.

VERS. 8. *Neque Angelum, neque Spiritum.* Æthiop. ואיםנפש קדוש, *neque Spiritus ſanctus.*

VERS. 9. Καὶ ἀναστάντες οἱ Γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων. Syrus, ܘܩܡܘ ܐ̈ܢܫܐ ܣܦܪ̈ܐ ܡܢ ܣܛܪܐ ܕܦܪ̈ܝܫܐ. Trem. *& ſurrexerunt quidam Legisperiti ex lectiſſimis Phariſæorum.* Boder. *ex delectis Periſchæorum.* acceperunt ܣܛܪܐ pro ܓܒܝ̈ܐ, malè: plurale eſt à ܣܛܪܐ. quod paſſim *latus* ſignificat. addit Ferrarius etiam *partem* denotare 1 Reg. 23. 26. vertendum ergo, *& ſurrexerunt quidam Scribæ ex lateribus (*id eſt, *ex partibus) Phariſæorum.* ſicut & Belgicè dicimus, **hy is aen myn ſyde**, *à latere meo eſt*, id eſt, à partibus meis ſtat. Arabs كتبة من حزب الفريسيين, *Scribæ ex ſecta Phariſæorum.* Æthiopicus, *Scribæ & Phariſæi.*

IBID. Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν. Vide notas Eraſmi & Bezæ. Syrus pro μὴ θεομαχῶμεν (quod è margine in textum, tanquam ſenſus ſupplementum irrepſiſſe videtur) habet ܡܢܐ ܐܝܬ ܒܗ ܒܗܢܐ, Trem. *quid mali eſt in hoc?* verte, *quid eſt in hoc?* Eodem modo Arabs, tam ab Erpenio editus, quam alius M. S. habet enim, فان كان روح او ملك ناجاه فاي شي في هذا, quæ male admodum vertit Junius, *ſi Spiritus aut Angelus inſidet ei, eſto ſane in eo.* verte, *ſi Spiritus aut Angelus allocutus eſt eum, quæ res*, id eſt quid, *eſt in hoc?* Æthiopicus, *Quod ſi Spiritus ſanctus allocutus eſt eum, aut angelus?* nihil ſupplet. plane ut Vulgatus. quæ genuina videtur eſſe lectio.

VERS. 12. Ποιήσαντες συστροφήν. verto, *facta conſpiratione.* vide quæ ſupra annotavimus ad c. 19. 40.

VERS. 15. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ σὺν τῷ συνεδρίῳ, ὅπως αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ &c. Eraſ. σὺν τῷ συνεδρίῳ

I vertit,

vertit, *& concilio.* ſic & Æthiopicus, qui porro etiam pro *καταγάγῃ* dixit pluraliter, *ut cras adducant.* malè. neque enim à tribuno & concilio, ſed à tribuno ad concilium produci debebat. ut ℣ſ. 20. expreſsè dicitur. laudo prorſus Syrum & Arabem, qui *σὺν τῷ συνεδρίῳ* conjunxerunt cum *ὑμεῖς. vos & concilium indicate Chiliarcho.*

VERS. 23. Καὶ δεξιολάβους διακοσίους. Rectè doctiſſ. Beza, *& ſtipatores ducentos.* ad cujus notas nihil addo, niſi quod Æthiopicus vertit כלאר מאת מאב כנאת, *ducentos viros lancea*, vel *gladii.* כנאת enim pro *λόγχη* uſurpat, Joan. 19. 34. & Matt. 17. 50. quò totum quoque illum verſum de latere Chriſti lancea transfoſſo ex Johanne tranſtulit. pro *μαχαίρα*, Luc. 21. 24. pro *ῥομφαία*; Luc. 2. 35. eſtque idem quod Vulgatus dixit, *& lancearios ducentos.* Arabs وثمانون رامحا, *& octoginta jaculatores.* ubi miror tantam numeri diverſitatem. quum omnia Græca exemplaria, aliique Interpretes conveniant in *ducentos.* convenit tamen hîc cum editione Erpeniana exemplar M. S. quod ex Bibliotheca Boreliana Academia noſtra ſibi comparavit, Epiſtolas cum Actis Apoſtolorum ſubnexis continens.

VERS. 24. Κτήνη τε παραστῆσαι. Beza, *& ut jumenta præberent.* Malim cum Vulgato, Eraſmo, & Syro per Imperat. vertere, *& jumenta parate*, vel præbete. quod non tantum non eſt durum, ſed & uſitatiſſimum. vide Mat. 5. 34. 39. & paſſim. Arabs quoque omnino hæc legit, conſentiente M. S. habet enim وهيئوا دابة ليركب بولس, *& parate jumentum ad imponendum Paulum.* ſingulari numero dixit *jumentum*, ut & Syrus ܒܥܝܪܐ. qua voce Arabes quoque utuntur, & ſpeciatim pro *camelo*, jumento portandis oneribus aptiſſimo, atque in Oriente uſitatiſſimo.

VERS. 30. *Μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.* Ait Cl. Beza, ſe ſane non videre quo-

modo

modo hæc cohæreant. Nulla tamen hîc videtur eſſe ſyntaxeos anomalia, quum ad verbum vertere liceat, *Indicatis autem mihi inſidiis in hunc virum, fore ut fierent à Iudæis.* nec aliter hæc vertenda cenſeo. Indicatæ enim ipſi fuere, quum mente conceptæ ſolum, nondum factæ eſſent, quippe poſtridie demum effectui dandæ. Obſervandum quoque μέλλω, etſi futuri ſignificationem in ſe contineat, adeoque non niſi cum præſenti, aut aoriſto præſentis ſignificationem habente, conſtrui, eique futuri vim dare ſoleat, hîc tamen cum futuro conſtrui. quod alibi in hiſce libris non obſervavimus. & in hoc quidem libro cum ſolo ἔσεσθαι, nempe hîc, & Act. 11.28. & 24.15.16. & 27.10. Apud alios tamen authores cum aliis etiam verbis interdum contingit. ut apud Demoſth. pro Cor. τί ἔμελλον κελεύσειν ἢ τί συμβουλεύσειν αὐτῇ ποιεῖν; *quid juſſurus eſſem aut quid conſulturus ei facere?* alia exempla ex Syneſio & Thucidide vide apud Lexicographos.

CAP. XXIV.

VERS. 3. *Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ.* Syrus ܒܣܘܓܐܐ ܕܫܢܝ̈ܐ ܥܡܝܪܝܢܢ ܡܛܠܬܟ. Sic habent omnes editiones Syriacæ. quod vertendum, *in multitudine annorum habitamus propter te*, id eſt, quod per multos annos ſubſiſtamus & habitemus, id tibi debemus. Trem. tamen & Boder. verterunt, *in magnitudine, aut multitudine tranquillitatis habitamus propter te.* eo ſenſu legendum eſſet ܕܫܝܢܐ, ablatis primo punctis plur. num. deinde tranſlata vocali à ſecunda radicali in primam, ac tranſpoſitis tandem Nun & Jod. Nec dubito, quin ea ſit recta lectio, quam verbotenus expreſſit Arabs, في جزيل السلام نحن ساكنون من اجلك, *in abundantia pacis habitamus propter te.*

 Sequi-

Sequitur, *καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας.* Syrus, ܘܬܘܪ̈ܨܐ ܣܓܝ̈ܐܐ ܗܘܘ ܠܥܡܐ ܗܢܐ ܒܡܘܒܠܐ ܕܝܘܩܪܟ. Trem. *& emendationes multæ fiunt moderamine judicii tui in populo hoc.* Boder. in Reg. *multaque directiones fiunt genti huic pondere rationis tuæ.* in Pariſ. *per libramen rationis tuæ.* videntur ܕܝܘܩܪܟ accepiſſe quaſi ܕܛܥܡܟ, ab Hebr. טעם, quod ibi non *guſtum* tantum ac *ſaporem*, ſed & *rationem* ac *conſilium* ſignificat. at ܝܘܩܪܐ Syris nihil aliud quod ſciam quam *onus* ſignificat. verto itaque, *& emendationes multæ factæ ſunt populo huic per portationem oneris tui.* id eſt, te onus portante, per tuam curam & ſollicitudinem. Ferrarius ܡܘܒܠܐ ܕܝܘܩܪܐ, *geſtatio ſarcinæ, ſollicitudo, anxietas, labor.* idem ferè quod *πρόνοια.* Porro Beza vertit, *& ea quæ rectè ac feliciter in hac gente prudentia tua geſta ſunt.* id eſt, *γνομένων.* at legitur in præſenti *γινομένων.* Eraſmus itaque, *& multa rectè gerantur in populo hoc &c.* At *multa* non eſt in textu. neque legitur *ἐν τῷ ἔθνει τούτῳ*, ſed *τῷ ἔθνει τούτῳ.* Vt itaque & noſtram ſententiam dicamus, *κατορθοῦν* propriè eſt *dirigere*, & à LXX Interpretibus uſurpatur ſæpe pro ישר. hinc non dubitem vertere, *& directiones fiant populo huic per tuam providentiam.* ſed magis placet, quod ſæpius ab iiſdem Interpretibus uſurpetur pro הכין, *confirmare, ſtabilire.* ut Pſ. 96. 10. *κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην ἥτις οὐ σαλευθήσεται, firmavit terram, quæ non commovebitur.* vide & 1 Paral. 16. 30. Prov. 12. 19. & paſſivè pro *ſtabiliri, firmari*, Prov. 4. 19. & 12. 3. & alibi. hinc verto, *& ſtabilimenta fiant genti huic per &c.* Nec rejiciendus qui vertat, *& correctiones fiant genti huic per &c.* Gloſſ. *κατορθῶ, corrigo.* nec ea ſignificatione inſolens eſt τοῖς LXX. Tres has poſtremas ſignificationes fert ܬܘܪܨܐ,

quo

quo Syrus noſter uſus eſt. ſignificat enim *directiones, correctiones, ſtabilimenta.* ut & verbum ܬܪܨ, *direxit, correxit* ſeu *inſtauravit,* & *firmavit, ſtabilivit.*

Sequitur denique, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. Syrus, ܘܟܠܢ ܒܟܠ ܕܘܟܐ ܡܩܒܠܝܢܢ ܛܝܒܘܬܟ. Trem. *& nos omnes in omni loco accipimus gratiam tuam.* Boder. *recipimus.* Nos ſenſum exprimentes vertimus, *gratias tibi agimus.* Syris enim *accipere alicujus gratiam,* eſt *gratias alicui agere.* ſicut & *gratiarum actio* dicitur ܩܘܒܠ ܛܝܒܘܬܐ, *acceptio gratiæ.* ſic & Arabs, وكلنا في كل موضع نشكر نعمتك, *& nos omnes in omni loco laudamus gratiam tuam.* In Græco eſt, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, quod Beza rectè, *prorſus & ubique agnoſcimus.* itaque miror quod Syrum Interpretem diverſam hîc lectionem ſecutum fuiſſe dicat, quum ad amuſſim omnia expreſſerit. imo ex Syriaſmo petitum videatur, quod ἀποδέχεσθαι, *accipere,* ſumatur pro *agnoſcere* & *gratias agere.*

VERS. 5. *Comperimus enim virum hunc* λοιμὸν *peſtem.* Syrus ܕܗܘܝܘ ܡܚܒܠܢܐ. Trem. *quod ſit ſicarius.* reſpexit Hebr. שחט, *mactavit, jugulavit.* Boder. *pernicioſus.* Ferrarius, ܚܒܠ, *corrupit, vitiavit, devirginavit:* dicitur de moribus, de maribus & virginibus. ܚܒܠܐ, *corruptio, vitiatio, devirginatio.* refertur ad morum, ad marium & ad virginum vitiationem. ܚܒܠܘܬܐ, *devirginatio, vitiatio.*

IBID. Πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως. Eraſ. πρωτοστάτην, *authorem* vertit. Vulg. *authorem ſeditionis.* nempe πρωτοστάτης ipſi fuit, quaſi πρῶτος τῆς στάσεως. Melius Beza

principem. quod Syrus ܪܫܐ dixit. Gloſſarium πρωτοϛάτης, *princeps.* Hezychius, πρωτοϛάτης, ὁ πρῶτος παρὰ τὸ κέρας τῆς παρατάξεως τεταγμένος, *qui primus ad frontem aciei conſtitutus eſt.* Porro quod Ναζωραῖος ſive Ναζαρηνὸς dictus fuerit Chriſtus, ejuſque aſſeclæ Ναζωραῖοι, non ex errore vulgi, Nazarethæ natum eum opinantis, neque ex impiorum ludibrio, id ipſi contumeliæ eſſe exiſtimantium, originem primam traxit, ſed ex ipſius Dei conſilio & voluntate, ipſorumque piorum uſu. conſilium Dei patet Mat. 2. ℣ ſ. ult. ubi Joſeph cum puero Jeſu ex Ægypto reverſus, jubetur Nazarethæ habitationis ſedem figere, ut, ſecundum monita Prophetarum, Nazaræus diceretur. & placuiſſe piis nominis iſtius uſum, liquet ex Joan. 1. 45. Act. 2. 22. & 3. 6. & 4. 10. Quin & ipſe Chriſtus ſe ita nuncupat, Act. 22. 8. Glorioſiſſimum ſcilicet ipſi hoc erat nomen, quo declarabatur eſſe הַנֵּצֶר, *ſurculus ille*, per Prophetas promiſſus, qui in urbe נצר, *ſurculus* dicta educatus, atque inde ad muneris functionem productus, multos נצרים, *Nazaræos*, id eſt, *è ſurculo oriundos* protulit. nec eſt quod dicas, ζ in Ναζωραῖος poſtulare ut à נזיר deducatur, potius quam à נצר. uſitatum enim eſt צ in ז permutare. ut pro Hebr. צדיק, *juſtus*, dicunt Syri זדיק. pro צור, unde צֵידָה, *viaticum*, Syri זַוֵּד, *viaticum dedit.* זְוָדָא, *viaticum.* pro צָעִיר, *parvus*, Syri זְעוּרָא idem.

V E R S. 7. Ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγε. Notat Cl. Beza, in quibuſdam codicibus addi, καὶ πρός σε ἀπέστειλε. Monemus, Syrum quoque & Arabem ea addere. Æthiopicum, non. Quodque totus hic verſus, cum parte præcedentis & ſequentis, in quibuſdam Vulgatæ editionis codicibus non legatur, monent Correctores Romani, non eſſe iſta omittenda. Syrus, Arabs & Æthiopicus habent.

V E R S. 14. Κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν. Syrus & Arabs non legunt αἵρεσιν. ὁδὸν verterunt *doctrinam.* Æthiopicus

picus habet, *verum confiteor tibi, quod ad id quod dicunt de me, docet hæreſin, ego ſervio* &c.

VERS. 16. Ἐν τούτῳ ἢ αὐτὸς ἀσκῶ. Vulgatus & Eraſ. *in hoc*, id eſt, *in hac re*, ἐν τούτῳ πράγματι. Beza, *interea*, ἐν τούτῳ χρόνῳ. Æthiopicus, *ſic*, ἐν τούτῳ τρόπῳ. Syrus & Arabs, *propterea*, διὰ τοῦτο. ſicut, *putant exaudiri* ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν, pro διὰ τὴν πολυλογίαν, *propter multiloquium ſuum*, Mat. 6.7. *ne ſegneſcite* ἐν ταῖς θλίψεσί μου, *propter afflictiones meas*, Eph. 3. 13. *nemo judicet vos* ἐν βρώσει *propter cibum*, Col. 2. 16. Hebraiſmus eſt, ubi ב *in* ſæpe valet *propter*. vide Gen. 18. 28. בַּחֲמִשָּׁה, *propter quinque*. & alibi paſſim.

IBID. Ἀσκῶ ſæpe intranſitivè ſumitur. ut ἀσκῶ ποιεῖν, *ſtudeo facere*, apud Xenoph. Hezychius, ἀσκεῖ, μελετᾷ, γυμνάζεται, φιλοπονεῖ, *meditatur, exercet ſe, allaborat*.

VERS. 17. Καὶ προσφοράς, *& oblationes*. quod Vulg. addit, *& vota*, Græci codices non agnoſcunt, ut nec Syrus, Arabs aut Æthiop.

VERS. 18. *Et invenerunt me illi in templo purificatum, non cum turba neque in tumultu*, ܐܠܐ ܕܫܓܫܘ ܐܢܝܢ ܝܗܘܕܝܐ ܕܐܬܘ ܡܢ ܐܣܝܐ. Trem. & Boder. in Reg. *niſi quòd tumultuati ſint illi Iudæi qui venerunt ex Aſia*. ܐܢܝܢ acceperunt pro ܐܢܘܢ, & quidem in Nominat. caſu, quum hîc ſit fœminin. & in utroque genere non niſi pro Accuſativo uſurpentur. excipe quum verbum ſubſtantivum valent. quæ difficultas tanta viſa fuit, ut Boder. in Pariſ. auſus fuerit ſcribere אנשים יהודים, *homines Iudæi*, vel *quidam Iudæi*. Miror & apud Plantinum ita legi. quum & Tremellius & omnes Syriacæ editiones primam lectionem conſtanter retineant: in qua nos nihil videmus difficultatis. ܐܢܝܢ habemus pro pronomine relativo plur. fœm. Accuſativi caſus, ac referimus ad duo præcedentia ſubſtantiva

tiva ܟܢܘ̈ܫܬܐ & ܫܓܘ̈ܫܬܐ, quibus plur. fœm. pro neutro, quo Syri carent, rectè reſpondet. vertimus, *non cum turba & tumultu, niſi quod excitarunt ea Iudæi qui venerunt ex Aſia.* ubi ſimul notandum, ܫܓܫ in Kal non tantum intranſitivè, ſed & tranſitivè ſumi ut ܫܰܓܶܫ. vide Act. 14. 19. Jac. 1. 6. Arabs vertit خلا ان قوما يهودا من اسيا شغبوا عليّ, *niſi quod quidam Iudæi, qui venerant ex Aſia, tumultuati ſint contra me.* Græca lectio, quam Vulgatus & Eraſmus ſunt ſecuti, quamque in octo meis diverſis editionibus reperio, habet, Ἐν οἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. hic punctum. Deinde additur, Τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, οὓς ἔδει ἐπί σε παρεῖναι. Beza autem ex tribus M. S. codicibus hanc dedit lectionem, Ἐν οἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, τινὲς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι. deinde novo verſu, οὓς ἔδει &c. nec aliter Chryſoſtomum ait legiſſe. cui editio Etonenſis refragatur, quippe quæ antiquam illam & lectionem & diſtinctionem habet. nec aliter Chryſoſtomum legiſſe, ex adjuncta ejus paraphraſi colligi poteſt. Nec dubito quin Syrus & Arabs eodem modo legerint. qui quum ſenſum hiare viderent, niſi ſuppleretur, hoc modo ſuppleverunt, τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, ἐθορύβησαν. plane ut Eraſmus in notis ſuis, ut & Æthiopicus, qui habet והוכו אחזאב הלו איהוד אל מצאו אמאסיא, *qui commoverunt turbas fuerunt Iudæi qui venerunt ex Aſia.* Quicquid ſit, non tantam hîc reperio difficultatem, ut ab antiqua & maximè recepta lectione recedendum putem. præſertim quum expeditum & planum ſatis ſit, ſubintelligere εἰσί. *Quidam autem ex Aſia Iudæi* ſunt, *quos oportebat apud te adeſſe.* Quod ſi liceret Encliticum τινές mutare in Interrogativum τίνες, ſic legerem, τίνες δέ; ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι &c *Invenerunt me* &c. *Quinam autem? ex Aſia Iudæi, quos oportuit adeſſe.*

VERS.

VERS. 25. Diſſeruit Paulus nominatim περὶ ἐγκρατείας, *de caſtitate*, ſive *continentia*, quia hîc ſummi ſceleris rei erant Felix & Druſilla, quippe quæ alterius mariti, nempe Azizi Emeſenorum regis, uxor, ad Felicem turpiter tranſierat. Joſeph. Ant. l. 20.

CAP. XXV.

VERS. 5. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν. Ad verbum puto ſonare, *Qui ergo poſſibiles ſunt inter vos*, id eſt, οἷς οὖν δυνατὸν ἐν ὑμῖν, *quibus ergo poſſibile eſt inter vos.* affine eſt illud Act. 12. 18. τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο, *quid Petrus factus eſſet*, pro *quid Petro factum eſſet.*

VERS. 6. Διατρίψας ἡ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας ἐ πλείους ἢ δέκα. Sic Beza legit, ex tribus Græcis codicibus. Vulgatus quoque negantem particulam habet. & porro ante *decem* habet *octo aut.* quod & in tribus Græcis codicibus reperiri teſtatur Cl. Beza. Reliqui codices Græci habent πλείους ἢ δέκα, omiſſo ἐ. quomodo & Chryſoſtomus legit. Syrus autem, Arabs & Æthiopicus nec ἐ nec πλείους legunt, ſed pro eo habent *octo.* hoc modo, *& quum manſiſſet ibi dies octo aut decem.* quæ commodiſſima eſt lectio.

VERS. 9. Ὁ Φῆστος ἡ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι. Syrus ܦܗܣܛܘܣ ܕܝܢ ܡܛܠ ܕܨܒܐ ܗܘܐ
ܕܢܦܪܥ ܛܝܒܘܬܐ ܠܝܗܘܕܝܐ. Trem. & Boder. *Feſtus autem, quia volebat fænerari beneficium Iudæis.* Chaldaiſmum ſecuti ſunt, ubi נְשָׁה ſignificat *mutuare, mutuo dare, fænerari.* apud Syros in Kal ܦܪܥ ſignificat *culpare, objurgare, reprehendere.* In Pael ܦܪܥ interprete Ferrario *dedit, obtulit.* in Aphel ܐܦܪܥ interprete eodem, *incepit, inchoavit.* præterea *reprehendit, objurgavit.* addenda fuit

fuit & hîc ſignificatio quam in Pael dederat, exigente id neceſſariò hoc loco quem tractamus, quemque vertimus, *Feſtus autem, propterea quod volebat gratiam offerre Iudæis*, vel *dare Iudæis.* convenit cum Arab. رشي, *munera dare.* رشوة idem quod שֹׁחַד, *munus.* In lingua Æthiopica רשי eſt *facere.* vide Matt. 4. 19. & alibi. unde & רִשְׁיוֹן Eſdr. 3. 7. *facultas, faciendi poteſtas.* quod hîc à ſignificatione Syriaca non multum abit. & præced. cap. ỳſ. ult. pro ܕܢܪܫܐ dixit ܕܢܥܒܕ, *facere gratiam Iudæis.*

VERS. II. Οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι· Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. Syrus, ܠܐ ܐ̱ܢܫ ܢܗܒ ܠܝ ܠܗܘܢ ܡܘܗܒܬ ܩܥܝ̈ܬܗܘܢ ܕܩܣܪ ܩܪܐ ܐܢܐ. Tremel. *nemo daturus eſt me eis dono, protectiones Cæſaris appello.* ܡܘܗܒܬ forma conſtructa accipitur hîc adverbialiter, *dono.* ſicut ܠܚܪܬ, *poſtremò.* ܩܕܡܝܬ, *primò.* ܚܝܝܬ, *vivè.* de quo Gram. noſtræ p. 400. Quod autem Tremel. ut & Boder. in Pariſ. ܩܥܝ̈ܬܗܘܢ vertant *protectiones,* perperam eſt. melius in Reg. *Cæſaris provocationes appello·* eſt enim verbum ܩܥܐ, *clamavit, vociferatus eſt. imploravit, provocavit ad judicem.* inde teſte Ferrario, ܩܥܝܬܐ, *appellatio, provocatio ad majorem judicem.* Act. 25. 11. & 12. in ſingulari vix reperias. in plur. ſolum cum affixis. hæc ille. ubi obſervandum, utroque in loco ſcribi per ܝ ad ܥ. pro quo Ferrarius habet ܐ. & ỳſ. quidem 12. extat in ſingul. ܩܥܝܬ ܕܩܣܪ ܩܪܝܬ, *appellationem Cæſaris inclamaſti.* ut & Act. 26. 32. pro quo in Lex. Syr. Arab. habetur ܩܥܐ ܕܩܣܪ. qua punctatione

legitur

legitur Act. 28. 19. video in his & ſimilibus non raro confundi inter ſe vocales ܰ & ܶ. ut, quod Amira ſcribit ܦܝܨܠ, *ſtagnum.* Ferrarius ſcribit ܦܝܨܠ. ſic quod jam ſcribunt ܚܩܠ, licet etiam legere ܚܩܠ, *ager.* unde *ἀκέλδαμα* Act. 1. nec id mirum. nam & Arabes, qui tres tantum vocalium notas habent, pathach ſuum efferunt jam per *a*, jam per *e*. & Hebræi ſegol vocant pathach parvum. Hinc eſt quod *Βερνίκη* Syr. ſcribatur per pathach ܒܪܢܝܩܐ Act. 25. 23. ſimilia multa.

VERS. 16. Quod hîc Feſtus de jure Romanorum tradit, idem erat juris Hebræorum. In סנהדרין enim legitur, אסור לדיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חברו, *vetitum eſt Iudici audire partem accuſantem, antequam adſit pars altera defendens.*

VERS. 20. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ εἰς τὴν περὶ τούτου ζήτησιν. Vulg. *Hæſitans autem ego de hujuſmodi quæſtione.* Beza, *Dubitans autem ego ſuper hujuſmodi inquiſitione.* Malim verbotenus magis reddere, *Inops autem conſilii ego ad quæſtionem de hac re,* ſolvendam nempe & expediendam.

VERS. 24. Θεωρεῖτε τοῦτον περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι. Syrus, ܥܠ ܗܢܐ ܓܒܪܐ ܕܚܙܝܢ ܐܢܬܘܢ ܟܠܗ ܥܡܐ ܕܝܗܘܕܝܐ ܦܓܥܘ ܒܝ. Trem. *de hoc homine quem videtis, univerſus populus Iudæorum interpellavit me.* Boder. *adverſus hunc virum quem videtis, univerſa gens Iudæorum compellavit me.* Quid ܦܓܥ ſit in Pael ſatis conſtat, nempe *accipere, recipere.* at quid ܦܓܥ in Kal, non conveniunt Interpretes, nec Lexicographi. tribus in locis N. T. reperitur, quorum primus hic eſt, ubi per *interpellare* aut *compellare* vertunt. Secundus Rom. 8.33.

ܡܢܘ ܢܩܒܘܠ ܥܠ ܓܒܝܐ ܕܐܠܗܐ.
Trem. & Boder. *quis ſe opponet electis Dei?* Tertius Rom. 11. 2.
ܟܕ ܩܒܠ ܗܘܐ ܠܐܠܗܐ ܥܠ ܐܝܣܪܝܠ.
Trem. & Boder. in Pariſ. *cum clamaret ad Deum adverſus Iſraël.* In reg. *quomodo invocet Deum adverſus Iſrojel.* In Thargum קְבַל frequenter uſurpatur pro *clamare, vociferari.* At Ferrarius ܩܒܠ ſolummodo vertit *accuſavit*. Sic Lex. Syr. Arab. ܩܒܠ ܢܩܒܘܠ , يشكو ويذمّ , *accuſat & culpat*. Maſius vertit, ἐντυγχάνειν, *interpellare aliquem, adire, aggredi.* Id vehementer arridet. proprie enim denotare arbitror id quod Græci dicunt ἐντυγχάνειν, *occurrere alicui*, ſicut & apud Arabes in 4 conjug. اقبل , & in 10 استقبل , *accedere, occurrere, ſiſtere ſe ante, coram, ex adverſo alicujus.* eſt enim apud Hebr. קָבָל , Chaldæos קְבֵל , Syros ܠܘܩܒܠ , Arab. قبل , *ante, coram, ex adverſo.* Hinc ܩܒܠ , non ſimpliciter, ſed ſequente præpoſ. ܥܠ ſignificat *occurrere contra aliquem*, id eſt, accuſare. ut Rom. 8. 33. *quis occurret contra electos Dei?* id eſt, quis accuſabit eos? Rom. 11. 2. *quum occurreret Deo contra Iſraëlem*, id eſt, quum accuſaret apud Deum Iſraëlem. Ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραήλ. Ita hoc loco, *contra hunc virum quem videtis, totus populus Iudæorum occurrit mihi*, id eſt, hunc virum accuſavit apud me. quod ſi ergo verbum ܩܒܠ ſemper conſtruitur cum ܥܠ , ut ſane in tribus hiſce locis fit, fieri poteſt ut ubique ſignificet *accuſare*. ut & in tribus dictis locis Arabs reddidit per شكى , *accuſare.*

CAP. XXVI.

VERS. 3. Μάλιστα γνώστην ὄντα σε εἰδὼς πάντων &c. Cl. Beza ex uno

ex uno codice pervetuſto addidit εἰδώς, quum reliqui codices Græci id non agnoſcant, nec Vulg. legerit, nec Eraſmus, nec Chryſoſtomus. alius codex legit ἐπιστάμενος. unde clarè colligitur, audaculos aliquos, quum conſtructionem Græcam hiare arbitrarentur, addidiſſe in alio codice εἰδώς, in alio ἐπιστάμενος. Syrus quoque & Arabs addiderunt, quod peregrina conſtructio videretur, quæ ſupplementum tale poſtularet. quod & Eraſmum adegit, ut ſolutionem ſe videre negaret, niſi ſubaudiatur εἰδώς. At nihil periculi, quum Accuſativi abſoluti eſſe poſſint pro Genitivis. γνώστην ὄντα σε pro γνώστου ὄντος σου. ſicut apud Halicarnaſſæum, ὡς δὴ ἀκίνδυνον αὐτοῖς τὸ ἔργον ἐσόμενον, pro ὡς ἀκινδύνου αὐτοῖς τοῦ ἔργου ἐσομένου, *quaſi res illis ſine periculo eſſet futura.* & apud Ariſtot. ὥσπερ οὐκ αὐτῷ χώραν τινὰ οὖσαν, *quaſi ei non eſſet aliqua regio.* ſic rectè capi poteſt illud Eph. 1. 18. πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, *illuminatis oculis mentis veſtræ.* ut rectè ibi explicuit Cl. Beza.

VERS. 5. Προγινώσκοντές με ἄνωθεν, (ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν) ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας ἔζησα Φαρισαῖος. Syrus & Arabs parentheſin iſtam non hîc, ſed in medio verſûs præcedentis legunt. Æthiopicus hîc legit. omnes autem ἄνωθεν conſtruunt cum προγινώσκοντες, non cum ἔζησα, quod D. Bezæ viſum eſt. optimè autem Syrus & Arabs vertiſſe videntur, *à longo tempore.* Hezychius, ἄνω, ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τόπου καὶ χρόνου τὸ ἐπίρρημα τάσσεται, *de ſuperiori loco & tempore hoc adverbium uſurpatur.* propriè ergo eſt, *à ſuperiori tempore*, **van voorleden tijden**, id eſt, à multis hinc retro elapſis annis. Cur autem ἀκριβεστάτη dicatur Phariſæorum ſecta, videatur Myrothecium Cameronis in hunc locum.

VERS. 7. Ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον. Syrus, ܒܨܠܘܬܐ ܐܡܝܢܬܐ ܕܐܝܡܡܐ ܘܕܠܠܝܐ.

 Trem.

Trem. & Boder. *precibus aſſiduis diei & noctis.* verto *ſtudioſis*, vel *incitatis*, vel *intenſis.* ἐν ἐκτενείᾳ non ad temporis extenſionem, ſed ardoris intenſionem retulit. deinde τὸ λατρεῦον ſpeciatim precibus applicavit.

VERS. 9. Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι. Syrus Arabs & Clar. Beza ἐμαυτῷ conſtruunt cum ἔδοξα, quaſi pro παρ' ἐμαυτῷ ponatur. Vulgatus autem & Eraſmus cum δεῖν. quod non omnino ſpernendum. etſi enim uſitatius diceretur, ἔδοξα ἐμαυτὸν δεῖν πρᾶξαι, eſt tamen ubi Dativus uſurpatur, etiam apud probatiſſimos autores. Ariſt. in Problem. δεῖ τῷ πυρὶ διελθεῖν τοὺς ἅλας, *neceſſe eſt ignem ſubire ſales.*

VERS. 10. *Et quum interimerentur*, κατήνεγκα ψῆφον. Vulg. & Eraſ. *detuli ſententiam*, ut miniſter qui Judicum decretum defert. At id ἀποφέρειν dicunt Græci, non καταφέρειν, quod *deferre* quidem ſignificat, ſed alio ſenſu, nempe pro κάτω φέρειν, *deorſum ferre*, *dejicere*, ut ἀναφέρειν pro ἄνω φέρειν, *ſurſum ferre.* Beza itaque καταφέρειν ſumpſit pro ſimplici φέρειν, adeoque vertit, *tuli ſuffragium.* quid ſi κατὰ hîc convenientiam ſignificet, quaſi dixiſſet κατ' αὐτὸ ἤνεγκα ψῆφον, *ſecundum id ipſum tuli ſuffragium*, id eſt, *confirmavi ſuffragium.* quod Syrus & Arabs dixerunt, *aſſociavi me iis qui condemnarunt eos.*

VERS. 11. Καὶ κατὰ πάσας συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτούς. Syrus, ܘܒܟܠ ܟܢܘܫܬܐ ܡܫܢܩ ܗܘܝܬ ܠܗܘܢ. Trem. *& in omni ſynagoga agitabam eos.* Melius Boder. *ſæviebam in eos.* Lex. Syr. Arab. ܐܫܢܩ ܒܗܘܢ, عدّ بهم واشقاهم, *paravit in eos & miſeros eos fecit.* ܫܢܩܐ, *cruciatus.* Hebr. 11. 35. ܫܢܩ, *cruciavit, torſit.* teſte Ferrario. Arabs legit وفي كل محفل كنت اعذبهم ليفتروا. quod Junius non rectè vertit, *etiam in ſynagogis omnibus coëgi eos blaſphe-*

blaſphemare, unde Cl. Beza annotat, Arabem totum hoc πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς non legiſſe. verto Arabem, *& in omni ſynagoga fui puniens eos ut blaſphemarent.* idem ſenſus eſt qui in Græco, *puniens eos coëgi blaſphemare.* πολλάκις non legit. ut nec Syrus.

Vers. 12. Ἐν οἷς πορευόμενος. Syrus & Arabs hîc rurſus ἐν acceperunt pro διά, *propter.* ut ſupra c. 24. 18. ubi notas noſtras vide.

Ibid. Μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων. Syrus, ܒܫܘܠܛܢܐ ܘܡܦܣܢܘܬܐ ܕܪܒ̈ܝ ܟܗ̈ܢܐ. Boder. in Reg *cum poteſtate & procuratione principum ſacerdotum.* At in Pariſ. ut & Trem. *cum poteſtate & permiſſione princ.* &c. qua ſignificatione derivarunt, ut & nonnulli Lexicographi, ipſe quoque Maſius, ab ܐܦܣ, *permiſit.* quod eſt ex defectivis ſecunda. unde eſt ܡܦܣ, *licitus, permiſſus,* At ſalva doctorum virorum pace, non permittit id analogia Grammatices. nam à ܡܦܣ, Emphat. ܡܦܣܐ fit ܡܦܣܢܘܬܐ, quod rectè à Ferrario vertitur *conceſſio, permiſſio, venia.* At ܡܦܣܢܘܬܐ non poteſt derivari niſi à quieſcentibus ſecunda, à partic. ܡܦܣ, *perſuaſus, peritus, plenè ſciens.* ab ܐܦܣ, *perſuaſit, fecit ut quis penitus cognoſceret.* inde apud Ferrar. eſt ܡܦܣܢܘܬܐ, *cognitio, peritia.* & in Lex. Syr. Arab. vertitur الاعتراف معرفة, *cognitio, ſcientia.* Idem puto eſſe ܡܦܣܢܘܬܐ, ut ſenſus ſit, *cum poteſtate & cognitione principum ſacerdotum.* niſi forte perperam vocales hîc adhibitæ ſint pro ܡܦܣܢܘܬܐ. Arabs enim etiam habet بالسلطان وباذن اكابر الكهنة, *cum poteſtate & per-*

miſſu maximorum ſacerdotum. In priori tamen lectione concordant editiones.

V E R S. 18. *Vt aperias oculos eorum*; καὶ ἐπιστρέψαι. Beza, *& convertas eos.* tranſitivè accepit, prout accipiendum Luc. 1. 16. 17. Jac. 5. 19. 20. In reliquis omnibus N. T. locis intranſitivè accipitur pro *reverti, converti, convertere ſe.* atque ita Syrus, Arabs, Vulg. & Eraſ. quos ſequor, ne ellipſin ſtatuere ſit opus.

V E R S. 33. Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως &c. εἰ pro ὅτι *quòd*, apud probatos etiam autores uſurpari, Budæus & H. Stephanus abundè docent. ſic Syrus & Arabs verterunt. Porro εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς mihi poni videtur pro εἰ παθητὸν τῷ Χριστῷ, *quod patiendum eſſet Chriſto.* ſicut ſupra c. 25. 5. οἱ δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, pro οἷς δυνατὸν ἐν ὑμῖν, *quibus poſſibile eſt inter vos.* vide ibi.

V E R S. 26. Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεύς. Syrus, ܐܘܦ ܡܠܟܐ ܐܓܪܝܦܘܣ ܡܝܬܪܐܝܬ ܝܕܥ ܥܠܝܗܘܢ ܕܗܠܝܢ. Rectè Boderianus in Pariſ. vertit, *& etiam rex Agrippa maximè novit de his ipſis.* in Regiis autem addit, *quod ſint ejuſmodi.* Tremel. *quod ita habeant.* hæſitarunt quid ſit ܥܠܝܗܘܢ ܕܗܠܝܢ. idem eſt quod ſine affixo ܥܠ ܗܠܝܢ, *de his.* ut enim in gratiam Syriaſmi amantium hoc doceamus, ſunt præpoſitiones quæ cum nomine conſtruuntur, in modum duorum ſubſtantivorum in regimine Genitivi. Sicut ergo Ex. gr. *domus Davidis* dicitur ܒܝܬ ܕܘܝܕ, & ܒܝܬܗ ܕܕܘܝܕ. *veſtis patris*, ܠܒܘܫ ܐܒܐ, & ܠܒܘܫܗ ܕܐܒܐ: ita ſupra c. 23. 6. habuimus ܕܡܢܗ ܕܥܡܐ, pro ܕܡܢ ܥܡܐ, *quod ex populo*, id eſt, *quod pars populi.*

&

& 2 Joan: ỳſ. 12. dicitur Demetrius habere teſtimonium ܡܢܗ̇ ܕܥܕܬܐ ܘܡܢܗ̇ ܕܫܪܪܐ, *ab Eccleſia & à veritate*, idem quod ܡܢ ܥܕܬܐ ܘܡܢ ܫܪܪܐ. Rurſus, ſicut *ſcripta Prophetarum* dicitur ܟܬܒܝܗܘܢ ܕܢܒܝܐ, & ſimpliciter ܟܬܒܐ ܢܒܝܐ, ita quod hîc legitur ܕܟܠܗܘܢ ܕܗܠܝܢ, idem eſt quod ܥܠ ܗܠܝܢ *de hiſce.*

VERS. 29. Καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ. Non deſunt hæc apud Arabem in edit. Erpen. neque in M. S. legit بيسير وبكثير, *in pauco & in multo.*

CAP. XXVII.

VERS. 1. Verſum hunc & ſequentem Æthiopicus ſic reddidit, *Tunc judicarunt & præceperunt ut abiret Paulus cum aliis qui cuſtodiebantur, ad centurionem nomine Iulium, qui ex cohorte Auguſta erat, ut irent in Italiam ad Cæſarem. Tunc aſcenderunt in navem Adramuttenam quæ ibat verſus Aſiam, & ſolvimus ex eo loco, & direximus iter, & Ariſtarchus Macedonius Theſſalonicenſis, qui ſemper manſit nobiſcum, adhærens nobis.* Addimus hæc notis Cl. Bezæ. Arabs verbotenus ſequitur Syrum.

VERS. 4. Ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον. Vulg. *ſubnavigavimus Cyprum.* Eraſ. *ſubnavigamus juxta Cyprum.* juxta non eſt in Græco. Beza, *ſublegimus Cyprum.* nos vertimus, *navigavimus infra Cyprum.* ὑπό, *ſub*, id eſt, infra. Si ventus tuliſſet, direxiſſent iter recto fere curſu Sidone Myram ſupra inſulam Cyprum, relicta inſula ad dextram. jam vero obliquare curſum, & infra inſulam declinare debuerunt, relictâ ea ad ſiniſtram, adeoque inſulam quodammodo circuire. hinc Syrus, ܐܬܟܪܢ ܥܠ ܩܘܦܪܘܣ, *cir-*

circuivimus juxta Cyprum. Arabs ſimiliter. quod & planius explicat Syrus ℣ſ. 7. ubi pro μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην, Syrus habet ܘܡܛܠ ܕܠܐ ܫܒܩܐ ܗܘܬ ܪܘܚܐ ܕܢܐܙܠ ܠܬܪܝܨܐܝܬ ܐܬܟܪܟܢ ܥܠ ܩܪܛܐ, *& quia non permittebat ventus ut iremus recta, circuivimus juxta Cretam*, id eſt, quum ab inſula Cnido in mare Adriaticum recta via ſupra Cretam, relicta eâ ad ſiniſtram, tendere per ventum non liceret, declinavimus infra eam, atque ita capientes eam ad dextram, circuivimus. quod certe Vulgatus non rectè vertit, *adnavigavimus Cretæ.* Phraſes illæ etiamnum nautis uſitatæ ſunt, ut rem in mari objectam prætemavigaturi, dicantur ſupra eam navigare quum recta via prætervehuntur, infra eam, quum declinare & circuitu uti coguntur. prius ὑπερπλεῖν, alterum ὑποπλεῖν Græcis dicitur. adeoque laudamus Cl. Bezam, qui infra ℣ſ. 16. νησίον δέ τι ὑποδραμόντες, vertit, *& infra parvam quandam inſulam curſu delati.*

VERS. 5. κατήλθομεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. Syrus quoque legit *Myra.* At Vulgatus & Æthiopicus *Lyſtra.*

VERS. 8. πόλις Λασαία. Sic Syrus & Arabs quoque legerunt. At Vulg. & Æthiop. *civitas Thalaſſa.*

VERS. 9. Καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοός. Syrus, ܘܗܘܐ ܠܗ ܡܣܟܠܐ ܕܢܪܕܐ ܐܢܫ ܒܝܡܐ. Trem. *& erat in ea vitandum unicuique, quominus iter faceret mari.* Boder. in Pariſ. *& erat ſibi vitandum, ut pergeret homo per mare.* rectè ܠܗ vertit *ſibi*, quod hîc, ut alibi ſæpe pleonaſticè redundat. At ܡܣܟܠܐ, *vitandi* ſignificationem non habet. etſi hoc loco, & 2 Cor. 8. 20. ita vertant. In Regiis melius, *ita ut periculoſum eſſet aliquem ſulcare mare.* Ferrarius in Lex. Syr. ܡܣܟܠܐ, *metus.* Maſius in Pe-

in Pecul. Syro, *terror*, *horror*. unde ܒܝܬ ܥܩܬܐ, *locus terribilis*, qualis eſt infernus, ut mihi eſt interpretatus per Epiſtolam Moſes Mardenus. & ut etiam Barcepha uſurpat. hæc ille. Mihi anxietatem eam ſignificare videtur quæ eſt in metu, quæ animum affligit & pungit. fortaſſe à Græco κεντίω pungo. ut manifeſtè liquet ex 1 Joan. 4. 18. ubi extat ܡܛܠ ܕܕܚܠܬܐ ܒܥܩܬܐ ܐܝܬܝܗ. Tremel. *quia metus in irritatione eſt*. Boderianus in utraque verſ. melius, *quia metus in perturbatione eſt*. Ego verto, *quia metus cum anxietate eſt*, κόλασιν ἔχει, inquit Apoſtolus, id eſt, habet anxium quid, quo hominis animus affligitur, & quaſi punitur. Ita hoc loco ad verbum, *& erat ſibi anxietas, ut iter faceret quiſquam per mare*. id eſt, res erat anxietate & metu plena, adeoque periculoſiſſima. Sic eodem hoc cap. ℣ſ. 38. *hodie eſt quadrageſimus dies*, ܡܢ ܥܩܬܐ ܝܘܡܝܢ ܠܐ ܛܥܡܬܘܢ ܟܠܡ, Trem. *à concitatione nihil guſtatum eſt vobis*. Boder. in Pariſ. *à commotione*. In Reg. *præ periculo*. Ego, *præ anxietate*. nec aliter verto 2 Cor. 8. 20. ܥܩܬܢ quam *anxii ſumus*, *timidi ſumus & ſolliciti*. quod alii, *devitamus*. vide quæ ibi annotavimus. Arabs quoque primo Actorum loco habet timoris ſignificationem. vertit enim وصار وقت فزع ان يسير احد في البحر, *& erat tempus timoris, ut iret quiſquam in mare*. ſic & altero loco, من الفزع, *ex metu non editis quicquam*. Hæc in gratiam Syriacæ linguæ ſtudioſorum.

VERS. 10. Θεωρῶ ὅτι &c. μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. pro μέλλει ἔσεσθαι ὁ πλοῦς. ad quod Eraſmus & Beza non animadverterunt, quum manifeſtum habeat ſolœciſmum, niſi excuſetur. Dico ergo, ὅτι non eſſe hîc ex Græciſmo accipiendum εἰδικῶς, pro Latino *quòd*, ut ad verbum vertas, *video*

 quod

quod futura ſit navigatio. ſic enim procul dubio dicendum fuiſſet ὅτι μέλλει ἔσεσθαι ὁ πλοῦς. ſed ex Helleniſmo σημαντικῶς, ſic ut Græcè & Latinè redundet. Vſitatiſſimum eſt ex Hebraiſmo Helleniſtis, poſt verba dicendi, audiendi, videndi &c. adhibere pleonaſticè ὅτι, ad deſignandum ſolummodo id quod dictum, audirum, & viſum eſt. & poſſet verti *nempe.* ut Matt. 26. 72. *& rurſus juravit cum juramento,* ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον, *nempe non novi hominem.* indicat tantum quid juraverit Petrus. Accipe exemplum vicinius ex Marc. 12. 19. Μωϋσῆς ἔγραψε, ὅτι ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ &c. ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. conſtructio eſt, ἔγραψε ἵνα λάβῃ, pro quo rectè etiam dicas ἔγραψε λαβεῖν, intervenit ὅτι ad innuendum quid ſcripſerit. Ita quoque hoc loco, θεωρῶ ὅτι μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. cohærent conſtructione θεωρῶ μέλλειν ἔσεσθαι. intervenit tantum ὅτι, ad indicandum quid viderit, *nempe futuram navigationẽ.* Vel ὅτι, ut ſæpe כי apud Hebræos, particula eſt affirmativa, valens ὄντως, ut 1 Joan. 3. 20. ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, *utique major eſt Deus corde noſtro.* ſic hoc loco, *video utique futuram navigationem* &c. id maximè arridet.

VERS. 12. βλέποντα κατὰ Λίβα καὶ Χῶρον. Cl. Beza, ſecutus Junium, ait Arabem hæc omiſiſſe. At ſi editioni Erpenianæ, & M. S. exemplari fidem habemus, legit ut Syrus, *reſpicientem ad Meridem.* Si enim mappis credimus, erat portus iſte in ea Cretæ parte, quæ rectâ Africam, adeoque Meridiem reſpiciebat. Quomodo ergo reſpexit Λίβα καὶ Χῶρον, *Africum & Corum*, qui duo venti ſunt Occidentales, Africus ad occaſum Meridionalem, Corus ad Borealem? Reſpondeo, portum fuiſſe ſinuoſum ac flexuoſum, qui, ſi totum in ſe ſpectes, Meridiem recta reſpiciebat: ſin ſinus & uſum ejus, ſpectabat Africum, id eſt, illud Occidentis meridionalis punctum, ubi Africus Coro in recta linea opponitur. adeoque opportuniſſimus huic navigationi

erat portus. illac enim in mare Adriaticum rectum erat iter.

VERS. 13. Ἄραντες Ἄσσον παρελέγοντο. Vulgatus, *quum ſuſtuliſſent de Aſſon*. eodem modo Æthiopicus. Syrus & Arabs omiſerunt Ἄσσον. aureus hîc eſt Bezæ commentarius, cui nihil addo. niſi quod omnes Græcæ editiones, præter Bezæ, etiam Chryſoſtomus, Ἄσσον jungant cum ἄραντες, & per comma diſtinguant à ſequentibus.

VERS. 15. Ἐπιδόντες ἐφερόμεθα. *tradentes*, ſup. navem ventis ac fluctibus, *ferebamur*. Syrus ܘܫܠܡܢܗ ܠܐܝܕܐ ܕܪܘܚܐ Boder. in Pariſ. *& dati ſumus in manum illius*. malè activum ܫܠܡܢܗ accepit pro paſſ. ܐܫܬܠܡܢܗ. Trem. *& dedimus in manum illius*, nempe ܪܘܚܐ, *venti*. verto, *& dedimus manum illius*, nempe ܐܠܦܐ, *navis*. eo ſenſu quo manum dare dicimus, pro victum ſe tradere. ſenſus eſt, victam eam tradidimus.

VERS. 16. Καλουμένην Κλαύδην. ſic Vulgatus quoque & Arabs. Syrus ܩܘܪܐ, *Caura*. Æthiopicus *Cauda*. niſi forte incuria typographi (eſt enim editio iſta mendoſiſſima) litera *l* neglecta ſit. quod doctiſſ. & diligentiſſ. vir Joſephus Scal. in margine annotavit.

VERS. 17. Ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον. Syrus, ܘܟܕ ܫܩܠܢܗ̇: ܡܥܕܪܝܢ ܗܘܝܢ ܘܡܚܙܩܝܢ ܠܗ̇ ܠܐܠܦܐ. Trem. *quumque ſuſtuliſſemus eam, extrinſecus ſuccingebamus remedia, & muniebamus ipſam navim*. Boder. *ea vero ſublata, cingebamus & dirigebamus navim*. Ferrarius ܚܙܩ, *cinxit, præcinxit*. Lex. Syr. Arab. ܚܙܩ, يشد يوثق, *conſtringit, ligat*. ſignifi-

 cat

cat ergo cingulis conſtringere & ligare. Deinde ܐܬܩܢ à Ferrario vertitur, *firmavit, ſtabilivit, compoſuit, aptavit, diſpoſuit*. In Lex. Syr. Arab. هيا واصلح, *paravit & emendavit*. verto ergo, *& quum ſuſtuliſſemus eam* (ſcapham) *cingulis conſtringebamus & firmabamus navim*. Arabs habet فلما اخذناه جعلنا نشد السفينة ونسوقها, *& quum accepiſſemus eam, cœpimus ligare navim & ducere eam*. Sequitur in eodem verſu, *& quia timebamus ne incideremus* ܒܡܚܫܠܬܗ ܕܝܡܐ, Tremel. & Boder. *in Syrtim maris*. Ferrarius ܡܚܫܠܬܐ, *deſcenſus, vorago*. ܡܚܫܠܬܐ ܕܝܡܐ, *Syrtis*. ad verbum ergo vertendum, *in deſcenſum* vel *voraginem maris*. deſcriptio Syrtis eſt, ubi aquæ maris quaſi in voraginem deſcendunt. ſic & Arabs في مهبط البحر, *in deſcenſum maris*. Sequitur ܠܐܪܛܡܘܢ ܐܚܬܢܢ ܗܘܝܢ. Trem. & Boder. *ſubmiſimus antenam*. Ferrarius ܐܪܛܡܘܢ per quartam vocalem ſcribit in fine, quia peregrina vox eſt, deducta procul dubio ab ἀρτέμων. vertit, *velum navis, antenna*. ſic ℣ſ. 40. ܐܪܛܡܘܢ ܐܩܝܡܘ vertit *artemon, parvum velum addititium dirigendæ navis cauſa*. Lucas hoc loco dixit, χαλάσαντες τὸ σκεῦος. rectè Syrus τὸ σκεῦος pro *velo* ſumſit. Beza, *ſummiſſis velis*. ſic & Arabs احدرنا الشراع *demiſimus velum*. ſunt enim اشراع, *vela*.

VERS. 18. ܘܟܕ ܩܡ ܗܘܐ ܠܘܩܒܠܢ ܥܠܥܠܐ ܩܫܝܐ. Trem. *quumque ſtaret contra nos tempeſtas dura*. Boder. eodem ſenſu. Ferrarius, ܥܠܥܠܐ, *procella, tempeſtas*. χειμὼν Græcorum.

VERS. 20. Syrus ܘܟܕ ܐܝܬ ܗܘܐ ܝܘܡܬܐ ܣܓܝܐܐ ܕܠܐ ܡܬܚܙܝܢ.

ܡܠܝ̈ܬܐ . Boder. in Reg. *quumque tempeſtas corripuiſſet eam per dies complures.* In Pariſ. *& quum teneret eam tempeſtas dies complures.* malè ܠܗ retulit ad ܠܐ̈ܠܦܐ, *navim.* ſic enim dicendum fuerat ܠܗ̇ in fœmin. gen. ut vel ex præced. ẏſ. apparet. ad verbum verto, *& quum haberet ſibi tempeſtas dies multos*, id eſt, ut rectè Trem. *quumque duraret tempeſtas dies multos.* Sed non probo, quod in notis tradat, ad verbum eſſe *teneret ſe hiems.* malo, *teneret* vel *haberet ſibi hiems*, cui ſubjungo *dies multos* per Accuſat. patientem. phraſis Syriaca eſt, habere multos dies, vel multum temporis, pro diu durare. quam imitatus eſt Joannes c. 5. 6. *τοῦτον ἰδὼν Ἰησοῦς κατακείμενον, καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει.* Syrus, ܠܗܢܐ ܚܙܐ ܝܫܘܥ ܕܪܡܐ ܘܝܕܥ ܕܙܒܢܐ ܣܓܝܐܐ ܐܝܬ ܠܗ, *hunc vidit Ieſus decumbentem, & ſcivit quod tempus multum eſſet ei*, vel haberet. id eſt, quod diu ipſi duraſſet morbus. In Græco eſt, *χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου.* quæ Syrus non intellexit de tempeſtate imminente, quæ adhuc expectaretur & timeretur, ſed de præſenti, quæque jam ſuper ipſos, ut ſic dicam, jaceret, & actu premeret. ſicut Luc. 5. ẏſ. 1. dicitur turba Chriſto *ἐπικεῖσθαι.* & lapis ſepulchro Lazari, Joan. 11. 38. & piſcis prunæ Joh. 21. 9. quomodo & infra c. 28. 2. *διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα*, non ſignificat imminentem, ſed præſenter prementem pluviam. porro Syrus, quem ſequitur Arabs, invertit ordinem, quaſi legiſſet, *χειμῶνός τε ἐπικειμένου ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, καὶ μήτε ἡλίου, μήτε σελήνης μήτε ἄστρων ἐπιφαινόντων*, &c. addit *μήτε σελήνης*, quæ Græci codices & Vulg. non habent.

VERS. 21. *Κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν.* Vulg. ad verbum, *lucrique facere injuriam hanc & jacturam.* Beza, *vitare.* præſtat *evitare, effugere, evadere.* qui enim evadit

 malum,

malum, habet cur id in lucro deputet. ut eſt apud Comicum. hinc Syrus ܘܡܬܟܠܝܢ ܗܘܝܢ ܡܢ ܚܘܣܪܢܐ ܗܢܐ ܘܡܢ ܐܘܠܨܢܐ ܗܢܐ, *& prohibiti fuiſſemus, id eſt, immunes ab hoc damno & afflictione.* ὕβριν etiam ſupra vertit ܐܘܠܨܢܐ, *afflictionem.*

VERS. 27. *Et poſt* 14 *dies, quibus erraveramus*, addit Syrus, ܘܐܬܛܪܦܢ ܒܗܕܪܝܣ ܝܡܐ, Boder. *& ferremur in Adriaticum mare.* Trem. *& abrepti fueramus in Adriaticum mare.* reſpexit Hebr. טָרַף, *rapuit, abripuit.* quam ſignificationem apud Syros nondum invenimus. ܛܪܦ in Kal ſumitur pro τύπτειν Luc. 18. 13. & 23. 48. unde à Ferrario vertitur, *alliſit, contudit, quatiit.* In Pael ܛܪܦ Ferrarius, *turbavit, perturbavit, repulit, excuſſit.* Pſ. 135. 15. Præterea *angore affecit, tutudit, pulſavit, plauſit, ſupploſit.* Iſa. 3. 16. hinc in paſſ. ܡܛܠ ܡܬܛܪܦܝܢ ponitur pro κακουχούμενοι, Heb. 11. 37. pro ἀπορούμενοι 2 Cor. 4. 8. ſignificat eos, qui perculſi & perturbati animo quò ſe vertant neſciunt. hîc de navigatione dictum verto, *& jactati fuimus in Adriatico mari,* id eſt, ventis fluctibuſque pulſi, concuſſi & huc illuc disjecti fuimus in Adriatico mari. rectè expreſſit quod Lucas dixit, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ, quod optimè Beza, *& jactaremur in Adria.*

VERS. 28. Εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσι. Syrus, ܘܐܫܟܚܘ ܩܘܡܝܢ ܥܣܪܝܢ, Boder. *& invenerunt paſſus viginti.* Trem. *ulnas viginti*, quod magis probo. ad verbum *ſtaturas viginti.* eſt enim ܩܘܡܬܐ, *ſtatura*, erecti hominis longitudo, & Hebr. קוֹמָה dicitur. ponitur hoc loco pro ὀργυιά, quæ teſte Hezychio eſt ἡ τῶν ἀμφοτέρων χειρῶν ἔκτασις.

τασις. Euſtat. *ἡ εἰς πλάτος ἔκτασις ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν.* Suid. *τὸ μετὰ τῶν ἰδίων χειρῶν μέτρον*, menſura quæ inter expanſas manus continetur. Latinis ulna dicitur. & ſtaturam hominis longitudine prorſus æquat. definitur enim ulna, menſura tam longa atque eſt ſpatium duorum brachiorum utrinque extenſorum. poteſt quoque *paſſus* verti, quatenus pro intervallo paſſorum brachiorum, non paſſorum inter deambulandum pedum accipitur. Arabs quoque vertit عسرين قامة, *viginti ſtaturas.* Æthiopicus, *quantitatem viginti ſtaturarum viri.*

VERS. 29. *Φοβούμενοί τε μήπως εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέσωμεν.* Syrus, ܘܟܕ ܕܚܠܝܢ ܗܘܝܢ ܕܠܟܐܦܐ ܢܫܟܚ ܠܢ ܒܕܘܟܬܐ ܕܐܝܬ ܒܗܝܢ ܫܘܥܐ. Trem. *Quumque metueremus ne nos inveniremus* eſſe *in loco quo eſſent ſaxa.* Boder. in Reg. *ne forte nos ipſos nanciſceremur loca ſcopuloſa.* ܢܫܟܚ acceperunt activè. ac propterea ܠܢ in Accuſativo. utrumque malè. In Pariſ. poſterius emendatum, ſed non prius. *ne inveniremus nobis in locis ubi* &c. verte, *ne inveniremur nobis*, per pleonaſmum pronominis, Syris familiariſſimum.

VERS. 30. *Ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν.* Merito hîc Cl. Beza verſionem Syri traducit. Sed non magis excuſari poteſt Arabs, quippe qui ne latum quidem unguem à Syro recedit. verba ejus ſunt, conſentiente etiam M. S. ليذهبوا فيه ويوثقوا السفينة بالارض, Junius, *ut fugerent ea in terram, dimiſſa nave.* verte, *ut abirent in eam, & alligarent navem terræ.* وثق non *dimittere*, ſed *ligare* & *firmare* ſignificat.

VERS. 40. *Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες.* Vulg. & Eraſ. *& quum anchoras ſuſtuliſſent.* Beza, *anchoris igitur ſublatis.*

ambi-

ambiguum eſt. ſenſus videri poſſet, *ſublatis è mari in navem*, quod Belgicè dicimus **ophalen.** Melius Syrus ܘܦܣܩܘ ܐܘܓܝܢܘܣ ܡܢ ܐܠܦܐ, *& amputarunt anchoras à navi.* eo ſenſu quo apud Xenoph. dicitur περιαιρεθεῖσα ἄμπελος, *amputata vitis.* eſt enim περιαιρεῖν, *ſeparando rem auferre.* vide Act. 27. 20. 2 Cor. 3.16. Sequitur, εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, Vulg. & Eraſm. *committebant ſe mari.* Beza, *permiſerunt* eam *mari.* melius, ni fallor, Syrus ad amputatas anchoras referens vertit ܘܫܒܩܘ ܐܢܘܢ ܒܝܡܐ. Trem. & Boder. *& laxaverunt eas in mare.* anchoræ fundo maris infixæ, ubi à navi reſecto fune abſcinduntur, non laxantur, ſed relinquuntur ubi ſunt. verto ergo, *& reliquerunt eas in mari.* ſicut enim apud Hebræos הִרְפָּה non tantum eſt *laxavit, remiſit*, ſed & *dimiſit, ſivit, reliquit*, unde uſitatum הֶרֶף, *ſine.* ſimiliter & apud Syros. Exempli gratia, 1 Cor. 10. 13. ܠܐ ܢܫܒܩܟܘܢ ܕܬܬܢܣܘܢ, *non ſinet vos tentari.* eo ſenſu εἰς τὴν θάλασσαν ponetur pro ἐν τῇ θαλάσσῃ, quo nihil uſitatius.

Sequitur, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων. *ſimul laxatis juncturis gubernaculorum.* Conſentiunt in num. plur. omnes lectiones. Annotat itaque Cl. Beza, *gubernacula* plurali num. dici pro ſingulari, quum unius navis plura non ſint gubernacula. Reſpondere etiam poſſumus, non reſpici hîc ſingulare illud iſtius navis gubernaculum, ſed quum plures res, etiam in navibus, habeant ſuas juncturas, additum fuiſſe diſcriminis gratia *gubernaculorum*, ut intelligerentur ejuſmodi juncturæ, quæ gubernaculis continendis & firmandis adhiberi ſolebant. Belgicè uno vocabulo rectè dicimus, **de roerbanden.** quod ad totam clavorum ſpeciem univerſim pertinet.

VERS. 41. Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον. Syrus ܘܢܦܠ

ܘܡܛܬ ܠܗ ܐܠܦܐ ܠܕܘܟܬܐ ܕܪܡܝܐ : ܒܝܬ ܬܪܝܢ ܬܗܘܡܝܢ ܕܝܡܐ. Trem. & Boder. in Pariſ. *& pervenit navis in locum jacentem inter duas profunditates maris.* In Reg. *& impegit navis* &c. verto, *& tetigit navis locum excelſum, inter duas profunditates maris.* ܡܛܐ non ſignificat *pervenire*, ſed *tangere.* miror autem quod ܪܡܝܐ verterint *jacentem.* niſi forte exiſtimarint eſſe à ܪܡܐ, *projecit.* & locum projectum inter duo maria, eſſe locum jacentem inter ea. quo ſenſu dicendum fuiſſet ܪܡܝܐ. at quod hîc habemus ܪܡܝܐ eſt à ܪܡ, *altus fuit.* ſic & Arabs فاستى السفينة موضعا عاليا بين غورين من البحر, *& tetigit navis locum altum (*aſcendentem) *inter duas profunditates maris.* ſecuti autem ſumus exemplar M.S. nam in Erpeniana editione per errorem unius literæ omiſſæ, legitur البر, *terra* pro البحر, *maris.* Exprimere voluit Syrus periphraſticè, quid ſit τόπον διθάλασσον, nempe locus inter duas profunditates maris eminens inſtar ſcopuli, qui utrinque fluctibus petitur.

VERS. 24. Μήπως ἐκκολυμβήσαντες. Syrus ܕܠܐ ܢܪܡܘܢ ܣܚܝܘܬܐ, Tremel. *ne injicerent ſe natatu.* Boder. in Pariſ. *ne committerent ſe natatui.* ad verbum eſt, *ne jacerent natationem*, id eſt ſimpliciter *ne natarent.* phraſis eſt Syriaca, à jactu brachiorum inter natandum deſumta. quod ex v.ſeq. plane liquet, ubi eadem phraſis per *injicere ſe natatu*, aut *committere ſe natatui* incommodè exponitur.

CAP. XXVIII.

VERS. I. Μελίτη. Syrus, *Militi.* Arabs, *Maltia*, quod cum hodierno nomine *Maltha* congruit. Scribit autem Cl.

 Beza,

Beza, eſſe & aliam Melitam inſulam in mari Adriatico, quam Ptolomæus Militinem appellat. Sic legiſſe videri poſſet Æthiopicus. habet enim מלטון.

VERS. 3. *Et Paulus ſuſtulit.* Syrus, ܣܘܓܐܐ ܕܫܒܫܐ. Trem. & Boder. in Pariſ. *multitudinem ramorum.* In Reg. *multa ſarmenta:* Ferrarius ܫܒܫܐ, *ſarmentum.* Lucas dixit Φρυγάνων πλῆθος. Gloſſarium Φρύγανον, *fomes.* Stephanus, *Cremium.* vel, virgultum aridum, ſive ſurculus aridus. continet omnia ſarmentoſa ligna arida, igniſque fomenta, ſive ad cremandum facilia. à Φρύγω, *torreo.* idem plane eſt ܫܒܫܐ, à verbo geminanti ſecundam ܫܒ *accenſus eſt, exarſit.* Arabs كثرة من القش, *multitudinem ſtipularum.* materiæ ſunt crematu faciles.

VERS. 5. Ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ. Syrus, ܗܘ ܕܝܢ ܦܘܠܘܣ ܐܢܦܨ ܐܝܕܗ ܘܐܪܡܝܗ ܠܐܟܕܢܐ ܒܢܘܪܐ. Trem. *ipſe vero Paulus extulit manum ſuam & injecit viperam in ignem.* Boder. in Reg. *Ipſe vero Paulus ſublata manu ſua dejecit* &c. Melius in Pariſ. *movit manum ſuam.* vero *agitavit manum ſuam.* id enim proprie eſt ܐܢܦܨ. ſicut & Hebr. הניף.

VERS. 6. Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι. Vulg. & Beza πίμπρασθαι pro *intumeſcere* acceperunt. Eraſm. & Æthiop. pro *incendi & uri.* utrumque ſignificat. Syrus, ܡܬܡܣܐ, Tremel. *conſumeretur.* Boder. *Intumeſceret.* apud Hebr. מסה & מסס, *liqueſcere, diſſolvi.* ſic apud Syros ܡܣܝ teſte Ferrario *fœtere fecit, muceſcere fecit, putreſecit.* ܐܬܡܣܝ, *mucuit, fœtuit, putruit, tabuit,* Eſa. 34. 4. ſic in Lex. Syr. Arab. dicitur eſſe à ܡܣܝܘܬܐ, quod

quod *fœtorem*, *mucorem* ſignificat. & vertitur عفن, quod Arab. eſt *computreſcere*, *tabeſcere*. verto ergo, *putabant autem barbari quod ſtatim tabeſceret*. id eſt, quod vi veneni ſtatim colliqueſceret & diſſolveretur. ea enim, ut ex Hebraiſmo patet, primaria eſt hujus verbi ſignificatio. ſic Arabs انه من ساعته يتهري, *quod ſtatim diſſolveretur*.

IBID. Μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον. Vulg. *nihil mali in eo fieri*. Beza, *nihil incommodi ei accidere*. ἄτοπον de malo morali ſive culpæ uſitatè dicitur, ut Luc. 23.41. 2 Theſſ. 3.2. apud LXX Interpretes pro אָוֶן, *iniquitas*, רֶשַׁע, *improbitas*, שָׁוְא, *vanitas*, *malitia* uſurpatur. de malo autem phyſico ſive pœnæ, raro. citant Lexicographi Theophraſtum, qui pro *incommodo* uſurparit. At eſt ubi pro *re turpi*, *infami*, *& ignominioſa* accipiatur, quæ ipſa ſua turpitudine, vitii & criminis notam habet, ut apud Platonem, ἀτόπῳ καὶ αἰσχρᾷ νίκῃ νικᾶν, *infami ac turpi victoriâ vincere*. Ita Syrus hoc loco accepiſſe videtur, cum vertit ܡܕܡ ܕܣܢܐ ܠܐ ܗܘܐ ܠܗ, *nihil odibile ipſi factum eſſe*. eâdem omnino phraſi, qua τὸ ἄτοπον in vitio poſitum verterat Luc. 23. 41. Mentem ejus explicat Arabs, انه لم يصبه شي قبيح, *non eveniſſe ei quicquam turpe*, id eſt, ullum incommodum turpe & ignominioſum, unde criminis alicujus, prout ſuſpicati fuerant, reus haberi poſſet. Hezychius & Suidas reddunt etiam per παράδοξον, ξένον καὶ θαυμάσιον, *quod inſolens*, *novum & admirandum eſt*. apud Thucyd. lib. 3. opponuntur τὰ ἄτοπα καὶ τὰ εἰωθότα, *inſolita & ſolita*. hinc rectè vertas, *nihil ipſi novi contingere*, vel inſoliti, vel inexpectati.

VERS. 7. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον. Vulg. & Eraſ. & Arabs, *in locis autem illis*. Beza, *cæterum circa locum illum*. ad verbum eſt, *in iis quæ erant circa locum iſtum*. ubi τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ponitur pro τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, ſicut eleganti Græcorum phraſi οἱ περὶ τὸν Παῦλον dicitur pro ὁ Παῦλος

Act. 13. 13. præpoſita præpoſ. ἐν, ſimpliciter valet, *in loco autem illo.* ut rectè Syrus vertit. vel *in regione illa.* ܐܬܪܐ enim *locum & regionem* ſignificat.

IBID. Ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισε. Vulg. & Eraſm. φιλοφρόνως, *benignè.* Beza, *peramicè.* Syrus ܒܚܕܘܬܐ, *libenter*, vel ut vim vocis Syriacæ exprimam, *gaudenter*, quod Arabs κατὰ πόδας مسرورا dixit. non malè. nam & apud Hezych. φιλοφρονοῦμαι exponitur, δεξιῶς καὶ προθύμως εἰσδέχομαι ἢ ἀποδέχομαι, *dextro & prompto animo excipio.*

VERS. 14. Ἐπ' αὐτοῖς παραμεῖναι. *apud ipſos permanere.* rarum eſt ἐπὶ pro παρὰ, *apud.* non tamen omnino inſolens. ut ἐπὶ ταῖς θύραις, *ad fores, apud januam*, omnibus fere ſcriptoribus uſitatum. & apud Thucid. l. 3. ἦν ἐπὶ ποταμῷ, *ſitus erat apud fluvium.* quod ſi quis hoc non velit, ἐπὶ frequentiſſime valet *propter, causâ, gratiâ.* ut cum dicunt, ἐπὶ τῷ κέρδει, *lucri cauſa* hoc fecit. ita hîc, *rogati ſumus ut ipſorum cauſa maneremus ſeptem dies.*

VERS. 16. Ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ. Vulgatus, Syrus & Arabs hoc membrum non legerunt, ut nec Chryſoſtomus. reliquæ editiones Græcæ conſtanter legunt. legit & Æthiopicus.

IBID. *Permiſit Paulo habitare* καθ' ἑαυτόν, Vulgatus *ſibi.* Eraſ. *ſolus.* Beza, *ſeorſim.* Gloſſarium, καθ' ἑαυτὸν, *in ſe, ſecum.* Hezychius, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, *ipſe per ſe.* Belgicè dicimus, **op hem ſelven woonen.** Aliter tamen Syrus, Arabs & Æthiopicus, qui verterunt, *ubi vellet.* καθ' ἑαυτὸν acceperunt pro *ſecundum ſe*, id eſt ſecundum animi ſui ſententiam, καθ' ἑαυτοῦ γνώμην. Quæ hîc Cl. Beza ſubjungit, *Deeſt autem totum hoc membrum in recepta editione Latina, quod tamen abundare non puto, & non tantum in Græcis codicibus, ſed etiam in Syra & Arab. interpretatione reperi*, neſcio quid ſibi velint. ſi enim proximum hoc membrum intelligit, in quo de privato Pauli domi-

domicilio agitur, extat in Vulgata Latina editione. ſi præcedens, ubi Centurio dictus eſt vinctos tradidiſſe præfecto exercituum, jam ante monuit, id deeſſe in Latinis codicibus, nec verum eſt id in Syra & Arabica interpretatione reperiri.

VERS. 28. *Vobis ergo ſit notum, Gentibus miſſum eſſe ſalutare Dei,* αὐτοὶ ϗ ἀκούσονται. Vulg. & Eraſ. *& illi audient.* Beza, *& illos audituros.* At data opera videtur mihi Euangeliſta, majoris emphaſeos gratia, καὶ poſtpoſuiſſe. quod ſervandum arbitror, ac vertendum, *illi etiam audient.* Syrus efficaciter, *illi enim etiam audient.* Arabs habet فاعلموا اذن هذه انه الي الامم ارسل هذا الخلاص خلاص الله لانهم هم يطيعونه quæ vertenda ſunt, *ſcitote igitur nunc hoc, quod ad gentes miſſa eſt hæc ſalus, ſalus Dei, ut illi obediant ei.* id emphaſin valde imminuit.

VERS. 29. Hunc totum verſum Syrus & Arabs non legerunt. ut verè annotavit. Cl. Beza. Æthiopicus legit.

VERS. 30. Syrus, ܘܐܓܪ ܠܗ ܦܘܠܘܣ ܡܢ ܕܝܠܗ ܒܝܬܐ. Trem. *& mercede conduxit ſibi Paulus de ſuo domum.* ſic fere Boder. ſi autem recta eſt punctatio in ܘܐܓܪ, ut in eo editiones conſentiunt, vertendum erit, *& traxit ſibi Paulus è ſuo domum.* eſt enim ܐܓܪ Aphel à ܓܪܪ, *traxit.* Sin autem legendum ܘܐܓܪ rectè verterunt viri doctiſſimi. nec dubium quin ſic legerit Arabs, qui vertit فاكتري له بولس من ماله بيتا, *& conduxit ſibi Paulus ex opibus ſuis domum.* id eſt, quod dixit Lucas, ἐν ἰδίῳ μισθώματι.

F I N I S.

INDEX LATINVS, RERVM ET VERBORVM.

A.

Abrahamus tranſlatus è Charran in terram Canaan mortuo patre Thare. 49. 50. 51. *novem annis major Sara.* Pag. 51
Accuſativi abſoluti interdum pro Genitivis uſurpantur Græcis. 203
Ager à Iacobo emptus, rectè dicitur Abrahamo emptus. 57. 58
Alæ veſtium quæ & quot apud Hebræos. 174 175
Aſcenderit ne Chriſtus ex monte Oliveti, an ex agro Bethania. 6
Aſſos urbs maritima. 181
Audacia natura qualis. 36

B.

Barnabbas unde dictus. 34
Beroëa urbs, duplex. 156. 157. *unde ſic dicta.* ibid.
Bethania non regionis ſed vici nomen. 5. *quantum abfuerit Hieroſolymis.* ibid.

C.

Cæſarea qualis urbs. 94. 99
Chaldæa pertinet ad Meſopotamiam. 49
Charran ſacer locus Muhammedanis. 51
Chriſtus Angelus. 62
Chriſtus non ex errore vulgi Nazarenus dictus. 196
Chriſtus poſt reſurrectionem rectè etiam dicitur bibiſſe. 112. 113

D.

Dageſch ſæpe in Nun mutatur. 68
Damaſcus multos habet Iudæos. 95 *unde dicta.* ibid. 96
Deductio mortui ad ſepulchrum quanti fiat Hebræis. 80
Deus in Sancto ſanctorum inter Cherubim ſedens exprimit Chriſtum in monte Sinai in medio Angelorum legem ferentem. 78
Deus quando inveniatur. 166
Diſcipuli Rabbinorum, quo ſitu ſint coram magiſtris. 186. 187

E.

Edom omnes homines ab Eccleſia alienos denotat. 145
Elane ubi ſita. 17

F.

Facere cum aliquo, pro alicui. 132.
Feſtis quibus judicia agere licuerit. 118
Fieri & gigni dicuntur, quæ eſſe manifeſtantur. 130
Flagellandorum thorax lacerari ſolet. 154. *Alligabantur columnæ inclinati.* 186. *apud Orientales proſternuntur.* ibid.

G.

Gentes cur Aramæi dicantur Iudæis. 182
Gentes quo ſenſu ante Chriſtum polluta dican-

dicantur, poſt Chriſtum negentur. 107. 108

H.

Habere dies, pro duraviſſe. 213
Hagiographa publicè non legebantur. 125
Hebræi aures quomodo obturent. 79
Helleniſtæ, qui. 99

I.

Ianuarum ordo qualis in oriente. 138
Idololatræ torrentibus gaudent. 152
Infinitivus pro Imperativo Græcis uſitatus. 192
Invenire pro facere. 76. 77

L.

Lapidationis ritus. 79
Lex è ſenatu Angelorum prodiit. 78
cur ſermo Angelorum dicatur. 79
Lydda urbs. 101

M.

Magi unde ſic dicti. 123
Mahomed voluit eadem fere quæ Apoſtoli Act. 15. 20. 146
Mahomedani quoties precentur in die 29
Mare ſalſum Arabibus eſt mare rubrum. 63. *Hebræis eſt mare Sodomæ.* 64
Moloch quid. 65. 69
Molochi tabernaculum in deſerto fuit idem illud quod ſtruxit Moſes. 70. 71
Moſis formoſitatis deſcriptio ex Ioſepho. 60. λυτρωτὴς redemptor, *quo ſenſu dicatur.* 61. *manibus Angeli ductoris commiſſus eſt.* 62

N.

Neapolis. 151
Nun & Lamed ſæpe permutantur. 119

P.

Papa unde ſic dictus. 183
Pathach Hebræorum per e ſæpe effertur. 12
Patriarchæ excepto Ioſepho ante migrationem ex Ægypto inhumati in terra Canaan. 58
Petrus non ignoravit futuram vocationem gentium. 25
Porticus Salomonis deſcriptio ex Ioſepho. 39
Proſeuchæ cur extra urbes. 152

Q.

Quieſcentia prima Iod & media vau ſignificationes ſæpe permutant. 74

S.

Sabbathum ad naturalia tranſtulerunt Iudæi. 72. 73
Sacerdotes ſolent ſuccincti ſacris vacare. 174
Samaria unde dicta & cujuſmodi urbs. 81. 82. 83
Samaritanum Thau non habet crucis figuram. 83
Saturnus quid & qualis. 66. 67. 69. 70
Tabernaculi & Sabbati præſes, adeoque Hebræorum ſtella. 72. 73
Schevà Hebræorū per a ſæpe effertur. 12
Simonis Magi ex Theodoreto hiſtoria. 87. 88. 89
Spiritus S. quomodo dicatur defeciſſe in templo ſecundo. 86. *nec fuiſſe uſque ad glorificationem Chriſti. ibid. non niſi in hilaribus mentibus reſidere dicebatur.* 87. *quomodo teſtimonium Chriſti dicatur.* 141
Spirit. S. in templo illapſus eſt in Apoſtolos.

Ios. 7. *hora diei tertia.* 13
Stadia Græcorum quomodo ab Hebræorum differant. 4
Stadium quid. ibid.
Stare ſæpe eſt non moveri, *quocunque tandem ſitu.* 97
Syrtis deſcriptio. 212

T.

Tabernaculum Moſis ad res naturales tranſtulerunt Hebræi. 71.72
quo ſenſu dicatur tabernaculum conventus. 75
Teſſerarius, quid. 178

V.

Verba quæ ſignificant eſſe, ſæpe etiam ſignificant fieri. 144
Vinum Haſſaroniticum. 102
Vocales Syriacæ ܘ *&* ܝ *ſæpe permutantur.* 201

INDEX GRÆCVS.

A.

Ἀγοραῖοι quid. Pag. 79
Ἄγω duco, exiſtimo. ibid.
Ἀκρίβεια quid. 187
Ἀνάγειν pro facere aſcendere. 155
Ἀνασκευάζεσθαι quid. 146.184
Ἀνίστημι ſæpe in ſenſu vacat. 42.43
Ἄνωθεν quid. 203
Ἀξιοῦν, quid. 150
Ἀπὸ ſpatium interjectum interdum ſignificat. 5
Ἀποδέχεσθαι agnoſcere beneficium. 125
Ἀποστρέφειν quomodo uſurpetur. 32
Ἀργύριον quantum fecerit. 175
Ἀρεστὸν idem quod καλόν. 46
Ἀρχαῖος interdum idem quod πρῶτος. 140.141
Ἀσφαλὲς quid. 190
Ἀσκῶ intranſitivè ſumptum. 194
Ἄτοπον quid. 219
Ἀφανίζεσθαι de ſtupore animi. 134
Ἄφιξις quid. 183

Γ.

Γραμματεὺς Teſſerarius. 178

Δ.

Δὲ pro *enim.* 24
Δὲ aliquando præter emphaſin nihil ſignificat. 113
Δεῖ cum Dativo conſtructum. 204
Διαμαρτύρεσθαι quid. 168
Διακατελέγχεσθαι quid. 173
Διακονία pro ipſis eleemoſynis. 113.114.119
Διαστρέφειν quid. 124
Διαταγὴ quid. 77
Διέρχεσθαι pro *circuire.* 81
Διθάλασσος quid. 217

E.

Εἰ pro ὅτι quod. 206
Εἰς adverbiis junctum ſæpe vacat. 26
Εἰς pro περὶ δέ. 20. pro *ſecundum, juxta.* 77
Εἰς τὸ εἶναι interdum ſubintelligitur. 44
Ἐκβάλλειν quid ſignificet Helleniſtis. 104
Ἐκλέγεσθαι ad rem relatum, pro *acceptum habere.* 141
Ἐκτενής quid. 114
Ἐκφέρειν pro ejicere. 41
Ἐν pro εἰς. 76

Ἔμπροσθεν cum Genitivo. 95
Ἐν pro *propter.* 197
Ἐξιστᾶν quid. 84
Ἐπ' ἐλπίδι pro *ſecurè.* 21
Ἐπὶ τὸ αὐτὸ pro *ſimul.* 10
Ἐπὶ cum Dat. pro *apud.* 220
Ἐπί cum Dat. pro *propter.* 113
Ἐπικεῖσθαι etiam de præſenti malo dicitur. 213
Ἐπιλέγομαι quid. 150
Ἐπίνοια quid. 89.90
Ἐπιπίπτειν, καταβαίνειν & μένειν, κατασκηνοῦν de Spiritu S. dicta, idem ſignificant Helleniſtis. 86
Ἐπισκέψασθαι quid. 143
Ἐπιστρέφειν tranſitivum & intranſitivum. 206
Ἐπιλαθέσθαι τινί quid. 169
Ἐπιφανής terribilis. 12
Εὐπόρως quid. 172.173
Ἐφίστασθαι etiam de præſenti malo. 213

Θ.

Θεραπεύειν quid. 163

I.

Ἱμάτιον ſuprema veſtis. 103
Ἰσκαριώτης conjectura ex Æthiop. 11

K.

Καθ' ἑαυτόν quid. 220
Καίτοιγε quid. 166
Κακοῦν *affligere.* 137
Κατ' οἶκον *domi, privatim.* 29
Κατ' οἴκους quid. 182
Καθό de tempore uſurpatum reſpondet quæſtioni, quando; 91
Κατὰ τὸ αὐτό pro *ſimul.* 137
Κατάσχεσις quid apud LXX Interp. 76
Καταφέρειν ψῆφον quid. 204
Κατοικεῖν de vitæ duratione. 164.165
Κατορθοῦν quid. 194
Κεφάλαιον quid. 189
Καλεῖσθαι exponitur. 40.92
Κτῆμα *ager, vinetum.* 28.35

Λ.

Λέγω & εἶπον pro *jubeo.* 147
Λόγος pro *libro.* 1
ὁ λόγος abſolute pro verbo Dei. 81
Λόγος *res.* 89
Λόγιος quid. 171

M.

μ affigitur ſæpe peregrinis dictionibus. 68
Μάχεσθαι de verborum & verberum pugna. 60
Μέλλω etiam cum futuro conſtruitur. 193
Μέρος pro *re* aut *negocio.* 176.177
Μεταξύ, de eo quod ſequitur. 134.135

N.

ν affigitur ſæpe peregrinis dictionibus. 68
Νομίζεσθαι quid. 151

O.

Ὁ etiam prædicato apponitur. 173
Οἴκημα carcer. 115
Οἶκος de templo: 8. & de conclavi templi. ibid.
Οἱ μὲν *quidam.* 26
Ὀκνεῖν pro *cunctari.* 103
Ὁμοθυμαδὸν ſæpe pro ἅμα *ſimul.* 14
Ὁμοιοπαθής quid. 138
Ὄνομα pro *perſona.* 10
Ὅπως *ut*, etſi cum aoriſtis conſtructum, futurum tamen dicit. 31
Ὀργή quid. 214.215
Ὅθεν unde. 22
τὰ ὅσια Δαβὶδ explicatur. 132
Ὅτι pro utique. 210
Οὗτος pro ὅς. 112
Οὕτως interdum non ſimilitudinis ſed ἀποδοτικόν. 53

Π.

Παραβαίνειν quid. 12
Παραγγέλλειν quid. 167

Παρεμβολὴ quid. 186
Παρενοχλεῖν quid. 145
Περιαιρεῖν quid. 216
Πέραξ quid. 42
Περιοχὴ quid. 92
τὸ περὶ τ̃ τόπου ἐκείνου quid. 219.220
Πιστικὴ νάρδος unde ſic dicta. 133
Πληροῦν quem uſum interdum habeant. 112
Πληροῦν τὴν καρδίαν quid. 36
Πληροφορία duplex. ibid.
Πολιτεύεσθαι quid. 190
Πνοὴ pro רוח & נְשָׁמָה. 14. pro anima. 164
Πορευόμενον alii verbo junctum, augmentum ſæpe ſignificat ex Hebraiſmo. 100 jungitur ſæpe Dativo, ſubintellecta præpoſitione ἐν. ibid.
Πρὸ προσώπου quam emphaſin ſæpe habeat. 127
Προσέχειν quid. 84.85
Προχειρίσασθαι quid. 188
Πρωτοστάτης quid. 196
Πυλῶν & θύρα quid differant. 117

Ρ.

Ρ'Εμφὰν non habet mendum. 66.67. 68.69
Ρ῞ημα abſolutè pro verbo Dei. 81. pro *mandato*. 106

Σ.

ΣΑ'ββατα ſignificationem interdum habet ſingularem. 124
Σαρὼν & ὁ Σαρὼν differunt. 101.102
Σέβασμα quid. 162
Σιμικίνθιον quid. 174
Σπερμολόγος quid. 160
Στάσις quid. 140
Συμβάλλεσθαι quid. 172
Συμβιβάζειν pro *docere*. 98. pro *conſentire*. 151
Συναλίζεσθαι quid. 2
Συγκομίζειν νεκρὸν quid. 38.39
Συνεφίστημι. 153
Συγχέεσθαι quid. 16
Συστέλλειν νεκρὸν quid. 38
Συστροφὴν quid. 180

Τ.

ΤΑκτὴ ἡμέρα quid ſit. 118
Τάττω pro *mando, jubeo*. 188
Τέκνον pro *filio*. 53
Τροποφορεῖν. 116

Υ.

Υ'Πακοῦσαι pro reſpondere. 116
Υ'πειδεῖν quomodo uſurpent LXX. 166
Υ'πηρέται multa in templo. 8
Υ'ποπλεῖν quid. 207

Φ.

ΦΙλοφρόνως, quid. 220
Φρύγανον quid. 218
Φωνεῖν pro κράζειν. 154
Φωνὴ an unquam *rumorem* ſignificet. 16. videtur aliquando *rem* ſignificare. ibid.

Χ.

ΧΟλὴ interdum eſt τὸ χολὴ δέχον ἀγγεῖον. 90

Ψ.

ΨΕύσασθαι conſtr. cum Dat. & Accuſ. 17
Ψηλαφᾶν quid. 165

Ω.

Ω'Σ particulis junctum ſæpe vacat. 158

א

א terminatio in *as* mutatur. Pag. 123
אמר pro *jubere*. 147
אשכרן Æthiop.marſupium. 10
אֵת nominativum valet, & ibi peculiaris ejus uſus. 111. 145

ב

בְּעֵינֵי quomodo LXX verterint. 45

ד

דְבֵית periphraſi perſonarum inſervit. 148
דָבַק pro 92
דָּבָר mandatum. 106
דִּבְרֵי תורָה, cur ſolis id libris Moſis competat. 125

ה

הַפְטָרוֹת quando factæ. 125

ח

ח per *e* redditur. 123
חוריאת Æthiop. quid. 13
חָכְמָה pro *aſtutia*. 59
חַסְדֵי דָוִד quid ſignificet. 132

י

יֶתֶר & מֵיתָר *nervus*, unde ſic dictus. 115

כ

כָּבוֹד de lingua & anima. 21
כִּיוּן Saturnus. 66. 67
כֵּן pro *tum*. 181

ל

ל pro על *de*. 20
לְקַם quid. 159

מ

מוֹעֵד & עֵדוּת idem LXX interpretibus. 74
מיל quid. 4
מלא לב quid. 36
מָצָא pro *facere*. 76. 77
מִשְׁפָּחָה *familia*, unde ſic dicta. 101

נ

נצה non de verbis tantum, ſed & de verberibus dicitur. 60. 61

ס

סָרִיס quid. 91

ע

עָצַל pro cunctari. 103.
עָשָׂה conſtr. cum עִם vel אֵת pro Dat. perſonæ. 139

פ

פֶּתַח & שַׁעַר quid differant. 117

צ

צ in ז non raro mutatur. 196

ק

קול aliquando idem quod דָּבָר res negocium. 16

ר

רוּחַ הַקֹּדֶשׁ eſt ſpiritus propheticus. 86

רִים quid. 4

ש

שְׁכִינָה quid. 86

שֵׁם abſolute de Deo. 45

שָׂרוֹן & הַשָּׁרוֹן differunt. 101.102

INDEX SYRIACVS.

ܐ

ܐܝܟ cum ܟܠ & ܒ. Pag. 42.

ܠܐܡ̈ܬܐ quis populus ſit. 17

ܐܦܣܣ quid. 61

ܐܦܢܝ quid. 168

ܐܘܠܣ quid. 128

ܐܘܪܫܠܡܐ & ܐܘܪܫܠܡ quid differant. 182

ܐܘܪܫܠܡ ܥܡܣܐ quid. 217

ܐܣܠܝ quid. 204

ܐܝܬܘܗܝ quid ſit. 44

ܐܝܬܝܢ quid. 104.105

ܒ

ܒܪܐ cum derivatis, quid 200

ܒܥܠ ܢܡܘܣ 18.19

ܒܥܠ ܕܒܒܐ quid. 18

ܒܪ in compoſitione *ſocietatem* ſæpe ſignificat. 122

ܓ

ܓܘܫܡܐ quid. 10

ܕ

ܕܒܥܠ videtur interdum periphraſi perſonarum inſervire. 148

ܗ

ܗܕܡܐ quid. 181

ܐܘܣ

ܠ

ܠܘܪܣ quid. 30

ܡ

ܡܬܝܒܢܘܬܐ quid. 168

ܢ

ܢܦܪܘܣ quid. 214

ܣ

ܣܡܟܬܐ quid. 118

ܥ

ܥܕܥܐ quid. 90

ܦ

ܦܘܟܝܢܐ & ܦܘܟܐ quid. 168

ܨ

ܨܒܝܢܐ quid. 181

ܨܒܘܬܐ quid. 91

ܨܘܡ ܨܘܡ ܨܘܡ quid. 185

ܨܘܡܐ ܕܢܦܫܐ & ܨܘܡܐ ܕܦܓܪܐ quid differant. 162

ܨܒܬܢܐ quid. 120

ܨܪܘܦܬܐ ſuprema veſtis. 103

ܩ

ܩܛܠܐ & ܩܛܠܐ quid differant. 162

ܪ

ܪܘܚܢܝܐ & ܪܘܚܐ quid 175

ܪܘܫܡܐ exponitur. 29

ܫ

ܫܒܠ quid. 201

ܫܘܡ quomodo in compoſitione utantur Syri. 20

ܫܘܒܚܐ ܠܫܘܒܚܐ ܫܘܒܚܐ quid 195

ܫܠܡܐ quid. 208. 209

ܬ

ܬܪܝܢ & ܬܪܝܢ quid. 199. 200

ܬ

ܬܫܡܫ tranſitivè & intranſivè. 198

ܬܫܡܫܬܐ quid. 120. 122

ܬܫܡܫܬ cum derivatis, quid. 195

ܬܫܡ quid. 185

ܬܫܠܡ ܠܬܠܬܐ quid. 194

ܬ

ܬܗܪܐ ſtupor, fere non niſi in admiratione. 105

Ff 3

IN-

ا

اجاب الى quid ſignificet. 45
ايلي urbis nomen. 17
اهل quid. 146

ب

بحر quid. 63
بحر القلزم. ibid.
بحر الحلو. ibid.

ج

جدل quid. 159
جعل ſæpe tantum miniſtrat. 43

ح

حلب pro Berœa urbe. 156. 157
الحواريين apoſtolo Arabicè, & unde. 13

ر

رف quid. 68

س

سعر januæ ſpecies. 138

ص

الصديق variè ſignificat. 107

ط

طفق ſæpe tantum miniſtrat. 43

ع

عال quid. 126

ف

فصل quid. 93

ك

كفل quid. 159

م

منسك quid. 161

و

وسوس quid. 121